

”Jos metsään haluat mennä...”

Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön

Jari Järviluoma, Jarkko Saarinen & Arja Vasama (toim.)

Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571

METSÄNTUTKIMUSLAITOS
Kirjasto

Kansikuva: Ville Hallikainen

”Jos metsään haluat mennä...”

Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön

Jari Järviluoma, Jarkko Saarinen & Arja Vasama (toim.)

Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema
Rovaniemi 1995

Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571

METSÄNTUTKIMUSLAITOS
Kirjasto

Jari Järviluoma, Jarkko Saarinen & Arja Vasama (toim.). 1995. "Jos metsään haluat mennä...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571. 133 s. ISBN 951-40-1472-3, ISSN 0358-4283.

Avainsanat: luonto, luontomatkailu, matkailu, retkeily, virkistys

Taitto: Eija Virtanen
Julkaisija: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema,
Erämaiden käyttö ja hoito -hanke
Hyväksynyt: Metsäntutkimuslaitoksen tutkimusjohtaja Matti Kärkkäinen

Toimittajien yhteystiedot:

Jari Järviluoma: Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Koskikatu 18 A, 96200 Rovaniemi, puh. (90) 345 804, telefax (90) 345 820.

Jarkko Saarinen: Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi, puh. (960) 336 411, telefax (960) 336 4640, sähköpostiosoite jarkko.saarinen@metla.fi.

Arja Vasama: Metsähallitus, Urho Kekkosen kansallispuisto, 99690 Vuotso, puh. (9693) 626 241, telefax (9693) 626 255, sähköpostiosoite arja.vasama@metsa.fi.

Julkaisua myy: Metsäntutkimuslaitos, Kaija Westin, Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki, puh. (90) 8570 5721, telefax (90) 8570 5717. Hinta 75 mk.

© Kirjoittajat ja Metsäntutkimuslaitos

ISBN 951-40-1472-3
ISSN 0358-4283

Gummerus Kirjapaino Oy
Saarijärvi 1995

Sisällys

Esipuhe 4

Vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun määritelmistä
Jari Järviluoma 5

Eko- ja luontomatkailun diskurssi "kestävän matkailun" käytäntönä
Seppo Lohiniva 17

Kantokyky ja matkailualueen kehittyminen
Jarkko Saarinen 29

Kenelle luonto kuuluu? Luonnon matkailukäytön hyöty- ja kustannusvirrat
Arto Naskali 41

Konfliktit ja metsien virkistyskäyttö: ajallisia, spatiaalisia ja institutionaalisia ulottuvuuksia
Olli Saastamoinen ja Liisa Kajala 53

Kolin ympäristöristiriidat ja matkailu: kamppailua ympäristön merkityksestä
Jarmo Kortelainen 63

Kansallispuisto matkailutuotteena – kokemuksia Urho Kekkosen kansallispuistosta
Arja Vasama 73

Maankäytön suunnittelu ja matkailun ympäristövaikutukset Saariselällä
Eero Kakkuri 79

Retkeily ja retkeilyreitit – mahdollisuus ekomatkailulle?
Tuija Sievänen 87

Pyhätunturin kansallispuiston kävijät ja käytön jakaantuminen kesällä 1988
Anna-Liisa Sippola 95

Erämaamaisema luontomatkailun vetovoimatekijänä ja maisematutkimuksen menetelmät metsäluonnon erämaisuuden tutkimuksessa
Ville Hallikainen 111

Metsämatkailu – mahdollisuudet ja kehittäminen
Mirja Turunen 129

Esipuhe

Luonto on merkittävä matkailun vetovoimatekijä. Luonnon virkistyskäyttö ja matkailullinen hyödyntäminen eivät kuitenkaan ole seuraamuksiltaan ongelmattomia. Luonnossa liikkuvat ihmiset ja heidän virkistystarpeitaan varten rakennettu palveluvarustus jättävät jälkensä luontoon. Ihmisten liikkuminen kohteeseen ja takaisin kuluttaa sekin energiaa ja tuottaa liikenteelle ominaisia ilmansaasteita. Koska luonnon käyttötarkoituksen suhteen vallitsee usein toisistaan poikkeavia näkemyksiä, liittyy luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön fyysisten muutosten lisäksi myös inhimmillisiä etu- ja arvoristiriitoja. Matkailun ympäristövaikutuksia käsittelevän keskustelun seurauksena on syntynyt ajatus kestävästä matkailusta, jolla viitataan sekä matkailun ekologisten että kulttuuristen vaikutusten huomioimiseen ja säätelyyn matkailun kohdealueilla.

Tämä julkaisu on kokoelma artikkeleita, jotka perustuvat Urho Kekkosen kansallispuiston opastuskeskuksessa 16.–17.2.1995 pidetyn "Luonto - matkailu - virkistyskäyttö"-tutkijasymposiumin esitelmiin. Niiden lomassa käydyissä vilkkaissa keskusteluissa nousivat esille erityisesti kaksi teemaa; matkailun kantokyky ja ekomatkailun käsite. Kantokykyyn liittyen pohdittiin käsitteen sisältöä ja sen mittaamiseen liittyviä ongelmia. Samoin ekomatkailuun liittyen keskustelun keskiössä oli käsitteen määrittely ja sisältö: mitä ekomatkailu on ja miten se esimerkiksi eroaa luontomatkailusta tai ekologisesta matkailusta? Seuraavat artikkelit pyrkivät antamaan osaltaan vastauksia mm. edellä oleviin kysymyksiin ja toivottavasti kannustavat jatkossakin keskusteluun ja erilaisten näkökulmien esille tuontiin.

Tutkijasymposiumin järjestelyistä ja tämän julkaisun toimittamisesta vastasivat yhteistyössä Metsäntutkimuslaitoksen Rovaniemen tutkimusasema, Metsähallituksen Perä-Pohjolan puistoalue ja Oulun yliopiston Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Julkaisun taitosta ja ulkoasusta huolehtivat erinomaisella tavalla Eija Virtanen ja Raimo Pikkupeura. Siitä kiitos heille.

Rovaniemellä ja Sodankylässä lokakuussa 1995

Jari Järviluoma *Jarkko Saarinen* *Arja Vasama*

Vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun määritelmistä

Jari Järviluoma

Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos,
Koskikatu 18 A, 96200 Rovaniemi

"Kun minä käytän jotakin sanaa,
se tarkoittaa juuri sitä mitä minä
haluan - juuri eikä melkein."

Tyyris Tyllerö Liisalle Lewis Carrollin
kirjassa "Liisan seikkailut peilimaailmassa"

1 Johdanto

Vapaa-aika on vailla yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Yksimielisyyttä ei ole olemassa siitä, mitä virkistäytymisellä tarkoitetaan. Myös matkailulle on esitetty kymmeniä toisistaan poikkeavia selitteitä. Tätä on pidettävä lähtökohtana – niin valitettavaa kuin se onkin.

Vaikka ongelmat käsitteiden määrittelyssä ovat yleisesti tunnettuja, vallitsee samalla myös ilmeinen yksimielisyys siitä, että tällainen tilanteen ei pitäisi olla. Peruskäsitteiden epätäsmällisyys hankaloittaa monella tavalla tutkimustoiminnan kehittymistä. Jos tutkijat määrittävät käsitteet eri tavoilla, tutkimusten keskinäinen vertailu ja tutkimustiedon kumuloituminen estyvät tai ainakin vaikeutuvat. Tutkijat voivat puhua eri asioista samalla nimellä tai samasta asiasta eri nimillä. Käsitteiden sekavuus voi heijastua kielteisesti myös käytännön tiedontarpeen kannalta oleellisen informaation saantiin – nimenomaan tilastojen laatuun. Esimerkiksi matkailu-käsitteen täsmentymättömyys on aiheuttanut sen, että matkailua "mitataan" eri maissa eri mittareilla, jolloin tilastojen vertailtavuus on heikkoa ja kokonaiskuvaa matkailusta on lähes mahdotonta muodostaa. Toisaalta on huomattava, että käsitteiden sekavuus on tieteessä – varsinkin yhteiskuntatieteissä – ennemminkin sääntö kuin poikkeus (Moore ym. 1995). Teoriat ja käsitteet kilpailevat keskenään, eikä "suuren teorian" tai absoluuttisten käsitteiden löytyminen tunnu enää yleensäkään kovin uskottavalta.

Ensimmäiset ongelmat käsitteiden määrittelyssä ovat puhtaasti käännösongelmia. Vapaa-aika on tässä suhteessa ehkä kaikkein pulmallisin, koska sitä vastaa englannin kielessä ainakin kaksi termiä, "free time" ja "leisure", jotka eivät välttämättä merkitse täysin samaa asiaa. Sanasta sanaan käännettynä "free time" suomentuu vapaa-ajaksi, termille "leisure" ei liene olemassakaan täsmällistä vastinetta suomen kielessä (Sievänen 1993, s. 7). Koska "leisure" on kuitenkin yleisemmin käytetty käsitteellisissä pohdinnoissa, viitataan va-

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 5–15.

paa-ajalla jatkossa nimenomaan tähän ellei toisin mainita. Sana "recreation" on käännetty virkistäytymiseksi, vaikka se kuulostaakin jokseenkin tyylittömältä käännökseltä. Arkikielessä virkistäytymisen voidaan ymmärtää tarkoittavan sitä, mitä henkilö tekee piristyäkseen (virkistäytyäkseni join kupin kahvia, kävin suihkussa tms.). Tästähän ei nyt yksistään ole kyse. Toinen mahdollisuus olisi ollut kääntää "recreation" virkistykseksi, mutta koska "recreation" on luonteeltaan enemmän tai vähemmän aktiivista ja suunniteltua toimintaa, virkistäytymisen on katsottu olevan kuvaavampi vaihtoehto. "Outdoor recreation" eli ulkosalla tapahtuva virkistäytyminen on suomennettu ulkoiluksi. "Tourism" on käännetty matkailuksi tai turismiksi, joiden välistä suhdetta pohditaan myös jäljempänä.

2 Vapaa-aika

Vapaa-aikaa on jäsennetty lukuisilla osittain toisistaan poikkeavilla tavoilla filosofien, sosiologien, maantieteilijöiden ym. tieteenalojen edustajien toimesta. Vapaa-aikaa luonnehtivien elementtien lukumäärä vaihtelee eri kirjoittajilla suuresti. Kaplan (1975) ja Murphy (1981) määrittävät vapaa-ajan kuudesta eri näkökulmasta toisten tyytyessä vähemmän kattaviin mutta samalla usein myös selkeämpiin määrittelytapoihin. Oman lukunsa muodostavat käsitteen historialliset aspektit, joiden yhteydessä yleisenä lähtökohtana on pidetty antiikin filosofien esittämiä näkemyksiä vapaa-ajan olemuksesta (ks. Murphy 1981, s. 23–26).

Selkein ja tässä yhteydessä käyttökelpoisin tapa eritellä vapaa-ajan määritelmiä on jakaa määrittelyt luonteeltaan *objektiivisiin* ja luonteeltaan *subjektiivisiin* (Neulinger 1974). Objektiivisesti vapaa-ajalla voidaan tarkoittaa "vapaata aikaa" eli sitä aikaa, joka jää jäljelle työntekoon, nukkumiseen, syömiseen ym. pakollisiin toimintoihin tai velvollisuuksiin käytetyn ajan jälkeen (Neumeyer ja Neumeyer 1936). Oleellinen kriteeri vapaa-ajalle on vapauden tunne, silloin voi tehdä sitä mitä haluaa. "Leisure" ymmärretään kirjaimellisesti samassa merkityksessä kuin "free time". Näkemys vapaa-ajasta residuaalisena aikana on yleisimmin käytetty vapaa-ajan määritelmä. Suomessa residuaalimääritelmää on sovellettu esimerkiksi vapaa-ajan tilastoinnissa (Niemi ym. 1981, Niemi ja Pääkkönen 1992) ja yhteiskuntapoliittisessa suunnittelussa (Komiteanmietintö 1983:69). Vapaa-aikaa residuaalisena aikana voidaan kuitenkin ruotia monelta eri kannalta. Muutama esimerkki:

Kelly (1990, s. 18) kysyy itseltään, onko täysin ulkopuolisista velvotteista vapaata aikaa olemassakaan. Yleensä aina jotkut ikävät velvollisuudet ja tekemättömät työt odottavat tekijäänsä. Pitäisi siivota, pitäisi käydä kaupassa, pitäisi korjata autoa, pitäisi kuntoilla tai pitäisi tehdä rästiin jääneitä työtehtäviä, mutta siitä huolimatta päätän katsoa televisiota. Näin ollen vapaa-aika ei aina ole täysin "vapaata", mutta se on kuitenkin aikaa, jolloin on mahdollista tehdä ajankäyttöä koskevia valintoja. Siten vapaa-aika ei olisikaan yleisesti kvantitatiivisesti mitattavissa olevaa vaan hyvin yksilökohtaista. Sen lisäksi, että kysytään "kuinka paljon vapaa-aikaa on?" on kysyttävä myös "kuinka vapaata vapaa-aika on?"

Vapaa-ajan ja työajan välisen rajapinnan hämäryyttä on kommentoinut myös Kraus (1971, s. 257). Hänen mukaansa vapaa-ajan aktiviteetit voivat osittain liittyä työssä menestymiseen, vaikka ne eivät itsessään olisikaan suoranaista ansiotyötä. Tutkija voi lukea kaunokirjallisuutta vapaa-aikanaan taka-ajatuksena pyrkimys oppia itse tuottamaan tyylikkäämpää tekstiä tai hän voi opiskella vieraita kieliä pystyäkseen esiintymään kansainvälisessä konferenssissa. Liikemies voi kutsua yhteistyökumppaneitaan kotiinsa iltaa istumaan vahvistaakseen työssään tarvitsemiaan kontakteja. Raja työn ja vapaa-ajan välillä on siten liukuva. Myös eksistenssiajan (nukkumiseen, syömiseen jne. käytetyn ajan) ja vapaa-ajan välinen suhde on hämärä. Syöminen ja juominen ovat biologisia välttämättömyyk-

siä mutta ne voivat olla samalla selkeästi vapaa-aikaan kuuluvia nautintoja.

Jos vapaa-ajalla tarkoitetaan ennen muuta työstä vapaata aikaa, voiko tällöin olla vapaa-aikaa ilman työtä (Kraus 1971, s. 259–260). Perinteisen länsimaisen moraalikäsityksen hengen mukaisesti vapaa-ajan oikeutus on jossain määrin vielä nykyäänkin siinä, että vapaa-aikana kerätään voimia työntekoa varten ja että vapaa-aika on palkinto työnteosta. Joutenolo sinällään ilman välttämätöntä kytkentää työhön on tuomittavaa, lähes syntiä. Työelämässä mukana olevien suhteen määritysongelmaa ei tässä suhteessa ole. Sen sijaan ongelmia syntyy pohdittaessa työelämästä ulkopuolella olevien vapaa-aikaa. Eläkeläisille vapaa-ajan voidaan ajatella olevan palkinto vuosikymmenten aikana tehdystä työstä, mutta onko työttömällä vapaa-aikaa? Työtön henkilö on tietysti vapaa palkkatyöstä (tosin useimmiten vastoin tahtoaan), mutta hänellä ei välttämättä ole moraalista, lainsäädännöllistä saati sitten taloudellista vapautta tehdä sitä mitä hän haluaisi. Vapaus jostakin ja vapaus johonkin ovat täysin eri asioita (Shaw ja Williams 1994).

Toinen objektiiviseksi luokiteltavissa oleva lähestymistapa on nähdä vapaa-aika aktiviteettina tai aktiviteetteina. Tällöin vapaa-aika olisi periaatteessa määriteltävissä listaksi erilaisia toimintoja, jotka yleisesti katsotaan vapaa-aikaan kuuluviksi. Vapaa-aikaa aktiviteettina on vielä helpompi kritisoida kuin vapaa-aikaa residuaalisena aikana (ks. Kelly 1990, s. 19). On varsin kyseenalaista väittää, että jokin aktiviteetti kuuluisi yksiselitteisesti kategoriaan "vapaa-aika". Esimerkiksi kävely, puutarhan hoito ja lasten kanssa leikkiminen voivat olla tai olla olematta vapaa-ajan aktiviteetteja riippuen henkilöstä ja tilanteesta. Vaikka vapaa-aika aktiviteettina on perusteiltaan ontuva, sitä kuitenkin usein sovelletaan vapaa-ajan tutkimuksessa. Esimerkiksi Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksissa (Niemi ym. 1981, Niemi ja Pääkkönen 1992) kysytään, kuinka paljon ihmiset käyttävät aikaa lukemiseen, liikuntaan ja ulkoiluun, sosiaaliseen kanssakäymiseen jne. eli lueteltujen aktiviteettien oletetaan ainakin implisiittisesti kuuluvan vapaa-aikaan.

Vapaa-aika niin residuaalisena aikana kuin aktiviteettinakin on olennaisesti riippuvainen mitä moninaisimmista yksilöllisistä, yhteiskunnallisista, taloudellisista, kulttuurisista ja historiallisista kytkennöistä (Doggett ja O'Mahoney 1991, s. 19–23). Näitä riippuvuuksia ei ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista eikä mahdollista käsitellä sen enempää. Todettakoon kuitenkin, että vapaa-ajan "suhteellisuuksia" tutkittaessa kysymykseen voivat tulla esimerkiksi sukupuolen vaikutus vapaa-aikaan (Green ym. 1990), vapaa-ajan riippuvuus yhteiskuntaluokasta (Veblen 1975) tai vapaa-ajan ja työajan määrällisten ja sisällöllisten suhteiden muuttuminen (Aho 1992).

Vapaa-ajan objektiivisen määrittelyn saaman kritiikin seurauksena käsitettä on määritetty subjektiivisesti, jolloin lähtökohtana ovat yksilön mielentilat ja motiivit. Vapaa-aika ei tällöin enää olekaan kvantitatiivista vaan kvalitatiivista, eikä "leisure" tarkoita samaa kuin "free time" (Iso-Ahola 1980, s. 8). Aivan ongelmaton tämäkään lähestymistapa ei ole. Mikäli vapaa-aika on yksistään sisäinen mielentila, silloin on samantekevää, miten tähän mielentilaan päästään. Ajalla ja aktiviteetilla ei olisi mitään merkitystä, ainoastaan mielentila määrittelisi vapaa-ajan. Käytännön vapaa-aikatutkimuksessa tällaisen määritelmän operationalisointi olisi kovin vaikeaa. Työn ja vapaa-ajan rajapinta sumentuisi entisestään, sillä työ voi olla virkistävää ja vapaa-aika uuvuttavaa, työ luovaa ja vapaa-aika rutiininomaista jne. (Komiteanmietintö 1983:69, s. 11). Toinen kysymys on se, mitä mielentiloja ja motiiveja vapaa-aikaan itse asiassa liittyy tai liitetään. Vapauden tunne lienee oleellinen, mutta se ei varmasti ole ainoa vapaa-ajan emotionaalinen elementti.

Edellä on esitetty kolme näkökulmaa vapaa-ajan määrittelyyn. Nyt voidaan kysyä, mikä niistä pystyy ottamaan haltuun oleellisimman vapaa-ajasta? Onko vapaa-aika

residuaalista aikaa, aktiviteetti vai mielentila? Koska mikään esitetyistä määrittelyistä ei ole sinällään väärä, mutta samalla kaikkia voidaan perustellusti pitää yksistään vajavaisina, on parasta tehdä kompromissi. Vapaa-aika on "aikaa" mutta ei pelkästään aikaa. Vapaa-aika saa tiettyjä ilmenemismuotoja, mutta se on muutakin kuin aktiviteetteja. Edelleen vapaa-aika on mielentila mutta ei yksistään mielentila.

3 Virkistäytyminen

Alkuperäisessä merkityksessään virkistäytymisellä tarkoitetaan sellaisia kokemuksia, jotka uudistavat (re-create) ruumista ja mieltä, jotta ihmiset pystyisivät parempiin työsuorituksiin. Lähestymistapa on ollut siis teleologinen: virkistäytymisen tarkoitus on pitää yllä työkykyä. Länsimaissa teleologinen tai utilitaarinen lähestymistapa on viime vuosikymmenien aikana heikentynyt mutta ei kokonaan hävinnyt. Virkistäytymisellä on nähty olevan arvo sinänsä kansalaisten elämän rikastuttajana (Mieczkowski 1990, s. 14).

Kuten vapaa-aikaa, myös virkistäytymistä on määritelty useammasta kuin yhdestä näkökulmasta. Yleisin tapa käsittää virkistäytyminen on nähdä se *aktiviteetiksi tai aktiviteeteiksi*, joita vapaa-aikana harjoitetaan vapaasta tahdosta (Clawson ja Knetsch 1966, s. 6, 27). Tämä näkökulma on pitkälti sama kuin edellä mainittu vapaa-ajan määrittely aktiviteettina ja sitä on myös kritisoitu samoin perustein. Yleispätevästi on mahdotonta määrittää, mitkä aktiviteetit ovat virkistäytymistä ja mitkä eivät. Oleellista virkistäytymiselle on toiminnan vapaaehtoisuus. Myös Clawson ja Knetsch (1966, s. 6) ovat pehmentäneet aktiviteetin muotoon sidottua määrittelyään toteamalla, että tunnusmerkillinen piirre virkistäytymisessä ei ole aktiviteetti itsessään vaan asenne, jolla sitä harjoitetaan. Jos toimintaan ei liity pakon tai "pitäisi tehdä"-tunnetta, aktiviteetti on heidän mielestään lähes varmasti virkistäytymistä. Siten virkistäytyminen on aktiviteetin harjoittamista aktiviteetin harjoittamisen takia.

Vapaa-ajan tavoin virkistäytyminen aktiviteettina riippuu monista yksilökohtaisista ja yhteiskunnnallisista tekijöistä. Esimerkiksi ikä, sukupuoli, tulotaso ja asuinalue vaikuttavat eittämättä siihen, minkälaisia aktiviteetteja vapaa-aikana harjoitetaan. Nuorena ollaan yleensä kiinnostuneita erilaisista aktiviteeteista kuin vanhempana, miehiä ja naisia vetävät puoleensa eri tavoin eri aktiviteetit, käytettävissä oleva raha vaikuttaa oleellisesti aktiviteettien valintaan, kaupungeissa virkistyspalvelujen tarjonnan kirjo on usein suurempi kuin maaseudulla. Vastaavasti yhteiskunnalliset ja kulttuuriset puitteet asettavat tiettyjä reunaehtoja sille, mitkä aktiviteetit ovat yleisesti ottaen mahdollisia tai suotavia virkistäytymisen muotoja.

Aktiviteettien yleisen toimintaympäristön perusteella virkistäytyminen voidaan jakaa karkeasti ulkoiluun (outdoor recreation) ja pääasiassa sisätiloissa tapahtuvaan virkistäytymiseen (indoor recreation). Sitä, että virkistäytyminen tapahtuu taivasalla ei kuitenkaan usein pidetä riittävänä kriteerinä ulkoilulle. Yleensä ulkoilu kytketään tavalla tai toisella luontoon, kaupunkiympäristöissäkin puistoihin tai muihin ulkoilualueisiin. Esimerkiksi Virkistysaluekomitean mietinnössä ulkoilulla ymmärretään "ensisijassa ulkosalla (luonnossa) jalan, hiihtäen, pyöräillen, veneillen tai näihin verrattavalla tavalla vapaa-ajan viettämistarkoituksessa tapahtuvaa liikkumista sekä tilapäistä oleskelua uimista, lyhytaikaista telttailua, marjojen ja sienten poimimista, onkimista, joutenoloa, yleistä luonnonharrastusta yms. toimintaa varten" (Komiteanmietintö 1973: 143, s. 1). Myös virkistyspalvelujen infrastruktuurin voimakas kehittyminen on muuttanut jakoa sisätiloissa ja ulkosalla tapahtuvaan virkistäytymiseen entistä häilyvämmäksi. Uimista, jääkiekon, jalkapallon tai tenniksen pelaamista, yleisurheilua tms. voi nykyään harrastaa joko perinteiseen tapaan ulkona tai niitä varten rakennetuissa sisä-

halleissa (ulkoilun käsitteestä enemmän Sievänen 1993).

Toinen näkökulma virkistäytymiseen on pitää sitä *kokemuksena*, joka puolestaan tulee hyvin lähelle vapaa-ajan määrittelyä mielentilana. Esimerkiksi Gray ja Pelegrino (1973, s. 6) käsittävät virkistäytymisen yksittäisen henkilön emotionaaliseksi tilaksi, johon liittyy tyytyväisyyden ja hyvinvoinnin tunteita. Tällöin ihmisen sisäiset tuntemukset ratkaisisivat sen, voidaanko puhua virkistäytymisestä vai ei. Virkistäytymisen määrittely kokemuksena on saanut myös paljolti samanlaista kritiikkiä osakseen kuin vapaa-ajan määrittely mielentilana. Jos virkistäytyminen on emotionaalinen tila, johon liittyy tyytyväisyyden ja hyvinvoinnin tunteita, niin tulisiko silloin kaikki positiiviset tuntemukset luokitella virkistäytymiseksi (Graham ja Klar 1979, Torkildsen 1986). Tätä ongelmaa on pyritty eliminoimaan yhdistämällä määrittelyyn kokemus ja aktiviteetti. Esimerkiksi Recreation Management Training Committee on viitannut virkistäytymisellä mihin tahansa elämänlaadun kannalta myönteisiin kokemuksiin, jotka ovat tulosta vapaasti valitun aktiviteetin harjoittamisesta (Torkildsen 1986, s. 160).

Virkistäytymiskokemuksen olemuksen suhteen on olemassa toisistaan poikkeavia katsantokantoja. Eräs kiistanalainen kysymys on kokemuksen ajoittuminen suhteessa aktiviteetin harjoittamiseen. Hutchinson (1951 Kraus 1971 mukaan) näkee virkistäytymisen vapaa-aikaan liittyvänä kokemuksena, joka tarjoaa välitöntä tyydytystä henkilölle, joka vapaaehtoisesti harjoittaa jotakin aktiviteettia. Nyt voidaan Krausin (1971) tavoin kysyä, pitääkö tyydytyksen välttämättä olla välitöntä? Esimerkiksi erävaellus tuskin tarjoaa välitöntä tyydytystä sateen, sääskien paljouden tai muuten epäsuotuisten olosuhteiden vallitessa – ellei vaeltaja satu olemaan luonteeltaan masokismiin taipuvainen. Pelaajan täydellinen epäonnistuminen vaikkapa jalkapallossa saattaa aiheuttaa välittömiä mutta mielihyvälle täysin vastakkaisia reaktioita pelaajassa itsessään, muissa joukkueen jäsenissä ja mahdollisessa yleisössä. Tämäntapaisissa esimerkeissä tyydytys on pitkäjänteistä ja kytkeytyy aktiviteetissa vaadittavien taitojen kehittymiseen, tavoitteiden saavuttamiseen tai siihen, että aktiviteettiin nähdään sinänsä liittyvän henkilökohtaisia tai sosiaalisia arvoja.

Myös virkistäytymiskokemuksen syvällisyys on tulkinnanvarainen kysymys. Esimerkiksi Jensen (1977) erottaa "pelkän" passiivisen ajankulun virkistäytymisen ulkopuolelle perustellen rajaustaan sillä, että tällainen toiminta – tai lähinnä kai toimettomuus – on sisällöllisesti ennemminkin elämää köyhdyttävää kuin rikastuttavaa. Hänen mukaansa virkistäytymiskokemusten tulee uudistaa ihmistä kestämään arjen rutiineja; virkistäytymiseen on sisällyttävä laadullisempia motiiveja kuin ajan tappaminen. Mitä tämä motiivien ja kokemusten laadullisuus käytännössä on ja mitkä ovat laadullisuuden kriteerejä, jää epäselväksi, ja sen myötä pulmallisuus virkistäytymisen ja ei-virkistäytymisen välisessä jaotuksessa ei ainakaan vähene.

Kolmas näkökulma virkistäytymisen määrittelyyn – joka vapaa-aikaa määriteltäessä ei tullut millään lailla esille – on nähdä virkistäytyminen *sosiaalisena instituutiona*. Kellyn (1990) mukaan virkistäytyminen eroaa vapaa-ajasta sikäli, että vapaa-aika voi olla yksilön tai yhteiskunnan kannalta myös seuraamuksiltaan kielteistä (rikollisuus, huumeiden käyttö jne.) kun taas virkistäytyminen on yksinomaan positiivisesti latautunutta. Virkistäytyminen tekee hyvää niin yksilölle kuin laajemmissa puitteissa koko yhteiskunnalle – sen tulee Kellyn mukaan olla sosiaalisesti hyväksyttävää. Kraus (1971) näkee asian hieman toisin. Hänen mielestään virkistäytyminen itsessään ei sisällä sosiaalisen hyväksyttävyyden ehtoa tai sosiaalisia tavoitteita tai arvoja. Nämä tulevat mukaan vasta silloin, kun yhteiskunta tai erilaiset vapaaehtoisorganisaatiot alkavat tarjota virkistyspalveluja, jolloin virkistäytyminen väistämättä leimautuu kyseisten tahojen arvoja ja tavoitteita

tukevaksi. Jälkimmäisen kirjoittajan näkemys on tulkittavissa siis siten, että esimerkiksi fyysinen väkivalta, näyteikkunoiden rikkominen tai huumeiden väärinkäyttö voivat olla niitä harjoittavien henkilöiden kannalta virkistäytymistä, mikä puritaaniksi tunnustautumattomastakin voi kuulostaa jotenkin kyseenalaiselta.

Oli niin tai näin, virkistäytymiseen on liitetty ja liittyy yhteiskunnallisia ja sosiaalisia tavoitteita. Jo muinaisessa Roomassa kansalaisille järjestettiin sirkushuveja yhteiskuntarauhan säilyttämiseksi. Nykyään nuoria kannustetaan harrastusten pariin pitkälti sen takia, että he pysyisivät pois kadulta pahan teosta ja että heistä pitemmällä tähtäimellä tulisi yhteiskuntakelpoisia kansalaisia. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi lukuisat erilaiset organisaatiot koulusta ja kirkosta lähtien tarjoavat ja opettavat ihmisille "hyviä" tapoja virkistäytymiseen. Virkistäytyminen on siten enemmän kuin aktiviteetti tai kokemus: se viittaa myös niihin kaikkiin sosiaalisiin instituutioihin, jotka on muodostettu palvelemaan väestön vapaa-ajan tarpeita (Kraus 1971).

Kraus (1971, s. 266) on esittänyt yhden kattavimmista virkistäytymisen määritelmistä, johon sisältyvät kaikki kolme edellä mainittua aspektia. Hänen mukaansa "virkistäytymisellä tarkoitetaan vapaa-aikaan kytkeytyviä aktiviteetteja tai kokemuksia, jotka yleensä valitaan vapaa-ehtoisesti – joko niistä saatavan tyydytyksen tai mielihyvän takia tai koska niihin nähdään liittyvän erilaisia henkilökohtaisia tai sosiaalisia arvoja. Samoin kuin vapaa-aika, virkistäytyminenkin eroaa työstä. Silloin kun virkistäytyminen tapahtuu osana järjestäytynyttä yhteisöllistä toimintaa, sen tavoitteet ovat yksilön, ryhmän ja koko yhteiskunnan kannalta rakentavia ja sosiaalisesti hyväksyttäviä."

4 Matkailu

Vaikka matkailu kuuluu pitkälti vapaa-aikaan ja on eräs virkistäytymisen muoto, sen määrittelyn lähtökohdat ja periaatteet poikkeavat edellisistä. Vapaa-aikaan ja virkistäytymiseen verrattuna matkailu on konkreettisempi ilmiö; sille on edellytyksenä ja tunnusmerkkinä matkustaminen, maantieteellinen siirtyminen tavanomaisesta elinympäristöstä pois ja takaisin. Matkailuun liittyy sisäänrakennettuna spatiaalisuuden premissi, muut näkökulmat – psykologiset, sosiaaliset, taloudelliset ym. – ovat määritelmällisesti toissijaisia. Tähän liittyy myös toinen matkailun määrittelylle tyypillinen piirre. Määriteltäessä mikä matkustaminen on matkailua on samalla määriteltävä matkailua harjoittava henkilö eli matkailija.

Ennen matkailu- ja matkailija-käsitteiden lähempää tarkastelua on paikallaan tuoda esille niiden suhde käsitteisiin turismi ja turisti. Useinhan matkailulla tarkoitetaan samaa kuin turismilla ja turistia käytetään matkailijan synonyyminä. Mikäli käsitteiden välistä suhdetta halutaan tarkentaa, voidaan turismi määritellä matkailun alakäsitteeksi siten, että puhuttaessa turismista tarkoitetaan vapaa-ajan matkailua (Hemmi ja Vuoristo 1993, s. 10) tai vielä rajatummin huvimatkailua (Aho 1994) tai matkailua virkistäytymistarkoituksessa. Näin ollen turismi on vain yksi, joskin merkittävin matkailun osa-alue. Vastaavasti turistilla voidaan arkikielisen käytännön mukaisesti tarkoittaa vapaa-ajan matkailijaa tai huvimatkailijaa tai virkistäytymistarkoituksessa matkailevaa henkilöä. Toinen matkailua ja turismia erottava tekijä on termien historialliset juuret. Turismi on lähinnä 1900-luvun käsite kun taas matkailua on harjoitettu antiikin ajoista lähtien ja miksei aikaisemminkin (Kostiainen 1993).

Matkailuun liittyvien käsitteiden määrittelyt voidaan jakaa luonteeltaan *yleisiin* ja luonteeltaan *teknisiin* (Burkart ja Medlik 1981). Matkailun ja matkailijan yleiset määrittelyt identifioivat niitä keskeisiä ominaispiirteitä, jotka erottavat käsitteet muista vastaavista. Tekniset määrittelyt liittyvät erityisesti matkailijan määrittelyyn ja ne palvelevat tilastollisia, hallinnollisia yms. tarpeita.

Matkailun yleisistä määritelmistä tunnetuin ja eniten käytetty on sveitsiläisten professoreiden Hunzikerin ja Krapfin vuonna 1942 esittämä määrittely. Heidän mukaansa matkailu on "niiden ilmiöiden ja suhteiden kokonaisuus, jotka ovat yhteydessä vieraspaikkakuntalaisten matkustamiseen ja oleskeluun jollakin seudulla, mikäli oleskelu on tilapäisluonteista eikä liity ansiotyöhön" (Burkart ja Medlik 1981, s. 41). Määritelmä tuo julki onnistuneesti matkailuilmiön laaja-alaisuuden ja kertoo myös jotain matkailun välttämättömästä elementistä, matkailijasta. Toisaalta määritelmää voidaan pitää liiankin laveana (Leiper 1979). "Suhteiden ja ilmiöiden kokonaisuus" viittaa melkein mihin tahansa, minkä takia määritelmän kyky ohjata matkailututkimusta on heikko. Tässä suhteessa parempana matkailun yleisenä määritelmänä voidaan pitää Jafarin (1977, s. 8) määrittelyä, jonka mukaan "matkailu muodostuu tavanomaisen elinympäristönsä ulkopuolelle matkustaneista henkilöistä, heitä palvelevasta elinkeinotoiminnasta ja niistä vaikutuksista, joita matkailijat ja matkailupalveluja tuottava yritystoiminta aiheuttavat alueen sosiokulttuuriseen, taloudelliseen ja fyysiseen ympäristöön". Myös edellistä on mahdollista kritisoida tässä tapauksessa matkailijan määrittelyn epätäsmällisyydestä ("tavanomaisen elinympäristön ulkopuolelle matkustaneet henkilöt"). Määritelmää voidaan kuitenkin pitää sopivana lähtökohtana erityisesti silloin, kun tutkimuksen kohteena ovat matkailun seurausvaikutukset – esimerkiksi matkailun vaikutukset luonnonympäristöön.

Jafarin määritelmä antaa käsityksen matkailututkimuksen poikkitieteellisyydestä. Poikkitieteellisyys heijastuu myös määritelmien moninaisuutena eri tieteenalojen painottaessa niille ominaisia näkökulmia. Taloustieteellinen korostus käy selvästi ilmi yhdestä varhaisimmista matkailijan määritelmästä, jonka mukaan matkailijoita ovat "kaikki henkilöt, jotka täyttävät kaksi ehtoa: heidän tulee matkustaa pois kotoaan korkeintaan vuoden ajaksi ja heidän tulee kuluttaa rahaa matkakohteessa ilman että ansaitsevat sitä siellä" (Ogilvie 1933 Morleyn 1990 mukaan). Sosiologista lähestymistapaa edustaa puolestaan Cohen (1974, s. 533) määrittäessään turistin henkilöksi, "joka matkustaa vapaaehtoisesti ja tilapäisesti kotoaan pois ja takaisin odottaen mielihyvää suhteellisen pitkällä ja ei-toistuvalla matkallaan kokemastaan uutuudesta ja vaihtelusta". Psykologista aspektia turistin kokemusmaailmaan painottaa entisestään Ryan (1991, s. 6). Hänen mukaansa turismin voidaan nähdä olevan "keino etsiä psykologisia hyötyjä, jotka syntyvät uusien paikkojen kokemisesta ja uusista, luonteeltaan tilapäisistä tilanteista, joihin ei liity työn tai tavanomaisen kotielämän velvotteita". Myös Holloway (1989, s. 11) pitää kahden edellisen määrittelijän tavoin turistin vaihtelunhalua ja tarvetta kokea uusia ympäristöjä keskeisenä turismin elementtinä. Hollowayn määritelmän mukaan "turisti on henkilö, joka matkustaa nähdäkseen jotain uutta ja erilaista ja perille päästyään valittaa sitä, että asiat eivät olekaan kuin kotona"!

Matkailun teknisten tai tilastollisten määritelmien kehittämisen ehkä tärkeimpänä tavoitteena on matkailun tilastoinnin yhtenäistäminen. Tähän on viime vuosikymmenten aikana pyrkinyt erityisesti World Tourism Organization (WTO), jonka yhdessä YK:n tilastointikomission kanssa määrittämät tilastointisuositukset ovat periaatteessa laajalti hyväksyttyjä mutta käytännössä eivät aivan yhtä laajalti sovellettuja.

Ulkomaanmatkailun osalta kyseiset tilastointisuositukset määrittävät kuvan 1 mukaisesti yläkäsitteeksi asuinmaansa ulkopuolella matkustavat henkilöt (international

Kuva 1. Asuinmaansa ulkopuolella matkustavien henkilöiden luokittelu (WTO 1992, s. 4–9).

travellers). Asuinmaansa ulkopuolella matkustavat henkilöt jaetaan ulkomailla vierailleviin henkilöihin (international visitors) ja muihin asuinmaansa ulkopuolella matkustaviin henkilöihin (other international travellers). Ulkomaanmatkailun tilastointi koskee nimenomaan edellistä ryhmää eli ulkomailla vierailevia henkilöitä. Määritelmällisesti ulkomailla vierailevat ovat henkilöitä, jotka matkustavat asuinmaansa ulkopuolelle korkeintaan 12 kuukauden ajaksi ja joiden vierailun päätarkoitus on muu kuin kohdemaassa tapahtuva pysyväisluonteinen ansiotoiminta. Tilastoinnin ulkopuolelle jääviin muihin asuinmaansa ulkopuolelle matkustaviin henkilöihin kuuluvat mm. maasta- tai maahanmuuttajat, kotimaansa ja sijoitusmaansa välillä matkustavat diplomaatit tai sotilashenkilöt, pakolaiset, paimentolaiset sekä matkustajat, jotka viipyvät maassa lyhyen ajan esimerkiksi lentokentällä tai laivalla käymättä läpi passitarkastusta. Ulkomailla vierailevat henkilöt jaetaan matkailijoihin ja päiväkävijöihin. Matkailijat ovat ulkomailla vierailevia henkilöitä, jotka viipyvät maassa vähintään yhden yön yli majoitusliikkeessä tai yksityisessä majoituksessa. Vastaavasti päiväkävijät ovat ulkomailla vierailevia henkilöitä, jotka eivät yövy vierailemassaan maassa majoitusliikkeessä tai yksityisessä majoituksessa. Matkailun tilastoinnin piiriin kuuluvien matkojen tarkoitus on suosituksen mukaan jaoteltu kuuteen pääluokkaan: 1. vapaa-aika, virkistäytyminen ja loma; 2. vierailu ystävien tai sukulaisten luona; 3. liikematkailu ja ammattiin liittyvä matkailu; 4. terveydenhoito; 5. uskonto/pyhiinvaellukset; 6. muu tarkoitus (WTO 1992).

Kotimaanmatkailun suhteen WTO:n tilastointisuositukset ovat paljolti vastaavat kuin ulkomaanmatkailun osalta. Kotimaassa vierailevat ovat henkilöitä, jotka matkustavat asuinmaassaan tavanomaisen elinympäristönsä ulkopuolelle korkeintaan 12 kuukauden ajaksi ja joiden vierailun päätarkoitus on muu kuin matkakohteessa tapahtuva pysyväisluonteinen ansiotoiminta. Kotimaanmatkailijat ovat puolestaan kotimaassa vierailevia henkilöitä, jotka viipyvät matkakohteessa vähintään yhden yön yli majoitusliikkeessä tai yksityisessä majoituksessa, ja päiväkävijät kotimaassa vierailevia henkilöitä, jotka eivät majoitu matkakohteessa (WTO 1992).

Ulkomaanmatkailun ja erityisesti kotimaanmatkailun tilastointi ei yhtenäistämispyrkimyksistä huolimatta käytännössä läheskään aina noudata WTO:n suosituksia: käytetyt määritelmät ja menetelmät poikkeavat usein toisistaan (ks. Latham 1989, Theobald 1994). Edellä esiintyneiden kriteereiden eli viipymän ja matkan tarkoituksen ohella kotimaanmatkailun tilastoinnissa on käytetty yleisenä kriteerinä matkan minimietäisyyttä, joka myös vaihtelee eri maissa. Esimerkiksi USA:ssa sovellettu matkan minimietäisyys yhteen suuntaan on ollut vaihtelevasti 80 kilometriä tai 160 kilometriä, Kanadassa provinssista riippuen 40–160 kilometriä ja Australiassa 40 kilometriä (Chadwick 1987).

5 Vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun suhde

Mikä on vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun välinen suhde? Tätä kysymystä on kirjallisuudessa tarkasteltu yhtäaikaisesti kaikkien kolmen käsitteen suhteen kohtalaisen niukalti johtuen kai siitä, että on äärimmäisen hankalaa hahmottaa sellaisten ilmiöiden suhdetta, joista ainoatakaan ei ole pystytty täsmällisesti määrittelemään. Ongelmana on myös se, että vapaa-ajan ja virkistäytymisen tutkiminen muodostaa toisen leirin ja matkailun tutkiminen toisen leirin ja jostakin syystä näiden leirien välinen kanssakäyminen on jäänyt suhteellisen vähäiseksi, joskin viime vuosina vuorovaikutus on ollut lisääntymään päin (Fedler 1987, Smith ja Godbey 1991). Muutamia hahmotuksia käsitteiden välisistä suhteista kuitenkin on tehty (Leimgruber 1975, Lawson ja Baud-Bovy 1977, Mieczkowski 1981, Boniface ja Cooper 1987, Colton 1987, Jansen-Verbeke ja Dietvorst 1987).

Tässä yhteydessä tarkastellaan lähemmin Mieczkowskin (1981) esittämää mallia, joka on ehkä eniten siteeratuin (esim. Murphy 1985, Jansson 1994), mutta jota on myös kritisoitu liiallisesta yksinkertaistamisesta (Smith ja Godbey 1991).

Mallissaan Mieczkowski lähtee liikkeelle vapaa-ajan ja virkistäytymisen välisestä suhteesta. Hän määrittelee vapaa-ajan residuaaliseksi ajaksi ja virkistäytymisen aktiviteeteiksi ja kokemuksiksi, osaksi vapaa-ajan sisältöä. Mieczkowskin mukaan esimerkkejä vapaa-aikana harjoitettavista mutta virkistäytymiseen kuulumattomista aktiviteeteista voivat tapauksesta riippuen olla opiskelu, uskonnollinen toiminta tai vierailu anopin luona. Virkistäytyminen sijoittuu siten kokonaisuudessaan vapaa-aikaa kuvaavan kentän sisäpuolelle mutta kaikkea vapaa-aikaa ei kuitenkaan käytetä virkistäytymiseen (kuva 2).

Mieczkowskin kaaviossa matkailu leikkaa osittain vapaa-aikaa ja virkistäytymistä. Matkailun näkökulmasta matkailun ja virkistäytymisen välinen päällekkäisyys on erityisen merkittävää, koska suurin osa matkailusta tapahtuu virkistäytymistarkoituksessa. Virkistäytymisen suhteen päällekkäisyys matkailun kanssa ei ole yhtä huomattavaa, sillä valtaosa virkistäytymisestä tapahtuu yleensä tavanomaisessa elinympäristössä eikä siten kuulu matkailu-käsitteen alle. Edelleen matkailu, joka ei ole luonteeltaan virkistäytymistä, voi liittyä esimerkiksi työhön tai ammattiin, koulutukseen, uskontoon tai terveydenhoitoon.

Mallia tarkasteltaessa on huomattava, että käsitteiden väliset rajapinnat eivät useinkaan ole kovin selviä. Ero virkistäytymisen ja ei-virkistäytymisen välillä on pitkälti tulkinnanvarainen, samaa voidaan sanoa esimerkiksi vapaa-ajan matkailun ja työhön tai ammattiin liittyvän matkailun suhteesta. Yleensäkin vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun kaltaisten täsmentymättömien käsitteiden välisten yhteyksien formalisointi jättää monia kysymyksiä avoimiksi ja tilaa erilaisille tulkinnoille.

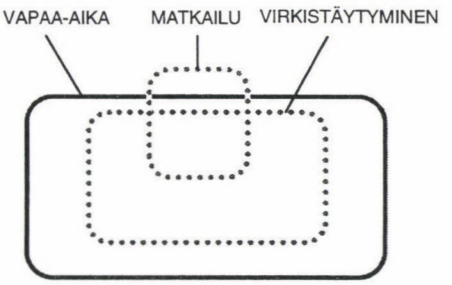

Kuva 2. Vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun välinen suhde (Mieczkowski 1981, s. 189).

6 Lopuksi

Edellä on tehty typistetty katsaus vapaa-ajasta, virkistäytymisestä ja matkailusta esitettyihin määritelmiin. Käsillä olevan julkaisun pääteema eli kyseisten käsitteiden suhde luontoon on artikkelissa jäänyt vähälle huomiolle.

Lyhykäisyydessään vapaa-ajan, virkistäytymisen ja matkailun suhdetta luontoon on mahdollista purkaa lähtemällä liikkeelle siitä asiantilasta, että ihmisillä on syystä tai toisesta tarve vapaa-aikanaan virkistäytyä luonnonympäristöissä, minkä seurauksena luonto on myös matkailun ehkä tärkein vetovoimatekijä. Virkistäytymisestä – erityisesti ulkoilusta – ja matkailusta on siten muodostunut maankäyttömuotoja, jotka kilpailevat muiden maankäyttömuotojen kanssa ja aikaansaavat väistämättä erityyppisiä ympäristövaikutuksia sekä erilaisten intressien yhteentörmäyksiä, joita käytännön tason suunnittelun ja johtamisen avulla pyritään hallitsemaan.

Näin ajateltuna virkistäytymisen ja matkailun suhde luontoon muodostaa laajan ja luonteeltaan poikkitieteellisen ongelmakentän. Teemaan liittyvien kysymysten määrä on lähes loputon. Miten tärkeä luonto on ihmisten virkistäytymisen ympäristönä ja matkailun vetovoimatekijänä? Mitä piirteitä luonnossa pidetään matkailullisesti kiinnostavina? Minkälaisilla ihmisillä on tapana virkistäytyä luonnossa? Miten kehittää luontoon perustuvia matkailutuotteita? Minkä-

laisia ympäristövaikutuksia virkistys- ja matkailukäytöstä aiheutuu luonnolle? Minkälaisia intressiristiriitoja luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön voi liittyä? Paljonko matkailua on luonnon ja ihmisten kannalta liikaa? Minkälaisilla menetelmillä ja käytännön toimenpiteillä luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön liittyviä ongelmia voidaan minimoida?

Luonnon virkistys- ja matkailukäytön kasvaessa tämänkaltaisten kysymysten merkitys korostuu entisestään.

Kirjallisuus

Aho, S. 1992. Suomalaisten työajan kehitys ja vapaa-aika. Julkaisussa: Riihinen, O. (toim.). Sosiaalipolitiikka 2017: Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. SITRA:n julkaisuja n:o 123. WSOY, Porvoo. s. 395–411.

— 1994. Matkailullisen vetovoiman koostumus ja esiintuominen. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 171–190.

Boniface, B.G. & Cooper, C.P. 1987. The geography of travel and tourism. Heinemann Professional Publishing, Oxford. 222 s.

Burkart, A.J. & Medlik, S. 1981. Tourism: Past, present and future. 2. painos. Heinemann Professional Publishing, Oxford. 366 s.

Chadwick, R.A. 1987. Concepts, definitions and measures used in travel and tourism research. Julkaisussa: Ritchie, J.R.B. & Goeldner, C.R. (eds.). Travel, tourism, and hospitality research: A handbook for managers and researchers. John Wiley & Sons, New York. s. 47–61.

Clawson, M. & Knetsch, J. 1966. Economics of outdoor recreation. Johns Hopkins Press, Baltimore. 328 s.

Cohen, E. 1974. Who is tourist?: A conceptual clarification. The Sociological Review 22(4): 527–555.

Colton, C.W.C. 1987. Leisure, recreation, tourism: A symbolic interactionism view. Annals of Tourism Research 14(3): 345–360.

Doggett, R. & O'Mahoney, R. 1991. The leisure environment. Stanley Thornes Ltd, Cheltenham. 177 s.

Fedler, A.J. 1987. Introduction: Are leisure, recreation and tourism interrelated? Annals of Tourism Research 14(3): 311–313.

Gray, D. & Pelegrino, D. 1973. Reflections on the recreation and park movement: A book of readings. Wm. C. Brown Company Publishers, Dubuque. 370 s.

Graham, P. & Klar, L. 1979. Planning and delivering leisure services. Wm. C. Brown Company Publishers, Dubuque. 325 s.

Green, E., Hebron, S. & Woodward, D. 1990. Women's leisure, what leisure? Macmillan, Hampshire. 189 s.

Hemmi, J. & Vuoristo, K.-V. 1993. Matkailu. WSOY, Porvoo. 322 s.

Holloway, J. C. 1989. The business of tourism. 3. painos. Pitman, London. 201 s.

Iso-Ahola, S.E. 1980. The social psychology of leisure and recreation. Wm. C. Brown Company Publishers, Dubuque. 436 s.

Jafari, J. 1977. Editor's page. Annals of Tourism Research Oct/Dec 1977: 6–11.

Jansen-Verbeke, M. & Dietvorst, A. 1987. Leisure, recreation, tourism: A geographic view on integration. Annals of Tourism Research 14(3): 361–375.

Jansson, B. 1994. Borta bra men hemma bäst: Svenskars turistresor i Sverige under sommaren. Gerum 22. 184 s.

Jensen, C.R. 1977. Leisure and recreation: Introduction and overview. Lea & Febiger, Philadelphia. 295 s.

Kaplan, M. 1975. Leisure: theory and policy. John Wiley, New York. 444 s.

Kelly, J.R. 1990. Leisure. 2. painos. Prentice Hall, New Jersey. 440 s.

Komiteanmietintö 1973:143. Virkistysaluekomitean mietintö. Valtion painatuskeskus, Helsinki. 417 s.

Komiteanmietintö 1983:69. Työaikakomitea 1980:n mietinnön liite 5. Työ ja ajankäyttö. Valtion painatuskeskus, Helsinki. 129 s.

Kostiainen, A. 1993. Matkailusta turismiin: Matkailun kehitysvaiheiden erittelyä. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Soveltavan matkailututkimuksen metodisia kysymyksiä. Hailuodossa 17.-18.8.1992 pidetyn tutkijasymposiumin raportti. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 11–31.

Kraus, R. 1971. Recreation and leisure in modern society. Appleton-Century-Crofts, New York. 493 s.

Latham, J. 1989. The statistical measurement of tourism. Julkaisussa: Cooper, C.P. (ed.). Progress in tourism, recreation and hospitality management. Volume one. Belhaven Press, London. s. 55–76.

Lawson, F. & Baud-Bovy, M. 1977. Tourism and recreation development: A handbook of physical planning. The Architectural Press Ltd., London. 210 s.

Leimgruber, W. 1975. Leisure, recreation and tourism: A model of leisure activity. Fennia 136. 30 s.

Leiper, N. 1979. The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist, and the tourist in-

dustry. Annals of Tourism Research 6(4): 390–407.

Mieczkowski, Z.T. 1981. Some notes on the geography of tourism: A comment. Canadian Geographer 25(2): 186–191.

— 1990. World trends in tourism and recreation. Peter Lang, New York. 370 s.

Moore, K., Cushman, G. & Simmons, D. 1995. Behavioral conceptualization of tourism and leisure. Annals of Tourism Research 22(1): 67–85.

Morley, C. 1990. What is tourism? Definitions, concepts and characteristics. The Journal of Tourism Studies 1(1): 3–8.

Murphy, J.F. 1981. Concepts of leisure. 2. painos. Prentice-Hall, New Jersey. 210 s.

Murphy, P.E. 1985. Tourism: A community approach. Methuen, London. 200 s.

Neulinger, J. 1974. The psychology of leisure. Research approaches to the study of leisure. Charles C. Thomas Publisher, Illinois. 216 s.

Neumeyer, M.H. & Neumeyer, E.S. 1936. Leisure and recreation. A.S. Barnes & Company, New York. 405 s.

Niemi, I., Kiiski, S. & Liikkanen M. 1981. Suomalaisten ajankäyttö 1979. Tilastokeskus. Tutkimuksia 65. 143 s.

— & Pääkkönen, H. 1992. Vuotuinen ajankäyttö. Tilastokeskus. Tutkimuksia 183. 82 s.

Ryan, C. 1991. Recreational tourism: A social science perspective. Routledge, London. 227 s.

Shaw, G. & Williams, A.M. 1994. Critical issues in tourism. A geographical perspective. Blackwell, Oxford. 280 s.

Sievänen, T. 1993. Kaupunkiväestön ulkoilukäyttäytyminen ja ulkoilualueiden käyttö. Hämeenlinnan ulkoilututkimus. Summary: Outdoor recreation household survey in the City of Hämeenlinna. Folia Forestalia 824. 62 s.

Smith, S.L.J & Godbey, G.C. 1991. Leisure, recreation and tourism. Annals of Tourism Research 18(1): 85–100.

Theobald, W. 1994. The context, meaning and scope of tourism. Julkaisussa: Theobald, W. (toim.). Global tourism: The next decade. Butterworth-Heinemann, Oxford. s. 3–19.

Torkildsen, G. 1986. Leisure and recreation management. 2. painos. E. & F.N. Spon, London. 525 s.

Veblen, T. 1975. The theory of the leisure class. Reprints of economic classics. A.M. Kelley, New York. 400 s.

WTO (= World Tourism Organization). 1992. Recommendations on tourism statistics. E/CN.3/1993/15.

Eko- ja luontomatkailun diskurssi "kestävän matkailun" käytäntönä

Seppo Lohiniva

Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema,
PL 16, 96301 Rovaniemi
seppo.lohiniva@metla.fi

1 Johdanto

Artikkelini tavoite on kahdenlainen: yhtäältä yritän tuoda lisävalaisua siihen miten eko- ja luontomatkailu tulisi ymmärtää historiallisena ilmiönä ja toisaalta siihen miten eko- ja luontomatkailu liittyy "kestävään matkailuun". Tarkastelen artikkelissani eko- ja luontomatkailun käytännön yhteyttä kestävään matkailuun.

Jäsennän tarkastelun seuraavalla tavalla. Esittelen aluksi lyhyesti käyttämiäni keskeisiä teoreettisia käsitteitä. Artikkelin otsikko viittaa eko- ja luontomatkailusta kertovan aineiston erityiseen lukutapaan. Kutsun tätä tekstien lukutapaa diskursiiviseksi. "Diskurssi" on tässä käytetyn teoreettisen viitekehyksen keskeinen käsite. Se auttaa jäsentämään matkailua ja sitä keskustelua, jota matkailun ja luonnonympäristöjen välisistä suhteista on viime vuosina käyty ja jota parhaillaan käydään. Olennaista tässä keskustelussa on ollut kriittinen asenne massamatkailuun ja sen aiheuttamiin kielteisiin ympäristövaikutuksiin (ks. esim. Burmeister 1977, Romeril 1985, Saleem 1992). Diskursiivinen tarkastelu tuo esiin matkailuun ja siitä käytävään keskusteluun liittyvän sisäisen jännitteen. Siirryn teoreettisen taustan esittelystä eräisiin otsikkoon sisältyvien teemojen alustavaan kehittelyyn. Eri kirjoittajat ovat todenneet eri tahoilla kuinka matkailun sisältä kasvaa esiin uusia matkailumuotoja, jotka tavalla tai toisella ammentavat lähtökohtansa luonnosta tai luonnon ympäristöistä. Näihin uusiin matkailumuotoihin kuuluu eko- ja/tai luontomatkailu (esim. Whitlock ym. 1991, Bottrill ja Pearce 1995, Steele 1995). Tämän artikkelin tavoitteena ei ole kuitenkaan eko- ja luontomatkailua koskevan diskurssin esittely (ks. esittelystä esim. Sepponen ja Lohiniva 1994, Lohiniva 1995, vrt. Hemmi 1994). Sen sijaan pyrin liittämään eko- ja luontomatkailun diskurssin massamatkailun ja toisaalta matkailun ja luonnon ympäristöjä koskevan keskustelun yhteyteen. Yhtäältä tämä viittaa edellä mainittuun massamatkailun arvosteluun, toisaalta taas jo artikkelin otsikossa ilmaistuun ajatukseen kestävästä matkailusta. Kolmannen kappaleen tehtävänä on hahmotella eräitä eko- ja luontomatkailun kehityspiirteitä osana matkailun ja ympäristöjen välisten suhteiden rakentumista ja tästä käytävää keskustelua. Neljännessä kappaleessa tarkastelen lyhyesti edellä esille nostamiani eko- ja luontomatkailun diskurssin aspekteja suhteessa kestävän matkailun metaforaan. Ajatus kestävästä matkailusta laajentaa matkailun ja matkailuympäristöjen välisten suhteiden tarkastelun näkökulmaa ekologiseen ja ylisukupolvi-

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 17–28.

seen. Olen jäsentänyt matkailun ja luonnon ympäristöjen välisiä suhteita tematisoivasta keskustelusta kaksi diskurssia, jotka olen nimennyt matkailun diskurssiksi ja kriittiseksi ympäristödiskurssiksi. Kriittinen ympäristödiskurssi viittaa tässä laajempaan kuin vain matkailua käsittelevään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kriittinen ympäristödiskurssi tuottaa "kestävän kehityksen" ydinmetaforan (WCED 1987, s. 8, 43). Vastaavaksi matkailun diskurssin metaforaksi nousee "kestävä matkailu" (WTO 1991, s. 13, 14). Loppuyhteenvedossa teen alustavan ehdotuksen eräiden perinteisten ja vaihtoehtoisten matkailumuotojen suhteesta kestävän matkailun metaforaan.

2 Teoreettinen tausta

Aluksi muutama huomautus siitä, kuinka kieli, diskurssit ja sosiaalinen käytäntö liittyvät toisiinsa diskurssianalyyttisessä lähestymistavassa. Diskurssien analyysissä lähdetään ensiksikin liikkeelle kielen käytön aktiivisesta, toiminnallisesta luonteesta. Kieli ei ole vain ulkoisen todellisuuden kuvaamiseen käytetty väline, vaan se on osa prosessia, jossa sosiaalinen todellisuus tuotetaan. Voidaan Potterin ja Wetherellin (1987, s. 32) tavoin sanoa, että "ihmiset käyttävät kieltä *tehdäkseen* asioita". Kieli siis täyttää aina jotakin tehtävää. Toiseksi, kielen käyttö on sidoksissa siihen sosiaaliseen tilanteeseen, jossa kieltä kulloinkin käytetään (Stubbs 1985, s. 44–45). Tämä merkitsee valintaa kielen tarjoamien mahdollisuuksien osalta ja synnyttää erilaisia tapoja käyttää kieltä. Sosiaalinen maailma "rakennetaan" kielen käytössä (Potter ja Wetherell 1987, s. 33–34). Tähän liittyy myös todesta otettu käsitys kielen käytön "retorisuudesta" (ks. esim. Potter ym. 1990, s. 207). Kielen kuvannollisuus liittyy käytettävien termien valintaan ja on näin aina osa prosessia, jossa kieli täyttää sille asetettuja tehtäviä. Kolmanneksi, myös diskursseja määrittää kielen käyttöön sidotut tilannekohtaiset tehtävät. Kieli järjestyy erilaisiksi diskursseiksi. Lähtökohtana diskurssien erittelyssä on diskurssien "toimintaan suuntautuva" piirre, joka kumpuaa kulloisestakin diskurssien käytön sosiaalisesta tilanteesta. Riippuu kielen käyttötilanteesta ja kulloisistakin tilannetta määrittävistä tekijöistä (1) mitä tehtävää diskurssi täyttää, (2) mitä kielen tarjoamia mahdollisuuksia kulloinkin käytetään, (3) mitä merkityksiä kielen käytöllä tuotetaan ja lopulta (4) mitä seurauksia diskurssilla on (ks. Gilbert ja Mulkay 1984, s. 6–10, 39–62). Näin käsitys diskursseista laajenee kohti merkityksiä tuottavia diskursiivisia käytäntöjä. Esimerkiksi Wetherell ja Potter (1988, s. 168) pitävät diskurssia jo itsessään "sosiaalisena käytäntönä". Kun siis tässä puhutaan esimerkiksi matkailun ja eko- ja luontomatkailun diskursseista, ymmärretään ne edellä olevalla tavalla määriteltyinä sosiaalisina käytäntöinä. Ne syntyvät ja muuttuvat sosiaalisissa käytännöissä ja vaikuttavat takaisin sosiaaliseen todellisuuteen. Diskurssianalyyttisessä lähestymistavassa huomio kiinnitetään näihin sosiaalisiin käytäntöihin ja niissä tuotettuihin erilaisiin sosiaalisiin merkityksiin. Analyysin kohteena ei siis ole enää kieli sellaisenaan, vaan itse diskurssit (ks. Jokinen ja Juhila 1991, s. 9; vrt. Foucault 1972, s. 49).

Kuinka sitten esimerkiksi eko- ja luontomatkailun diskurssia eritellään? Esimerkiksi tässä artikkelissa keskitytään tarkastelemaan (1) kuinka matkailun ja luonnon ympäristöjen väliset suhteet jäsentyvät historiallisesti ja (2) kuinka eko- ja luontomatkailun käsitteellinen kategoria ja diskurssi kasvavat esiin matkailun ja luonnon ympäristöjen välisiä suhteita kuvaavista teksteistä. Artikkelissa pyritään siis kysymään mitä tehtävää eko- ja luontomatkailun diskurssi täyttää. Tämä merkitsee keskittymistä joihinkin keskeisiin matkailun ja luonnon ympäristöjen välisiä suhteita kuvaaviin käsitteellisiin kategorioihin ja metaforiin, joissa oletettu kehitys todellistuu. Ymmärrän tässä metaforan Sarupin (1988) tulkitsemalla tavalla. Keskeistä on nähdä metafora "prosessina", joka tarjoaa mahdol-

lisuuden sosiaalisten merkitysten muuttumiseen ja laajentumiseen. Metafora on tietyllä tapaa ristiriitainen käsite. Yhtäältä se määrittää jonkin ilmiön tai asiantilan mutta vaatii toisaalta samalla ymmärtämään sama ilmiö tai asiantila "jonakin erilaisena" (Sarup 1988, s. 52). Metaforat ovat osa prosessia, jossa vanhat käsitteet liittyvät uusien käsitteiden muodostumiseen ja jossa siirrytään yhdenlaisesta todellisuudesta toisenlaiseen. Esimerkiksi metafora kestävästä matkailusta on nimi sille prosessille, jossa matkailun merkitys muuttuu ja matkailua on alettu jäsentää jollakin uudella tavalla. Tässä prosessissa siirrytään tietystä matkailun käytännöstä toisenlaiseen matkailun käytäntöön ja todellisuuteen. Metafora kestävästä matkailusta siis määrittää yhtäältä vakiintunutta matkailun käsitettä mutta vaatii samanaikaisesti ymmärtämään matkailua perinteisestä matkailusta poikkevalla, erilaisella tavalla. Käsitys kestävästä matkailusta kasvaa esiin arkipäiväisistä matkailuun liittyvistä kokemuksista ja se vaikuttaa siihen miten matkailussa toimitaan ja miten kuvaa matkailusta rakennetaan. Matkailuun liittyvien metaforien ja uusien kategorioiden syntymisen oletetaan siis kulkevan käsi kädessä.

Historiallisen diskurssin uudelleen rakentaminen ja sen sosio-historiallisen merkityksen paikantaminen on ennen muuta prosessi. Siinä jäljitetään diskurssin rakentumista erilaisten kirjallisten tekstien kautta. Yksittäinen teksti ja siinä todellistuva diskurssin osa tulkitaan kyseisen tekstin kautta. Tulkinnassa otetaan huomioon tekstissä ilmenevä ja sitä määrittävä sosiaalinen tilanne. Tekstien lukemisessa edetään vähitellen kohti diskurssin historiallista rakentumista. Siinä siis edetään diskurssin osista kohti kokonaisuutena otettua diskurssia. Yksittäisten tekstien tulkintaa ja ymmärtämistä alkaa ohjata vähitellen kokonaisuudeksi hahmottuva diskurssi. Tästä diskurssista hahmottuu se sosio-historiallinen tilanne, joka alkaa ohjata myös yksittäisten tekstien tulkintaa ja ymmärtämistä. Tällaista diskursiivista lukutapaa, etenemistä teksteistä teksteihin, voidaan kutsua myös "tekstuaaliseksi" tai "tekstien väliseksi" lukutavaksi (ks. esim. Sarup 1988, s. 57–59). Siinä irtaannutaan vähitellen yksittäisistä tekstien kielellisistä tulkinnoista ja mahdollisista eri kirjoittajien subjektiivisista pyrkimyksistä kohti tekstejä. Samalla siirrytään tulkintaan, joka perustuu itse teksteihin ja niissä realisoituviin diskursseihin ja merkityksiin. Tämä on lyhykäisyydessään se prosessi, jolla tässä artikkelissa käytettyä kirjallista aineistoa luetaan ja tulkitaan sosiologisesti.

Olen edellä tehnyt varsin alustavia huomautuksia diskurssianalyyttisen lähestymistavan teoreettisesta taustasta ja siihen liittyvistä metodisista valinnoistani. Lyhyessä artikkelissa ei ole mahdollista mennä tämän pidemmälle yksityiskohtiin. Mainitsen Gilbertin ja Mulkayn (1984), Potterin ja Wetherellin (1987), Jokisen ja Juhilan (1991), Parkerin (1992) ja Jokisen ym. (1993), jotka kaikki edustavat jonkin verran toisistaan poikkeavia valintoja niin teoreettisten taustojen kuin analyysimenetelmienkin suhteen. Ricoeurin (1971) artikkeli antaa sisältöä osittain myös tässä käytetylle tekstin käsitteelle. Macnaghtenin (1993) artikkeli on empiirinen esimerkki siitä, kuinka psykologian alueella sovelletaan diskurssianalyyttistä lähestymistapaa luontoa koskevan diskurssin analyysiin (esim. luonto erämaaksi konstituoituvana luontona).

3 Eko- ja luontomatkailu

Eko- ja luontomatkailun diskurssi kasvaa esiin kriittisen ympäristödiskurssin ja matkailun diskurssin välisessä vuorovaikutuksessa. Sen keskeiset elementit jäsentyvät 1970-luvulla osana matkailun monimuotoisuuden kasvua ja kriittistä keskustelua matkailun ja luonnon ympäristöjen välisistä suhteista. 1980-luvulla erilaiset eko- ja luontomatkailua jäsentävät termit tulevat aluksi esiin matkailun diskurssissa kunnes ne vuosikymmenen loppupuolella ja 1990-

luvun alussa itsenäistyvät osaksi eko- ja luontomatkailun diskurssia.

Eko- ja luontomatkailun esiinkasvua ei voi ymmärtää pelkästään matkailun monimuotoisuuden lisääntymisenä. Ensiksikin eko- ja luontomatkailu on osa erilaisten massamatkailun käytäntöjen kritiikkiä. Sen esiinkasvu liittyy osaksi laajempaa "Ekologisen aikakauden" kritiikkiä teollisuusyhteiskuntia ja niiden aiheuttamia ympäristöongelmia kohtaan. Toisaalta eko- ja luontomatkailu näyttäytyy matkailussa yrityksenä ratkaista matkailun sisältä nousevia ongelmia, jotka koskevat ennen muuta matkailuympäristöjä.

3.1 Budowski ja "luontoon perustuva" matkailu

Gerardo Budowskin (1976) synteettinen ja innovatiivinen artikkeli *Tourism and Environmental Conservation: Conflict, Coexistence, or Symbiosis?* on eräs avainteksti eko- ja luontomatkailun konstituution ymmärtämiseen. Se on solmukohta, josta avautuu näköala kriittisen ympäristödiskurssin ja matkailun diskurssin välisen vuorovaikutuksen kehittymiseen 1960-luvun loppupuolelta alkaen. Toisaalta se avaa tekstuaalisen perspektiivin kehitykseen, jossa (1) eko- ja luontomatkailun diskurssi itsenäistyy matkailun diskurssista, (2) jossa ympäristödiskurssin kritiikki massamatkailua kohtaan vaikuttaa matkailun käytäntöjä ja diskurssia muuntavasti ja (3) jossa lopulta myös itse kriittisen ympäristödiskurssin suhde matkailun ja luonnon ympäristön väliseen vuorovaikutukseen muuttuu toisenlaiseksi.

Budowski (1976) tematisoi matkailun ja luonnon ympäristön välisen suhteen matkailun ja luonnonsuojelun väliseksi suhteeksi. Tämä suhde voi olla periaatteessa kolmenlainen: (1) matkailu ja luonnonsuojelu eivät kohtaa, eivät häiritse eivätkä hyödytä toisiaan, (2) matkailu ja luonnonsuojelu ovat symbioottisessa suhteessa, jolloin ne hyödyttävät toisiaan vastavuoroisesti tai (3) ne ovat konfliktissa toistensa kanssa, jolloin suhdetta leimaa etujen ja haittojen ristiriitaisuus. Budowskin tarkastelu kohdistuu kahteen viimeksi mainittuun suhteen tyyppiin. Matkailun ja luonnonsuojelun välinen vuorovaikutus kehittyy Budowskin (1976, s. 27) mukaan kohti "ristiriitaista suhdetta". Budowski kysyy artikkelissaan matkailun ja luonnonsuojelun välisen "symbioottisen suhteen" mahdollisuutta.

Budowski (1976, s. 27, 28) jäsentää matkailun ja luonnonsuojelun välisen ristiriidan ristiriidaksi niiden välillä, jotka "edistävät matkailua" ja niiden jotka "ajavat luonnon suojelemista". Nämä "kaksi leiriä", jotka siis omassa esityksessäni jäsentyvät osaksi matkailun diskurssia ja kriittistä ympäristödiskurssia, Budowski tarkentaa vielä "matkailuteollisuudeksi" ja "luonnonsuojelijoiksi". Matkailun ja luonnonsuojelun välinen ristiriita kumpuaa yhtäältä matkailun kasvusta ja toisaalta "luonnon alueiden" vähenemisestä. Matkailun lisääntyminen luonnon alueille on johtanut "luonnonvarojen" ja sitä kautta myös matkailun omien resurssien "huonontumiseen" ja "vähenemiseen". Monet matkailijoiden suosimat käyntikohteet pitävät yllä "herkkiä ekosysteemejä", jotka eivät kestä matkailun mukanaan tuomia häiriöitä. Lisäksi matkailulla on usein kielteisiä "kulttuurisia ja taloudellisia" vaikutuksia kohdealueen läheisyydessä eläviin asukkaisiin. Eri kulttuurien kohtaaminen voi olla vahingollista "paikalliselle" kulttuurille. Matkailu muuttaa perinteisiä maankäyttötapoja ja on ristiriidassa "perinteisten luonnonresursseihin kohdistuvien asenteiden" kanssa. "Villieläinten" häviäminen, "maisema-arvojen" tuhoutuminen ja "ekologisten" häiriötekijöiden lisääntyminen ovat esimerkkejä matkailun luonnon alueille aiheuttamista haitoista.

Edellä oleva Budowskin tekstinäyte on luettavissa osaksi kriittistä ympäristödiskurssia. Kritiikki on jäsennelty matkailun ja luonnonsuojelun välisen ristitiriitaisen suhteen kautta ja se kiteytyy ensiksikin ekologisuuden metaforaan. Toinen Budowskin käyttämä metafora on luonnon suojelemi-

nen. Budowski lukee matkailua kriittisen ympäristödiskurssin kontekstissa matkailun ja luonnonsuojelun välisenä ristiriitana. Matkailu näyttäytyy toimintana, jossa luonnonsuojelu ja matkailu ovat epäsymmetrisessä suhteessa.

Matkailun ja luonnonsuojelun "symbioottinen suhde" konstituoituu vastavuoroisesti matkailun kritiikissä. Molemmat edellä tunnistetut metaforiset käsitteet, ekologisuus ja luonnon suojeleminen, rakentuvat osaksi matkailun diskurssia. Matkailun diskurssi ei näin realisoidu enää Budowskin tekstissä entisen kaltaisena diskurssina. Sitä rakentaa kaksi uutta käsitettä, jotka konstituoivat matkailun ja luonnonsuojelun välisen suhteen symbioottiseksi suhteeksi. Budowski (1976, s. 30, 31) siis liittää matkailun diskurssiin aspektit "luonnon suojelemisesta" ja "ekologisista periaatteista". Tämä merkitsee uudenlaista tapaa jäsentää matkailun diskurssia ja käytäntöä. Se tapahtuu matkailun ja luonnonsuojelun välisen symbioottisen suhteen kautta. Tässä uudenlaisessa tavassa jäsentää matkailua ilmenee eko- ja luontomatkailun alkava rakentuminen.

Kolmas eko- ja luontomatkailun alkavaa konstituutiota kuvaava tekijä liittyy Budowskin tekstissä matkailuympäristöihin. Eko- ja luontomatkailu rakentuu erityisille luonnon alueille, joilla on niille ominaisia, muista matkailualueista poikkeavia ominaisuuksia. Budowski (1976, s. 27) tarkastelee matkailua, jossa matkailuympäristöiksi konstituoituvat luonnon alueet ovat "suojeltuja alueita" tai ne kuuluvat "kansallispuistojärjestelmään". Niitä luonnehtii "koskemattomuus". Edelleen Budowskin kuvailema matkailu näyttämöllistyy ominaisuuksiltaan sellaisille luonnon alueille, joissa ollaan tekemisissä "villieläinten", "villieläinten asuttamien alueiden", tai "luonnon resursseille perustuvan maiseman kauneuden" kanssa. Kaiken kaikkiaan Budowski puhuu matkailusta, jonka perustana on "luonnosta ja sen resursseista johdetut arvot" tai joka on "luontoon perustuvaa" matkailua. Budowski ei siis puhu esimerkiksi kaupunkimatkailusta, vaikkakin hänen ehdotuksensa matkailun ja luonnonsuojelun välisestä symbioottisesta suhteesta soveltuu yleisemminkin matkailuun. Budowskin kuvailema matkailu konstituoituu matkailuksi sellaisille luonnon alueille, jotka ovat osa suojelualuejärjestelmää ja joita voidaan niiden esteettisyyteen ja villeyteen viittavien ominaisuuksiensa perusteella kutsua myös erämaisiksi alueiksi.

3.2 Eko- ja luontomatkailu ekologisena matkailuna

Budowskin (1976) teksti on solmukohta, jossa kriittinen ympäristödiskurssi ja matkailun diskurssi kohtaavat toisensa matkailun ja luonnonsuojelun välisen symbioottisen suhteen muodossa. Sitä voidaan pitää esimerkkitekstinä eko- ja luontomatkailun käsitteellisen kategorian ja diskurssin konstituution alkamisesta. 1970-luvun puolessa välin tuotetaan useita tekstejä, joissa käsitellään Budowskin tavoin matkailun ja luonnon ympäristöjen välisiä ongelmia (esim. Jubenville 1974, Burn 1975, Tangi 1977, Cohen 1978) tai joissa kysytään matkailun ja luonnon ympäristöjen välisen symbioottisen suhteen mahdollisuutta (esim. Gunn 1976). Matkailun kritiikki puetaan "massamatkailun" kritiikiksi (Burmeister 1977) ja sellaisena se jatkuu myös seuraavilla vuosikymmenillä (Romeril 1985, Pearce 1985, Mathieson ja Wall 1987, Saleem 1992). Matkailun diskurssia jäsentäviin teksteihin tulevat vähitellen mukaan ensimmäiset ehdotukset vaihtoehtoisiksi matkailun kehittämistrategioiksi (esim. Tangi 1977, Sayer 1981, Hemmi 1982, Romeril 1985) ja lopulta matkailun diskurssiin konstituoituu keskustelu "vaihtoehtoisesta matkailusta" (esim. Dernoi 1981, Cohen 1989, Butler 1990, Farrell ja Runyan 1991, Saleem 1992, Cater 1994). Matkailun ja luonnon ympäristöjen välinen ristiriitainen suhde ilmenee näin massamatkailuun suunnattuna kritiikkinä. Tämän suhteen jäsentäminen symbioottiseksi,

matkailua ja ympäristöjä molemminpuolisesti hyödyttäväksi suhteeksi, todellistuu matkailun diskurssissa vaihtoehtoisten matkailun kehittämisstrategioiden ja matkailukäytäntöjen etsinnässä.

Eko- ja luontomatkailu konstituoituu osana massamatkailuun kohdistuvaa arvostelua ja vaihtoehtoisten matkailumuotojen etsintää. Sitä konstituoivat ainekset rakentuvat aluksi matkailun diskurssin sisälle. Ne viittaavat tietyn tyyppisten matkailun käytäntöjen erottumiseen muusta matkailusta. Tämä prosessi kuvautuu diskurssin tuottamissa uusissa termeissä, käsitteissä jne. Esimerkiksi Sayer (1981, s. 15) puhuu "sofistikoidun massamatkailun" kehitysstrategiasta tarkastellessaan matkailun ja luonnonsuojelun välistä suhdetta Benin kansallispuistoissa. Sisällöllisesti Sayerin kuvailema matkailu on Budowskin (1976, s. 28) tarkoittamaa "luontoon perustuvaa" matkailua. Hemmi (1982, s. 137) puolestaan käyttää jo "ekologisen matkailun" termiä kuvatessaan maanviljelyksen yhteydessä harjoitettavaa ja maatiloille suuntautuvaa matkailua ekologisesta näkökulmasta. Romeril (1985, s. 217) taas jäsentää "ekomatkailun" termillä puistoihin suuntautuvan matkailun kasvua erilleen muusta massamatkailusta. Ympäristöongelmat ovat tulleet "perinteisten" aiheiden ohella mukaan matkailun koulutusohjelmiin.

1980-luvun alkupuolella kirjoitetut matkailun ja luonnon ympäristöjen välisiä suhteita kuvaavat tekstit liittyvät erityisellä tavalla eko- ja luontomatkailun rakentumiseen. Nämä tekstit ja niissä tuotetut termit täyttävät matkailun diskurssissa kahdenlaista tehtävää. Ne tarjoavat diskursiivisia välineitä (1) massamatkailun kritiikille ja (2) uudenlaisten luonnon ympäristöille perustuvan matkailun käytäntöjen rakentumiselle. Eko- ja luontomatkailun kategorian itsenäistyminen matkailun diskurssista ja uuden diskursiivisen muodosteen esiinkasvu 1980-luvun loppupuolella erottaa nämä erityiset tehtävät toisistaan. Eko- ja luontomatkailun termit ja niiden muunnelmat jäävät matkailun diskurssissa täyttämään massamatkailuun suunnatun arvostelun ja vaihtoehtoisten matkailun kehittämistrategioiden ja -muotojen jäsentämisen tehtävää. Eko- ja luontomatkailun diskurssissa ne taas ovat olennaisia välineitä eko- ja luontomatkailun diskurssin ja käytäntöjen rakentumisessa. Esimerkiksi Romeril (1989, s. 207) ja Saleem (1992, s. S.1) käyttävät "luontomatkailun" termiä vaihtoehtoisten matkailumuotojen jäsentämiseen vielä 1990-luvun taitteessa. Luontomatkailun termi ei kuitenkaan jäsennä näissä teksteissä enää eko- ja luontomatkailun diskurssin konstituutiota. Eko- ja luontomatkailu rakentuvat jo oman diskurssinsa kautta. Kun eko- ja luontomatkailun termejä käytetään matkailun diskurssissa, ne viittaavat yleisempään "ekologisen matkailun" kategoriaan. Ne saavat matkailun diskurssissa ekologisen matkailun merkityksen ja tässä yhteydessä niitä voidaan pitää osana ekologista matkailua jäsentävää diskurssia.

Eko- ja luontomatkailulla voidaan siis tarkoittaa ekologista matkailua. Ekologinen matkailu kuvautuu yhtäältä matkailun diskurssin ja toisaalta kriittisen ympäristödiskurssin tuottamissa erilaisissa matkailun käsitteissä. Esimerkiksi "vihreä matkailu" on kriittisen ympäristödiskurssin tuottama ekologiseen matkailuun viittaava käsite (esim. Elkington ja Hailes 1992). "Sanfter tourismus" taas kasvaa esiin matkailun oman diskurssin sisältä uutena matkailun filosofiana (esim. Strasdas 1988). Suhteessa eko- ja luontomatkailun kategorioihin ekologinen matkailu on yleisempi käsitteellinen kategoria. Sillä halutaan korostaa ekologisten periaatteiden liittämistä osaksi koko matkailua ja matkailuteollisuutta.

3.3 Eko- ja luontomatkailun diskurssi

Esittelen seuraavaksi muutamia varsinaiseen eko- ja luontomatkailun diskurssiin kuuluvia tekstejä ja niissä esiin nousevia termejä ja käsitteitä. Näissä teksteissä Budowskin (1976) luontoon perustuvaa matkailua jäsentävät elementit rakentuvat jo

osaksi eko- ja luontomatkailun diskurssia. Esimerkiksi Laarman ja Durst (1987, s. 4, 5) käyttävät "luontomatkailun" termiä puhuessaan "luontoon suuntautuvasta matkailusta". Tällaisen matkailun tarkoituksena on muun muassa "suojella biologista diversiteettiä". Tätä "luontoon suuntautuvaa" matkailua Healy (1988, s. 1) kuvaa "ekomatkailun" termillä. Ceballos-Lascuráinin klassinen ekomatkailun määritelmä on vuodelta 1987. Hän ymmärtää ekomatkailulla matkustamista "suhteellisen häiriintymättömille ja saastumattomille luonnon alueille" (ref. Boo 1990, s. xiv). Nämä alueet tarjoavat mahdollisuuden oppia tuntemaan luonnon maisemaa ja sen villikasveja ja -eläimiä, mahdollisuuden luonnon ihailemiseen ja luonnosta nauttimiseen. Ekomatkailija on kiinnostunut myös alueen kulttuurisista piirteistä. Ekomatkailija uppoaa osaksi luontoa. Hankkimalla tietoa luonnon ympäristöistä ja lisäämällä ympäristötietoutta, oppimalla tuntemaan alueen kulttuurisia piirteitä, ekomatkailija sitoutuu tiiviimmin "luonnonsuojelua koskeviin kysymyksiin" (Ceballos-Lascuráin 1988, s. 13). Ekomatkailussa mielenkiinnon kohteena on "luonnon alue itsessään". Se ei ole vain "väline" luontoaktiviteeteille vaan ekomatkailun "päämäärä". Ekomatkailussa luonto on "kokemusten" keskiössä (Ceballos-Lascuráin 1991, s. 25). Kun Budowski (1976) tarkastelee luontoon perustuvaa matkailua erilaisten suojelualueiden yhteydessä, nimeää Boo (1990, s. 2) eko- ja luontomatkailun matkailuksi "suojelluille alueille". Luonnon "kauneuden" ja "ekologisen" mielenkiinnon lisäksi näillä luonnon alueilla on säilynyt "alkuperäistä erämaata".

Eko- ja luontomatkailun diskurssia rakentavat ja jäsentävät 1990-luvun alkupuoliskolla pääpiirteissään jo edellä kuvatut teemat. Myös eko- ja luontomatkailun diskurssissa käytetty tulkintarepertuaari pysyy lähes samana (ks. Kretchman ja Eagles 1990, Fennell ja Eagles 1990, Lindberg 1991, Jacobson ja Robles 1992, Lindberg ja Hawkins 1993, Cater ja Lowman 1994). Uutena teemana eko- ja luontomatkailun diskurssiin aktivoituu keskustelu eko- ja luontomatkailun eettisistä periaatteista ja käyttäytymissäännöistä (ks. esim. Bangs 1992, D'amore 1993, Wight 1993). Myös käsitystä ekomatkailun kohdealueista ollaan tarkistamassa. Ekomatkailu muodostaa vain osan suojelluille alueille tapahtuvasta matkailusta (Ceballos-Láscurain 1991). Toisaalta ekomatkailun toivotaan laajentuvan eri syistä myös vakiintuneiden suojeltujen alueiden ulkopuolelle (Ceballos-Lascuráin 1993). Keskustelu eko- ja luontomatkailun kohdealueista liittyy eko- ja luontomatkailun diskurssiin sisältyvän erämaa termin kautta erämaista käytävään keskusteluun (Lohiniva 1995).

3.4 Yhteenveto

Budowskin tekstistä voidaan tiivistää eräitä eko- ja luontomatkailun diskurssin ja käsitteellisen kategorian historialliseen rakentumiseen viittaavia aspekteja. Ensiksikin eko- ja luontomatkailun rakentumiseen vaikuttaa olennaisena tekijänä kriittisen ympäristödiskurssin tuottamat ekologiaa ja luonnonsuojelua koskevat keskeiset metaforat ja periaatteet. Ekologia ja sen erilaiset ilmaukset ovat osa kriittisen ympäristödiskurssin tulkintarepertuaaria (ks. Passmore 1974, IUCN ym. 1980, Worster 1984, Devall ja Sessions 1985, WCED 1987). Ne ovat osa sitä yhteiskunnallista keskustelua, jossa ilmenee "Ekologian aikakauden" arvostelu teollisuusyhteiskuntia ja niiden aiheuttamia ympäristöongelmia kohtaan (esim. Carson 1963, Meadows ym. 1972, Naess 1973). Ekologisuus kasvaa osaksi eko- ja luontomatkailun tulkintarepertuaaria. Sillä jäsennetään matkailun suhdetta luontoon, arvotetaan tätä suhdetta ja tulkitaan matkailun luonnon ympäristöille aiheuttamia (yhteiskunnallisia) ongelmia ekologisina ongelmina. Luonnonsuojelu nousee matkailun ja luonnon ympäristöjen symbioottisen suhteen kautta keskeiseksi eko- ja luontomatkailua määrittäväksi tekijäksi. Kolmas

eko- ja luontomatkailun diskurssia ja käytäntöjä määrittävä tekijä koskee matkailuympäristöjä. Eko- ja luontomatkailun ympäristöt rakentuvat luonnon alueille. Ne ovat osa suojelualuejärjestelmää ja/tai niitä voidaan luonnehtia ominaisuuksiltaan erämaisiksi alueiksi.

Budowskin (1976) kuvaamassa luontoon perustuvassa matkailussa ei eroteta eko- ja luontomatkailua toisistaan. Eko- ja luontomatkailun diskurssissa tämä erottelu on mahdollista tehdä. Budowskin esitys matkailun ja luonnonsuojelun väliseksi symbioottiseksi suhteeksi, jossa luontoon perustuvaan matkailuun liitetään ekologisten periaatteiden lisäksi luonnon suojeleminen, rakentaa ekologiseen matkailuun tärkeän näkökulman. Se antaa ensiksikin mahdollisuuden erottaa eko- ja luontomatkailun kategoria yleisemmästä ekologisen matkailun kategoriasta. Eko- ja luontomatkailussa ekologisuus viittaa ensi sijassa luonnon "ekosysteemeihin", fyysisiin ympäristöihin jne. Ekologisessa matkailussa taas korostetaan ekologisuuden "kulttuurista" ulottuvuutta (Farrell ja Runyan 1991, s. 27). Kun matkailuun liitetään tietoinen luontoa säilyttämään ja suojelemaan pyrkivä näkökulma, voidaan puhua ekomatkailusta myös erotuksena luontomatkailusta (Sepponen ja Lohiniva 1994). Ekomatkailu voi olla osa yhteistyöstrategiaa, jolla suojellaan esimerkiksi "uhanalaisia" lajeja. Ekomatkailussa luonto ja matkailu ovat "tasa-arvoisia kumppaneita" (Farrell ja Runyan 1991, s. 34) ja matkailu ja luonnonsuojelu voivat olla lähtökohdiltaan molempia osapuolia hyödyttävässä symbioottisessa suhteessa.

Luonnonsuojelu ja luonnon säilyttäminen on siis eräs kriteeri erottaa ekomatkailu osaksi luontomatkailua. Toinen näkökulma avautuu edellä tarkastellun eko- ja luontomatkailun diskurssin kautta. Whitlockin, Romerin ja Beckerin (1991, i) mukaan "luontoon perustuva" matkailu sisältää kaikenlaiset "luonnon ympäristöön" perustuvat matkailumuodot (Whitlock ym. 1991, i). Tällöin matkailu käyttää luonnon alueita ja niiden resursseja luonnon näkökulmasta joko "välineinä" tai "päämäärinä" (Ceballos-Lascuráin 1991) tai näiden erilaisina yhdistelminä. Luonto ja ekologia ovat luontoon suuntautuvassa matkailussa "päämääriä" sinänsä. Ne voivat olla tätä esimerkiksi uhanalaisten lajien tai sademetsien suojelun ja säilyttämisen merkityksessä.

Ekomatkailu ja luontomatkailu ovat molemmat luontoon perustuvaa matkailua. Ekomatkailu on tietoisemmin sitoutunut alueen ekosysteemin suojelemiseen ja säilyttämiseen. Luonto on itsessään kokemuksen keskiössä. Luontomatkailussa luonnon alueita käytetään myös muihin kuin luonnosta kumpuaviin matkailuaktiviteetteihin. Se voi sisältää osittain myös muita kuin luontoon perustuvia aktiviteetteja (ks. Lindberg 1991). Tässä merkityksessä luontomatkailu loitontuu varsinaisesta luonnon- ja ympäristönsuojelua korostavasta ekomatkailusta pyrkien silti noudattamaan matkailun yleisiä ekologisia periaatteita. Ekomatkailu jäsentyy näin osaksi luontomatkailua ja luontomatkailu osaksi ekologista matkailua ja ekologisesta matkailusta käytävää diskurssia.

Ekologisen matkailun kategorian ja sen muunnelmien esiinkasvu matkailun diskurssissa on tulkittavissa matkailun vastauksena kriittisen ympäristödiskurssin arvosteluun massamatkailua kohtaan. Kysymys on viime kädessä ekologisen näkökulman korostamisesta matkailussa. Siinä todellistuu esimerkiksi Budowskin (1976) esittämä ajatus matkailuun liitettävistä "ekologisista periaatteista" tai "ekologian" yhdistämisestä matkailuun, jota esimerkiksi Akoglu (1971) jo 1970-luvun alussa esittää. Keskustelu matkailun ympäristöhaitoista ja vaihtoehtoisista matkailun kehittämistrategioista tuottaa matkailun diskurssiin vaihtoehtoisen ekologisen matkailun kategorian. Ekologinen matkailu ja sen erilaiset todellistumat matkailun diskurssissa näyttäytyvät vaihtoehtoina "konventionaaliselle massamatkailulle" (ks. Cohen 1989, Butler 1990, Ceballos-Lascuráin 1991) ja samalla kilpailevina vaihtoehtoina kriittisen ympäristödiskurssin tuottamille omille ekologisen

matkailun kategorioille. Ekologisen matkailun diskurssi liittyy kaiken kaikkiaan osaksi keskustelua kestävästä matkailusta.

4 Eko- ja luontomatkailu kestävänä matkailuna

Olen edellä kuvannut eko- ja luontomatkailun diskurssin esiinkasvua parin viime vuosikymmenen aikana. Keskeinen väitteeni on ollut, että eko- ja luontomatkailu kasvaa esiin osana kriittisen ympäristödiskurssin ja matkailun diskurssin välistä vuoropuhelua ja että tässä prosessissa kasvavat esiin myös mahdollisuudet uudenlaisiin matkailun käytäntöihin. Tätä matkailun sisällä tapahtuvaa yleistä muutosprosessia on alettu tulkita kestävän matkailun metaforalla. Ydinkohta kestävän matkailun metaforan tulkinnalle on siinä esitetty pyrkimys turvata nykyiset matkailulliset tarpeet koskivatpa ne matkailijoita tai matkailua isännöiviä kohdealueita sillä tavoin, että samalla suojellaan ja vahvistetaan myös tulevien sukupolvien mahdollisuudet matkailuun. Nämä kestävän matkailun sosiokulttuuriset periaatteet koskevat matkailuun liitettyjä sosioekonomisia ja esteettisiä tarpeita. Kestävän matkailun ekologisiin periaatteisiin kuuluu kulttuurisen yhtenäisyyden, tärkeiden sosiaalisten prosessien, biologisen monimuotoisuuden ja elämää tukevien järjestelmien ylläpitäminen (ks. esim. WTO 1991).

Eko- ja luontomatkailun konstituutio on osa keskustelua matkailun kestävästä kehittämisestä. Kestävän matkailun metaforan jäsentäminen konkreettisempien kategorioiden suuntaan laajentaa matkailun käsitettä ekologiseen ja ylisukupolviseen. Esimerkiksi Scace (1993) yhdistää ekomatkailun termin sellaiseen matkailun kehittämiseen, jossa matkailulla olisi mahdollisimman vähäisiä vaikutuksia sen omaan resurssiperustaan ja jossa matkailu olisi osa luonnonsuojelua ja kestävän talouden kehittämistä. Bangsin (1992) määrittely ekomatkailusta kattaa lopulta myös keskeisimmät kestävän matkailun aspektit. Ekomatkailu on Bangsin (1992, s. 37) mukaan matkailua, joka on "ympäristöllisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti tietoista" matkailua. Se on "vastuunalaista ja kestävää" ja se pyrkii rikastuttamaan niitä alueita ja kulttuureja, joita se koskee. Ekomatkailu on "pienialaista" matkailua.

Kestävän matkailun metafora kuvaa siis laajasti matkailussa käynnissä olevaa muutosprosessia. Tämä prosessi koskee niin matkailun käytäntöjä, uusien matkailumuotojen esiinkasvua kuin tätä prosessia kuvaavia termejä, kategorioita ja teoreettisia käsitteitä. Kuvassa 1 on eräs alustava ehdotus tämän muutosprosessin havainnollistamiseen ja ymmärtämiseen. Konventionaalinen matkailu ja toisaalta pienimuotoinen matkailu sekä näiden kategorioiden vastinkategoriat ei-konventionaalinen ja ei-pienimuotoinen matkailu jäsentävät kestävän matkailun yleistä metaforaa. Pienimuotoisen matkailun kategoria on perinteisesti tarjonnut vaihtoehdon konventionaalisen massamatkailun kategorialle (ks. esim. Dernoi 1981, 1983). Kestävän matkailun metaforan esiinkasvu matkailun diskurssissa antaa kuitenkin mahdollisuuden eriytyneempään matkailun luokitteluun. Konventionaalisen matkailun vaihtoehdoksi nousee vaihtoehtoinen, ei-konventionaalinen matkailu. Ero konventionaalisen ja ei-konventionaalisen matkailun välillä on historiallinen. Vedenjakajana voidaan pitää sitä, missä määrin ympäristökysymykset, luonnonsuojelu ja yleensä ekologiset periaatteet tulevat mukaan määrittämään matkailun eri muotoja (ks. esim. Cohen 1978). Ekologi-

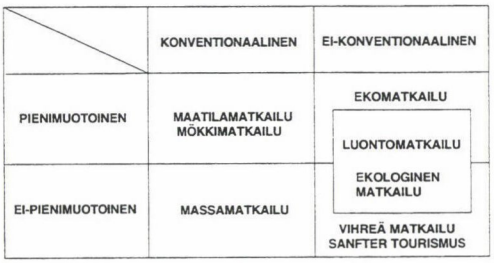

Kuva 1. Eko- ja luontomatkailun diskurssi osana kestävän matkailun metaforaa.

suutta korostavat luokittelukriteerit antavat mahdollisuuden jakaa myös pienimuotoinen matkailu perinteiseen konventionaaliseen matkailuun ja toisaalta uudenpaan, ei-konventionaaliseen matkailuun. Massamatkailulle vaihtoehtoisesta konventionaalisesta matkailusta käyvät esimerkkeinä maatilamatkailu ja mökkimatkailu (ks. esim. Cedrins 1973, 1982, Report... 1982). Massamatkailun kategoria puolestaan kuvaa konventionaalisen matkailun laaja-alaisuutta ja joukkomuotoisuutta. Vastaavia ei-konventionaalisen matkailun kategorioita ovat vihreä matkailu ja Sanfter Tourismus. Eko- ja luontomatkailu asettuvat kestävän matkailun metaforassa pienimuotoisuutta korostavasta ekomatkailusta myös massamuotoisia piirteitä saavien luontomatkailun ja ekologisen matkailun kategorioiden kautta ei-konventionaaliseen matkailuun. Tähän paikantuu myös eko- ja luontomatkailun diskurssi osana kestävää matkailua.

Kirjallisuus

Akoglu, T. 1971. Tourism and the problem of environment. Revue du Tourisme. 1: 18–20.

Bangs, R. 1992. Clean, green, and meant to be seen: The ethos of eco-tourism. Trilogy 4(4): 36–42.

Boo, E. 1990. Ecotourism: The potentials and pitfalls. Volume 1. Second printing. WWF&U.S. Agency for International Development, Lancaster. 72 s.

Bottrill, C.G. & Pearce, D.G. 1995. Ecotourism: Towards a key elements approach to operationalising the concept. Journal of Sustainable Tourism 3(1): 45–54.

Budowski, G. 1976. Tourism and environmental conservation: Conflict, coexistence, or symbiosis? Environmental Conservation 3(1): 27–31.

Burmeister, H. 1977. Mass tourism and the environment: a closer look. Travel Research Journal, s. 21–31.

Burn, H.P. 1975. Packaging paradise. The environmental costs of international tourism. Sierra Club Bulletin 6(5): 25–28.

Butler, R.W. 1990. Alternative tourism: Pious hope or Trojan horse. Journal of Travel Research 28(3): 40–45.

Carson, R. 1963/1962. Silent spring. Hamish Hamilton, London. 304 s.

Cater, E. 1994. Introduction. Julkaisussa: Cater, E. & Gwen, L. (eds.). Ecotourism. A sustainable option? Wiley & Sons, Chichester. s. 3–17.

Cater, E. & Lowman, G. (eds.) 1994. Ecotourism. A sustainable option? John Wiley & Sons, Chichester. 218 s.

Ceballos-Lascuráin, H. 1987. Estudio de Prefactibilidad Socioeconomica del Turismo Ecologico y Anteproyecto Arquitectonico y Urbanistico del Centro de Turismo Ecologico de Sian Ka'an, Quintana Roo," study made for SEDUE, Mexico.

— 1988. The future of 'ecotourism'. Mexico Journal, January 27: 13–14.

— 1991. Tourism, ecotourism, and protected areas. Julkaisussa: Kusler, A. (ed.). Ecotourism and resource conservation. A collection of papers. Volume 1. Selected Papers form 1st International Symposium: Ecotourism, April 17–19, 1989, Merida, Mexico and 2nd International Symposium: Ecotourism and Resource Conservation, November 27 – December 2, 1990, Miami Beach, Florida. s. 24–30.

— 1993. Ecotourism as a worlwide phenomenon. Julkaisussa: Lindberg, K. & Hawkins, D.E. Ecotourism: a guide for planners and managers. The Ecotourism Society, North Bennington, Vermont. s. 12–14.

Cedrins, R. 1973. Turist- och fritidssektorns betydelse för det svenska lantbruk. Rapport från Instituten för ekonomi och statistik Nr 10. Driftsekonomi, Försöksavdelningen. Institutionen för ekonomi och statistik. Lantbrukshögskolan. 74 s.

— 1982. Small-scale tourism in Sweden. Julkaisussa: Report of the Symposium on Agriculture and Tourism. Mariehamn, Finland, (1982, June 7–12). Report by FAO/ECE Working Party on Agrarian Structure and Farm Rationalization, Held in Mariehamn, Finland. Helsinki: Government Printing Centre. s. 202–211.

Cohen, E. 1978. The impact of tourism on the physical environment. Annals of Tourism Research V(2): 215–237.

— 1989. "Alternative tourism" – a critique. Julkaisussa: Singh, T.V., Theuns, L.H. & Go, F.M. (eds.). Toward appropriate tourism: The case of developing countries. Peter Lang, Frankfurt/M. s. 127–142.

D'Amore, L.J. 1993. A code of ethics and guidelines for socially and environmentally responsible tourism. Journal of Travel Research 31(3): 64–66.

Dernoi, L.A. 1981. Alternative tourism. Towards a new style in north-south relations. International Journal of Tourism Management 2(4): 253–264.

— 1983. Farm tourism in Europe. Tourism Management 4: 155–166.

Devall, B. & Sessions, G. 1985. Deep ecology. Gibbs M. Smith, Inc., Salt Lake City. 267 s.

Elkington, J. & Hailes. J. 1992. Holidays that don't cost the earth. The guide to greener holidays. Victor Gollancz Ltd., London. 384 s.

Farrell, B.H. & Runyan, D. 1991. Ecology and tourism. Annals of Tourism Research 18: 26–40.

Fennell, D.A. & Eagles. P.F.J. 1990. Ecotourism in Costa Rica: A conceptual framework. Journal of Park and Recreation Administration. 8(1): 23–34.

Foucault, M. 1972. The archaeology of knowledge. Tavistock Publications, London. 218 s.

Gilbert, N.G. & Mulkay, M. 1984. Opening Pandora's Box. A sociological analysis of scientists' discourse. Cambridge University Press, Cambridge. 202 s.

Gunn, C.A. 1976. Tourism-recreation-conservation synergism. Contact 8(4): 128–138.

Healy, R.G. 1988. Economic consideration in nature-oriented tourism: the case of tropical forest tourism. FPEI Working Paper Series, No. 39. The SCFER Institutions. USDA Forest Service Southestern Forest Experiment. North Carolina State University. Duke University. 57 s.

Hemmi, J. 1982. Ecological tourism (ecotourism) - a new viewpoint. Julkaisussa: Report of the Symposium on Agriculture and Tourism. Mariehamn, Finland, (1982, June 7–12). Report by FAO/ECE Working Party on Agrarian Structure and Farm Rationalization, Held in Mariehamn, Finland. Government Printing Centre. Helsinki. s. 136–140.

— 1994. Ekoturismin käsite ja sisältö. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. s. 157–170.

IUCN-UNEP-WWF. 1980. World conservation strategy. Living resource conservation for sustainable development. Gland, Switzerland.

Jacobson, S.K. & Robles, R. 1992. Ecotourism, sustainable development, and conservation education: Development of a tour guide training program in Tortuguero, Costa Rica. Environmental Management 16(6): 701–713.

Jokinen, A. & Juhila, K. 1991. Diskursseja rakentamassa. Näkökulma sosiaalisten käytäntöjen tutkimiseen. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia, sarja A, Nro 2. Tampere. 83 s.

— , Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.) 1993. Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere. 238 s.

Jubenville, A. 1974. Conservation organizations and wilderness use – a time for policy appraisal? Environmental Conservation 1(2): 93–98.

Kretchman, J.A. & Eagles, P. 1990. An analysis of the motives of ecotourists in comparison to the general Canadian population. Loisir et société 13(2): 499–508.

Laarman, J.G. & Durst, P.B. 1987. Nature travel and tropical forests. Research Triangle Park NC: Southeastern Center for Forest Economics Research. FPEI Working Paper, No. 23. 16 s.

Lindberg, K. 1991. Policies for maximizing nature tourism's ecological and economic benefits. International Conservation Financing Project Working Paper. World Resources Institute. 37 s.

Lindberg, K. & Hawkins, D.E. (eds.) 1993. Ecotourism: A guide for planners & managers. The Ecotourism Society, North Bennington, Vermont. 175 s.

Lohiniva, S. 1995. The concepts of ecotourism and wilderness: Some clarifications. International Conference on Northern Wilderness Areas: Ecology, Sustainability, Values. Rovaniemi, Finland, December 7–9, 1994. Arctic Centre Publications (hyväksytty).

Macnaghten, P. 1993. Discourses of nature: argumentation and power. Julkaisussa: Burman, E. & Parker, I. (eds.) Discourse analytic research. Repertoires and readings of texts in action. Routledge, London. s. 52–72.

Mathieson, A. & Wall, G. 1987/1982. Tourism. Economic, physical and social impacts. Reprinted 1987. Longman, New York. 208 s.

Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. & Behrens III, W.W. 1972. The limits to growth. A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. Eeart Island Limited, London. 205 s.

Naess, A. 1973/1972. The shallow and the deep, long-range ecology movement. Summary. Inquiry 16: 95–100.

Parker, I. 1992. Discourse dynamics. Critical analysis for social and individual psychology. Routledge, London. 169 s.

Passmore, J. 1974. Man's responsibility for nature. Ecological problems and western traditions. Charles Scribner's Sons, New York. 213 s.

Pearce, D.G. 1985. Tourism and environmental research: A review. International Journal of Environmental Studies 25: 247–255.

Potter, J. & Wetherell, M. 1987. Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour. Sage Publications, London. 216 s.

— , Wetherell, M., Gill, R. & Edwards, D. 1990. Discourse: noun, verb or social practice? Philosophical Psychology 3(2): 205–217.

Report of the Symposium on Agriculture and Tourism. 1982. Mariehamn, Finland, (1982, June 7–12). Report by FAO/ECE Working Party on Agrarian Structure and Farm Rationalization, Held in Mariehamn, Finland. Helsinki: Government Printing Centre. 304 s.

Ricoeur, P. 1971. The model of the text: Meaninful action considered as a text. Social Research 32(3): 529–562.

Romeril, M. 1985. Tourism and the environment - towards a symbiotic relationship. (Introductory Paper). International Journal of Environmental Studies 25: 215–218.

— 1989. Tourism and the environment – accord or discord? Tourism Management. Sept. s. 204–208.

Saleem, N. 1992. Seasonality in tourism: A curse or God-sent strategy? Julkaisussa: Tourism in Europe. The 1992 Conference. 8.–10. July 1992. Durham Castle. Great Briain, Center For Travel and Tourism. s. S.1–S.7.

Sarup, M. 1988. An introductory guide to post-structuralism and postmodernism. Harvester Wheatsheaf, New York. 171 s.

Sayer, J.A. 1981. Tourism and conservation in the national parks of Benin. Parks 5(4): 13–15.

Scace, R.C. 1993. An ecotourism perspective. Julkaisussa: Nelson, J.G., Butler, R. & Wall, B.G. (eds.). Tourism and sustainable development: Monitoring, planning, managing. Department of Geography Publication Series Number 37, University of Waterloo. s. 59–82.

Sepponen, P. & Lohiniva, S. 1994. Luontomatkailu – uusi tutkimuskohde. Julkaisussa: Sulonen, S. & Kangas, J. (toim.). Näkökohtia metsien monikäyttöön. Metsien monikäytön tutkimusohjelman tutkimuspäivä Espoossa 1993. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 488: 113–122.

Steele, P. 1995. Ecotourism: An economic analysis. Journal of Sustainable Tourism 3(1): 29–44.

Strasdas, W. 1988. Der Sanfte Tourismus. Theorie und Praxis. Schriftenreihe des Institutes für Landschaftspflege und Naturschutz am fachbereich Landespflege der Universtät Hannover. Arbeitsmaterial 8. Hannover. 177 s.

Stubbs, M. 1985/1983. Discourse analysis. The sociolinguistic analysis of natural language. Basil Blackwell Ltd., Oxford. 272 s.

Tangi, M. 1977. Tourism and environment. Ambio 6 (6): 336–341.

WCED. 1987. Our common future. The World Comission on Environment and Development. Oxford University Press, Oxford. 400 s.

Wetherell, M. & Potter, J. 1988. Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. Julkaisussa: Antaki, C. (ed.). Analysing everyday explanation. A casebook of methods. SAGE Publications, London. s. 168–183.

Whitlock, W., Romer, K.V. & Becker, R.H. 1991. Nature based tourism. An annotated bibliography. Series No. NBT-91-002 p/R. Regional Development Group of the Strom Thurmoland Institute. 243 s.

Wight, P. 1993. Ecotourism: Ethics or eco-sell? Journal of Travel Research XXXI, 3: 3–9.

Worster, D. 1984/1977. Nature's economy. A history of ecological ideas. Cambridge University Press, Cambridge. 404 s.

WTO. 1991. Tourism to the year 2000. Qualitative aspects affecting global growth. A discussive paper. World Tourism Organization. Madrid, Spain. 42 s.

Kantokyky ja matkailualueen kehittyminen

Jarkko Saarinen

Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema,
PL 16, 96301 Rovaniemi
jarkko.saarinen@metla.fi

-Saarestahan voisi tulla mainio lomakohde.
-Ei missään tapauksessa, Roope-setä!
Saarelaisethan joutuisivat ojasta allikkoon.
Turistit eivät ole gorilloja parempia!

Tupu, Hupu ja Lupu Roope-sedälle
sarjassa "Aku Ankka Puupäiden maassa"

1 Johdanto

Matkailun sanotaan olevan yksi maailman suurimmista ja nopeimmin kehittyvimmistä toimialoista (Cater 1992, Jenner ja Smith 1992, s. 1). Tämä on herättänyt optimistisia toiveita matkailun mukanaan tuomia taloudellisia hyötyvaikutuksia kohtaan, mutta toisaalta huolta matkailun aiheuttamien ympäristövaikutusten suhteen.

Tämän artikkelin tarkoituksena on tarkastella matkailualueen kantokyvyn ja matkailun kasvun välistä suhdetta. Taustalla on Kantin näkemys siitä, että kaikki ilmiöt ovat sidoksissa sekä tilaan että aikaan. Edellinen tekijä on matkailualueen kantokykyyn viittaavissa tutkimuksissa useimmiten huomioitu, mutta jälkimmäinen on sen sijaan pääsääntöisesti jätetty pohdinnan ulkopuolelle. Aluksi tarkastellaan yleisellä tasolla kantokyvyn käsitettä ja matkailun vaikutuksia. Tämän jälkeen pyritään hahmottamaan kantokyvyn ja matkailualueen kehittymisen välistä suhdetta esimerkinomaisesti yhden kantokyvyn osatekijän – sosiaaliskulttuurisen kantokyvyn – suhteen. Sosiaaliskulttuurinen kantokyky on valittu esimerkiksi, koska matkailun kasvun aiheuttamista sosiaalisista ja kulttuurisista muutoksista on olemassa varsin monipuolisia ja laaja-alaisia tarkasteluja.

2 Matkailualueen kantokyky

Matkailun vaikutusten nähdään usein jäsentyvän sen aiheuttamien taloudellisten, fyysisten ja sosiaalisten muutosten kautta (O'Reilly 1986, Mathieson ja Wall 1987). Yksinkertaistettuna taloudellisilla tekijöillä kuvataan matkailun kasvun aiheuttamia suoria tai välillisiä vaikutuksia kohdealueen talouteen ja elinkeinorakenteeseen. Fyysisillä tekijöillä viitataan sekä kohdealueen luonnonympäristöön että rakennettuun ympäristöön ja niihin liittyviin muutoksiin. Sosiaaliset muutokset puolestaan liittyvät paikallisväestön ja matkailijoiden välisen vuorovaikutuksen aiheuttamiin muutoksiin alueen kulttuurisessa ja sosiaalisessa järjes-

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..."
Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 29–39.

telmässä. On huomattava, että kaikilla näillä kolmella tekijällä on sekä positiiviset että negatiiviset puolensa riippuen paitsi kohdealueen luonteesta myös matkailun kehitysvaiheesta ja näkökulmasta, josta vaikutuksia tarkastellaan (Mathieson ja Wall 1987, Butler 1991).

Tarkemmin matkailun vaikutukset voidaan jakaa esimerkiksi kuvan 1 osoittamalla tavalla; aiemmin mainittu kolmijako muodostaa matkailun vaikutusten rungon, jota tarkentavat poliittishallinnolliseen perustaan, elämäntapaan, kulttuuriperinteeseen, ekologiaan, maisemaan ja infrastruktuuriin liittyvät muutokset (ks. Getz 1983, Boniface ja Cooper 1989, Gunn 1988, Kariel 1989, Aho 1994).

Matkailututkimuksessa matkailun vaikutukset ja niiden suhde kohdealueen kantokykyyn ovat saaneet varsin runsaasti huomiota (ks. Hovinen 1982, Getz 1983, Owens 1984, O'Reilly 1986, Gunn 1988, Butler 1991, Aho 1993, 1994, Järviluoma 1994). Yleisellä tasolla matkailualueen kantokyky voidaan määritellä seuraavasti: "kantokyky on enimmäismäärä ihmisiä, jotka voivat vierailla matkakohteessa ilman, että alueen ympäristö ja matkailijoiden kokemusten laatu heikkenee häiritsevästi" (Mathieson ja Wall 1987, s. 21). Yksinkertaisuudestaan huolimatta käsite on osoittautunut matkailututkimuksen ja käytännön matkailusuunnittelun kannalta varsin ongelmalliseksi (Stankey 1982, Wall 1982).

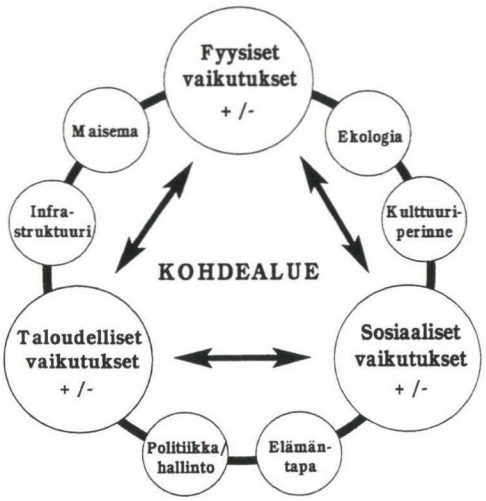

Kuva 1. Matkailun vaikutukset kohdealueella.

Ensimmäinen ongelma kotoisessa matkailututkimuksessa muodostuu jo käsitteen suomentamisesta. Englanninkielen termi *carrying capacity* suomennetaan vaihtelevasti mm. kantokyvyksi, kapasiteetiksi tai sietokyvyksi. Kantokyvyn ja kapasiteetin välinen ero vaikuttaa monessa mielessä makuasialta ja riippuu paljolti käsitteiden sisällön määrittelytavasta (ks. Saarinen 1994). Sen sijaan kantokyvyn suhde sietokykyyn on tässä yhteydessä ongelmallisempi. Ahon (1993, s. 181) mukaan sietokyky viittaa "siihen, että joidenkin ainakin periaatteessa tunnistettavissa olevien rajojen ylitys johtaa väistämättä ongelmien ilmenemiseen." Näin varmasti onkin. Matkailualueen sietokyvyssä (tai kantokyvyssä) on yleisesti ottaen kyse siitä, miten eri intressiryhmät ja tekijät suhtautuvat matkailun vaikutuksiin kohdealueella.

Tässä artikkelissa käsitteestä ja sen eri osatekijöistä käytetään selvyyden vuoksi yhtenäisesti termiä kantokyky (vrt. Aho 1993, Kauppila 1994, Järviluoma 1994). Kantokyvyn voidaan myös ajatella viittaavan sietokykyä selkeämmin alueeseen ja alueellisiin tekijöihin – ei yksinomaan ihmisten kokemuksiin. Tämä ei tarkoita sitä, etteivätkö ihmisten kokemukset olisi luonteeltaan "todellisia" tai relevantteja kantokyvyn määrittämisen kannalta. Kantokyvyn alueellinen luonne sisältää niin fyysisiä, sosiaalisia, kokemuksellisia kuin taloudellisiakin elementtejä.

Toinen, kansainvälisemminkin ongelmallinen piirre matkailualueen kantokyvyn tutkimuksessa on ilmennyt pyrkimyksessä tuottaa käsitteen luonnontieteellisen vastineen – ekologisen kantokyvyn – mukainen matemaattisluonteinen malli, joka ilmaisisi yksiselitteisesti ja ristiriidattomasti tietyn matkailualueen kantokyvyn rajan (esimerkiksi matkailijoiden enimmäismäärän). Tämä on havaittu vaikeaksi, jollei mahdottomaksikin. Matkailun aiheuttamien muutos-

ten häiritsevyyden arviointi edellyttää usean eri intressitahon (mm. matkailijoiden, matkailuyrittäjien, paikallisväestön ja luonnonsuojelun) mielipiteen huomioimista ja päätöksentekoprosessia, jossa määritellään paitsi matkailualueen kehittymisen pitkän aikavälin päämäärät myös se, mikä on kunkin kantokyvyn osatekijän osalta häiritsevää muutosta (Wall 1982, Stankey ym. 1985, Stankey ym. 1990). Kokonaisuudessaan tämän voidaan katsoa edellyttävän arvottamista, jota on vaikea sisällyttää matemaattisiin malleihin (Järviluoma 1994). Lisäksi mallintamista vaikeuttaa se, että useissa tutkimuksissa kantokyvyn on havaittu olevan luonteeltaan varsin alue- ja tilannesidonnainen käsite (ks. Heberlein ja Shelby 1977, Manning ja Ciali 1980, Vaske ym. 1986).

Matkailualueen kantokyvyn mallintamista on suoritettu etenkin suojelualueiden virkistys- ja matkailukäyttöön liittyen. Esimerkiksi Bóullon (1985) on rakentanut kantokyvyn määrittämiseksi kaavan, jossa

$$\text{kantokyky} = \frac{\text{matkailijoiden käyttämä alue (m}^2\text{)}}{\text{keskimääräinen yksilöstandardi (m}^2\text{ / henkilö)}}$$

Ongelman muodostaa se, että keskimääräisen yksilöstandardin määrittäminen edellyttää aiemmin mainittua päätöksentekoprosessia ja arvottamista. Niillä suojelualueilla, joiden tehtävänä on yksinomaan turvata jonkin tietyn tai tiettyjen eliölajien olemassaolo saattaa yksilöstandardin määrittäminen olla realistista, ts. kun kantokyky on mahdollista perustaa yksinomaan ekologisten tekijöiden varaan. Tällöin ei kuitenkaan enää ole kyse matkailualueen kantokyvyn määrittämisestä, vaan yksinomaan ekologisen kantokyvyn määrittelystä. Laajemmin matkailualueiden kantokykyn määrittämiseen kaava tuskin soveltunee.

Kolmanneksi, matkailualueen kantokyky rakentuu useasta osatekijästä. Esimerkiksi Järviluoma (1994, s. 7) on määritellyt matkailualueen kantokyvyn "siksi matkailutoimintojen intensiteetiksi, jonka ylittymisen jälkeen fyysinen ympäristö, matkailijoiden kokemusten laatu sekä paikallisväestön suhtautuminen matkailijoihin ja matkailun seurausvaikutuksiin muuttuvat huonompaan suuntaan siinä määrin, ettei tapahtuneita muutoksia voida pitää hyväksyttävinä" (ks. O'Reilly 1986). Näin matkailualueen kantokyky rakentuisi fyysisestä sekä matkailijoiden ja paikallisväestön kokemuksellisesta elementistä. Intensiteetti puolestaan viittaa siihen, ettei kantokyvyn määrittyminen riipu yksinomaan matkailijoiden absoluuttisesta määrästä, vaan myös matkailijoiden viipymästä, vallitsevasta matkailijatyypistä, matkailuaktiviteeteista ja matkailutoimintojen ajallisesta keskittymisestä sekä matkailupalveluiden luonteesta.

Getz (1982) on jakanut matkailualueen kantokyvyn kuuteen osatekijään: fyysiseen, taloudelliseen, ekologiseen, perseptuaaliseen, sosiaaliskulttuuriseen ja poliittis-hallinnolliseen (ks. Boniface ja Cooper 1989, Gunn 1988). Getzin luokittelun perusteella voidaan ajatella, että kaikilla matkailun seurausvaikutuksilla (ks. kuva 1) on olemassa ainakin teoreettisesti oma kantokyvyn osatekijänsä, joiden tarkempaan määrittelyyn ei tässä yhteydessä ryhdytä. Näiden osatekijöiden ja niiden keskinäisten suhteiden huomioiminen tarkasteltaessa matkailualueen kantokykyä on havaittu käytännössä varsin vaikeaksi.

Edellä mainitut ongelmat eivät tarkoita sitä, ettei kantokyvyn käsitettä olisi mahdollista soveltaa matkailun yhteydessä. Päinvastoin, kantokykyajattely tulisi rakentaa sisään osaksi matkailualueiden kehittämis- ja suunnitteluprosesseja. On kuitenkin ymmärrettävä, ettei matkailualueen kantokyky ole objektiivinen suure, joka on suoraan luettavissa alueen ympäristöstä. Matkailualueen kantokyvyn määrittäminen voidaan ymmärtää päätöksentekoprosessiksi ja tietynlaiseksi todellisuuden (asiantilan) tuottamiseksi, jossa matkailullisten ja luonnonsuojelullisten arvojen lisäksi pyritään huomioimaan sekä paikallinen että laajempi alueellinen näkökulma. Kantokyvyn absoluuttinen määrittäminen ei sinällään ole päämäärä, vaan kantokykyajattelu on pikem-

minkin näkökulma tai työväline, jota on mahdollista hyödyntää matkailualueiden pitkän tähtäimen kehittämissuunnitelmissa. Kantokykyajattelu voidaankin nähdä eräänlaisena keinona matkailun kestävään kehittämiseen (ks. Wall 1982, Getz 1983).

3 Matkailualueen kehittyminen

Matkailun nähdään usein rakentuvan kolmen vaikuttajatahon – matkailupalveluiden tuottajien, niiden kuluttajien ja säätelevän hallinnon – kautta. Tämä jaottelu on analoginen yleisemminkin teollisuuden kehittymiseen vaikuttavien tekijöiden kanssa (Keller 1987), mutta siinä unohdetaan neljännen tekijän – itse alueen, sen luonteen ja sijainnin – merkitys (ks. Massey 1984). Lisäksi tietyn matkailualueen kehitystä tarkasteltaessa jaottelua monimutkaistaa se, että edellä mainittuihin tekijöihin ja niiden suhteelliseen merkittävyyteen vaikuttavat yhtäaikaisesti sekä kohdealueen sisäiset että ulkopuoliset tekijät, jotka ovat keskinäisessä vuorovaikutussuhteessa.

Perinteisesti matkailualueen kehityksen on nähty riippuvan alueen sisäisistä ominaisuuksista ts. siitä mitä alue tarjoaa matkailijoille ja mistä tekijöistä alueen matkailulliset vetovoimatekijät muodostuvat (Kauppila 1994, s. 53). Matkailun ulkopuolisilla tekijöillä puolestaan viitataan mm. matkailukohteiden väliseen kilpailuun, laajempiin taloudellisiin ja poliittisiin olosuhteisiin sekä kulttuurisiin tekijöihin (ks. Stansfield 1978, Haywood 1992, Ionnides 1992).

Jako matkailukohteen sisäisiin ja ulkopuolisiin tekijöihin, veto- ja työntövoimatekijöihin tai yksilötason ja yleisiin kysyntätekijöihin ovat matkailututkimuksen piirissä tuotettuja käsitepareja, joilla on pyritty havainnollistamaan matkailualueen kehittymiseen vaikuttavien tekijöiden moninaisuutta ja itse matkailuilmiön moniulotteisuutta. Näiden käsitteiden alle kategorisoidut tekijät eivät kuitenkaan jäsenny itsenäisinä, toisistaan irrallisina (ks. Krippendorf 1987, s. 3–5). Esimerkiksi matkailukohteen sisäisinä tekijöinä ymmärretyt vetovoimatekijät rakentuvat pääosin kohdealueen ulkopuolisissa kulttuurisissa ja sosiaalisissa prosesseissa, joiden kautta me yhdessä muiden ihmisten ja yhteiskunnallisten instituutioiden kanssa luomme tarpeita kokea tietyn tyyppisiä asioita eli vetovoimatekijöitä. Näiden tarpeiden maantieteelliset ulottuvuudet ts. se missä tietyt vetovoimatekijät aktualisoituvat rakentuvat historiallis-spatiaalisissa prosessina (ks. Shields 1991).

3.1 Matkailualueen elinkaarimalli

Matkailualueen elinkaarimalli kuvaa matkailun kehittymistä ja sen vaikutuksia alueen fyysiseen, taloudelliseen ja sosiokulttuuriseen perustaan. Malli perustuu liiketaloustieteen tuotteen elinkaariteoriaan. Sen varhaisimpia soveltajia matkailututkimuksen yhteydessä oli Walter Cristaller (1963), joka kuvaili Välimeren matkailukohteita ja niiden läpikäymiä kehitysprosesseja.

Butlerin (1980) mukaan matkailualueen kehitys voidaan jakaa teoreettisesti kuuteen vaiheeseen (kuva 2). *Löytämisvaiheessa*

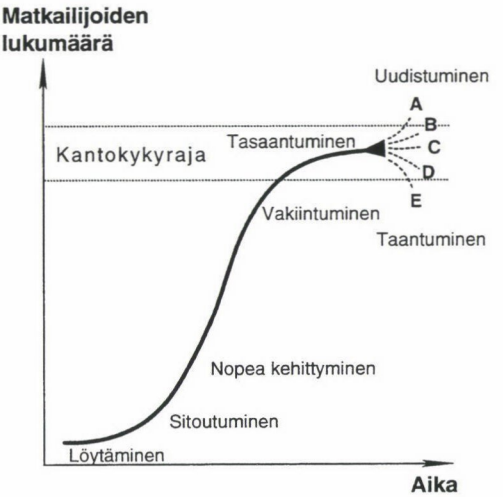

Kuva 2. Matkailualueen elinkaarimalli (Butler 1980 mukaan).

alueen matkailijamäärät ovat vähäisiä. Matkailijat järjestävät itse matkansa ja matkailu on luonteeltaan epäsäännöllistä. Matkailulla ei ole vaikutusta alueen palvelurakenteeseen, luonnonympäristöön tai sosiaalisiin suhteisiin, eikä sillä ole juurikaan aluetaloudellista merkitystä. Sosiaalinen vuorovaikutus matkailijoiden ja paikallisten asukkaiden välillä on varsin vähäistä, mutta luonteeltaan kiinteää.

Sitoutumisvaiheessa alueen matkailijamäärät kasvavat ja vuorovaikutus paikallisten asukkaiden ja matkailijoiden välillä lisääntyy. Alueelle muodostuu matkailuun erikoistuneita palveluita ja matkailu organisoituu mm. markkinoinnin ja julkisen sektorin mukaantulon myötä.

Nopean kehittymisen vaiheessa matkailualueen matkailijamäärät kasvavat voimakkaasti tehostuneen markkinoinnin ja ulkopuolisten matkailuorganisaatioiden mukaantulon myötä. Samalla matkailun taloudelliset vaikutukset lisääntyvät merkittävästi ja paikallistasolta nouseva kehittäminen ja kontrolli heikkenevät. Alueen luonnon ja kulttuurin vetovoimatekijöitä kehitetään määrätietoisesti ja täydennetään uusilla, osin keinotekoisilla tekijöillä. Tämän seurauksena alueen luonto- ja kulttuuriympäristö muuttuu olennaisesti, mikä osaltaan lisää ylipaikallisen ohjailun ja suunnittelun tarvetta.

Vakautumisvaiheessa matkailijamäärien kasvuvauhti hidastuu. Absoluuttisesti matkailijamäärät kasvavat edelleen ja matkailun aluetaloudellinen merkitys on erittäin suuri. Matkailuun uskotaan voimakkaasti, ja suuri osa paikallistaloudesta on sidoksissa matkailuun. Markkinointia kehitetään ja lisätään, jotta matkailijamäärien kasvu kyettäisiin ylläpitämään. Markkinoinnin kautta pyritään esimerkiksi luomaan uusia sesonkiaikoja ja pidentämään jo olemassa olevia. Vakautumisvaiheessa alueelle muodostuu selkeä matkailukeskus (*recreational business district*). Suuret matkailijamäärät ja niiden seurausvaikutukset aiheuttavat tyytymättömyyttä paikallisväestön keskuudessa (Choy 1992, Järviluoma 1992).

Tasaantumis- eli stagnaatiovaiheessa alueen matkailijamäärät eivät juurikaan kasva ja alueen kantokyvyn rajat on useimpien tekijöiden suhteen saavutettu. Kantokyvyn rajojen ylittyminen ilmenee ongelmina alueen luonnonympäristössä, sekä sosiaalisessa ja taloudellisessa rakenteessa. Matkailualueella on edelleen positiivinen imago, mutta edellä kuvatun kehitysprosessin seurauksena siihen kohdistuu runsaasti negatiivisia paineita ja alueen suosio kääntyy laskuun. Vuodekapasiteetin suhteen syntyy suurta ylitarjontaa ja tarvittavien matkailijamäärien ylläpitäminen vaatii voimakasta markkinointia. Vetovoimatekijät ovat keinotekoisia ja poikkeavat suuresti alueen muusta luonnon- ja kulttuurimaantieteellisestä ympäristöstä. Matkailun kehitys suuntautuu enenevässä määrin matkailualueen reuna- tai ulkopuolisille alueille ja palvelurakenteen omistajasuhteissa tapahtuu runsaasti muutoksia.

Tasaantumisvaiheen jälkeen kehitysprosessi voi Butlerin mukaan jatkua usealla eri tavalla riippuen siitä, miten matkailun kehittämistoimenpiteet onnistuvat. Onnistuminen voi johtaa *uudistumisvaiheeseen*, jolloin alueelle kehitetään uusia vetovoimatekijöitä tai otetaan käyttöön aikaisemmin hyödyntämättä jääneitä tekijöitä. Kehittämistoimenpiteiden epäonnistuessa ts. kantokyvyn rajan jatkuvasta ylittämisestä ja alueen resurssien liikakäytöstä seuraa *taantumisvaihe*, jolloin alue ei enää pysty kilpailemaan muiden matkailukohteiden kanssa ja matkailijamäärät kääntyvät laskuun. Matkailualue ei enää kiinnosta matkailijoita riittävässä määrin, ja matkailijoiden viipymä kohteessa lyhenee. Alue onkin enenevässä määrin viikonloppu- ja päivävierailijoiden matkailun kohteena, jos alueen saavutettavuus on riittävä. Kaiken kaikkiaan matkailun aluetaloudellinen merkitys vähenee, jonka seurauksena palvelurakenteen omistussuhteet vaihtelevat jatkuvasti ja matkailupalveluita lopetetaan ja suunnataan muuhun kuin matkailukäyttöön, mikä kiihdyttää entisestään taantumisprosessia. Ulkopuolisten matkailuorganisaa-

tioiden vetäytyessä ja markkinoiden pienentyessä paikallisten yrittäjien osuus matkailussa kasvaa.

Matkailualueen kehitys tasaantumisvaiheen jälkeen voi siis edetä usealla eri tavalla. Elinkaarimallia tarkasteltaessa on huomattava, että toisten alueiden kehitys noudattaa edellä kuvattuja vaiheita selkeämmin kuin toisten. Yhteiskunnallinen tilanne, kulttuurierot, alueellinen kehittyneisyys, saavutettavuustekijät, julkisen sektorin kontrolli yms. tekijät vaikuttavat kehityksen kulkuun ts. elinkaarimallin kuvaajan muotoon (Butler 1980, Haywood 1986).

4 Kantokyvyn dynaamisuus: esimerkkinä sosiaaliskulttuurinen kantokyky

Matkailun kehittyminen ja sitä osaltaan säätelevä kantokyky on ymmärretty matkailututkimuksen piirissä luonteeltaan dynaamiseksi (Wall 1982, Butler 1993, Kauppila 1994). Usein tämä vuorovaikutussuhde näyttäytyy kuitenkin varsin staattisena; kantokyvyn raja ja sen määrittyminen kuvataan ikäänkuin riippumattomaksi matkailun kehitysvaiheesta tai sosiokulttuurisista ja yhteiskunnallisista muutoksista. Tällöin matkailua ei ymmärretä niinkään historiallisesti ehdollisena ilmiönä. Tämän ongelman voidaan katsoa leimaavan osaksi koko elinkaariteoreettista, ja laajemminkin matkailualueiden mielikuva- ja vetovoimatekijöiden tutkimusta (ks. Knuuttila 1994, s. 128–133).

Seuraavassa kantokyvyn ja matkailun välistä vuorovaikutusta lähestytään käyttäen esimerkkinä sosiaaliskulttuurista kantokykyä. Sosiaaliskulttuurinen kantokyky erotetaan toisinaan sosiaaliseksi kantokyvyksi ja kulttuuriseksi kantokyvyksi. Tällöin sosiaalisella kantokyvyllä viitataan joko paikallisväestön ja matkailijoiden tai matkailijoiden keskinäiseen vuorovaikutussuhteeseen (Murphy 1985, Järviluoma 1992). Kulttuurinen kantokyky puolestaan tarkoittaa paikallisväestön kykyä ottaa vastaan matkailijoita vahingoittamatta paikallisen kulttuurin arvokkaita osia (Aho 1993, s. 183). Tässä yhteydessä sosiaaliskulttuurisella kantokyvyllä kuvataan sitä matkailukohteessa tapahtuvan paikallisväestön ja matkailijoiden välisen vuorovaikutuksen määrää ja luonnetta, jonka paikallinen väestö kestää ilman, että se merkittävästi häiritsee heidän sosiaalista ja kulttuurista järjestelmäänsä. Tällöin sosiaalista ja kulttuurista elementtiä ei ole mielekästä tai tarpeellista käsitteellisessä mielessä erottaa toisistaan.

Doxeyn (1975) laatiman mallin mukaan paikallisväestön ja matkailijoiden välisen vuorovaikutussuhteen oletetaan matkailualueen kehittyessä kärjistyvän asteittain konfliktiksi. Matkailualueen kehittymisen alkuvaiheessa paikallisväestö asennoituu matkailuun myönteisesti. Matkailun seurauksena syntyy lisää työpaikkoja ja tuloja. Matkailijamäärien kasvaessa matkailijoiden ja paikallisväestön sosiaalinen vuorovaikutus formalisoituu, kaupallistuu ja muuttuu aiempaa välinpitämättömämmäksi. Matkailijamäärien kasvaessa voimakkaasti voi paikallisväestössä herätä ärtymystä matkailua kohtaan siinä määrin, että alueen sosiaaliskulttuurisen kantokyvyn rajan voidaan katsoa ylittyneen. Paikalliset ihmiset kokevat matkailun kehittymisen muuttaneen elinolosuhteitaan ja matkailun haittavaikutukset ovat selvästi havaittavissa (Järviluoma 1994). Matkailun edelleen kasvaessa tämä kehitys voi johtaa avoimiin ristiriitoihin (antagonismiin), jolloin matkailua pidetään pääasiallisimpana syynä alueen sosiaalisiin ja paikallistaloudellisiin ongelmiin. Lopulta tämä voi johtaa alueen matkailullisen vetovoiman heikkenemiseen ja matkailijamäärien vähenemiseen.

Elinkaariteoreettisesti edellä kuvattu kehitys sosiaaliskulttuurisen kantokyvyn rajan osalta kulkisi jotakuinkin seuraavasti. Löytämis- ja sitoutumisvaiheessa sekä nopean kehittymisen alkuvaiheessa matkailu ei uhkaa sosiaaliskulttuurista kantokykyä. Matkailun kehittymiseen suhtaudutaan posi-

tiivisesti ja sen seurauksena kantokyvyn rajan voidaan ajatella myötäilevän ja noudattavan matkailun kehitystä. Matkailun kehittymisen mukanaan tuomiin etuihin saatetaan suhtautua siinä määrin positiivisesti, että teoreettisessa mielessä kantokyvyn rajan voidaan ajatella kehittyvän jopa hieman nopeammin kuin matkailun. Matkailun kasvun jatkuessa, jolloin mm. paikallisen elinkeinoelämän asema heikkenee, alueen luonnonympäristöä muutetaan voimakkaasti ja paikalliskulttuurin piirteitä muovataan kaupallisemmiksi ja paremmin massaturismia edistävään muotoon alkaa alueen paikallisväestön piirissä nousta ärtymystä matkailua kohtaan. Kantokyvyn aiemmin "abstraktit" rajat konkretisoituvat paikallisväestön silmissä. Tämän seurauksena matkailun kehittymisen mielletään lähestyvän sosiaaliskulttuurisen kantokyvyn rajaa, ja lopulta ylittävän sen. Kantokyvyn rajan lähestyminen ja ylittyminen omalta osaltaan hidastavat matkailun kehittymistä, ja lopulta mallin mukaan taannuttaan kasvun ja pahimmassa tapauksessa johtaa matkailijamäärien vähenemiseen. Ongelmien myötä kantokyvyn raja voidaan "jälkiviisaasti" mieltää ylitetyksi jo paljon aiemmin kuin ongelmia on alueella ilmennyt. Kantokyvyn "raja-arvojen" voidaan näin ollen nähdä jopa laskevan matkailualueen kehittymisen loppuvaiheesssa.

Edellä kuvattu antaa varsin lohduttoman kuvan matkailun ja paikallisväestön välisen vuorovaikutussuhteen kulusta matkailualueen kehittyessä elinkaarimallin mukaisesti. Doxeyn (1975) mallin rinnalle onkin syntynyt myös vaihtoehtoisia ns. akkultturaatiomalleja, jotka kuvaavat paikallisväestön sopeutumisprosessia matkailun kehittymiseen. Tämän kaltaisen mallin ovat esittäneet mm. Kariel ja Kariel (1982). Mallissaan he liittävät akkultturaatioprosessin osaksi laajempaa yhteiskunnan modernisoitumista; agraaritalouteen perustuvasta yhteisöstä siirrytään alueen matkailun kehittymisen myötä kohti modernia rahataloutta (Kariel 1989, ks. Getz 1980, Mathieson ja Wall 1987).

Akkulturaatiomallin mukaan matkailun voidaan tulkita lisäävän löytämis- ja sitoutumisvaiheessa paikallisyhteisön tietoisuutta muusta maailmasta. Matkailun kehittymisen alkuvaiheessa, sekä siirryttäessä nopean kasvun vaiheeseen matkailu parantaa alueen palvelurakennetta ja koulutusta sekä vähentää poismuuttoa. Toisaalta tämä kehitys osaltaan heikentää perheen ja yhteisön yhteenkuuluvuuden tunnetta. Nopean kasvun jatkuessa työllisyys- ja työttömyyskysymykset nousevat esiin, paikallisyhteisön ulkopuolisen työvoiman sisäänmuutto kasvaa ja perhesiteet heikkenevät entisestään (Kariel 1989). Kyllästymisvaiheessa itse matkailijoihin kiinnitetään aiempaa vähemmän huomiota ja puolestaan enemmän huomiota paikallisväestön asemaan ja matkailun vaikutuksiin, joka ilmenee kasvavana mielenkiintona paikalliskulttuuria ja ympäristökysymyksiä kohtaan (Deitch 1989). Tämä johtaa yhteisössä aktiiviseen pyrkimykseen kontrolloida matkailun kehittymistä. Lisääntyneen paikallisen kontrollin seurauksena matkailun kasvu hidastuu ja alue siirtyy elinkaariteoreettisesti tasaantumisvaiheeseen. Matkailu hyväksytään osaksi yhteisön jokapäiväistä elämää ja välttämättömäksi aluetalouden perustaksi (ks. Grahn 1991).

Akkulturaatiomallissa sosiaaliskulttuurinen kantokyky noudattelee matkailun kehityskaarta aina nopean kasvun loppuvaiheeseen asti, jonka jälkeen modernisaatioprosessin mukanaan tuoma yhteisön kasvava kiinnostus omaa kulttuuriaan ja elinympäristöään kohtaan herättää halun kontrolloida matkailun kasvua. Kontrolloiminen voidaan ymmärtää tässä yhteydessä prosessiksi, jonka kautta matkailuteollisuuden aiemmin "määrittelemättömät" kantokyvyn rajat asetetaan paikallisväestön toimesta. Tämän jälkeen matkailu vakiintuisi paikallisyhteisön määrittämälle tasolle ylittämättä varsinaisesti sosiaaliskulttuurisen kantokyvyn rajaa.

Jos Doxey (1975) antoi matkailun kehittymisen ja paikallisyhteisön välisestä suhteesta negatiivisen kuvan voidaan

Karielin ja Karielin (1982) mallia puolestaan pitää harmonisena ja paikallisväestön vaikutusmahdollisuuksien suhteen ehkäpä yli-optimistisenakin. Yhteistä malleille on se, että matkailun kehittyminen määrittyy suhteessa kantokykyyn. Doxeyn mallissa kantokyky hahmottuu vasta kun ristiriidat ovat kärjistyneet avoimiksi konflikteiksi. Akkulturaatiomallissa kantokyvyn raja määritetään aktiivisesti paikallisväestön toimesta ja varsinaista antagonismia ei välttämättä muodostu. Toisaalta akkulturaatiomallin mukainen kehitys saattaa johtaa myös paikalliskulttuurin sulautumiseen osaksi valtakulttuuria ja lopulta sen vähittäiseen häviämiseen (Mathieson ja Wall 1987).

Edellä kuvattujen mallien voidaan nähdä edustavan eräällä tavalla matkailun kehittymisen kannalta kahta toisistaan poikkeavaa muotoa. Doxeyn malli kuvaa matkailun kehittymistä nojautuen vapaan markkinatalouden sääntöihin ja Karielin ja Karielin esitys puolestaan rakentuu ainakin osittain kestävän kehityksen ideologian asettamiin reunaehtoihin, ts. kestävän matkailun ajatukseen (ks. Butler 1990, 1991). Vapaan markkinatalouden ja kestävän kehityksen mukainen matkailu voidaan nähdä kahtena matkailun kehittymisen ideaalityyppinä ja samalla kilpailevina diskursseina, jotka osaltaan määrittävät suhtautumistamme matkailuun.

Vapaan markkinatalouden mallissa matkailun kehitystä ohjaavat alkuvaiheessa pääasiallisesti kysyntä- ja tarjontatekijät, joihin matkailun kolmas vaikuttajataho – säätelevä hallinto – pääasiallisesti mukautuu. Matkailun kehittyessä jää paikallisväestön rooli suunnittelussa marginaaliseksi. Elinkaariteoreettisessa mielessä voidaan ajatella, että tämän kaltaisessa tilanteessa matkailu jatkaa kasvuaan kunnes matkailualueen kantokyvyn jokin tai jotkin osatekijät on saavutettu tai hetkellisesti jopa ylitetty, jonka jälkeen matkailun kehitys taantuu tai kääntyy lopulta laskuun (ks. Stansfield 1978, Hovinen 1982).

Kestävän matkailun yhteydessä matkailun kehittymistä säädellään yhdessä paikallisen väestön kanssa ottaen huomioon luonnonympäristön kantokyky, mutta myös kasvavien matkailijamäärien toiveet. Viimeisen tekijän huomioiminen ei aina ole sopusoinnussa edellisten kanssa. Esimerkiksi ekoturismin yhteydessä pyrkimys tuottaa luontokokemuksia yhä suuremmalle joukolle matkailijoita on usein tuonut mukanaan lopulta ekologisia ja sosiaalis-kulttuurisia ongelmia (Butler 1991, Cater 1992, 1994). Toisaalta on olemassa esimerkkejä paikallisyhteisön kannalta onnistuneista kehittämissuunnitelmista, joissa matkailun kehittymistä säädellään paikallisväestön ehdoilla (Grahn 1991, ks. Kariel 1989). Sinällään paikallisyhteisön asemaa ei tule nähdä autuaaksi tekevänä matkailun kehittämisen suhteen, sillä paikallinen väestö ei useinkaan ole luonteeltaan homogeeninen, vaan koostuu useista intressiryhmistä, jotka suhtautuvat matkailuun eri tavoin (Järviluoma 1994). Periaatteellisella tasolla paikallisyhteisöllä ei voida myöskään nähdä olevan yksinoikeutta matkailun eettisiin kysymyksiin. Matkailun kehittämisessä tuleekin olla mukana myös laajempi alueellinen näkökulma ja kehittämisestä vastaava taho, joka vastaa kehittämisen pitkän aikavälin suuntaviivoista (Boo 1992).

5 Lopuksi

Tämän artikkelin tarkoituksena oli tarkastella teoreettisella tasolla kantokyvyn käsitteen ja määrittymisen suhdetta aikaan ja matkailun kehittymiseen. Se miten matkailun kasvun ja kantokyvyn välinen suhde "todellisuudessa" rakentuu lienee useimmissa tapauksissa jossakin näiden kahden edellä esitetyn "esimerkkimallin" – vapaan markkinatalouden ja kestävän matkailun kehittymisen – välimaastossa. Suomessa matkailun kehittymiseen vaikuttavat monet muutkin tekijät kuin kysynnän ja tarjonnan lait. Esimerkiksi Saariselän matkailukeskuksessa pääosin ulkomaisen matkailun kasvuun perustunut hotellien käyttöasteiden nousu on synnyttänyt paikallistasolla tar-

peen uusiin matkailuinvestointeihin (ks. Mauno 1995). Matkailun kehittymistä kuitenkin säätelee Kauppa- ja teollisuusministeriön matkailuelinkeinon kapasiteettia lisäävien hankkeiden avustuskielto.

Miten ajatus kantokyvyn relatiivisuudesta suhteessa aikaan soveltuu matkailun kehittymisen ja luonnonympäristön väliseen suhteeseen. Riippumatta siitä, onko kyse sosiaaliskulttuurisesta tai luonnonympäristön kantokyvystä ne molemmat perustuvat arvoihin ja ihmisten käsityksiin matkailun aiheuttamien muutosten häiritsevyydestä. Tarkastelua luonnonympäristön kantokyvyn suhteen vaikeuttaa puute esimerkkiaineistoista. Matkailun vaikutuksia luonnonympäristöön on kylläkin kuvattu runsaasti, mutta niistä puuttuu usein aikaperspektiivi. Oman piirteensä matkailun kasvun ja luonnonympäristön kantokyvyn aika-sidonnaisuuden tarkastelussa muodostaa se, että sosiaaliskulttuurisesta kantokyvystä poiketen "mittareina" käytetään matkailun aiheuttamia ekologisia muutoksia. Vaikka näiden ekologisten mittareiden asettaminen onkin arvosidonnaista ja luonteeltaan subjektiivista ei niiden kautta saatuja tuloksia voida pitää täysin relatiivisina suhteessa aikaan (kun aikaperspektiivi on kymmenissä vuosissa). Toisin sanoen saman ekologisen stressitekijän voidaan ymmärtää olevan ekologisessa mielessä yhtä häiritsevää riippumatta siitä missä vaiheessa alue matkailullisesti on, jos ekologiset olosuhteet ovat pysyneet samoina. On kuitenkin huomattava, että matkailu kehittyessään useimmiten muuttaa alueen ekologista perustaa.

Teoreettisessa mielessä matkailualueen kantokyvyn ja sen eri osatekijöiden voidaan ymmärtää määrittyvän riippuen yhteiskunnallista ja sosiaalisista reunaehdoista sekä matkailun kehitysvaiheesta. Suomalaiset matkailualueet eivät ehkä vielä omaa riittävän pitkää historiaa ja taustaa, jotta niiden kantokykyä olisi hedelmällistä arvioida suhteessa matkailun kehittymiseen ja kestävään matkailuun. Sosiaaliskulttuuriseen kantokykyyn liittyen matkailun kehittämisen voidaan todeta olevan ainakin Pohjois-Suomen suurten matkailukeskusten osalta pääosin alkuperäisväestön kontrollin ulkopuolella. Lapissa matkailun ympäristövaikutuksiin – fyysisiin ja sosiaalisiin – suhtaudutaan osin epäillen, mutta matkailun kehittäminen koetaan maakunnan tulevaisuuden kannalta tärkeäksi (ks. Järviluoma 1992). Laajempaan yhteiskunnan modernisoitumiseen liittyen matkailu on myös osaltaan vaikuttanut paikalliskulttuurin ja luonnonympäristön arvostuksen nousuun (ks. Knuuttila 1994, Vakkuri 1995, s. 5).

Kirjallisuus

Aho, S. 1993. Matkailun moniaineksisuus: Kolme lähestymistapaa ilmiön tasojen erittelyyn. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Soveltavan matkailututkimuksen metodisiä kysymyksiä. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulu. s. 171–185.

— 1994. Nature based tourism in the framework of sustainable development. Julkaisussa: Heininen, L. (toim.). The changing Circumpolar North: Opportunities for academic development. Arktisen keskuksen julkaisuja 6, Rovaniemi. s. 99–111.

Boniface, B.G. & Cooper, C. 1987. The geography of travel and tourism. Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford. 270 s.

Boo, E. 1992. The ecotourism boom. WHN Tecnical Paper Series, Paper #2.

Bóullon, R.C. 1985. Planificatión del Espacio Turístico. Editorial Trillas, Mexico. 245 s.

Butler, R.W. 1980. The concept of tourism area cycle of evolution: Implications for management of resources. Canadien Geographer 24(1): 5–12.

— 1990. Alternative tourism: Pious hope or Trojan Horse. Journal of Travel Research 28(3): 40–45.

— 1991. Tourism, environment, and sustainable development. Environmental Conservation 18(3): 201–209.

— 1993. Tourism – an evolutionary perspective. Julkaisussa: Nelson, J.G., Butler, R. & Wall, G. (eds.). Tourism and sustainable development: Monitoring, planning, managing. Department of Geography Publication Series Number 37, University of Waterloo. s. 27–43.

Cater, E. 1992. Profits from paradise. Geographical 64(3): 16–21.

— 1994. Introduction. Julkaisussa: Cater, E. & Lowman, G. (eds.). Ecotourism. A sustainable option? John Wiley & Sons, Chishester. s. 3–17.

Choy, D.J.L. 1992. Life cycle models for Pacific Island destinations. Journal of Travel Research 30(3): 26–31.

Cooper, C. 1989. Tourist product life cycle. Julkaisussa: Witt, S.F. & Moutinho, L. (eds.). Tourism marketing and management handbook. s. 577–581.

Cristaller, W. 1963. Some considerations of tourism location in Europe: the peripheral regions-under development countries-recreation areas. Regional Science Association; papers XII, Lund Congress. s. 95–105.

Deitch, L.I. 1989. The Impact of tourism on the arts and crafts of the Indians of the Southwestern United States. Julkaisussa: Smith, V.L. (ed.). Host and guest. The anthropology of tourism. 2. painos. University of Pensylvania Press, Philadelphia. s. 223–235.

Doxey, G.V. 1975. A causation theory of visitos-resident irrants, methodology and research infernes. Julkaisussa: The impact of tourism. Sixth Annual Conference Proceedings of the Travel Research Associaltion San Diego. s. 195–198.

Getz, D. 1980. Effects of tourism on the host population: A case study of tourism and regional development in the Badenoch-Strachspey District of the Scottish Highlands. Julkaisematon väitökirja, University of Edinburgh. 334 s.

— 1982. A rationale and methodology for assessing capacity to absorb tourism. Ontario Geography 19: 92–102.

Getz, D. 1983. Capacity to absorb tourism: Concepts and implications for strategic planning. Annals of Tourism Research 10: 239–263

Grahn, P. 1991. Using tourism to protect existing culture: A project in Swedish Lapland. Leisure Sciences 10: 33–47.

Gunn, C.A. 1988. Vacationscape: Designing tourist regions. 2. painos. Van Nostrand Reinold Company, New York. 208 s.

Haywood, M. 1986. Can the tourist-area life cycle be made operational. Tourism Management 7(3): 154–167.

— 1992. Revisiting resort cycle. Annals of Tourism Research 19(2): 351–354.

Heberlein, T.A. & Shelby, B. 1977. Carrying capacity, values, and the satisfaction model: A reply to Greist. Journal of Leisure Research 9, 142–148.

Hovinen, G. 1982. Visitor cycles - outlook for tourism in Lancaster County. Annals of Tourism Research 19(4): 711–731.

Ionnides, D. 1992. Tourism development agents. The Cypriot Resort Cycle. Annals of Tourism Research 19(4): 711–731.

Jenner, P. & Smith, C. 1992. The tourism industry and the environment. The Economist Intelligence Unit, Special Report 2453, London. 178 s.

Järviluoma, J. 1992. Paikallisväestön asennoituminen matkailuun ja sen seurausvaikutuksiin – Esimerkkinä Kolarin kunta. Julkaisematon Lisensiaatin tutkielma, Oulun yliopisto, maantieteen laitos. 130 s.

— 1994. Matkailualueiden kantokyky. Nordia Tiedonantoja Sarja A 1, 31–42.

Kariel, H. 1989. Socio-cultural impacts of tourism in the Austrian Alps. Mountain Research and Development 9(1): 59–70.

— & Kariel, P. 1982. Socio-cultural impacts of tourism: an example from the Austrian Alps. Geografiska Annaler 64(1): 1–16.

Kauppila, P. 1994. Matkailukeskusten vetovoimaisuuden kehittyminen ja sen vaiheet. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulu. s. 49–72.

Keller, C. P. 1987. Stages on peripheral tourism development - Canada's Northwest Territories. Tourism Management 8(1): 20–32.

Knuuttila, S 1994. Tyhmän kansan teoria. SKS, Helsinki. 202 s.

Krippendorf, J. 1987. The holiday makers: Understanding the impact of leisure and travel. Heinemann Professional Publishing, London. 160 s.

Manning, R.E. & Ciali, C.P. 1980. Recreation density and user satisfaction: A further exploration of satisfaction model. Journal of Leisure Research 12: 329–345.

Massey, D. 1984. Spatial divisions of labour: social structures and geography of production. Macmillan, London. 339 s.

Mathieson, A. & G. Wall 1987. Tourism: Economic, physical and social impacts. 2. painos. Longman, London. 208 s.

Mauno, P. 1995. Neljä vuotta hiljaiseloa rakentamisessa ja hotellien kohentunut talous muuttavat asenteita. Saariselälle halutaan lisää hotellihuoneita. Lapin Kansa 14.1.1995. s.14.

Murphy, P. 1985. Tourism: a community approach. Methuen, London. 200 s.

O'Reilly, A.M. 1986. Tourism carrying capacity. Concepts and issues. Tourism Management 7(4): 254–258.

Owens, P.L. 1984. Rural leisure and recreation research: a retrospective evaluation. Progress in Human Geography 8(2): 157–188.

Saarinen, J. 1994. Suojelu- ja virkistysalueiden sosiaalisen kapasiteetin tutkimus. Folia Forestalia - Metsätieteen aikakausikirja (2): 165–173.

Shields, R. 1991. Places on the margin. Alternative geographies of modernity. Routledge, London. 334 s.

Stankey, G.H. 1982. Recreational carrying capacity research review. Ontario Geography 19: 57–72.

— , Cole, D.N., Lucas R.C., Petersen, M.E. & Frissell, S.S. 1985. The limits of acceptable change (LAC) system for wilderness planning. Ogden, Utah: USDA Forest Service Intermountain Forest & Range Experiment Station. Report INT-176. 37 s.

— , McCool, S.F. & Stokes, G.L. 1990. Managing for appropriate wilderness conditions: The carrying capacity issues. Julkaisussa: Hendee, I.C., Stankey, G.H. & Lucas, R.C. (eds.). Wilderness management. 2. painos International Wilderness Leadership Foundation, Colorado. s. 215–239.

Stansfield, C.A. 1978. Atlantic City and the resort cycle. Background to the legalization on gambling. Annals of Tourism Research 5(2): 238–251.

Vakkuri, M. 1995. Saamelaiset kehittävät matkailua oman kulttuurinsa pohjalta. Lapin Kansa 5.4.1995. s. 5.

Vaske, J.J., Shelby, B. Graefe, A.R. & Heberlein T.A. 1986. Backcountry encounter norms: Theory, method and empirical evidence. Journal of Leisure Research 18: 137–153.

Wall, G. 1982. Cycles and capacity. Incipient theory of conceptual contradiction? Tourism Management 3(3): 188–192.

Kenelle luonto kuuluu? Luonnon matkailukäytön hyöty- ja kustannusvirrat

Arto Naskali

Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema
PL 16, 96301 Rovaniemi
arto.naskali@metla.fi

1 Johdanto

Matkailupiireissä on viime aikoina pohdittu usein sitä, mitä luonto ja erityisesti metsät merkitsevät matkailulle ja miten ratkaiseva osuus metsäympäristöllä on ihmisten matkustuspäätöksiin. Luontoon perustuvan matkailun lisääntyessä onkin syytä kiinnittää huomiota siihen, millä tavalla metsien ominaisuuksia muuttamalla vaikutetaan metsien matkailulliseen vetovoimaan.

Matkailukohteet voidaan jakaa kahteen kansainvälisen kaupan teorioista peräisin olevaan luokkaan; *Hecksher-Ohlin-* ja *ricardolaisiin* matkailukohteisiin (Tisdell 1991). *Hecksher-Ohlin* -matkailukohteet ovat ihmistekoisia, kuten esimerkiksi huvipuistot, näyttelyt, kilparadat yms., joita voidaan periaatteessa rakentaa minne tahansa eivätkä ne ole korvaamattomia. Sen sijaan *ricardolaiset* matkailukohteet ovat ainutlaatuisia eikä niitä voida uusia, jos ne tuhoutuvat. Sellaisten tarjonta ja alkuperäiset ominaisuudet ovat olennaisilta osin vakioidut. Tällaiset kohteet ovat ricardolaisia luonnonantimia, kuten mahdollisimman alkuperäinen ja koskematon luonto.

Vain harvat matkailukohteet kuuluvat käytännössä puhtaasti jompaan kumpaan edellä mainituista luokista. Monen kohteen tai alueen vetovoima riippuu samalla kertaa sekä *Heckscher-Ohlin-* että *ricardolaisista* ominaisuuksista. Myös luontokohteiden matkailullinen miellyttävyys riippuu usein niihin tehdyistä muutoksista kuten teistä, poluista, maisemahakkuista yms. Periaatteessa voikin olla mahdollista määrittää jonkinlainen optimaalinen ihmistekoisten varusteiden, ihmisen luontoon tekemien muutosten ja luonnon alkuperäisten ominaisuuksien yhdistelmä mahdollisimman runsaslukuisen matkailijajoukon houkuttelemiseksi luontokohteelle. Matkailun lisäksi luontoalueen käyttöä, kehittämistä tai suojelua suunniteltaessa on otettava huomioon myös muiden käyttömuotojen alueen resursseihin kohdistama kilpaileva kysyntä. Luontoon perustuva matkailu voi kuitenkin edistää yhtäaikaa sekä alkuperäisluonnon suojelua että paikallistalouden hyvinvointia. Luonnonsuojeluahan perustellaan toisinaan matkailuhyödyillä.

Vaikka luonto on matkailulle hyvin tärkeä vetovoimatekijä, matkailu voi myös vahingoittaa luontoa. Mutta miksi matkailuala ei ilman muuta pyrkisi kaikin tavoin ylläpitämään ns. ekologista kapasiteettiaan? Eikö yksittäisen matkailuyrityksen ja koko

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 41–51.

matkailuelinkeinon edun mukaista olisi säilyttää toiminnan kestävyys ja samalla kehittymisen edellytykset? Miksi matkailu tuhoaisi omaa resurssiperustaansa? Voimme havaita kaksi merkittävää ongelmaa. Ensiksikin luontomatkailusta tavalla tai toisella hyötyvät eivät sisäistä päätöksentekoonsa kaikkia aiheuttamiaan kustannuksia. Nämä kustannukset voivat olla joko toisille virkistyskäyttäjille tai samaa luontoa jollakin muulla tavalla käyttäville aiheutettuja. Toisaalta maa-alueen käytöstä päättävät eivät itse yleensä hyödy matkailusta mitenkään. Luontomatkailulla voikin olla jollakin alueella hyvät kehittymisen edellytykset, mutta alueen maanomistajat painottavat tästä huolimatta matkailun sijasta enemmän muita luonnon käyttömuotoja eikä matkailulle jää riittävästi tilaa. Olennainen kysymys tällöin onkin se, kuka omistaa luontokohteen ja sen resurssit. Yleensä tämä omistaja, oli se sitten valtio tai yksityinen henkilö, ei itse ole matkailuyrittäjä.

2 Luontomatkailun taloudellinen merkitys

Tarkastelen ensin lyhyesti luontomatkailun taloudellisen merkityksen käsitettä ja kysymystä siitä, kuka luontomatkailusta hyötyy. Luontomatkailuala on tietysti täysin riippuvainen luontokohteiden kysynnästä. Mahdollisuus käyttää eri tavoilla luontoa houkuttelee matkailijat paikalle käyttämään myös matkailualan tarjoamia palveluja. Matkailukysynnästä on kuitenkin vaikea erottaa varsinaista luonnon osuutta, sillä kohteeseen tehdyt muutokset, kuten ihmistekoiset rakenteet sekä huolto- ja ohjelmapalvelut (tuotekehitys) vaikuttavat merkittävästi kysyntään. On kuitenkin olemassa menetelmiä, joiden avulla on mahdollista arvioida luonnon ominaisuuksien muutoksista johtuvaa matkailukysynnän muutosta (Rosenthal ym. 1984, Mendelsohn ja Markstrom 1988, Fletcher ym. 1990, Braden ja Kolstad 1991). Luonnon ominaisuuksien kysyntää voidaan selvittää esimerkiksi ns. matkakustannusmenetelmällä (*travel cost method*, TCM). Tämän menetelmän perusmallissa ulkoilukohdetta arvotetaan tekemällä havaintoja siitä, kuinka paljon ihmiset tosiasiassa maksavat kohteelle matkustamisesta. Tällöin tietysti oletetaan, että kyseessä oleva matka ei ole monikohteinen, jolloin yhdellä kohteella käynnin kustannukset olisivat vain pieni osa koko matkan kustannuksista.

Matkakustannusmallilla arvotetaan tavallisesti yhdelle luontokohteelle pääsyä käyntimäärien ollessa valintamuuttujana. Tällainen arvottamisongelma on edessä silloin, kun kokonainen kohde mahdollisuuksineen uhkaa kadota. Myös uuden kohteen perustamista voidaan arvottaa tällä menetelmällä, mutta silloin on kävijäaineiston sijasta käytettävä väestöpohjaista aineistoa. Useimmiten matkakustannusmallia sovelletaankin vain yhden kohteen olemassaolon arvottamiseen kerrallaan. Tällainen perinteinen malli ei kuitenkaan kerro mitään kohteen jonkin erillisen ominaisuuden muutoksen arvosta. Matkakustannusmallin uusimpien kehitelmien avulla voidaan kuitenkin arvottaa myös kohteiden ominaisuuksissa tapahtuvia muutoksia (Brown ja Mendelsohn 1984). Laadulliset ominaisuudethan ovat kävijöille yleensä eksogeenisia muuttujia. Ominaisuusmalleissa oletetaan, että ihmiset tekevät valintansa kohteiden havaittavien ominaisuuksien mukaan. Jos joku esimerkiksi ajaa muutaman lisäkilometrin yhden puuttuvan ominaisuuden vuoksi, tämä osoittaa ominaisuuden tärkeyttä hänelle. Hänen maksuhalukkuutensa tästä ominaisuudesta heijastuu niistä ylimääräisistä matkakustannuksista, joita hän on valmis maksamaan. Virkistysaktiviteetit ovatkin yleensä hyvin paikkaspesifejä. Paikan ominaisuuksilla on niiden arvoon erittäin suuri merkitys. Esimerkiksi kalastuksen arvo riippuu kalalajien ja saalistodennäköisyyksien lisäksi myös kalastusympäristön piirteistä.

Kehittyneitä matkakustannusmenetelmän versioita voidaankin käyttää alueiden suunnittelun apuna, sillä niillä voidaan ar-

vottaa kohteiden ominaisuuksien muutoksia. Luonnonhoitotoimenpiteillähän vaikutetaan kohteen laatuun, ei olemassaoloon. Matkakustannusmalliin ei tavallisesti kuitenkaan sisällytetä muiden panosten kuin matkan hintoja. Laajemmilla ns. kotitalouden tuotantofunktioon perustuvilla lähestymistavoilla voidaan sen sijaan arvottaa kävijöiden tuotoksia ulkoilukohteen ollessa panoksena (Bockstael ja McConnell 1981 ja 1983, Smith ym. 1983). Pelkässä matkakustannusanalyysissa estimoidaan panoksen (paikka) kysyntää, ei kotitalouden tuotantofunktion yhteistuotosten arvoa. Sellaiset hyödykkeet tai tuotokset (kuten maisemaelämys tms.), jotka käyttäjä itse tuottaa paikan päällä eivät ole paikan ominaisuuksia.

Halutessaan vaikkapa kalastaa henkilö (tai kotitalous) hankkii monenlaisia tuotannontekijöitä, kuten matkustamiseen tarvittavia välineitä (auto, polttoaine, matkaliput tms.), varusteita (vavat, vieheet, saappaat, puvut jne.), tarvittavat luvat, asiantuntemusta sekä tarvittavat luonto-ominaisuudet, kuten vedet, kalakannat ja maisemat. Kotitalouden tuotantofunktioajattelun mukaan kotitalous (yksilö) tuottaa näistä tuotannontekijöistä itse oman virkistyskokemuksensa. Kotitalouden tuotantofunktioon perustuvat menetelmät tarkastelevatkin muutoksia sellaisten hyödykkeiden kulutuksessa, jotka ovat ympäristöelementin komplementteja (täydentäjiä). Niinpä mm. matkaakin voidaan käyttää hyväksi virkistyspaikan kysynnän johtamisessa vain, jos se on tuolla paikalla käynnin välttämätön osa, toisin sanoen se on "heikko komplementti". Luonnon elementtien markkinatonta kysyntää selvitetään siten epäsuorasti niitä täydentävien markkinahyödykkeiden kysynnän avulla. Virkistyksestä saatavaan hyötyyn vaikuttaa lopulta kohteen miellyttävyys. Se, kuinka paljon ihmiset pitävät erityisestä metsäympäristöstä riippuu todellisista metsäattribuuteista. Mikä tahansa metsässä suoritettu operaatio, joka muuttaa näitä attribuutteja, merkitsee ympäristön laadun muutosta (Mattsson ja Li 1994).

Koska vastaavia tietoja ei ole saatavissa Suomesta, niin esitän kuvassa 1 tuoreita tuloksia tutkimuksesta, jossa selvitettiin villieläimiin liittyvien virkistysaktiviteettien taloudellista merkitystä Kanadassa vuonna 1991 (Filion ym. 1994). Kuvassa esiintyvillä luvuilla ei ole tämän artikkelin kannalta merkitystä. Ne osoittavat vain kanadalaisia (ilman ulkomaalaisten turistien osuutta) suuruussuhteita. Villieläimiin liittyvien virkistysaktiviteettien (metsästys, luonnon tarkkailu, valokuvaus yms.) harjoittamisesta syntyy sekä suoria että epäsuoria hyötyjä. Suorat hyödyt ovat taloudellisia arvoja, joita ihmiset liittävät resurssin hyödyntämiseen eli ne kuvaavat sen kuinka korkealle ihmiset

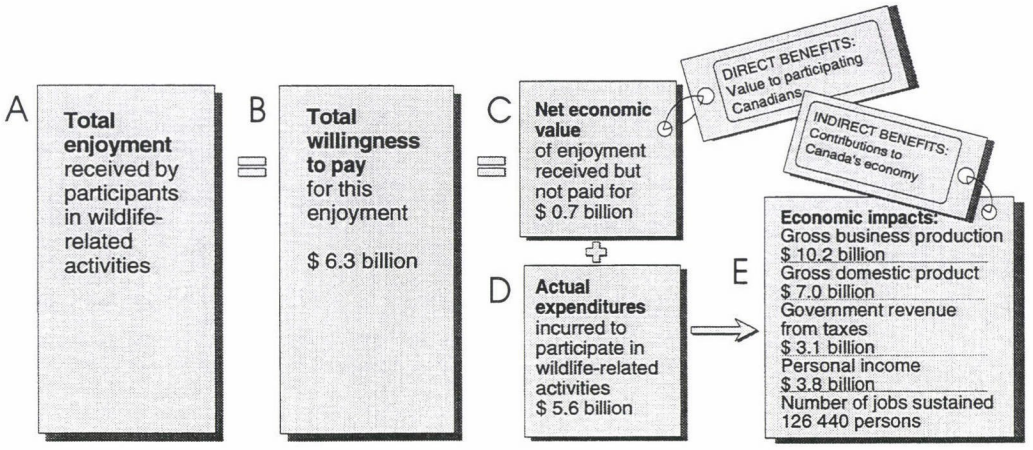

Kuva 1. Villieläimiin liittyvien virkistysaktiviteettien taloudellinen merkitys Kanadassa 1991 (Filionin ym. 1994 mukaan).

arvottavat villieläimiin liittyviä aktiviteettejaan (ks. Bolon 1994). Epäsuorat hyödyt ovat resurssien käyttöön liittyvien kansantai aluetaloudellisten aktiviteettien indikaattoreita. Nämä ovat taloudellisia (tulo- ja työllisyys) vaikutuksia, jotka saavat alkunsa villieläimiin liittyviin aktiviteetteihin käytetystä rahasta.

Pylväs A kuvaa sitä nautintoa, minkä aktiviteetteihin osallistuvat ihmiset kokevat. Pylväs B esittää puolestaan kokonaismaksuhalukkuutta, joka tästä nautinnosta ollaan vuosittain valmiit maksamaan. Tämä kokonaismaksuhalukkuus jakaantuu edelleen taloudelliseen nettoarvoon (C) ja todellisiin menoihin (D). Taloudellinen nettoarvo on se osa kokemuksen arvosta, josta ollaan valmiit maksamaan, mutta josta todellisuudessa ei kuitenkaan tarvitse maksaa mitään. Kysymyksessä on siten se suora hyöty, joka on aktiviteettien kysynnän ja osallistumispäätösten kannalta keskeinen arvoerä. Kuluttajat vertaavat nimittäin tätä hyötyä (C) muiden tavaroiden ja palvelusten hyötyyn taloudellisia valintoja tehdessään. Hyötyä (C) voidaan mitata joko kotitalouden tuotantofunktioon perustuvilla epäsuorilla menetelmillä tai suorilla surveymenetelmillä, kuten ns. *contingent valuation* -menetelmällä. Todellisista maksuista (D) puolestaan syntyvät välilliset hyödyt. Matkailijoiden käyttämästä rahasta ottaa erityisesti osansa paikallinen matkailuelinkeino, mistä edelleen kertautuvat myös aluetaloudelliset tulo- ja työllisyysvaikutukset. Tietysti voitaisiin ajatella niinkin, että käyttivätpä kuluttajat rahansa mihin tahansa, niin sillä on aina taloudellisia vaikutuksia. Virkistysmahdollisuuksia parantamalla ihmisten tarpeiden tyydytys voidaan kuitenkin nostaa ehkäpä mahdollisimman korkealle tasolle ja sitä kautta yhteiskunnan hyvinvointi lisääntyy enemmän kuin missään muussa vaihtoehdossa. Toisaalta matkailun avulla voidaan varallisuutta siirtää sellaisille maantieteellisille alueille, joilla monipuolisen elinkeinotoiminnan harjoittaminen on suhteellisen vaikeaa. Matkailu on usein myös vientielinkeino.

Voimmekin todeta, että vaikka kotitalouksien ulkoilumenot ovat tärkeitä paikallis- ja aluetaloudelle, niin pelkät menot eivät merkitse resurssin virkistyksellistä kokonaisarvoa, johon sisältyy myös se henkilökohtainen hyöty, jonka virkistysaktiviteetin harjoittaminen tuottaa. Taloustieteilijät voivatkin määrittää resurssin virkistyksellisen kokonaisarvon estimoimalla sen, kuinka paljon harrastajat ovat halukkaita maksamaan aktiviteeteista sen lisäksi, mitä he tosiasiassa maksavat. On kuitenkin osoittautunut käytännössä hyvin vaikeaksi ymmärtää tällaista ns. taloudellisen nettoarvon käsitettä. Monille ihmisille vain matkailuun käytetty raha edustaa matkailun taloudellista hyötyä, koska tämä raha merkitsee suoraa tuloa ja myös verotuloja. Hyvin sitkeänä elääkin edelleen se käsitys, jonka mukaan silloin, kun luontokokemuksen mahdollisuudesta ei tarvitse maksaa rahaa, mahdollisuudella ei myöskään ole rahallista arvoa. Ulkoilumenot ovat tietysti tärkeitä paikallisyhteisölle ja liike-elämälle. Kuitenkin tällaiset perinteiset esimerkiksi kalastuksen ja metsästyksen merkityksestä kertovat arvot ovat olleet käytännössä aika matalia verrattuna vaikkapa puuntuotannon arvoon ja ne on usein määritetty ilman kohdespesifiä dataa (Olsen 1989). Tällaisilla puutteellisilla taloudellisilla arvoilla on jopa voitu tarkoitushakuisesti osoittaa joidenkin luontoaktiviteettien harrastamismahdollisuudet vähämerkityksisiksi. Kuitenkin taloudellisten nettoarvojen käyttö on yksi harvoista tavoista, jolla on yritetty punnita markkina ja ei-markkinaresursseja yhtenäiseltä perustalta. Luontoelementtien markkinatonta arvottamista on kuitenkin vastustettu jopa siksi, että on pelätty arvottamisen antavan perusteita entistä korkeammille lupamaksuille. Julkishyödykkeiden arvottaminen ei kuitenkaan merkitse sitä, että hyödykkeet samalla lakkaisivat olemasta julkishyödykkeitä.

Menemättä taloudellisen vaikutusanalyysin perusteisiin kovin syvälle, esitän seuraavassa kuitenkin kuvan, jonka tarkoituksena on havainnollistaa taloudellisten

vaikutusten leviämistä. Kuvassa 2 uloimman ympyrän sisällä ovat kaikki ne alueet, jotka hyötyvät taloudellisesti (kaupallisesti) jonkin tietyn matkailukohteen olemassaolosta (Alward ym. 1992). Havaitaan, että pienin spatiaalinen yksikkö on itse virkistyskohde. Se on varsinainen virkistysaktiviteettien tapahtumapaikka, kuten metsäinen alue, laskettelurinne tms. Jos tällaiseksi kohteeksi ajatellaan sellaista metsää, johon on vapaa pääsy, niin tietenkään mitään taloudellisia tulo- ja työllisyysvaikutuksia ei lainkaan kohdistu itse kohteeseen (ei myöskään kohteen omistajalle). Taloudelliset vaikutukset tulevat näkyviin vasta tukialueella. Tukialue on kaikkein välittömimmällä tavalla kohteen käyttöön liittyvien maksujen vaikutusaluetta. Tällä alueella sijaitsevat kävijöiden ravitsemus-, huolto-, majoitus-, ohjelma- ja viihtymispalvelut eli matkailun investoinnit ja työpaikat. Mutta kohteeseen kohdistuvasta matkailusta ei hyödy vain tukialue, vaan siitä hyötyvät myös "käytävät", jotka yhdistävät matkailijoiden kotipaikkakunnat kohdepaikkakuntaan. Kulkuyhteyksien, kuten teiden varsille, syntyy erilaista palvelutoimintaa matkailijavirtojen varaan. Lopulta myös matkailijoiden kotipaikkakunnat hyötyvät matkailukohteen olemassaolosta, sillä luonnon virkistyskäytössä tarvittavat varusteet ostetaan yleensä sieltä ja mahdollisesti valmistetaankin siellä. Voidaankin vain arvailla, miten laajalle matkailun taloudelliset vaikutukset lopulta leviävätkään, jos otetaan huomioon myös matkailuelinkeinon pääoman ja investointitavaroiden tarve. Lisäksi matkailu rikastuttaa alueiden tuotantorakenteita.

Matkailun kehittäminen ei tarkoita vain matkailuelinkeinon kehittämisestä, vaan myös ympäristön laadun huomioonottamista. Luonnon ominaisuuksia tai virkistyskäyttöön liittyviä rakenteita muuttamalla voidaan edistää myös matkailuelinkeinoa ja samalla virkistää erityisesti paikallistaloutta. Luonnonympäristön "parantamisella" voidaan samalla lisätä aluetaloudellisia vaikutuksia. Matkailu onkin hyödyllistä paitsi

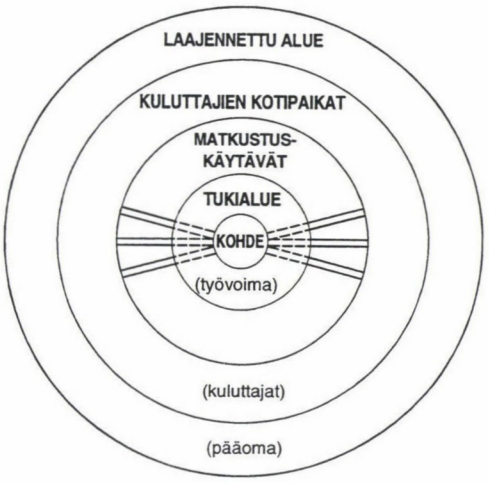

Kuva 2. Matkailun taloudellisten vaikutusten alueellinen kohdentuminen (Alwardin ym. 1992 mukaan).

matkailijoille itselleen myös matkailun varassa toimivalle mitä erilaisemmalle elinkeinotoiminnalle ja sen varassa eläville. Matkailijoiden matkailupalveluihin käyttämistä rahoistahan matkailualan yritystoiminta saa tulonsa. Voidaankin todeta, että jonkin matkailullisesti houkuttelevan luontokohteen olemassaolosta saavat hyötyä hyvin monet tahot. Jos nyt ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa matkailullisesti tärkeä ikimetsäalue yhtäkkiä hakattaisiin, mikä olisi hyvin perinpohjainen ominaisuusmuutos, niin tästä syntyvä tappio leviäisi hyvin laajalle. Nähdään, että maanomistajan tekemillä toimenpiteillä voi joskus olla suuri merkitys matkailulle ja sitä kautta eri ihmisryhmille. Jos maanomistaja tekee maa-alueestaan matkailullisesti entistä houkuttelevamman, niin hyödyn saajia on paljon. Jos hän heikentää kohteen matkailullista vetovoimaa, on tappion kärsijöitä yhtä lailla paljon. Liitettäessä luonnon virkistyskäyttöä aluetalouden analyysitekniikoihin tulee kuitenkin muistaa, että luonnonresurssin laatu voi vaikuttaa kaikkiin seuraavista yksilöiden tekemistä valinnoista, kuten a) päätökseen tiettyyn virkistysaktiviteettiin osallistumisesta, b) päätökseen harjoittaa aktiviteettia tietyllä kohteella, c) päätökseen siitä, kuinka monta kertaa tietyllä kohteella

käydään ja d) päätökseen siitä, kuinka pitkään kohteella viivytään (Loomis 1995).

3 Luontomatkailun negatiiviset ulkoisvaikutukset

Luontoon kohdistuvasta matkailusta hyötyvät siis monet. Kuitenkin matkailu voi myös tuhota edellytyksiään eli matkailusta on kustannuksia, joita hyötyjät eivät maksa. Matkailulla on tällaisia kielteisiä vaikutuksia kahdella tavalla: (1) liiallisesta matkailijoiden lukumäärästä johtuva ruuhkautuminen tai yhteensopimattomien aktiviteettien samanaikainen harjoittaminen alentaa yksittäisten matkailijoiden kokemaa hyötyä ja (2) matkailu huonontaa fyysisesti osittain tai kokonaan sitä luonnonvaraa, joka vetää matkailijoita puoleensa.

Virkistyskohteet ovat niukkoja ja tarpeellisia luonnonvaroja, joten niillä on ilman muuta jokin arvo. Kuitenkin ne ovat yleensä vapaapääsyisiä, siis avoimia resursseja. Vapaapääsyisyys johtaa helposti siihen, että luontokohdetta käytetään taloudellisesti tehottomalla tavalla (Steele 1995). Vapaapääsyisyyden vallitessa vahinkojen kokonaiskustannukset muodostavat ulkoisvaikutuksen, josta yksilöt eivät kanna vastuuta (ns. "*tragedy of commons*", Hardin 1968). Matkailuympäristöön aiheutettujen vahinkojen kustannukset jakaantuvat kaikille matkailupalvelujen tarjoajille, mutta siitä huolimatta yksittäinen matkailuyritys saa pitää jokaisen lisämatkailijan tuoman voiton itsellään. Vaikka matkailijamäärän lisäämisestä aiheutuukin kustannuksia, voitot voivat silti olla pitkään positiiviset. Ongelmana on tässä tapauksessa matkailun tekeminen kestäväksi luomalla kannusteita suojella luontoa.

Matkailu voi aiheuttaa negatiivisia ulkoisvaikutuksia paitsi maanomistajille (muille käyttömuodoille, esimerkiksi taimikkovahinkojen yms. muodossa), myös koko yhteiskunnalle luonnon peruuttamattoman kulumisen muodossa. Matkailijat aiheuttavat negatiivisia ulkoisvaikutuksia myös toisilleen ja sitä kautta myös matkailuyrityksetkin aiheuttavat negatiivisia ulkoisvaikutuksia toisille matkailuyrityksille. Toisaalta maanomistajien ei kannata itse tehdä uhrauksia matkailun hyväksi, esimerkiksi ylläpitää tai lisätä ulkoilukapasiteettia alueellaan, sillä he eivät saa matkailuhyötyjä itselleen, jos he eivät samalla ole itse matkailuyrittäjiä. Onkin jostakin etsittävä ratkaisua siihen, millä tavalla matkailun tarpeet voidaan integroida luonnonkäytön suunnitteluun. Luonnon eri käyttömuodot ovat usein keskenään kilpailevia ja sulkevat siten toisiaan pois. Negatiivisista ulkoisvaikutuksista johtuen esimerkiksi puuntuotanto aiheuttaa kustannuksia virkistyskäyttäjille (ja matkailulle) virkistysmahdollisuuksien katoamisen tai virkistyselämysten laadun heikkenemisen muodossa. Koska matkailuelinkeino on riippuvainen virkistyskävijöiden tuomasta rahasta, se kärsii.

Puhutaankin luonnon monikäytöstä. Kuvassa 3 esitetään esimerkinomaisesti luonnon virkistyskäytön ja puuntuotannon välillä vallitseva keskinäissuhde (Mattsson ja Li 1991). Kuvassa on kaksi tilannetta. Ensimmäisessä tilanteessa nähdään, että erämaavirkistäytyminen ja puuntuotanto ovat voimakkasti ristiriitaisia luonnon käyttömuotoja. Sen sijaan toisessa tilanteessa huomataan, että tavallinen virkistäytyminen ja puuntuotanto sopivat keskenään hyvin yhteen, kunhan puuntuotanto ei ole liian voimaperäistä. On kuitenkin heti perään kysyttävä, onko olemassa puhtaasti matkailukäytössä olevia luontokohteita. Jos on, niin monikäyttö on silloin matkailu- tai ulkoilu-

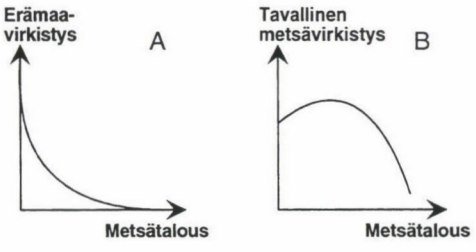

Kuva 3. Virkistyskäytön ja puuntuotannon keskinäissuhde (Mattssonin ja Lin 1991 mukaan).

käytön sisäistä eri virkistysaktiviteettien välistä monikäyttöä. Erilaiset ulkoiluaktiviteetit saattavatkin joutua ristiriitaan myös toistensa kanssa. Esimerkiksi maastoajoneuvoilla ajelu ja erämaavaellus samalla alueella ovat helposti yhteensovittamattomia aktiviteetteja. Ulkoilijoiden välisten konfliktien ymmärtäminen onkin hyvin tärkeää pyrittäessä tarjoamaan mahdollisuuksia laadukkaisiin ulkoilukokemuksiin. Väestöllä on erilaisia arvoja ja mieltymyksiä ja ihmiset suosivat siksi erilaisia ulkoiluaktiviteetteja. Matkailussa myös erilaisista kulttuuritaustoista tulevat ihmiset erilaisine tarpeineen on syytä ottaa huomioon. On kuitenkin erotettava toisistaan matkailijoiden toisilleen aiheuttamat ulkoisvaikutukset ja matkailukäytön aiheuttamat ulkoisvaikutukset muille käyttömuodoille.

Olennainen kysymys onkin se, kuka omistaa virkistyskohteen maan ja sen resurssit. Maanomistaja ottaa nimittäin huomioon matkailun tarpeet yleensä vasta sitten, kun hän saa matkailutuloa. Jos hän ei saa tuloa matkailusta, vaan hankkii tulonsa muista käyttömuodoista, hän ei ota huomioon matkailun tarpeita. Hänellä ei ainakaan ole taloudellista kannustinta huolehtia esimerkiksi jokamiehenoikeudella tapahtuvasta ulkoilusta. Matkailijat voivatkin käyttää melko vapaasti valtion tai yksityistä maata virkistystarkoituksiinsa. Virkistysmahdollisuus on siten luonnonvara, jonka hyödyntäminen on vapaata. Kun luonnonvara on vapaasti hyödynnettävissä, se ei ole kenenkään omistuksessa eikä kenelläkään ole vastaavasti velvollisuutta ottaa huomioon toisten vastaavia oikeuksia. Tästä on seurauksena matkailun ja ulkoilun sisäisiä ristiriitoja. Ulkoilijat kuluttavat toinen toistensa mahdollisuuksia ulkoilla, sillä ketään ei voida sulkea pois. Myös maanomistaja suosii ulkoilukäytön sijasta jotakin muuta luonnon käyttömuotoa. Maanomistajalle virkistysmahdollisuudet eivät ole resurssi, josta hän saisi tuloa tai jonka hävittämisestä hänen tarvitsisi maksaa mitään. Kenelläkään ei ole oikeutta vaatia maanomistajaa ottamaan huomioon jokamiehen tarpeita. Virkistyskäytön ja matkailun mahdollisuudet joutuvatkin tästä syystä helposti väistymään yksityistaloudellisesti tuottoisampien luonnon käyttötapojen tieltä.

Ajatellaan vaikkapa Kuusamon kuntaa, jossa luontopohjaisen matkailun kehittämisen edellytykset lienevät hyvin merkittävät. Tästä huolimatta alkuperäinen luonto vähenee sielläkin kaiken aikaa, mikä saattaa kaventaa alueen matkailullista potentiaalia. Onkin kysyttävä, millä tavalla matkailun hyötyvirtaa voitaisiin ohjata enemmän maanomistajille, jotta heillä olisi jonkinlainen taloudellinen kannuste luontomatkailun edellytysten säilyttämiseen. Suurta eroa tässä mielessä ei ole edes sillä, onko maanomistaja yksityinen henkilö tai valtio. Valtion maiden käyttöön voidaan kuitenkin vaikuttaa suoraan poliittisilla päätöksillä ja kansalaisten ja elinkeinonharjoittajien osallistumismahdollisuudet alueiden käytön suunnitteluun ovat suhteellisen helposti järjestettävissä. Matkailun edellytyksiä on parannettava ja kapasiteettia lisättävä kysynnän mahdollisesti kasvaessa kuitenkin sekä yksityisillä että valtion mailla. On varsin kohtuullista, että varsinkin valtion metsien hoidon suunnittelijoilla olisi kohtuulliset signaalit matkailukäytön arvosta, riippumatta siitä, rahoitetaanko valtion maiden virkistyskäyttömahdollisuuksien ylläpito ja kehittäminen käyttäjä maksaa periaatteella tai verovaroista.

Institutionaaliset sopimukset yleensä ja omistusoikeudet erityisesti muodostavat taloudenpitäjiä ohjaavan kannustinrakenteen. Esimerkiksi metsänomistaja ei ole metsänsä ainoa "omistaja" eikä hän siksi saa tehdä metsälleen mitä tahansa; nykyisen lainsäädännön puitteissa hävittää sitä. Metsä ei olekaan yksi luonnonvara vaan useita. Se on luonnonvarojen joukko, johon kuuluu mm. puusto, riista, marjat, sienet, maisema, biodiversiteetti, ekologiset toiminnot ja hiilensidontakyky. Näihin eri luonnonvaroihin liittyy erilaisia oikeuksia, jotka on jaettu yhteiskunnan eri osapuolten kesken. Metsät kuuluvat myös "jokamiehelle". Metsissä on runsaasti julkishyödykkeitä, joita kaikki

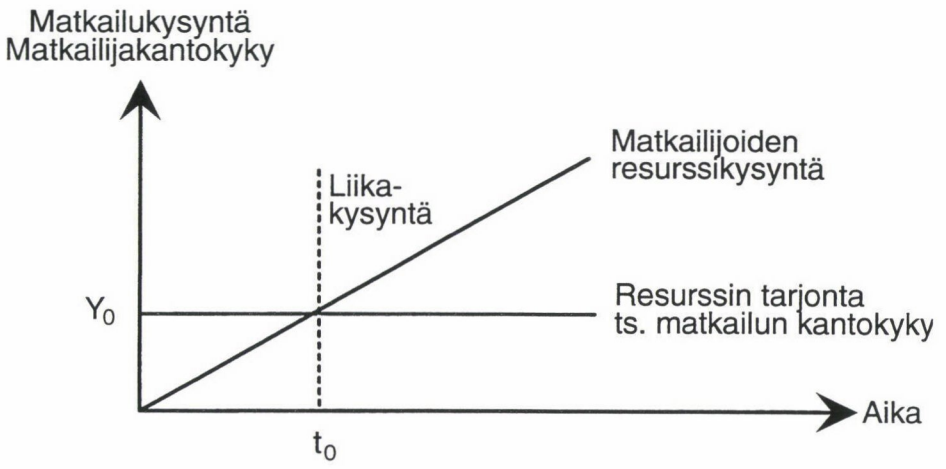

Kuva 4. Matkailijakantokyky (Steelen 1995 mukaan).

kansalaiset voivat katsoa olevansa oikeutettuja saamaan. Luonnonvarojen omistusjärjestelmät voidaan jakaa seuraaviin neljään ryhmään (Bromley 1991):

- yksityisomistus
- valtion omistus
- yhteisomistus
- vapaa hyödyntäminen (ei-omistus).

Yhteiskunta (ja teknologia) määrittelee maanomistamisen laajuuden eli sen, mitkä hyötyvirrat maanomistaja saa itselleen eli toisin sanoen, mitkä ovat hänen mahdollisuutensa sulkea muita pois käyttämästä maitaan. Omistaminen merkitseekin oikeutta ottaa haltuun tietyt resurssista saatavat hyötyvirrat mutta ne osoittavat samalla myös sen, mitkä resurssin käytön kustannukset omistajat voivat siirtää muiden maksettaviksi. Julkishyödykeluonteiset ympäristökustannukset kuuluvat näihin.

Paitsi, että luontomatkailukohteet ovat vapaapääsyisiä, ne ovat myös uudistuvia. Tähän liittyykin ajatus matkailun ekologisesta kapasiteetista tai kantokyvystä, joka merkitsee sitä matkailijoiden kohteen luonnolle aiheuttaman vahingon määrää, jonka luonto sietää ilman tuhoutumista pitkällä aikavälillä. Tätä kapasiteettia on mahdollista mitata kohdetta käyttävien matkailijoiden kokonaismäärällä, jolloin saadaan selville se, onko jokin kynnys ylitetty ja kohde siten liikakäytössä. Kuvassa 4 tarkastellaan tätä tilannetta (Steele 1995). Y_0 kuvaa käytön rajaa, jonka matkailukohde enimmillään kestää. Luonnolle aiheutunut haitta ei kuitenkaan ole seurausta yksinomaan matkailijoiden lukumäärästä, vaan se johtuu myös aiheutuneesta vahingosta per matkailija. Kantokyky ei ole vakio, vaan se vaihtelee. Kantokykyähän voidaan siirtää ylöspäin sopivilla hoito- ja ohjaustoimenpiteillä. Tätä mahdollisuutta tarkastellaan kuvassa 5 (Steele 1995). Parantamalla alueen luonnonhoitoa ja käytön ohjausta voidaan *per capita* vaikutusta vähentää. Tämä voi tapahtua esimerkiksi siirtämällä käyttöä ajassa ja paikassa, jolloin suurin kestävä kävijämäärä nousee pisteestä Y_0 pisteeseen Y_1. Kantokyvyn estimaattien laskennan keskeisenä ongelmana onkin usein se, että kävijämäärissä on sellaisia spatiaalisia ja ajallisia piikkejä, jotka merkitsevät paitsi ympäristön laadun heikentymistä myös ruuhkautumista. Ruuhkautuminen tarkoittaa tässä sellaista kävijöiden välistä ristiriitatilannetta, jossa yksittäisten kävijöiden kokemuksen laatu heikkenee kävijämäärän lisääntyessä. Tämä aiheuttaa samalla kohteen vetovoimaisuuden heikentymisen. Onkin olemassa jokin kävijämäärän yläraja, jonka yhteydessä voidaan puhua kohteen sosiaalisesta kapasiteetista. Ulkoilukohteen kohdalla sosiaalisen

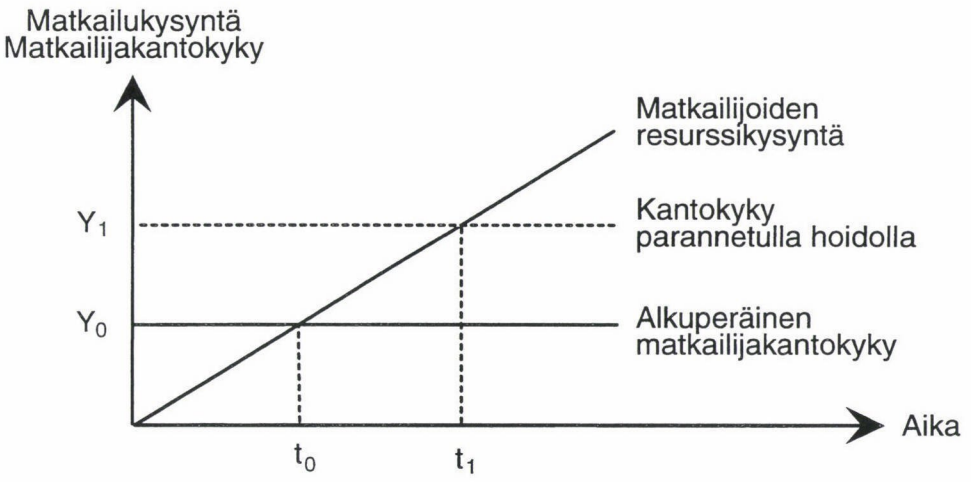

Kuva 5. Hoitotoimenpiteillä parannettu matkailijakantokyky (Steelen 1995 mukaan).

kapasiteetin arviointia vaikeuttaa kuitenkin mahdollisten ulkoiluaktiviteettien suuri lukumäärä. Kohteen käytölle tuleekin löytää jokin "optimaalinen" moniaktiviteettiratkaisu. Löytämällä alueelle ominaiset aktiviteetit ja aktiviteettien yhdistelmät, voidaan kävijät "pakata" ajassa ja paikassa siten, että mahdollisimman suuri (ja taloudellisesti arvokas) kysyntä tulee tyydytettyä. Ekologinen ja sosiaalinen kapasiteetti modostavat yhdessä kohteen matkailullisen kokonaiskantokyvyn (Canestrelli ja Costa 1991, Saarinen 1994). Erilaisilla hoito- ja ohjaustoimenpiteillä voidaan lisätä myös kokonaiskantokykyä ja samalla nostaa sitä kävijöiden määrän ylärajaa, joka säilyttää kävijöiden kokemuksen laadun vakiona. Mutta miten luonnonhoito ja käytön ohjaus tai oikeastaan luonnonhoidon ja käytön ohjauksen kannustaminen järjestetään, kun maanomistaja ei saa hyötyä matkailusta?

Politiikkaratkaisuna voi olla vapaan pääsyn kontrolloiminen, jolloin pääsyä alueelle säädellään jollakin tavalla. Tämä voi tapahtua kaventamalla vapaata pääsyä esimerkiksi omistuskysymystä uudelleen tarkastelemalla. Tässä tapauksessa ulkoilun kontrolli (poissulkemisen mahdollisuus) annetaan jollekin taholle. Esimerkiksi luonnonsuojelualueiden perustaminen merkitsee käytännössä myös vapaan liikkumisen siirtymistä valtion omaisuudeksi. Tällöin esimerkiksi pääsymaksuista saatuja rahatuloja voidaan käyttää kantokykyä lisäävään alueen hoitoon ja mahdollisiin kompensaatioihin muiden käyttömuotojen estymisestä. Ongelmana on usein se, että luontomatkailu työntyy monasti herkimmille alueille, jolloin kontrollin tarve kasvaa. Rajoituksilla tai pääsymaksuilla voidaan kuitenkin matkailijoiden määrää ja matkailijan aiheuttamaa haittaa vähentää. Kun jokamiehenoikeuksia ei kuitenkaan haluta poistaa eikä luonnonsuojelualueita voi perustaa joka tilanteessa, niin erityisesti taloudellisella ohjauksella voidaan maanomistajia kannustaa ulkoilumahdollisuuksien tuotantoon yhteiskunnan haluamassa laajuudessa. Valtion rahatilanteen ollessa mikä on, tarvitaan kuitenkin jonkinlainen ulkoilurahasto. Tähän voidaan kerätä varoja matkailuyrityksiltä ja ulkoilijoilta jollakin tavalla. Jos valtio tuottaa edelleen ulkoilupalveluja vastikkeetta, niin silloin valtio perustellusti tukee elinkeinotoimintaa ja kansalaisten hyvinvointia.

4 Lopuksi

Elinympäristöjen hoidon tasoa parantamalla voidaan lisätä niiden matkailullista ja ulkoilullista kantokykyä. Kohteen laadun muutos

siirtää myös kysyntäkäyrää ulospäin ja tuloksena on lisäys kävijöiden määrässä sekä matkojen lukumäärässä ja oleskelun pituudessa per kävijä. Tämä lisää samalla myös matkailijoiden tai ulkoilijoiden menoja, mikä merkitsee entistä parempaa paikallista tulonmuodostusta ja työllisyyttä.

Omistusoikeuksien määrittely tai täsmentäminen on kaikessa luonnon käytössä keskeinen asia. Se pitää sisällään useita erilaisia vaihtoehtoja, jotka voivat johtaa taloudellisesti järkevään luonnonvarojen käyttöön. Joka tapauksessa hyvinvointitappioiden välttämiseksi tarvitaan luonnonvarojen käyttöä suuntaavia hallinnollisoikeudellisia, taloudellisia ja tiedollisia ohjauskeinoja. Luonnonkäyttöristiriidat johtuvatkin yleensä yhteiskunnan instituutioiden sisältämistä puutteista. Yhteiskunnan instituutiot, kuten omistusoikeudet, eivät välttämättä heijasta muuttuneita arvoja.

Omistussuhteet määrittävät sen, mitkä hyödyt ja kustannukset kuuluvat eri päätöksentekoyksiköille. Matkailu tukeutuu hyvin paljon vapaasti hyödynnettävissä oleviin resursseihin. Monet esimerkiksi metsän resursseista ovatkin vapaasti hyödynnettävissä. Maanomistajat eivät saa tällaisten julkishyödykkeiden tuottamisesta tuloa itselleen, joten niitä ei tuoteta riittävästi. Maanomistajalla ei siten ole velvollisuutta säilyttää tai ylläpitää luontomatkailun edellytyksiä. Virkistyskäytön ja matkailun edellytyksistä onkin saatava aikaiseksi yhteiskunnan päätös. Matkailuelinkeino ei voi omistaa itse riittävästi maa-alueita, jotta sitä kautta matkailun edellytykset tulisivat turvatuiksi eikä sekään edes riittäisi, sillä vain osa luonnon virkistyskäytön hyödystä jää matkailuelinkeinolle itselleen. Matkailualan on myös jo oman etunsa vuoksi osallistuttava luonnonhoidon rahoitukseen. Lisäksi alan olisi myös vapaaehtoisesti sovittava pelisäännöistä hallitakseen sisäisen ristiriitaisuutensa.

Tarvitaankin ympäristöpolitiikkaa, jossa luonnon virkistysarvot ja matkailun merkitys on otettu huomioon. Tällöin ympäristön laatu ei enää tässäkään mielessä olisi pelkkä yksityistaloudellisesti kannattavien luonnon käyttömuotojen sivutuote. On olemassa suuri vaara, että monia jopa ekomatkailulle soveltuvia alueita edelleen häviää vain siksi, että alueiden maanomistajilla ei ole riittäviä kannustimia huolehtia ekomatkailun tarpeista. Kuitenkin myös ulkoilukäyttäjiä ja matkailijoita on heitäkin ohjattava. Koska he nauttivat vapaasti hyödynnettävistä luonnonvaroista, niin myös heille tulee luoda sellaiset kannustimet, joiden vaikutuksesta he mieluiten vapaaehtoisesti kuluttavat ja vahingoittavat luontoa mahdollisimman vähän eivätkä tuota haittaa toinen toisilleen.

Kirjallisuus

Alward, G.S., Workman, W.G. & Maki, W.R. 1992. Regional economic impact analysis for Alaskan wildlife resources. Julkaisussa: Peterson, G.L., Swanson, C.S., McCollum, D.W. & Thomas, M.H. (eds.). Valuing wildlife resources in Alaska. Westview Press, Boulder. s. 61–86.

Bockstael, N.E. & McConnell, K.E. 1981. Theory and estimation of the household production function for wildlife recreation. Journal of Environmental Economics and Management 8: 199–214.

— & McConnell, K.E. 1983. Welfare measurement in the household production framework. American Economic Review 73(4): 806–814.

Bolon, N.A. 1994. Estimates of the values of elk in the Blue Mountains of Oregon and Washington: Evidence from the existing literature. Gen. Tech. Rep. PNW-GTR-316. Portland, OR: USDA Forest Service, Pacific Northwest Research Station. 38 s.

Braden, J.B. & Kolstad, C.D. (eds.). 1991. Measuring the demand for environmental quality. Elsevier Science Publishers, Amsterdam.

Bromley, D.W. 1991. Environment and economy: Property rights and public policy. Blacwell, Oxford.

Brown, G. & Mendelsohn, R. 1984. The hedonic travel cost method. Review of Economics and Statistics 66: 427–433.

Canestrelli, E. & Costa, P. 1991. Tourist carrying capacity. A fuzzy approach. Annals of Tourism Research 18: 295–311.

Filion, F.L., Jacquemot, A., DuWors, E., Reid, R., Boxall, P., Bouchard, P., Gray, P.A. & Bath, A. 1994. The importance of wildlife to Canadians: the economic significance of wildlife-related rec-

reational activities in 1991. Canadian Wildlife Service, Environment Canada, Ottawa. 46 s.

Fletcher, J.J., Adamowicz, W.L. & Graham-Tomasi, T. 1990. The travel cost model of recreation demand: Theoretical and empirical issues. Leisure Sciences 12(1): 119–147.

Hardin, G.S. 1968. The tragedy of the commons. Science 162: 1243–1248.

Loomis, J.B. 1995. Four models for determining environmental quality effects on recreational demand and regional economics. Ecological Economics 12: 55–65.

Mattsson, L. & Li, C.-Z. 1991. Hur bör skogen användas? Ett samhällsekonomiskt problem. Skog & Forskning 1(91): 43–53.

— & Li, C.-Z. 1994. How do different forest management practices affect the non-timber value of forests? - An economic analysis. Journal of Environmental Management 41: 79–88.

Mendelsohn, R. & Markstrom, D. 1988. The use of travel cost and hedonic methods in assessing environmental benefits. Julkaisussa: Peterson, G.L., Driver, B.L. & Gregory, R. (eds.). Amenity resource valuation: Integrating economics with other disciplines. Venture Publishing, State College. s. 159–166.

Olsen, A. 1989. The economic value of hunting and fishing in Montana. Julkaisussa: Trans. 54th N. A. Wildl. & Nat. Res. Conf. s. 239–246.

Rosenthal, D.H., Loomis, J.B. & Peterson, G.L. 1984. The travel cost model: Concepts and applications. USDA Forest Service, General Technical Report RM-109: 1–10.

Saarinen, J. 1994. Suojelu- ja virkistysalueiden sosiaalisen kapasiteetin tutkimus. Folia Forestalia 94(2): 165–173.

Smith, V.K., Desvousges, W.H. & McGivney, M.P. 1983. The opportunity cost of travel time in recreation demand models. Land Economics 59(3): 259–278.

Steele, P. 1995. Ecotourism: An economic analysis. Journal of Sustainable Tourism 3(1): 29–44.

Tisdell, C.A. 1991. Economics of environmental conservation. Economics for environmental & ecological management. Elsevier, Amsterdam. 233 s.

Konfliktit ja metsien virkistyskäyttö: ajallisia, spatiaalisia ja institutionaalisia ulottuvuuksia

Olli Saastamoinen[1] ja Liisa Kajala[2]

[1]*Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta, PL 111, 80101 Joensuu*
saastamoinen@joyl.joensuu.fi
[2]*Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema, PL 16, 96301 Rovaniemi*
liisa.kajala@metla.fi

1 Johdanto

Ristiriidan käsitteellä yhteiskuntatieteissä on pitkä historia ja laaja sovellutusalue: sitä on käytetty yhtä hyvin selitettäessä sodiksi kärjistyneitä kansainvälisiä ja yhteiskuntien sisäisiä jännitteitä kuin kuvattaessa vaikkapa kriiseiksi puhkeavia sosiaali- tai yksilöpsykologisia kehityskulkuja.

Vaikka metsien käyttöön on aina liittynyt monenlaisia ja vakaviakin eturistiriitoja ei metsäriitojen kärjistyminen liene kuitenkaan johtanut sodantasoisiin konflikteihin muutoin kuin verbaalisella tasolla. Eräiden muiden luonnonvarojen osalta tilanne on toinen, kuten esimerkiksi Käkönen (1985) on tuonut esiin. Luontoon ja luonnonvaroihin liittyvien eriasteisten konfliktien lukumäärä ja merkitys ei kuitenkaan liene vähenemässä vaan päinvastoin. Toivottavasti tämä ennuste ei pidä paikkaansa aseellisiksi kärjistyvien kriisien suhteen.

Joka tapauksessa esimerkiksi Piirainen (1992) ennakoi, että keskeisin ristiriita, jota tulevaisuuden hyvinvointijärjestelmät pyrkisivät säätelemään, olisi nimenomaan ristiriita ihmisen ja ympäristön välillä: kaikki muut yhteiskunnalliset konfliktit – esimerkiksi konflikti työn ja pääoman välillä – jäisivät tämän perusristiriidan varjoon.

Oli väitteen paikkansapitävyys mikä tahansa, se ainakin osoittaa, että yhteiskuntatieteilijätkin ovat jo havainneet ympäristöongelmien olemassaolon. Ei tosin voitane väittää, että – harvoja poikkeuksia lukuunottamatta – yhteiskuntatieteen herääminen ympäristöongelmiin olisi ollut yhteiskunnallista kehitystä ennakoivaa. On kuitenkin selvää, että yhteiskuntatieteellisen lähestymistavan merkitys suurten ja pienten ympäristöongelmien – metsien käyttöön liittyvien ja muiden – selittämisessä, ratkaisemisessa ja ennaltaehkäisemisessä on kasvamassa.

Tässä artikkelissa jäsennellään ensin lyhyesti metsän käytön konflikteja yleisesti, luodaan sitten katsaus puuntuotannon ja metsien virkistyskäytön konflikteihin ja tarkastellaan lopuksi metsien virkistyskäytön sisäisiä ristiriitoja.

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 53–62.

2 Metsien käytön konfliktit

Yhteistä metsien käytössä ilmeneville yhteiskunnallisille ristiriidoille on se, että konflikteja esiintyy merkitykseltään hyvin erilaisilla tasoilla kansainvälistä huomiota keräävistä "metsäsodista" yksittäisen sunnuntaihiihtäjän harmiin moottorikelkan rikkomasta metsäladusta. Kaikilla konflikteilla on omat ajalliset, paikalliset ja institutionaaliset ulottuvuutensa, jotka lyövät leimansa sekä niiden ilmenemisen voimakkuuteen ja kulttuurisiin erityispiirteisiin että konfliktien hallinnan mahdollisuuksiin.

Metsien käyttöön liittyvien eriasteisten konfliktien historia on pitkä: yhtä pitkä kuin metsien käytön historia. Metsäpolitiikan syntyminen ja kehittyminen onkin nähtävä valtiollisena vastauksena tarpeeseen hallita metsien hyödyntämiseen liittyviä ristiriitoja. Varhemmat metsäongelmat liittyivät traditionaalisten metsänhyödyntämistapojen kuten metsästyksen, kaskeamisen ja tervanpolton sekä metsien säästämisen väliseen suhteeseen – oli säästämisen syynä sitten vuoriteollisuuden valtava polttopuun tarve tai hallitsijoiden sodankäyntiin liittyvät strategiset syyt turvata laivanrakennuspuiden saanti.

Taloudelliset ja sosiaaliset ristiriidat eivät ole hävinneet Suomen metsätaloudesta vaikka metsien häviämisen uhka onkin ainakin näillä näkymin poistunut. Ne ovat vain muuttaneet muotoaan. "Uudet" ristiriidat liittyvät ennen muuta metsäympäristöön, metsien monikäyttöön ja metsien monimuotoisuuden suojeluun. Lainausmerkit "uusien" kohdalla ovat paikallaan, koska ympäristöön liittyvät ristiriidoilla on jo Suomessakin yli neljännesvuosisatainen historia takanaan. Esimerkiksi Saastamoisen (1972, s. 20) mukaan "Suomessa ulkoilun ja muiden ei-puuntuotannollisten metsänkäyttömuotojen väliset eriasteiset ristiriitatilanteet ovat alkaneet ilmetä laajemmalti [vasta] kuluneella 1960-luvulla sekä alkaneella vuosikymmenellä. Tähän on vaikuttanut sekä ulkoilun ja muun virkistyksen lisääntyminen että – ja ennenkaikkea – puuraaka-aineen käytön voimakas suureneminen ja sitä seurannut puuntuotannon voimaperäistäminen, minkä on nähty kaventavan mm. virkistysmahdollisuuksia. Selvimpinä ristiriitatilanteet ovat esiintyneet asutuskeskusten lähistöllä ja Pohjois-Suomen jäljellä olevilla asumattomilla erämaa-alueilla".

Ei liene mitään luotettavaa menetelmää vertailla entisten ja nykyisten metsäristiriitojen voimakkuutta, mutta ainakin se voitaneen todeta, että metsän käyttöön liittyvien konfliktien monitahoisuus edustaa nykyään kokonaan toista mittakaavaa kuin koskaan ennen. Oksan (1984) mielestä metsästä on tullut uusien yhä kärjistyneempien ristiriitojen kohde, mutta hän korostaa samalla, että metsäkeskustelun ristiriidat eivät ole peräisin metsästä vaan yhteiskunnan rakenteen syvyyksistä.

Metsiä käytetään moneen eri tarkoitukseen ja kaikki metsän käyttömuodot voivat ainakin periaatteessa omata merkitykseltään vaihtelevia kielteisiä vaikutuksia toisiinsa tai kilpailla samoista resursseista (esim. metsämaasta). Yhtälailla on kuitenkin tärkeätä huomata, että eri käyttömuotojen välillä voi vallita myös eri tavoin ja eri asteisina ilmeneviä positiivisia vaikutuksia. Virkistyskäyttö saattaa ainakin jossakin tapauksessa hyötyä metsäteiden tuottamasta saavutettavuudesta ja monet virkistystoiminnot voivat tuoda kysyntää puulle vapaa-ajan rakentamisessa tai takkapuuksi. Metsien käyttömuotojen keskinäissuhteet muodostuvat monitahoisista yksittäisvaikutuksista, joiden kokonaisuudesta syntyy dynaaminen, epävakaa ja kenties epätasapainoinen keskinäisten haittojen ja hyötyjen sulautettu matriisi (taulukko 1). Kun kukin käyttömuoto on vaihtelevassa määrin heterogeeninen – virkistyskäyttö parhaana esimerkkinä (ks. kuva 1) – muodostuen monenlaisista toiminnoista, on yhden käyttömuodonkin sisällä sisäisiä konflikteja ja hyötyvaikutuksia.

Suomalaisia metsäympäristöön liittyviä konflikteja on tarkasteltu monissa yhteyksissä. Perusteellisimmin niitä ovat käsitelleet

Taulukko 1. Konfliktit ja metsien käyttö.

	Virkistyskäyttö	Metsätalous (puuntuotanto)	Muut metsänkäyttö-muodot (esim. luonnon-suojelu, porotalous)
Virkistyskäyttö	**SISÄISET KONFLIKTIT** JA SYNERGIAT	SYNERGIAT	SYNERGIAT
Metsätalous (puuntuotanto)	**KONFLIKTIT**	**SISÄISET KONFLIKTIT** JA SYNERGIAT	SYNERGIAT
Muut metsänkäyttö-muodot (esim. luonnon-suojelu, porotalous)	**KONFLIKTIT**	**KONFLIKTIT**	**SISÄISET KONFLIKTIT** JA SYNERGIAT

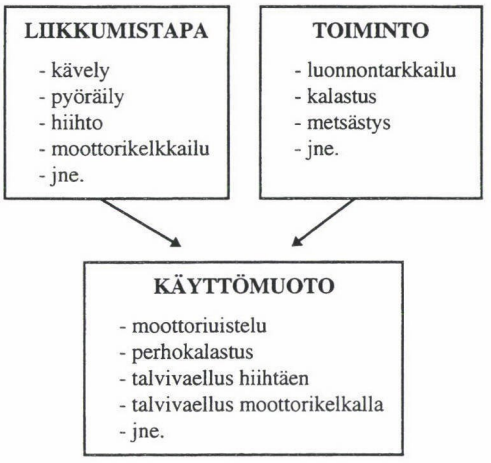

Kuva 1. Virkistyskäyttömuotojen luokittelu.

Reunala ja Heikinheimo (1987) myös muita maita kattavassa vertailevassa tarkastelussaan. Pohjoisen Suomen metsätalouden ristiriitoja yhteiskuntamaantieteellisestä ja ympäristöhistoriallisesta näkökulmasta ovat analysoineet muun muassa Lehtinen (1991) ja Massa (1994).

Todettakoon, että Ruotsissa Fritzell ja Tönnervik (1977) laativat laajahkon kirjallisuuteen ja organisaatioille osoitettuun kyselyyn perustuvan raportin otsikolla "Konfliktit metsien ympärillä – puuntuotanto vastaan muut tavoitteet metsämaalla". Tarkoituksena oli lähemmin identifioida konfliktialueet ja lisätä tietoa konfliktien luonteesta mm. konfliktien ratkaisun helpottamiseksi. Andersson ja Hultman (1981) ovat laatineet yhteenvedonomaisen katsauksen metsien arvoista metsäkiistoja koskevaan keskusteluun Ruotsissa.

3 Virkistyskäytön ja puuntuotannon konfliktit

Kuten Suomessa myös Ruotsissa ja Norjassa virkistyskäytön ja metsänhoidon väliset konfliktit saivat huomiota 1960- ja 1970-lukujen vaihteesta alkaen. Myös näillä konflikteilla on paitsi ajalliset ja spatiaaliset myös institutionaaliset ulottuvuutensa. Jälkimmäiset liittyvät esimerkiksi virkistyskäytön kohteena olevien metsien omistukseen ja jokamiehen oikeuksien laajuuteen. Esimerkiksi Hultkranz ja Mortazavi (1993) ovat todenneet maankäytön järjestelyyn liittyvien sekä virkistyskäytön intensiteettiä ja virkistäytyjien käyttäytymistä koskevien ristiriitojen Ruotsissa korostuvan neljän aihepiirin ympärillä: alueellisesti (1) taajamametsissä ja (2) tunturialueiden lähellä sijaitsevissa metsissä, institutionaalisesti (3) jokamiehen oikeuksista metsien omistajille ja luonnolle aiheutuvina ongelmina sekä (4) ulkomaalaisten jokamiehen oikeuksien tulkintakysymyksenä.

Taajamien lähimetsät ovat usein suhteellisen voimakkaan virkistyspaineen kohteena. Kaupunkien lähimetsien ristiriitojen

institutionaalinen ulottuvuus liittyy metsien omistukseen. Kuntien omistamissa taajamametsissä ristiriidat eivät ole erityisesti kärjistyneet.

Norjassa ristiriidat ovat kärjekkäimpinä esiintyneet 1970-luvun alkupuolella Oslon lähellä sijaitsevalla Oslomarkan alueella, jonka metsistä huomattava osa on yksityisten omistamia. Alueen ulkoilukäytön ja puuntuotannon välisistä suhteista tehtiin monipuolista tutkimusta ja ongelmien ratkaiseminen johti mm. metsien monikäyttönäkökohtien sisällyttämiseen Norjan metsälakiin v. 1976 (Troemborg ja Solberg 1993).

Ruotsissa metsälaki edellyttää metsätalouden sopeuttamista luonnonhoidon tarpeisiin mm. taajamien lähellä sijaitsevilla alueilla, mistä voi aiheutua huomattavia kustannuksia (Hultkranz ja Mortazavi 1993). Esimerkiksi Wilhelmssonin (1989) mukaan Tukholman alueella metsätalouden rajoitukset vähensivät päätehakkuita 18 % ja kokonaishakkuumäärää 10 %, mitä maanomistajille ei yleensä korvata. Tästä syystä Ruotsin metsätalous ei aina ole pystynyt saavuttamaan edellytettyjä ympäristövaatimuksia (Hultkranz ja Mortazavi 1993).

Hultkranzin ja Mortazavin (1993) mukaan taajamametsien ohella samanlaiset ongelmat ovat korostuneet kaukaisilla tunturialueilla Pohjois-Ruotsissa, eräällä (läntisen) Euroopan viimeisistä erämaa-alueista laajoine "lähes-koskemattomine" metsineen. Alueella sijaitsee useita hiihtokeskuksia, jotka tarjoavat runsaasti mahdollisuuksia mm. murtomaahiihtoon, lasketteluun, urheilukalastukseen ja moottorikelkkailuun. Siellä on syntynyt konflikteja yhtäältä metsätalouden, metsänomistajien, metsätaloudesta ja -teollisuudesta riippuvien kuntien sekä toisaalta luonnonsuojelijoiden, virkistäytyjien ja porotalouden (saamelaisten) välillä.

Tämä kiivaita keskusteluja aiheuttanut kansallinen ja alueellinen kiistakysymys Ruotsissa tyyntyi 1980-luvulla hiukan puun alentuneiden hintojen ja valtion metsätalouden tukien vähenemisen myötä, ja koska metsäteollisuus alkoi tuntea kasvavaa levottomuutta lisääntyvästä kansainvälisestä huomiosta. Pohjois-Ruotsin ja Pohjois-Suomen metsäkiistojen välillä ei olekaan vaikeaa havaita yhtäläisyyksiä.

Niin Suomessa kuin muissakin maissa puuntuotannon ja erämaihin suuntautuvan virkistyskäytön ristiriita pelkistyy usein kysymykseen erämaisten alueiden riittävyydestä. Eräretkeilytyyppisen ulkoilukäytön ja puuntuotannon on päätelty olevan toistensa kanssa voimakkaassa kilpailutilanteessa ja siitä syystä olevan käytännössä pitkälti toisensa poissulkevia käyttömuotoja ainakin Saariselän alueella (Saastamoinen 1982). Toisaalta esimerkiksi erämaalain (1991) omaksuma käytäntö tai Hallikaisen (1993) tulokset viittaavat siihen, että "erämaisuus" ihmisten mielissä on enemmänkin jatkumo kuin "joko–tai"-ilmiö.

Kysymystä erämaisten alueiden riittävyydestä on tutkimuksissa lähestytty erilaisista lähtökohdista eri aikoina, eri paikoissa ja erilaisilla populaatioilla. Taulukkoon 2 on koottu asenneväittämiä kolmesta ajallisesti tai paikallisesti erityyppisestä tutkimuksesta (Saastamoinen 1972, Hallikainen 1993, Kajala 1994). Vaikka kahdessa Suomessa tehdyssä ajallisesti kahden vuosikymmenen erottamassa ja perusjoukoltaan erilaisessa tutkimuksessa – muotoilultaankin erilaisten – asenneväittämien tuloksissa on eroja (Saastamoinen 1972, Hallikainen 1993), voi eroja pitää johdonmukaisina ja tosiasialliseen kehitykseen nähden odotettuina.

Vastaavasti esimerkiksi kysymyspari taloudellisen kasvun ja alkuperäisen luonnon säilyttämisen suhteesta ei vain ajallisesti vaan maantieteellisesti, institutionaalisesti ja kulttuurillisestikin erilaisessa ympäristössä Saariselällä 1970 (Saastamoinen 1972) ja Oregonin osavaltion Eagle Capin erämaassa Yhdysvalloissa v. 1993 (Kajala 1994) antaa vaikutelman ajallisen ja paikallisen välimatkan pituudesta huolimatta pikemminkin retkeilijöiden arvomaailman samanlaisuudesta kuin eroista.

Taulukko 2. Erämaiden ja retkeilyalueiden riittävyys.

	Samaa mieltä	Ei osaa sanoa	Eri mieltä
Suomessa on riittävästi erämaa-alueita retkeilyä varten (SAARISELKÄ 1970) Saastamoinen 1972 n=788	75	9	16
Etelä-Suomessa on riittävästi mahdollisuuksia ulkoiluun ja retkeilyyn (SAARISELKÄ 1970) Saastamoinen 1972 n=754	43	22	35
Alkuperäisen luonnon säilyttäminen on tärkeämpää kuin aineellisen elintason nosto (SAARISELKÄ 1970) Saastamoinen 1972 n=789	62	23	15
	Riittävästi	Ei osaa sanoa	Liian vähän
Etelä-Suomen suojeltujen erämaiden määrä (KOKO MAA 1990) Hallikainen 1993 n=871	27	20	53
Erämaiden määrä (KOKO MAA 1990) Hallikainen 1993 n=875	46	16	38
	Agree	Neutral	Disagree
We must be prepared to sacrifice environmental quality for economic growth (EAGLE CAP WILDERNESS 1993) Kajala 1994 n=752	13	16	72
More wilderness areas should be established in the U.S. (EAGLE CAP WILDERNESS 1993) Kajala 1994 n= 756	68	16	17

Hultkranzin ja Mortazavin (1993) esittelemästä neljästä Ruotsin nykykonfliktista kaksi viimeistä liittyvät jokamiehen oikeuksiin ja edustavat sinänsä vähemmän puuntuotannon ja virkistyksen välisiä konflikteja kuin ulkoiluun liittyviä yleisempiä eri osapuolten välisiä ongelmia. Tulkoon ne kuitenkin todetuksi tässä yhteydessä, johdantona seuraavassa käsiteltävään aihepiiriin ulkoilun sisäisistä konflikteista.

Turistien jokamiehen oikeuksien käyttö ja väärinkäyttö aiheuttaa ärtymystä muille virkistäytyjille, maanomistajille ja luonnonsuojelijoille. Moottorikelkat, lentokoneet ja vesiskootterit sekä suositut kanoottireititkin tuottavat harmia ja jälkiä.

Uusin jokamiehenoikeuksiin liittyvä ongelma on syntynyt itäeurooppalaisten keksittyä Ruotsin työmarkkinoiden rajoituksissa olevan (jokamiehen mentävän) aukon. Kolmen kuukauden turistiviisumilla maahan tulevat itäeuroopalaiset voivat marjojen poiminnalla hankkia satokauden aikana sievoiset verottomat valuuttatulot. Kilpailu marjoista sekä suurten ryhmien pitkäaikaisen leirinnän aiheuttamat ongelmat ovat aiheuttaneet paikalliselle väestölle mieliharmia. Pohjois-Suomessa käytävillä sinänsä hillityillä "hillasodilla" paikallisten ja eteläsuomalaisten välillä tai yli valtakunnan rajojen norjalaisten, ruotsalaisten ja suomalaisten kesken on siis vastineensa Etelä-Ruotsissakin.

4 Virkistyskäytön sisäiset konfliktit

Virkistyskäytön sisäisiä ristiriitoja ilmenee joskus paikallisten ja ulkopaikkakuntalaisen välillä, kuten kävi ilmi edellisestä esimerkistä (Hultkranz ja Mortazavi 1993). Toisaalta virkistyskäyttäjien väliset ristiriidat

voidaan jakaa eri käyttömuotojen välisiin ja ainakin näennäisesti samalta vaikuttavan käyttömuodon sisäisiin ristiriitoihin. Virkistyskäyttömuotojen luokittelu perustuu yleensä joko kulkutapaan (vaeltajat, maastopyöräilijät, hiihtäjät, moottorikelkkailijat jne.) tai alueella harrastettavaan toimintoon (kalastus, metsästys, luonnontarkkailu jne.). Nämä kaksi luokittelua ovat jossain määrin päällekkäisiä: esimerkiksi kalastajat voivat saapua paikalle kävellen tai maastoajoneuvolla. Jos kulkutapa vaikuttaa keskeisesti toiminnon luonteeseen, voidaankin sitä käyttää toiminnon lisäksi luokittelevana tekijänä ja päinvastoin (kuva 1).

Tutkimukset ja virkistyskäytön suunnittelu ovat perinteisesti keskittyneet virkistyskäyttömuotojen ja erityisesti eri kulkutavoilla liikkuvien välisten ristiriitojen selvittelyyn, josta onkin kirjallisuutta runsaasti. Motorisoiduilla välineillä ja omin voimin liikkuvien välisiä ristiriitoja edustavat mm. hiihtäjien ja moottorikelkkailijoiden (esim. Knopp ja Tyger 1973, Jackson ja Wong 1982), melojien ja moottoriveneilijöiden (esim. Lucas 1964, Shelby 1980) sekä helikopterilla vuoren päälle kuljetettavien ja omin voimin hiihtävien väliset konfliktit (Gibbons ja Ruddell 1994). Muita perinteisen ja uudemman kulkutavan välisiä konflikteja ovat vaeltajien ja maastopyöräilijöiden (esim. Watson ym. 1991, Schuett ja Hollenhorst 1994) sekä ratsastajien ja laamoja taakkaeläminä käyttävien retkeilijöiden väliset konfliktit (Smith ja Blahna 1994). Kahden perinteisen kulkutavan, vaeltamisen ja hevosten tai muulien avulla liikkumisen välisiä konflikteja ovat puolestaan tutkineet mm. Watson ym. 1993 ja Kajala 1994 (ks. myös taulukko 3).

Näennäisesti saman käyttömuodon sisäisiä ristiriitoja puolestaan on tutkittu useimmiten sosiaalinen kantokyky/kapasiteetti -käsitteen alla (esim. Schreyer ja Roggenbuck 1978, Shelby ja Heberlein 1986, Saarinen 1995), jolloin useimmiten kiinnostuksen kohteena on ollut enemmän kävijämäärien kuin kävijöiden käyttäytymisen vaikutukset toisten ulkoilijoiden virkistyskokemukseen. Käyttäytymisen on kuitenkin todettu olevan virkistyskokemuksen kannalta vähintään yhtä merkittävä tekijä kuin kävijämäärät (esim. West 1982).

Virkistyskäyttäjien välisiä ristiriitoja voi esiintyä sekä samaan aikaan samalla alueella olevien kävijöiden välillä että eri aikaan samalla alueella olevien kävijöiden välillä. Suomalaisissa tutkimuksissa on havaittu, että samaan aikaan alueella liikuttaessa ristiriitoja aiheuttavat mm. ruuhkautuminen, suuret ja äänekkäät retkeilijäryhmät sekä joidenkin retkeilijöiden huono käytös (taulukko 3). Eri aikaan alueella liikuttaessa ristiriidat syntyvät puolestaan virkistyskäyttäjien ympäristövaikutusten – esimerkiksi roskaantumisen tai luonnon kulumisen – kautta (taulukko 4). Todettakoon, että Saariselällä kahden vuosikymmenen aikana kävijämäärien kasvusta huolimatta roskaantumisen merkitys näyttää vähentyneen eikä luonnon kulumisenkaan häiritsevyys näytä lisääntyneen. Syyt löytynevät kansallispuiston perustamisen aiheuttamasta alueen hoidon tehostumisesta.

Tutkimusten mukaan useat ympäristön ja virkistäytyjän ominaisuudet vaikuttavat siihen, miten todennäköisesti alueelle saapunut virkistäytyjä kokee olevansa ristiriidassa muiden käyttäjien ja/tai käyttömuotojen kanssa. Esimerkkinä ympäristötekijöistä mainittakoon koettu keskeisen luonnonvaran niukkuus, jota ilman ei konfliktia esiinny; jos aina olisi löydettävissä vastaavanlainen korvaava alue, voisi ristiriidan kokeva henkilö siirtyä uudelle alueelle, paitsi jos kysymys olisi periaatteellinen.

Virkistyskäyttäjän yleisen elämänkatsomuksen on havaittu vaikuttavan hänen konfliktiherkkyyteensä ainakin luonnon- ja ympäristönsuojelun osalta; voimakkaammin luonnonsuojelullisesti orientoituneet henkilöt myös kokevat enemmän ristiriitoja moottorikulkuneuvoilla erämaissa liikkuvien virkistyskäyttäjien kanssa (Knopp ja Tyger 1973, Gladden 1990). Tältä osin virkistyskäytön konfliktit ovat laajempien yhteiskunnallisten konfliktien yksi ilmenemismuoto,

Taulukko 3. Esimerkkejä virkistyskäytön sosiaalisen ympäristön konfliktitekijöistä.

SOSIAALISEEN YMPÄRISTÖÖN LIITTYVIÄ KONFLIKTITEKIJÖITÄ	Talvi-lomailija n=271	Talvi-retkeilijä n=143	Kesä-lomailija n=35	Kesä-retkeilijä n=241
Häiriötekijä Saariselällä 1970 (Saastamoinen 1972)	**"häiritsi" vastanneita %**			
Tungos autiomajoilla	26	39	40	30
Suuret retkeilijäryhmät	12	34	20	28
Joidenkin retkeilijöiden huono käytös	10	23	23	15
UKK-puiston erämaisuuden uhkatekijä v. 1992 (Saarinen 1995)	**% haastatelluista mainitsi n=310**			
Turismi			30	
Retkeilyn kasvu			16	
UKK-puiston sosiaalisessa retkeily-ympäristössä tapahtuneet muutokset v. 1992 (Saarinen 1995)	**% haastatelluista mainitsi n=267**			
Turistiutuminen			43	
Rakenteita liikaa			17	
Kävijäkunta laajentunut			15	
Retkeilijöiden häiritsevinä kokemat tekijät v. 1992 UKK-puistossa (Saarinen 1995), 2 useimmin mainittua	**Mainintojen lukumäärä n=309**			
Suuret ryhmät			90 *	
Nuorisoryhmät			35 *	
Äänekkäät ryhmät			25 *	
Haastateltujen halukkuus kohdata muita retkeilijöitä **How visitors feel about meeting hikers in the Eagle Cap Wilderness**	**Eagle Cap Wilderness v. 1993 (Kajala 1994)**		**UKK-puisto v. 1992 (Saarinen 1995)**	
	Retkeilijä n=468	Ratsastaja n=110	Päivä-retkeilijät n=160	Erä-retkeilijät n=136
Kohtaisi (enjoyed)	61 %	51 %	80 %*	73 %*
Ei merkitystä (neutral)	33 %	41 %	13 %*	5 %*
Ei kohtaisi (disliked)	6 %	8 %	7 %*	22 %*
	100 %	100 %	100 %	100 %

* Prosentit tulkittu kuvasta

jolle virkistysalue vain tarjoaa tapahtumapaikan.

On myös havaittu, että mitä erikoistuneempi virkistyskäyttömuoto on kyseessä, sitä herkemmin sen harjoittaja ajautuu ristiriitaan muiden virkistyskäyttäjien kanssa (Bryan 1977, Schreyer ym. 1984, Watson ym. 1993). Toisaalta, mitä suvaitsevaisempi virkistyskäyttäjä on luonteeltaan, sitä paremmin hän tulee toimeen myös vapaa-ajallaan muiden virkistyskäyttäjien kanssa (Ivy ym. 1992, Watson ym. 1993).

Taulukko 4. Luonnonympäristön häiriötekijöitä.

LUONNONYMPÄRISTÖÖN LIITTYVIÄ HÄIRIÖ- JA KONFLIKTITEKIJÖITÄ	Talvilo-mailija n=271	Talviret-keilijä n=143	Kesä-lomailija n=35	Kesä-retkeilijä n=241
Häiriötekijä Saariselällä 1970 (Saastamoinen 1972)	**"häiritsi" vastanneita %**			
Epäsiisteys autiomajojen ympäristössä	54	51	57	59
Epäsiisteys autiomajojen sisällä	47	38	23	22
Luonnon kuluminen	12	19	23	28
UKK-puiston erämaisuuden uhkatekijä v. 1992 (Saarinen 1995)	**% haastatelluista mainitsi n=310**			
Roskaantuminen			17	
Alueen kuluminen			14	
UKK-puiston luonnossa tapahtuneet muutokset v. 1992 (Saarinen 1995)	**% haastatelluista mainitsi n=301**			
Roskaantunut			5	
Maasto kulunut			24	

Vasta viime aikoina on alettu tutkia enemmän virkistyskävijöiden sidoksia tiettyyn paikkaan ja näiden sidoksien osuutta ristiriitojen kokemisessa. On saatu tukea hypoteesille, että mitä voimakkaammin henkilö kokee tietyn alueen hyvin tärkeäksi tai korvaamattomaksi, sitä todennäköisemmin hän kokee olevansa ristiriidassa muiden aluetta käyttävien kanssa (Williams ym. 1992, Brandenburg ja Carroll 1994). Virkistyskäytön sisäisten konfliktien taustalta löytyy yleensä myös erilaisia, keskenään ristiriitaisia normeja ja tavoitteita (Ruddell ja Gramann 1991).

Virkistyskäyttäjien välisten ristiriitojen syitä selvittäneillä tutkimuksilla on ollut tieteellisen mielenkiinnon lisäksi tavoitteena tuottaa alueiden hoidon ja suunnittelun parissa työskenteleville henkilöille tietoa ristiriitojen taustoista ja sitä kautta rakentavista sovittelumahdollisuuksista. Soveltavan tutkimuksen puolella Bury ym. (1983) ovat kehitelleet yksinkertaistetun konfliktien syiden analyysikehikon, joka valottaa taustoja suunnittelijoille, joiden on usein mahdotonta perehtyä syvällisesti käyttäjien motiiveihin ja tavoitteisiin. He ovat esittäneet, että luonnon hallinnan aste ja riippuvuus teknologiasta olisivat kaksi keskeisintä virkistyskäytön sisäisten konfliktien määrään vaikuttavaa tekijää ja katsovat näiden tekijöiden heijastavan muita taustatekijöitä. Riippuvuus teknologiasta on yhteydessä esimerkiksi aktiviteetin kuuluvuuden, näkyvyyden ja modernisaatioasteen kanssa. Se myös saattaa heijastella käyttäjänsä maailmankuvaa ja arvomaailmaa laajemminkin.

Joitakin lupaavimpia virkistyskäyttäjien välisten konfliktien hoitotoimenpiteitä ovat virkistyskäyttömahdollisuuksien kirjo (Recreational Opportunity Spectrum, ROS, Brown ym. 1979), ympäristökasvatus ja osallistava suunnittelu. ROSin avulla voidaan suoraan lievittää konflikteja eriyttämällä käyttömuodot joko ajallisesti tai paikallisesti. Jos suunnittelija toteaa, että käyttömuodot eivät sovi ajallisesti tai paikallisesti samalle alueelle, on perusteltua asettaa tietystä niukasta ympäristöstä – esimerkiksi erämaan rauhasta – riippuvaiset aktiviteetit etusijalle. Siitä, mitkä käyttömuodot ovat missäkin yleisiä, sallittuja, suositeltavia tai

mahdollisia on myös tiedotettava tehokkaasti käyttäjille. Tiedottamisen kautta käyttäjille syntyy totuudenmukaisempi kuva alueesta ja sen käytöstä, jolloin ikäviltä yllätyksiltä todennäköisemmin vältytään (Daniels ja Krannich 1990).

Ympäristökasvatuksen suurin potentiaali lienee virkistyskäyttäjien asenteiden ja käyttäytymisen muokkaamisessa muita kävijöitä ja luontoa vähemmän häiritsevään suuntaan. Asianosaisten osallistaminen alueiden hoitoon ja suunnitteluun tuo suunnittelijoille käytettäväksi virkistyskäyttäjien omakohtaista asiantuntemusta. Parhaimmillaan osallistavalla suunnittelulla voidaan saada ristiriidan osapuolet ymmärtämään ja hyväksymään toistensa asenteita ja käytöstä, jolloin konflikti lievenee.

Kirjallisuus

Andersson, B. & Hultman, S-G. 1980. Skogens värden – skogsbrukets roll. Sveriges lantbruksuniversitet och LTs förlag. 236 s.

Brandenburg, A.M. & Carroll, M.S. 1994. Your place, or mine: The effect of place creation on environmental values and landscape meanings. Paper presented at the Fifth International Symposium on Society and Resource Management, Colorado State University, Fort Collins, Colorado. June 7–10, 1994.

Brown, P.J., Driver, B.L., Bruns, D.H. & McConnell, C. 1979. The outdoor recreation opportunity spectrum in wildland recreation planning: Development and application. Julkaisussa: First Annual National Conference on Recreation Planning and Development, Snowbird, Utah, 1979, April 18, s. 527–538. American Society of Civil Engineers, New York.

Bryan, H. 1977. Leisure value systems and recreational specialization: The case of trout fishermen. Journal of Leisure Research 9: 174–187.

Bury, R.L., Holland, S.M. & McEwen, D.N. 1983. Analyzing recreational conflict: Understanding why conflict occurs is requisite to managing that conflict. Journal of Soil and Water Conservation 38: 401–403.

Daniels, S.E. & Krannich, R.S. 1990. The recreational opportunity spectrum as a conflict management tool. Julkaisussa: Vining, J. (ed.). Social science in natural resource recreation management. Westview Press, Boulder, Colorado. s. 165–179.

Erämaalaki 1991. Suomen säädoskokoelma, laki n:o 62: 129–143.

Fritzell, G. & Tönnervik, 0. 1977. Konflikter kring skog – Virkesproduktion kontra andra önskemål på skogsmark. Skogshögskolan. Troedssonska forskningskuratoriet för skogsbrukets utveckling. Rapport nr 1. 342 s.

Gibbons, S. & Ruddell, E. 1994. The effect of place attachment and experience use history on select goal interferences associated with helicopter skiing. Paper presented at the Fifth International Symposium on Society and Resource Management, Colorado State University, Fort Collins, Colorado. June 7–10, 1994.

Gladden, J. N. 1990. The Boundary Waters Canoe Area: Wilderness values and motorized recreation. Iowa State University Press, Ames, Iowa. 156 s.

Hallikainen, V. 1993. Erämaan käsite ja kokeminen, suomalaisten erämaamielikuva, erämaiden virkistyskäyttö ja arvostus. Lisensiaattitutkielma. Joensuun yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta. 247 s.

Hultkranz, L. & Mortazavi. 1993. Recreation, tourism and property rights to land: The economics of public access rights in Sweden. Julkaisussa: Adamowicz, W.L., White, W. & Phillips, W.E. (eds.). Forestry and the environment: Economic perspectives. CAB International. s. 117–132.

Ivy, M.I., Stewart, W.P. & Lue, C.C. 1992. Exploring the role of tolerance in recreational conflict. Journal of Leisure Research 24: 348–360.

Jackson, E.L. & Wong, R.A.G. 1982. Perceived conflict between urban cross-country skiers and snowmobilers in Alberta. Journal of Leisure Research 14: 47–62.

Kajala, L. 1994. The applicability of conflict theories in outdoor recreation: A case study of hikers and recreational stock users in the Eagle Cap Wilderness. Lisensiaattitutkielma. Joensuun yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta. 134 s.

Knopp, T.B. & Tyger, J.D. 1973. A study of conflict in recreational land use: Snowmobiling versus ski-touring. Journal of Leisure Research 5: 6–17.

Käkönen, J. 1985. Luonnonvarapolitiikka ja konfliktit muuttuvassa kansainvälisessä järjestelmässä: tutkimus imperialismista ja Afrikan konflikteista 1970-luvulla. Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos. Tutkimuksia 29: 1–313.

Lehtinen, A. 1991. Northern natures. A study of the forest question emerging within the timber-line conflict in Finland. Fennia 169(1): 57–169.

Lucas, R.C. 1964. Wilderness perception and use: The example of the Boundary Waters Canoe Area. Natural Resources Journal 3: 394–411.

Massa, I. 1994. Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa. Gaudeamus, Jyväskylä. 297 s.

Oksa, J. 1984. Kehitysalueen rakennemurros ja metsäpolitiikan ristiriidat. Julkaisussa: Launis, R., Reittu, A., Ronkainen, M. Turunen, P. & Vuorivirta, M. (toim.). Metsä huutaa. WSOY, Porvoo. s. 103–124.

Piirainen, T. 1992. Hyvinvointivaltio ja yhteiskunnalliset ristiriidat: kohti postkorporatistista sosiaalipolitiikkaa? Julkaisussa: Riihinen, O. (toim.). Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. SITRA: WSOY, Juva. s. 291–319.

Reunala, A. & Heikinheimo, M. 1987. Taistelu metsistä. Voimaperäinen metsätalous Suomessa ja muissa maissa. Kirjayhtymä, Helsinki. 188 s.

Ruddell, E.J. & Gramann, J.H. 1991. Extending the goal-interference model of recreation conflict: An analysis of the role of personal norms in noise-induced conflict. Paper presented at the Third Symposium on Social Science in Resource Management, College Station, Texas, May 1990.

Saarinen, J. 1995. Urho Kekkosen kansallispuiston retkeily-ympäristön viihtyvyys. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, Sarja A 37. 77 s.

Saastamoinen, O. 1972. Saariselän–Itäkairan alueen virkistyskäyttö. Summary: The recreational use of the Saariselkä–Itäkaira area. Lisensiaattitutkielma. Helsingin yliopisto, kansantaloudellisen metsäekonomian laitos. 171 s.

— 1982. Economics of multiple-use forestry in the Saariselkä forest and fell area. Seloste: Metsien moninaiskäytön ekonomia Saariselän metsä- ja tunturialueella. Communicationes Instituti Forestalis Fenniae 104. 102 s.

Schreyer, R., Lime, D.W. & Williams, D.R. 1984. Characterizing the influence of past experience on recreation behavior. Journal of Leisure Research 16: 35–50.

— & Roggenbuck, J.W. 1978. The influence of experience expectations on crowding perceptions and social-psychological carrying capacity. Leisure Sciences 1: 373–394.

Shelby, B. 1980. Contrasting recreational experiences: motors and oars in the Grand Canyon. Journal of Soil and Water Conservation 35(3): 129–131.

— & Heberlein, T.A. 1986. Carrying capacity in recreation settings. Oregon State University Press, Corvallis, Oregon. 164 s.

Schuett, M.A. & Hollenhorst, S.W. 1994. Access, impacts, conflict and more: issues and problems facing mountain biking in the national forests. Paper presented at the Fifth International Symposium on Society and Resource Management, Colorado State University, Fort Collins, Colorado. June 7–10, 1994.

Smith, K.S. & Blahna, D.J. 1994. Conflict and the nontraditional backcountry user: the social impacts and management of llamas as recreational packstock. Paper presented at the Fifth International Symposium on Society and Resource Management, Colorado State University, Fort Collins, Colorado. June 7–10, 1994.

Troemborg, E. & Solberg, B. 1993. Environmental aspects of Norway's forest policy. Paper presented at IUFRO/SNS meeting on "Forest policy means for non-timber production", Bolkesjoe, Norway, Sept. 28–30, 1993. 11 s.

Watson, A.E., Williams, D.R. & Daigle, J.J. 1991. Sources of conflict between hikers and mountain bike riders in the Rattlesnake NRA. Journal of Park and Recreation Administration 9(3): 59–71.

— , Niccolucci, M.J. & Williams, D.R. 1993. Hikers and recreational stock users: Predicting and managing recreation conflicts in three wilderness ess. Research paper INT-468. USDA Forest Service Intermountain Research Station, Ogden, Utah. 35 s.

West, P.C. 1982. Effects of user behavior on the perception of crowding in backcountry forest recreation. Forest Science 28(1): 95–105.

Wilhelmsson, E. 1989. Modell och verklighet vid regionalla avverkningsberäkningar. Institut för skogstaxering, Sveriges Lantbruksuniversitet, Umeå.

Williams, D.R., Patterson, M.E., Roggenbuck, J.W., & Watson, A.E. 1992. Beyond the commodity metaphor: Examining emotional and symbolic attachment to place. Leisure Sciences 14: 29-46.

Kolin ympäristöristiriidat ja matkailu: kamppailua ympäristön merkityksestä

Jarmo Kortelainen

Joensuun yliopisto, Maantieteen ja aluesuunnittelun laitos,
PL 111, 80101 Joensuu
korte@joyl.joensuu.fi

1 Johdanto

Useimmille meistä suomalaisista nimen Koli kuuleminen herättää vahvoja mielikuvia. Vaaran laelta kuvattu panoraama aavalle Pieliselle on syöpynyt mieliimme kansallisen maiseman symbolina. Se on yksi niistä paikoista, jotka ovat vaikuttaneet eniten mielikuviin suomalaisesta maisemasta ja luonnosta. Usein on sanottu, että Karjala-aatteen innoittamat taiteilijat löysivät Kolin 1800-luvun lopulla. Tosiasiassa he keksivät vaaran vain siinä merkityksessä, jonka me tunnemme parhaiten eli kansallismaisemana. Jo vuosisatoja Koli on ollut laajalti tunnettu, ja se on "löydetty" aina uudestaan ja uudessa merkityksessä. Viime vuosina käyty suojelukiista voidaan nähdä kamppailuna, jossa Kolin merkitys on jälleen muuttumassa.

Muutama vuosi sitten kiivaimmillaan käyneessä keskustelussa olivat vastakkain alueen matkailurakentamista puolustaneet ja kansallispuiston perustamista ajaneet ryhmät. Suojelukiistasta kasvoi yksi mittavimmista ympäristöristiriidoistamme, kun paikalliselta tasolta alkunsa saanut suojeluryhmä laajeni valtakunnalliseksi kansalaisliikkeeksi. Tapahtumat johtivat Kolin kansallispuiston perustamiseen 1990-luvun alussa. Pyrin tässä esityksessä ensinnäkin hahmottamaan niitä historiallisia ja kulttuurisia prosesseja, jotka ovat Kolin merkittävyyden ja mittavan suojelukeskustelun taustalla. Tarkastelen sen jälkeen vaaramaiseman viimeaikaista kehitystä matkailun ja suojelun välisenä kamppailuna alueen hallinnasta, joka lopulta huipentui ympäristökonfliktiin. Lopuksi erittelen eräitä Kolin matkailun tulevaisuuteen liittyviä kysymyksiä muuttuneessa tilanteessa.

Tutkimus kuuluu Ympäristöristiriidat metsäteollisuuden ja matkailun suurinvestoinneissa -tutkimushankkeeseen, joka on osa Suomen Akatemian ja ympäristöministeriön rahoittamaa Kestävän kehityksen tutkimusohjelmaa. Kolia koskevana tutkimusaineistona on käytetty olemassa olevaa tutkimuskirjallisuutta sekä sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleita.

2 Kolin merkityskerrostumien perusta

Se, mitä pidämme ympäristössä tärkeänä ja arvokkaana, on kulttuurisidonnainen ilmiö. Tavat, joilla arvioimme ja jäsennämme ympäröivää maailmaa ovat muuttuneet kulttuurien vaihtuessa eri aikakausina. Kulttuuriin ja

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 63–72.

sen muutokseen liittyy aina vallan näkökulma. Murrokset voidaan kytkeä yhteiskunnallisiin muutoksiin, joissa hallitsevat yhteiskuntaryhmät tai instituutiot vaihtuvat. Dominoivat ryhmät ja instituutiot pyrkivät määrittelemään kaikille yhteiskuntaryhmille sen, mitä pidetään luonnollisena ja yleisesti hyväksyttynä. Ylipaikallinen eliittien kulttuuri ei määrää kuitenkaan yksin ympäristön ja paikkojen merkityksiä. Heikommat ryhmät eivät ota hallitsevia kulttuurisia piirteitä sellaisenaan vaan vastustavat niitä ja muodostavat niistä omia tulkintojaan. Ihmiset, jotka eivät itse kuulu hallitsevia merkityksiä tuottavaan ryhmään, voivat omaksua ajattelumallit vain osittain ja tulkita niitä paikallisten olosuhteidensa perusteella. Uuden dominoivan kulttuurin jalkoihin jäävät väistyvät merkitykset eivät kuitenkaan koskaan katoa kokonaan, vaan ne painuvat pinnan alle ja voivat myöhemmissä murroksissa nousta taas näkyvämmin esille (ks. Thrift 1989, s. 16, Frawley 1992, s. 224).

Koliin liitettyjen tämänhetkisten merkitysten taustalla ovat pitkät perinteet. Nykyisessä suojelukamppailussa mukana olleiden toimijoiden motiivit ja tavoitteet heijastelevat erilaisia ja eri aikoina syntyneitä ympäristöön ja maisemaan liitettyjä arvoja. Niiden ymmärtämiseksi on Kolin roolia ja merkitystä tarkasteltava pitkällä aikavälillä. Mielikuvat Kolista ovat vaihtuneet ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin muuttuessa. Paikan vanhat tehtävät ja mielikuvat eivät ole silti tyystin kadonneet, vaan ne ovat kasautuneet merkityskerrostumiksi, eräänlaisiksi kulttuurisiksi sedimenteiksi.

2.1 Pakanallinen maisema

Vuoria kohtaan tunnettiin pelonsekaista kunnioitusta eri kansojen parissa ihmiskunnan kehityksen alkuhämäristä saakka. Ne kohosivat laaksojen asukkaiden yläpuolelle vaikeasti saavutettavina ja uhkaavina. Vuoret olivat lähistöllä asuvienkin jokapäiväisen elämänpiirin ulkopuolella. Ihmiset eri puolilla maailmaa pitivät vuorta pyhänä paikkana, jossa maa ja taivas kohtaavat. (ks. Tuan 1974, s. 70). Meillä vuorten tehtäviä hoitivat monet korkeat mäet ja vaarat, joilla oli vanhoissa suomalaisissa kansanuskoissa uskonnollisia merkityksiä muun muassa uhripaikkoina (ks. Siikala 1985).

Pakanallisena aikana Kolilla oli tärkeä uskonnollinen rooli, joka säilyi vahvana vielä pitkään kristinuskon tulonkin jälkeen. Vaara tunnettiin yleisesti nimellä Mustarinta, millä nimellä se on merkitty esimerkiksi vuonna 1650 piirrettyyn Käkisalmen läänin karttaan. Mustarintaa pidettiin jumalten ja haltijoiden asuttamana pyhänä paikkana. Sen kerrotaan muinoin olleen lappalaisten tuomioiden täytäntöönpanopaikka. Myöhemmin Kolin huipulle kiipesivät monet eri puolilta nykyistä Pohjois-Karjalaa saapuneet metsästäjät valmistamaan uhriaterioita ja anomaan haltijoilta saalisonnea. Uskon haltijoiden läsnäoloon sanotaan synnyttäneen pelkoa, jonka vuoksi vakituinen asutus juurtui Kolin liepeille vasta 1700-luvulla (Saloheimo 1980, Taipale 1988, s. 10–14).

2.2 Hyödyn maisema

Kristinusko ja viljelytalouden yleistyminen muuttivat ajattelutapoja pikkuhiljaa, mutta erityisesti 1700-luku näyttää olleen jonkinlainen käännekohta. Aikakauden vallitseva aatesuunta oli utilismi, jonka perusta oli luonnontieteellisessä ajattelussa ja järjen korostuksessa uskonnollisuuden kustannuksella. Luonnontieteellisiä keksintöjä pyrittiin soveltamaan käytäntöön mahdollisimman suuren yleisen hyvinvoinnin saavuttamiseksi. Mikään Suomen seutu ei ollut enää suljettu ulkoisilta vaikutuksilta, sillä papisto levitti tehokkaasti suuressa maailmassa syntyneet ajattelutavat maan syrjäisimpiinkin kolkkiin (Mäntylä 1987, s. 342–352). Pielisjärven kuulut kirkkoherrat Korpi-Jaakko ja Koski-Jaako toivat tullessaan hyödyn ja tarpeellisuuden aatteet paikkakunnalle. Uudet ajattelu- ja toimintatavat kitkivät pois vanhoja uskomuksia henkiolennoista. Samalla vaaran

rinteiden hyödyntäminen kaskeamalla tuli mahdolliseksi. Niinpä vakituisia asukkaita alkoi asettua asumaan aiemmin suurta pelkoa herättäneen paikan lähettyville (Saloheimo 1980, Taipale 1988, s. 14).

Vanhat uskomukset Kolin haltijoista ja hengistä eivät kokonaan kadonneet, vaan ne ovat eläneet kansan parissa eri muodoissaan tähän päivään saakka. Lähialueiden asukkaiden suhtautuminen Koliin muuttui kuitenkin arkisemmaksi, kun siitä tuli hyödyntämisen kohde. Talonpoika katseli ympäristöä utilistisen suodattimen läpi. Maisema oli ennen muuta tuotannon ja hyödyn maisema, joka sai merkityksensä tietyn ihmistä hyödyttävän tarkoituksen kautta (Sironen 1994, s. 56). Taloudellisten intressien puolustaminen synnytti ensimmäiset Kolin rinteitä koskeneet ristiriidat. Pielisen toisella puolella asuneet Vuonislahden kylän isännät vastustivat Kolin asuttamista, koska alue oli aiemmin heidän hallinnassaan. Talonpojat eivät tahtoneet menettää tuottoisia takamaitaan. Vastustuksesta huolimatta Kolin asutus vakiintui ja kylä vaurastui nopeasti 1700-luvun lopulta lähtien (Saloheimo 1980).

2.3 Kansallismaisema

Kolin nykyisen merkityksen kannalta ratkaisevaa oli sen maisemallisen arvon löytäminen. Varmasti jo siitä lähtien, kun siellä on käynyt ihmisiä, on vaaran laelta avautuva näköala ihastuttanut katselijaansa. Edellä mainittujen Korpi-Jaakon ja Koski-Jaakon kerrotaan nousseen Kolin huipulle maisemaa ihailemaan kerätessään voisaatavia 1700-luvulla. Näkymän maine alkoi levitä maailmalle, kun mukana olleet nuoret kertoivat siitä opinteillään Kuopiossa, Turussa ja Ruotsinkin yliopistoissa (Immeli 1955, s. 8). Koli sai laajempaa maisemallista merkitystä kuitenkin vasta 1800-luvun loppupuolella. Luonnon maisemallistaminen on nähty modernin yhteiskunnan syntyyn kytkeytyvänä ilmiönä (Barthes 1986, Sironen 1994). Vasta porvarillinen maailma osasi asettua luontoa vastapäätä ja vapautua talonpojan maisemasta. Porvaristo lähestyi luontoa vapaa-ajan välityksellä. Maiseman tuli olla villi, koskematon ja ylevä. Varsinkin vuoren huippu yksinäisenä ja ylevänä sopi nousevan porvariston maailmankuvaan. Vuorelle nousta tulikin modernin yhteiskunnan rituaali ja siirtymäriitti. Suhtautuminen vuoriin oli vihamielistä vielä 1700-luvulle saakka, mutta jo sata vuotta myöhemmin romantiikan runoilijat alkoivat ylistää vuorten kauneutta (Tuan 1974, s. 72).

Modernin yhteiskunnan nouseva porvaristo löysi Kolin maiseman. Paikka säilyi melko pitkään kauempaa tulleiden matkaajien saavuttamattomissa, mikä johtui syrjäisestä sijainnista ja huonoista liikenneyhteyksistä. Merkittävä tapaus Kolin tunnetuksi tulon kannalta oli Pielisjoen kanavointi ja laivaliikenteen alkaminen vuonna 1879. Höyrylaivat toivat Pieliselle läheltä ja kauempaa herrasväkeä ihailemaan Kolin maisemaa (Suomen Matkailuliitto 1986, s. 127–128, Taipale 1988, s. 15).

Varhaiset maiseman ihailijat saivat kaikkialla osakseen paikallisten asukkaiden ihmetystä, koska maiseman katselijoiden toimintaan ei paikallisten näkökulmasta ollut liitettävissä mitään järjellistä motiivia (ks. Sironen 1994, s. 57). Tällainen kulttuurinen törmäys tuli esille muun muassa erään 1880-luvun alussa Kolilla liikkuneen retkeilijän kertomuksessa. Etelä-Suomesta kotoisin oleva matkaaja kohtasi paimentytön käydessään ihailemassa Kolin huipulta avautuvaa maisemaa. Tyttö ei pystynyt keksimään muuta syytä tapaamansa herrasmiehen Kolilla käynnille, kuin että hän oli tullut katsomaan kuuluisaa kallion halkeamaa. Halkeamalla oli pakanalliselta ajalta periytyvä merkitys uhripaikkana, joka eli vielä paikallisessa kulttuurissa. Kävijälle taasen halkeama oli täysin tuntematon, ja hän oli tullut Kolille pelkästään maiseman takia (ks. Taipale 1988, s. 100-104). Paikallisten asukkaiden ja kaukaisten matkalaisten erilaista suhdetta ympäristöön kuvaa myös Kolin matkailun vilkastumisesta kertova lehtikirjoitus:

"Mutta me maanmoukat emme jouda tuonne ilokukkuloille roikalehtamaan, kiireintä työtä ja touhua on yhtenään, jos mieli toimeen tulla."
(Karjalatar 18.8.1897)

Kolin kansallismaiseman löytäjinä ja maineen levittäjinä toimivat taiteilija-kareliaanit, jotka joukolla alkoivat ylistää Kolia vuosisadan vaihteen molemmin puolin. Karelianismilla tarkoitetaan 1890-luvulla alkanutta Kalevalasta ja kansallis-romantiikasta virikkeensä ammentanutta Karjalan harrastusta. Monet taiteilijat suuntasivat kulkunsa itäiseen Suomeen ja Karjalaan, ja tällaisten retkien myötä myös Koli nousi valtakunnalliseen tietoisuuteen. Kolista tuli eräänlainen kareliaanien pyhiinvaelluspaikka sen jälkeen, kun Juhani Aho kirjoitti Päivälehdessä haltioituneesti Eero Järnefeltin kanssa tekemästään retkestä Kolille vuonna 1893. Muita paikanpäällä käyneitä eri taiteenaloja edustavia kareliaaneja olivat muun muassa Pekka Halonen, I.K. Inha ja Jean Sibelius, joiden tuotantoon Koli on jättänyt lähtemättömät jälkensä. Kareliaanit etsivät oman kansansa juuria luonnosta ja maisemasta. Kolin mahtavassa luonnossa he näkivät tiivistyneenä koko Kalevalaisen maiseman, joka toimi taiteellisen innoituksen lähteenä (Oinonen-Edén 1984, Sievänen 1993, s. 13).

Vaikka kareliaanit ihannoivatkin luonnossa koskemattomuutta ja alkuperäisyyttä, maisemalle muotoutui tietty ihmistä palveleva tehtävä. Kolilla oli merkittävä rooli nuoren kansakunnan rakentamisprosessissa kansallisuusaatteen kohottajana ja kansallisen identiteetin juurruttajana. Tässä tehtävässä Koli tuli kaikille suomalaisille tutuksi muun muassa taideteosten, koulukirjojen ja postikorttien välityksellä. Tieto maisemasta levisi, ja yhä useammat matkalaiset suuntasivat kulkunsa Kolille.

3 Matkailun aluevalloitus

Kolin kohoaminen kansallismaisemaksi synnytti alueelle kaksi rinnakkaista roolia, jotka ovat ohjanneet sen kehitystä 1900-luvulla. Ensinnäkin maiseman maine kiiri kaikkialle maahan ja ulkomaillekin, ja siitä tuli nopeasti eräs vilkkaimmista matkailukohteistamme. Kolin matkailuelinkeinon perusta oli näin laskettu. Toiseksi kansallismaisema katsottiin niin arvokkaaksi ja ainutlaatuiseksi, että se tuli ottaa valtiovallan erityiseen suojelukseen. Valtio osti Kolin ydinalueen luonnonkauneuden ja siitä johtuvan matkailullisen merkityksen turvaamiseksi. Kolin myöhempää historiaa voidaankin kutsua matkailun ja suojelun rinnakkaiselon ja ristiriitojen aikakaudeksi. Kahden keskeisen roolin suhdetta ja Kolin kehitystä ohjanneiden toimijoiden keskinäisiä voimasuhteita voidaan tarkastella alueellisena kamppailuna (taulukko 1).

Kolin suojeluprosessin pani alulle varhainen ympäristökonflikti. Suojelualuetta alettiin puuhata vuonna 1906, kun silloinen maanomistaja aloitti hakkuut vaaran rinnemetsissä. Koli oli jo noussut kansallismaiseman asemaan, minkä vuoksi matkailijayhdistys, Metsähallitus ja muutamat yksityiset henkilöt ryhtyivät toimiin metsien pelastamiseksi. Hakkuut keskeytettiin, ja maa-alueet siirtyivät ensin Metsähallitukselle ja myöhemmin Metsäntutkimuslaitokselle (Meriläinen 1994). Metsäntutkimuslaitos on harjoittanut Kolilla koetoimintaa, mutta jättänyt vaaran lakialueet suojelualueeksi metsätaloudellisten toimenpiteiden ulkopuolelle. Kolia ehdotettiin kansallispuistoksi 1920-, 50- ja 70-luvuilla, mutta suunnitelmat toteutuivat vasta 1990-luvun alussa (Sankari 1994, s. 33–34).

Kolin kehitystä luonnehti sitävastoin pitkään matkailua palvelevien toimintojen kasvu suojelun kustannuksella. Tämä näkyi maisemassa fyysisesti, kun matkailurakentaminen valloitti yhä enemmän maa-alaa Kolin rinteillä. Vuosisadan alussa matkailumaja oli pieni ja vaatimaton, ja sinne noustiin yleensä Pielisen rannasta itärinteessä olevaa polkua pitkin. Länsisuunnasta tuleva maantie rakennettiin 1920-luvun alussa Kolin juurelle saakka. Seuraavalla vuosikymmenellä se kiemurteli lähes vaaran huipulle, ja 1950-luvun alussa tie kipusi

Taulukko 1. Kolin matkailun ja suojelun merkkipaaluja (lähteet: Taipale 1988, Hakalisto 1991, Sankari 1994).

MATKAILU:	SUOJELU:
1896 Matkailumaja	**1907** Kolin ydinalue valtiolle
1922 Maantie Kolin juurelle	**1923** Valtionmaa Metsäntutkimuslaitokselle
1930 Uusi Ylämaja	
1933 Maantie Kolin rinteeseen	
1937 Leirintäalue	
1938 Syöksylaskurinne	**1950** Kansallispuistokomitea esitti Kolia kansallispuistoksi
1953 Maantie lakialueelle	
1969 Laskettelurinteitä laajennettiin	
1970 Hotelli Koli valmistui	
1973 Lomakaupunkisuunnitelma	**1973** Ympäristönsuojelun neuvottelukunta esitti 2030 hehtaarin kansallispuiston perustamista
	1974 Valtionmaa varattiin seutukaavassa suojelulle
	1976 Kansallispuistokomitea esitti 3820 hehtaarin kansallispuiston perustamista
	1987 Osayleiskaavassa pääosa valtionmaasta varattiin suojelulle
1984-1987 Ipatin laskettelurinteet valmistuivat	**1990** Päätös 2500 hehtaarin kansallispuistosta

Ylämajan pihaan saakka. Itse Ylämajaakin laajennettiin useaan otteeseen, ja 1960-luvun lopulla rakennettiin suuri nykyaikainen hotelli ravintoloineen, paikoitusalueineen ja henkilökunnan asuintaloineen. Majoituspalveluiden riittämättömyyden vuoksi Kolin rinteille perustettiin leirintäalue 1930-luvun lopulla (Taipale 1988, s. 15–21, Hakalisto 1991).

Oman lukunsa Kolin ympäristön kehityksessä muodostaa talvimatkailu laskettelurinteineen. Hiihtolatuja viitoitettiin vaaramaisemaan ja syöksylaskurinne raivattiin 1930-luvulla. Rinteitä laajennettiin huomattavasti 1960-luvun lopulla, jolloin sinne rakennettiin myös uusi hiihtohissi. Laskettelun tarkoitetut alueet laajenivat entisestään 1980-luvulla, kun Ipatin rinteet raivattiin (Sievänen 1993, s. 8). Vajaassa sadassa vuodessa matkailu oli vallannut suojelulta laajoja alueita, jotka näkyivät maisemassa rakennuksina, paikoitusalueina, maanteinä, kallioleikkauksina ja laskettelurinteinä. Viimeisten vuosikymmenien aikana Kolille on suunniteltu vielä huomattavasti mittavampia matkailutoimintoja. Matkailusuunnitelmat eivät ole kuitenkaan toteutuneet niitä ajaneiden toivomalla tavalla, vaan ne ovat saaneet vastaansa runsaslukuisen joukon Kolin suojelijoita.

4 Kuka on kukkulan kuningas?

Vaikka matkailu laajeni koko ajan suojelun kustannuksella, Kolin kaksi roolia toimivat rinnakkain ilman näkyviä ristiriitoja aina 1960-luvulle saakka. Tuolloin matkailurakentamista ajaneet ja suojelutavoitteita korostaneet toimijat ajautuivat ensimmäistä kertaa julkiseen kiistaan. Pohjoiskarjalaiset matkailu- ja urheilupiirit ajoivat maakuntaliiton johdolla suunnitelmaa, jossa uusia laskettelurinteitä varten olisi tarvittu noin 70 hehtaaria lisämaata. Hanketta vastustivat tutkimus- ja luonnonsuojelutahot keulaku-

vinaan Metsäntutkimuslaitoksen johto ja silloinen valtion luonnonsuojeluvalvoja Reino Kalliola. Rakentamisen puolesta puhuneet korostivat matkailun taloudellista merkitystä. Rakentamishankkeiden vastustajat taas näkivät uusien laskettelurinteiden vaarantavan alueen luonnonsuojelullisen, maisemanhoidollisen ja tieteellisen merkityksen. Sittemmin osapuolten välille syntyi supistettu kompromissi, jossa olemassa olleita rinteitä laajennettiin ja rakennettiin uusi kapea syöksylaskurinne (Helsingin Sanomat 2.2.1966 ja 24.11.1967). Vastustus ei riittänyt vielä pysäyttämään matkailun aluevalloitusta, sillä suunnitelmat toteutuivat lähes 60-luvun laajuudessaan Ipatin laskettelurinteiden valmistuessa pari vuosikymmentä myöhemmin.

Kolin suurisuuntaiset matkailusuunnitelmat seurasivat toinen toistaan. Toteutumatta jääneissä lomakaupunkisuunnitelmissa 1970-luvulla kaavailtiin useita tuhansia vuodepaikkoja käsittävän majoituskapasiteetin rakentamista valtionmaan tuntumaan. 1980-luvun alkupuolella pantiin vireille lukuisia matkailuhankkeita, joissa aloitteen tekijöinä toimivat lähinnä Lieksan kaupunki ja Matkailuliitto. Ipatin rinteille suunniteltiin laajaa vaaramaja-aluetta ja uusia laskettelurinteitä. Ympäristöministeriö hyväksyi vaaramajoille puolet esitetystä rakennuspinta-alasta, ja alue vuokrattiin rakennusyhtiölle. Muutkin liikemiehet huomasivat Kolin arvon, jolloin maan hinta nousi ja alueet alkoivat vaihtaa omistajaa. Kuusitoista maanomistajaa (2 kolilaista ja 14 sijoitusyhtiötä) haki valtionmaan kupeeseen suurta rantakaava-aluetta, joka ulottui Kolin vaaran länsirinteille. Rakennusoikeutta anottiin 70 000 neliömetrille, joka sisälsi noin 2000 vuodepaikkaa. Matkailuhankkeet paisuivat paisumistaan nousukauden huumassa, ja vuodepaikkojen kokonaismäärä nousi Lieksan kaupungin virkamiesten puheissa enimmillään jo kymmeneen tuhanteen (Sankari 1994, s. 31–41).

Hankkeiden laajeneminen herätti Kolin suojelijat. Suunnitelmien vastustus lähti liikkeelle paikalliselta tasolta ennen 1980-luvun puoliväliä, kun muutamat kolilaiset ja lieksalaiset yksityishenkilöt alkoivat arvostella Lieksan kaupungin suojeluvastaisuutta. Kantaa ottivat myös eräät joensuulaiset, muun muassa maakunnalliset ympäristöviranomaiset ja Joensuun yliopiston vaikuttajat. Ratkaiseva käänne kamppailussa tapahtui, kun joukko kolilaisia ja lieksalaisia yksityishenkilöitä perusti kansalaisryhmän ajamaan Kolin suojelua vuonna 1989. Suojeluryhmä toimi läheisessä yhteistyössä monien yksittäisten kansalaisten ja ryhmittymien kanssa, muun muassa Pohjois-Karjalan luonnonsuojelupiiri sitoutui ryhmän toimintaan ja päämääriin. Rakentamishankkeiden vastustus laajeni nopeasti paikallisesta ja maakunnallisesta valtakunnalliseksi, kun taide-, luonnonsuojelu- ja tiedejärjestöt ottivat kantaa Kolin suojelun puolesta. Kansallispuiston perustamista vaatinut kansalaisliikehdintä huipentui maaliskuussa 1990, kun yli 84 000 kansalaisen allekirjoittama kansallispuistoadressi luovutettiin ympäristöministerille. Saman vuoden kesäkuussa hallitus teki päätöksen kansallispuiston perustamisesta lähes suojelijoiden esittämässä laajuudessa (Sankari 1994, s. 33–46).

Tämän vuosikymmenen alkuun asti suojelupuoli oli lähinnä puolustuskannalla, mutta nyt se pääsi hyökkäysasemiin. Kolin suojelijat pyrkivät siihen asti estämään ja jarruttamaan matkailuhankkeiden etenemistä ja laajenemista suojelualueella. Osat vaihtuivat, kun laaja kannatus ja ympäristöviranomaisten tuki antoivat mahdollisuuden vaatia puolestaan suojelualueen laajentamista ja matkailun käytössä olleiden alueiden supistamista. Konkreettisena osoituksena Kolia hallitsevan ajattelutavan muutoksesta on se, että kansallispuistoa koskevassa päätöksessä laskettelurinteet on määrätty purettavaksi pois. Myös Hotelli Kolin purkamista on pidetty esillä. Vaikka hotelli ja rinteet ovat saaneet lisäaikaa vuoteen 2013 saakka, on Kolin arvon määrittelystä ja alueen käytöstä käydyssä kamppailussa tapahtunut selvä vallan vaihto suojelun hyväksi (ks. Rannikko 1995, s. 82–83).

Aiemmin niskanpäällä olleille matkailurakentajille uusi asetelma on merkinnyt laajentumispyrkimysten vaihtumista nykyisten asemien puolustamiseksi. Kansallispuistopäätöksen jälkeen maanomistajat perustivat etujärjestökseen Pohjois-Karjalan Talous ja Luonto -yhdistyksen, joka on kiivaasti vastustanut suojelun ulottamista yksityisten omistamille maille. Maakuntapoliitikot esittivät paheksuntansa, ja Lieksan kaupungin johto totesi kansallispuiston merkitsevän mittavia taloudellisia menetyksiä, jotka heijastuisivat paikkakunnan työllisyyteen. Kolin alueen hallintaa koskevaa vallanvaihdosta kuvaa hyvin maaherra Esa Timosen vertaus, jossa hän rinnastaa kansallispuiston perustamisen Karjalan luovutukseen (Sankari 1994, s. 47). Lähes sata vuotta kestänyt matkailun aluevalloitus Kolin ydinalueella on päättynyt ja näyttää kääntyvän supistumiseksi suojelun tieltä. Matkailuhankkeiden ajajat eivät ole suinkaan heittäneet kirveitään kaivoon vaan suunnanneet katseensa kansallispuistoa ympäröiville alueille. Hieman kauemmas valtionmaasta on suunnitteilla monia matkailuprojekteja, joita on pyritty suuntaamaan luontomatkailun suuntaan (ks. Virtanen 1991).

5 Kolin uudet merkitykset

Kun edellä olen puhunut Kolin ydinalueen hallinnassa tapahtuneesta muutoksesta, ei se tarkoita sitä, että alueen virallinen omistaja tai hallussapitäjä olisi muuttunut. Kyse on aluetta koskevaa päätöksentekoa ohjaavien arvojen ja hallitsevia arvoja määrittelevien toimijoiden vaihdoksesta. Juuri tästä vallasta kamppailtiin suojelukiistan yhteydessä. Matkailun ja suojelun keskinäisen välienselvittelyn ohella kiistaa voidaan pitää osana koko yhteiskunnan läpäisevää kamppailua. Ympäristökamppailut ovat konkreettisia tilanteita, joissa keskenään kilpailevat ympäristön hallintaa ja käyttöä ohjaavat yleiset kulttuuriset näkemykset ovat olleet näkyvillä (Frawley 1992, s. 224). Kolin kamppailussa esillä olleita ympäristöarvoja voidaan jäsentää Juhani Pietarisen (1987) esittämillä luontoa koskevilla perusasenteilla, jotka ovat utilismi, humanismi, mystismi ja naturismi.

Erityisesti ylipaikallisten Kolin rakentajien motiiveissa utilismi on ollut hallitsevana piirteenä. Utilistisen asenteen mukaan luonto on olemassa ihmisen hyvinvointia varten, ja ympäristön arvo on sen hyödynnettävyydessä. Ihmisellä on tämän näkemyksen mukaan rajaton oikeus käyttää hyödykseen raaka-ainevaroina pitämäänsä luontoa (Pietarinen 1987, s. 43–44). Julkisen vallan toimijoista keskeisiin Kolin rakentajiin kuuluneet Lieksan kaupunki sekä maakuntapoliitikot korostivat kannanotoissaan matkailuhankkeiden aluetaloudellisia vaikutuksia. Matkailuyrittäjien ja alueen ulkopuolella asuvien maanomistajien motiivit liittyivät puhtaammin taloudellisen voiton tavoitteluun. Pelkistetyimmillään utilistinen ympäristösuhde näyttäytyi 1960-luvulla. Vallinnutta ajattelutapaa kuvastaa silloisen Pohjois-Karjalan maakuntaliiton toiminnanjohtaja Osmo Kuivalaisen lausunto:

"Rauhoitettavia ja suojattuja alueita jää muualle maahan riittämiin, eikä Kolin tarvitse olla tutkimuskenttää. Samanlaisia vaaroja ja maisemia on käsitystemme mukaan Suomessa riittämiin muuallakin. Sitäpaitsi ei vaaran metsälläkään ole erityisen suurta arvoa, koska lumituhot siinä ovat yleensä suuret."

(Helsingin Sanomat 2.2.1966)

Kaikki Koliin liittyvät ja sen ainutkertaisuutta korostavat aineettomat merkitykset puuttuvat tästä ajattelusta. Se on yksi vaara muiden joukossa, jolla ei ole metsätaloudellistakaan arvoa. Jäljelle jää vain matkailurakentamisen kautta hyödynnettävissä oleva taloudellinen arvo. Myöhemmin näkemykset ovat lieventyneet, ja matkailurakentamisen puolestapuhujat ovat korostaneet matkailun ja suojelun rinnakkaineloa. Aluetaloudellinen hyötytekijä on kuitenkin pidetty aina Kolin käytön ensisijaisena määrittäjänä. On vaadittu, että mahdollisimman suuren hyödyn saamiseksi alueesta matkailun käyttöön on voitava irrottaa pala palalta yhä enemmän alaa suoje-

lulta. Kolin kehittäjien näkökulmasta suojelu on merkinnyt häiriötekijää, joka on estänyt alueen matkailumahdollisuuksien täysimittaisen hyödyntämisen.

Suojelijoiden puolella yhdistyvät taas kaikki Koliin aikojen kuluessa sitoutuneet aineettomat arvot. Pietarisen tyypittelyssä humanismi tavoittelee ihmisen älyllistä ja eettistä kasvua, jota luonnonkin tulee palvella. Luonto nähdään erilaisina mahdollisuuksina edistää ihmisen henkistä kehitystä (Pietarinen 1987, s. 46–48). Voidaan puhua eräänlaisista ympäristön kulttuurisista arvoista. Humanistista asennetta ilmensi Kolin kamppailussa vaaran kansallismaisemallisen ja kulttuurihistoriallisen arvon korostaminen, joka juonsi juurensa taiteilijakareliaanien jälkeensä jättämään perintöön. Alueen kulttuurinen arvo kohosi selvästi 1980-luvulla, kun pitkään lähes unohduksissa ollutta kulttuurihistoriallista menneisyyttä alettiin nostaa esille. Lieksan kaupungin kulttuurisihteeri kokosi selvityksen taiteilijakareliaanien Kolin retkistä (Oinonen-Edén 1984). Paikan kareliaanista menneisyyttä esiteltiin myös useissa lehtikirjoituksissa ja Kolin matkaoppaissa (esim. Taipale 1988). Kolin kareliaaninen henki lienee ollut pääsyynä esimerkiksi siihen, että erilaiset taidejärjestöt ja kulttuurivaikuttajat ottivat niin voimakkaasti kantaa suojelun puolesta. Myös kaikki muut suojelutahot vetosivat tavalla tai toisella Koliin sitoutuneisiin kulttuurisiin arvoihin ja perinteisiin.

Mystismillä oli silläkin oma osansa suojelumotiiveissa. Kolin muinaista uskonnollista merkitystä heräteltiin uudelleen henkiin 1980-luvulla, kun eräät joensuulaiset taiteilijat alkoivat käyttää Kolia vanhoista kansanuskoista ja shamanismista vaikutteita saaneiden esitysten pitopaikkana. Esitykset ilmensivät mystistä luontotunnetta. Mystismin perusajatus korostaa ykseyden kokemista jonkin äärettömän suuren ja voimakkaan kanssa. Luonto ajatellaan olemukseltaan henkiseksi ja pyhäksi, jonka kanssa pyritään yhteyteen intuition ja eläytymisen avulla. (ks. Pietarinen 1987, s. 51). Samoja taiteilijoita oli aktiivisesti mukana Kolin suojelua ajaneessa liikehdinnässä.

Uutena Koliin liitettynä arvona kamppailu esitteli naturismin. Pietarisen tyypittelyssä naturismi on asenne, joka kiistää ihmisen erityisaseman ekologisessa järjestelmässä. Luonto nähdään itseisarvona, jossa ihminen on vain yksi osa ja jota ihmisen tulee toiminnassaan kunnioittaa (Pietarinen 1987, s. 53-55). Vanhastaan Kolin luonto ymmärrettiin lähinnä suojelun arvoisena maisemana. Joskus puhuttiin alueen tieteellisestä arvosta, jolla viitattiin alueella harjoitettuun metsäntutkimukseen (ks. Helsingin Sanomat 2.2. 1966). Alueen luonnonarvoissa oli nähtävissä tietynlaista biologisoitumista 1980-luvulla, kun erityisesti suojelijoiden nuorempi polvi alkoi korostaa Kolin ekologista merkitystä maisemallisten elementtien rinnalla (ks. Rannikko 1995, s. 84). Alueen lajistoa kartoitettiin, ja sinne tehtiin kasviharrastajien luontoretkiä. Luonnonsuojelujärjestöt ja biologit olivat huolissaan Kolin harvinaisten ja uhanalaisten kasvien kohtalosta. Alueella sijaitsevien vanhojen metsien, lehtojen ja kaskitalouden perintöä olevien kasviyhdyskuntien suojeluarvo sai sekin osakseen lisääntyvää huomiota (ks. Heikkinen 1985, Hämäläinen 1986).

6 Muuttuva kulttuuri – muuttuva matkailu

Kolin merkitykset ja käyttömuodot ovat aina seuranneet laajempia yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia, ja niin näyttää tapahtuvan nytkin. Elämme maailmanlaajuisesti kulttuurista muutosta, jossa vanhat teollisen yhteiskunnan kulttuuriset rakenteet ovat väistymässä uusien tieltä. Sekä matkailu että Kolin yleisempi merkitys ovat muuttamassa muotoaan osana tätä murrosta. Nämä tekijät johtavat väistämättä muutoksiin myös siinä mitä matkailijat Kolilta odottavat ja millaiseksi matkailu siellä muodostuu. Matkailun kehitystä on vaiheistettu romantiikan, modernismin ja postmodernismin vaiheisiin

(Urry 1990, Munt 1994), jotka kaikki ovat näkyvillä Kolin kehityksessä. Modernismi loi massaturismin, jossa yhtenäistettiin ihmisten tarpeet. Tyypillisiä modernin matkailumuotoja ovat etelän rantalomat ja myös laskettelukeskukset. Kolille on muodostunut tiettyjä massaturismin piirteitä lasketteluineen ja maisemahotelleineen. Ympäristökamppailu kuitenkin osoitti, että näitä toimintoja on yhä vaikeampi sovittaa yhteen maiseman ja luonnon kanssa kansalaisten arvojen ja ajattelutapojen muuttuessa (ks. Sievänen 1993).

Vaikka ei olekaan syytä puhua mistään totaalisesta siirtymisestä postmoderniin, antaa postfuturismista käyty keskustelu tiettyjä lähtökohtia myös Kolin matkailun tulevaisuuden tarkastelulle. Uudelle turismille on tyypillistä muun muassa yksilöllisten ratkaisujen ja matkailijoiden ympäristötietoisuuden korostuminen. Suuria matkailijajoukkoja vetävien keskusten ongelmana tuleekin olemaan se, kuinka tyydyttää matkailijoiden eriytyvät tarpeet. Koliin liitetyt monikerroksiset merkitykset antavat periaatteessa mahdollisuuden toisistaan poikkeavien kokemusten ja elämysten tarjoamiseen. Lomailija voi kokea vuorelle nousun riemun samaan tapaan kuin kareliaanit vuosisata sitten. Hän saattaa etsiä sieltä arkirutiinien vastapainoksi mielenrauhaa, jota maisema ja vaikkapa Kolin mystistisestä perinteestä kumpuava yhteys luontoon voi tarjota. Luontomatkailijalle alue tarjoaa harvinaisia kasveja ja kasviyhdyskuntia. Kolin maastot antavat mahdollisuuden tietysti myös aktiiviseen liikuntaan ja retkeilyyn. Ongelmaksi muodostuu se, miten rajoitetulle alueelle olisi muodostettavissa eri ryhmiä palvelevia alueellisia taskuja, jotka eivät häiritse toisiaan.

Ympäristöarvojen korostuminen heijastuu koko Suomen matkailuun ja eri matkailukeskuksiin. Ympäristönäkökulma ei vaikuta vain uuden rakentamiseen, vaan myös olemassa oleva matkailutoiminta ja -rakentaminen joutuu monin paikoin uudelleen arvioitavaksi. Näin kävi Kolilla, kun alettiin miettiä laskettelurinteiden sulkemista ja hotellin purkamista. Matkailun ja suojelun kamppailu alueiden hallinnasta jatkuu muualla, ja yhä useammissa paikoissa matkailu joutuu sopeuttamaan toimintaansa suojelutavoitteiden mukaiseksi.

Kirjallisuus

Barthes, R. 1986. Mythologies. Hill and Wang, New York. 158 s.

Frawley, K. 1992. A 'green' vision: the evolution of Australian environmentalism. Julkaisussa: Anderson, K. & Gale, F. (eds.). Inventing places. Studies in cultural geography. Longman Chesire, Melbourne. s. 215–234.

Hakalisto, S. 1991. Sadan vuoden yksinäisyys. Koli – valtionmaasta kansallispuistoksi. Pohjois-Karjalan Luonto 18: 2–6.

Heikkinen, P. 1985. Kolin luonnonsuojelullinen merkitys. Pohjois-Karjalan Luonto 14: 6–7.

Hämäläinen, J. 1986. Kasviharrastajat Kolilla. Pohjois-Karjalan Luonto 15: 38–39.

Immeli, H. 1955. Sibelius ja Koli. Suomen Matkailu 20(5): 7–10.

Meriläinen, M. 1994. Huviretki Kolille merkitsi rentoutumista ja seurustelua. Karjalainen 1.6.1994.

Munt, I. 1994. The 'other' postmodern tourism: Culture, travel and the new middle classes. Theory, Culture & Society 11(2): 101–123.

Mäntylä, I. 1987. Kustavilainen aika. Julkaisussa: Zetterberg, S. (toim.). Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY, Helsinki. s. 313–357.

Oinonen-Edén, E. 1984. Kolin taiteilijakareliaanit. Selvitys 29.2.1984 Lieksan kaupunki. 85 s.

Pietarinen, J. 1987. Ihmisen luontoa koskevat filosofiset perusasenteet. Julkaisussa: Aho, L. & Sivonen, S. (toim.). Oikeutemme ympäristöön. Puheenvuoroja eri tieteenaloilta. WSOY, Helsinki. s. 42–60.

Rannikko, P. 1995. Ympäristötietoisuus ja ympäristöristiriidat. Julkaisussa: Jokinen, P., Järvikoski, T. & Rannikko, P. Näkökulmia ympäristösosiologiaan. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:33. s. 65–91.

Saloheimo, V. 1980. Kolin alueella ensimmäiset asukkaat 1670–80-luvuilla. Karjalainen 9.3.1980.

Sankari, E. 1994. Koli kolikoiksi vai kansallismaisemaksi? Julkaisussa: Lehtinen, A. & Rannikko, P. (toim.). Pasilasta Vuotokselle, Ympäristökamppailujen uusi aalto. Gaudeamus, Helsinki. s. 31–54.

Sievänen, T. 1993. Kolin kansallispuiston kävijät. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 465. 53 s.

Siikala, A-L. 1985. Kansanusko. Julkaisussa: Blomstedt, Y. ym. (toim.). Suomen Historia 3. Weilin+Göös, Espoo. s. 305–369.

Sironen, E. 1994. Luonnontunne on uuden ajan keksintö. Tiede 2000 2/94: 56–58.
Suomen Matkailuliitto 1986. Matkasuuntia Suomessa I–IV, 1888–1890 (Näköispainos vuodelta 1890). Suomen Matkailuliitto, Helsinki. 335 s.
Taipale, A. 1988. Kolin opas. Suomen Matkailuliitto, Helsinki. 104 s.
Thrift, N. 1989. Images of social change. Julkaisussa: Hamnett, C., McDowel, L. & Sarre, P. (eds.). Restructuring Britain. The changing social structure. SAGE, London. s. 13–42.
Tuan, Y. 1974. Topophilia. A study of environmental perception, attitudes, and values. Prentice-Hall Inc., Englkewood Cliff., New Jersey. 260 s.
Urry, J. 1990. The tourist gaze. Leisure and travel in contemporary societies. SAGE, London. 176 s.
Virtanen, H. 1991. Kenelle Koli kuuluu? Apu 25–26/91: 64–71.

Kansallispuisto matkailutuotteena – kokemuksia Urho Kekkosen kansallispuistosta

Arja Vasama

Metsähallitus, Urho Kekkosen kansallispuisto,
99690 Vuotso
arja.vasama@metsa.fi

"Moni havittelee Saariselällekin tunturihotellia, maantietä Luirojärvelle ja sieltä edelleen Ivalon suuntaan. Miksi? Onhan turisteilla jo tuntureita, joille pääsee autolla vähin vaivoin. Kaunispäälle laelle saakka, monille muille jo aivan juurelle. Pallaksella on hotelli, Kilpisjärvellä samoin, Ylläksellä on monet matkailumajansa, Pyhätunturi on kesytetty, Lemmenjoen tienoot raadeltu ja raiskattu kaivinkoneilla ja räjähdysaineilla, Tenon rannat tehty matkailijain ja lohenpyytäjäin markkinamaaksi. Eikö tuossa jo ole tarpeeksi?"

(Kemppinen 1958)

1 Johdanto

Retkeilijät toivat aikoinaan ensimmäisen kerran julkisuuteen ajatuksen, että Koilliskairana tunnettu nykyisen Urho Kekkosen kansallispuiston alue Savukosken, Sodankylän ja Inarin kunnissa tulisi rauhoittaa ja suojella varsinkin sitä uhkaavalta metsätalouskäytöltä. Ajatusta kansallispuiston perustamisesta ehdittiin kehitellä parikymmentä vuotta, ennen kuin aika kypsyi sille suotuisaksi. Laki Urho Kekkosen kansallispuistosta tuli voimaan 1.5.1983. Luonnonsuojelun ohella puiston perustamissäädöksissä korostuvat perinteisen retkeilyn ja porotalouden edellytysten turvaaminen.

1960- ja 70-luvut olivat Lapille ympäristömuutosten vuosikymmeniä. Lokan ja Porttipahdan tekoaltaitten rakentaminen, uusien laajojen alueiden ottaminen metsätalouden piiriin ja matkailun ja matkailurakentamisen voimakas lisääntyminen saivat aikaan, että retkeilijät, poromiehet ja luonnonsuojelijat löysivät toisensa samasta rintamasta, vaatimassa suuren kansallispuiston perustamista. Lopulta myös alueen kunnat ja maanhaltija Metsähallitus taipuivat kannattamaan ajatusta. Koska kaikilla näillä intressiryhmillä oli oma käsityksensä puiston tulevaisuudesta, ovat erilaiset konfliktit olleet väistämättömiä (Borg 1992).

2 Kansallispuiston ja sidosryhmien suhteiden kehittyminen

Matkailuelinkeinolla oli suuria odotuksia perustetun kansallispuiston suhteen. Puistosta puhuttiin paljon 1980-luvun alkupuolella ja ulkomaiset esimerkit, etenkin Pohjois-

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 73–77.

amerikkalaiset kansallispuistot miljoonine kävijöineen, olivat tuttuja myös matkailun piirissä työskenteleville. Puiston kehittämisen ajateltiin tarkoittavan sen palveluiden, lähinnä tupien ja reittien rakentamista ja tehokasta markkinointia. Lehtien yleisönosastoissa ehdotettiin useammin kuin kerran rakennettavaksi maantie halki puiston, että matkailijat pääsisivät ihailemaan ainutlaatuista luontoa. Ehdotettiin eläintentarkkailusafareita afrikkalaisten puistojen malliin, tai ohjattuja kalastusretkiä tammukkapuroille varakkaille ulkomaalaisille. Yhteistä näille ideoille oli, että niiden takana piili vähän, jos ollenkaan, tietoa lappilaisen luonnon erityispiirteistä. Puuttui myös usko siihen, että luonto itsessään olisi merkittävä vetovoimatekijä. Suosittu matkailutuoteidea oli moottorikelkkasafari, mikä taas luonnonsuojelijoiden mielestä ei sopinut lainkaan suomalaisiin kansallispuistoihin. Puistohallinto ja matkailuyrittäjät ajautuivat väistämättä törmäyskurssille. Myös puistokunnat tunsivat tulleensa petetyiksi. Unelmat miljoonista uusista matkailijoista tuntuivat valuvan hiekkaan järjestyssääntöjen ja käyttörajoitusten puristuksessa. Puistohallinto oli vanhanaikainen ja byrokraattinen vastustaessaan yrittäjien innovaatioita.

Toisaalla monet vaeltajat paheksuivat syvästi puiston uusia rakenteita ja "yleisön kosiskelua". Moni vanha Koilliskairan ystävä vannoi siirtyvänsä lopullisesti rauhallisempiin kairoihin. Saariselän matkailukeskuksen laajenemisen katsottiin pilaavan ympäristön lopullisesti.

Poromiehet olivat tyytyväisiä siihen, että kasvava matkailu ja retkeily saatiin ohjatuksi reiteille, ja että moottorikelkkailusta ei ehtinyt kehittyä koko kansan hupia kansallispuistossa. Tutkimuksin on osoitettu, että matkailu on vallannut entiset hyvät vasoma-alueet Saariselän matkailukeskuksen liepeiltä ja Rautuntureilta (Helle ja Särkelä 1993). Menetyksiä ei haluttu lisää. Toisaalta poromiehet olivat huolestuneita siitä, että alueen kansallispuistostatus johtaisi "petoreservaatin" luomiseen ja paikallisten luonnonkäyttäjien oikeuksien rajoittamiseen. Vaikka paikallisten asukkaiden oikeudet luonnon hyödyntämiseen on Urho Kekkosen kansallispuistossa turvattu jo perustamissäädöksissä, on keskustelua paikallisten oikeuksien laittomasta rajoittamisesta riittänyt. Käytännössä maastoliikennelain voimaansaattaminen puiston rajojen sisäpuolella kohtasi enemmän vastustusta kuin samojen rajoitusten käyttöönotto puiston ulkopuolella.

Luonnonsuojelijat seurasivat kansallispuiston kehitystä huolestuneena. Kasvavan kävijämäärän pelättiin vaarantavan kansallispuiston perusajatuksen, luonnonsuojelun toteutumisen. Urho Kekkosen kansallispuistossa jatkuva paikallisten harjoittama metsästys ja intensiivinen porotalouden harjoittaminen johtivat puiston pudottamiseen kansainvälisen luonnonsuojeluliiton IUCN:n luokittelussa kategoriasta "kansallispuistot" kategoriaan "suojellut maisema-alueet". Suomen kansallispuistojen kansainvälisessä arvioinnissa kiinnitettiin varovasti huomiota samoihin asioihin (Eidsvik ja Bibelriether 1993).

3 Tämän päivän tasapainoilua

Puistohallinto yrittää toimia erilaisten intressiryhmien puristuksessa pitäen luonnonsuojelun tavoitteita tärkeimpinä ja pyrkien yhteistyöhön kaikkien puistonkäyttäjien kanssa. Kansallispuistojemme hoitoa valvoo ylimpänä Ympäristöministeriö, ja puistojen hoidon suuntaviivat määrää niille tehty hoito- ja käyttösuunnitelma, jonka YM vahvistaa. Tämän suunnitelman perustana ovat luonnonsuojelulain lisäksi perustamislaki ja -asetus. Puistohallinnon apuna on kansallispuiston neuvottelukunta, jossa eri sidosryhmillä on edustuksensa.

Käytännön elämän nopeissa tilanteissa on usein vaikea etsiä vastausta säädöksistä. Matkailuelinkeinon kehittyminen oli 1980-luvulla erittäin kiivasta, ja paineet puiston luonnon käyttöön kasvoivat nopeammin kuin niihin ehdittiin vastata. Kansallispuiston olemassaolon aikana Saariselän mat-

kailualueen vuodepaikkojen määrä on lisääntynyt huomattavasti. Uuden kaavan mukaan nykyinen yli 8000 vuodepaikkaa voisi nousta 22 000 vuodepaikkaan (Kakkuri 1992). Kaavan laadintaa seurasi syvä lama, josta vasta olemme toipumassa. Tulevaisuus näyttää ovatko kasvuennusteet rankasti liioiteltuja. Jos osakin niistä toteutuu, se merkitsee uutta suurta haastetta puiston hoidolle.

Matkailu ja luonnonsuojelu eivät luonnostaan ole sen enempää vihollisia kuin ystäviäkään. Matkailua luonnonsuojelualueilla täytyy voida tarkastella samoilla kriteereillä kuin kaikkea muutakin ihmisen toimintaa. Etusijalle on asetettava luonto. Mitä selkeämmin on kyse varsinaisesta luontomatkailusta, jonka sisältö on luontoa arvostava ja kunnioittava, ja mikä täyttää mahdollisimman hyvin kestävän käytön periaatteet, sen paremmin toiminta sopii myös luonnonsuojelualueille. Esimerkkinä Urho Kekkosen kansallispuiston suositeltavasta matkailukäytöstä voisi mainita luontopolut ja opastuskeskukset, jotka ovat yrittäjien vapaasti hyödynnettävissä. Asiakkaat pystyvät samalla mukavan lähellä maksullisia palveluja ja saavat luontoelämyksiä tavalla, joka tuottaa mahdollisimman vähän haittaa luonnolle. Rakennettu polku paljakalla kestää moninkertaista käyttöä verrattuna luonnontilaiseen tunturinrinteeseen. Sen sijaan puiston erämaaosien intensiivinen käyttö on monella tapaa ongelmallista. Jäte- ja puuhuoltokustannukset ovat suuret, ja suuret ryhmät vaarantavat muidenkin kulkijoiden erämaakokemukset (Saarinen 1995). Matkailuyrittäjien kannalta vaeltaja merkitsee huonointa asiakasta. Hän jättää vain vähän rahaa paikallisiin yrityksiin yöpyessään teltassa ja tuodessaan ruuat kotipaikkakunnaltaan. Puistohallinnolle retkeilijät ja vaeltajat merkitsevät tärkeää sidosryhmää, joka yleensä on aidosti kiinnostunut luonnosta ja sen tapahtumista. Jos kansallispuisto halutaan pitää erämaisena, on kuitenkin varsin vähän mahdollisuuksia lisätä kaupallisen retkeilyn määrää.

Ihannetilanteessa kansallispuiston viereen perustettaisiin matkailuyrityksiä, jotka tukeutuvat puiston mahdollisuuksiin ja kehittävät tuotteitaan tiiviissä yhteistyössä luonnonsuojelualuetta hoitavan viranomaisen kanssa. Luonnonsuojelualueen erityissääntöjä ei pidetä esteenä, vaan mahdollisuutena. Saariselän uuden polven matkailutuotteet ovat ehkä tällaisia. Päivävaellusten kysyntä ja tarjonta ovat kasvussa. Kiista kelkkasafareista on laantunut, ja myös yrittäjät myöntävät, että eri toiminnat on syytä ohjata eri alueille. Toisaalta luonnon mutta myös asiakkaiden vuoksi. Maastohiihtoa harrastava matkailija ei halua joutua väistelemään moottorikelkkoja ladullaan.

Luonnonsuojelua ei katsota yleensä riittäväksi syyksi rajoittaa minkään elinkeinon harjoittamista. Luonnonsuojelussa on usein kyse aineettomista hyödykkeistä, joiden arvoa on vaikea mitata rahalla. Kuinka osoittaa, että luonnon suojelemisesta tänään voi olla taloudellista etua matkailuelinkeinolle tulevaisuudessa. Joka tapauksessa tulevaisuuden hyöty ei merkitse tuloa tämän päivän yritykselle. Yrittäjän tilikausi on kalenterivuosi, puistohallinnon on ajateltava vuosikymmenten, jopa vuosisatojen ajanjaksoja.

Matkailuyrittäjien ekologisessa tietämyksessä on puutteita. Pohjoisen luonnon kasvillisuus uusiutuu niin hitaasti, että matkailuelinkeino voi vaarantaa oman tulevaisuutensa vääränlaisella luonnonkäytöllä. Kesä- ja talvimatkailu tarvitsevat erilaisia oheispalveluja, jotka voivat haitata toisiaan. Esimerkiksi laskettelukeskukset ja luisteluhiihtolatupohjat ovat omiaan suorastaan karkottamaan luonnosta kiinnostuneita kesämatkailijoita (kuva 1). Ongelmaa pahentaa se, ettei matkailukeskusten sijoittamisessa luontoon ole ollut käytössä minkäänlaisia pohjatietoja esimerkiksi ympäristön kulutuskestävyydestä. Kun puistohallinto yrittää ohjata kulkemista luonnon kannalta järkeville reiteille, koetaan se ehkä haitantekona. Matkailu ehti vallata Saariselällä käyttöönsä ennen puiston perustamista alueita, joista on myöhemmin vaikea luopua.

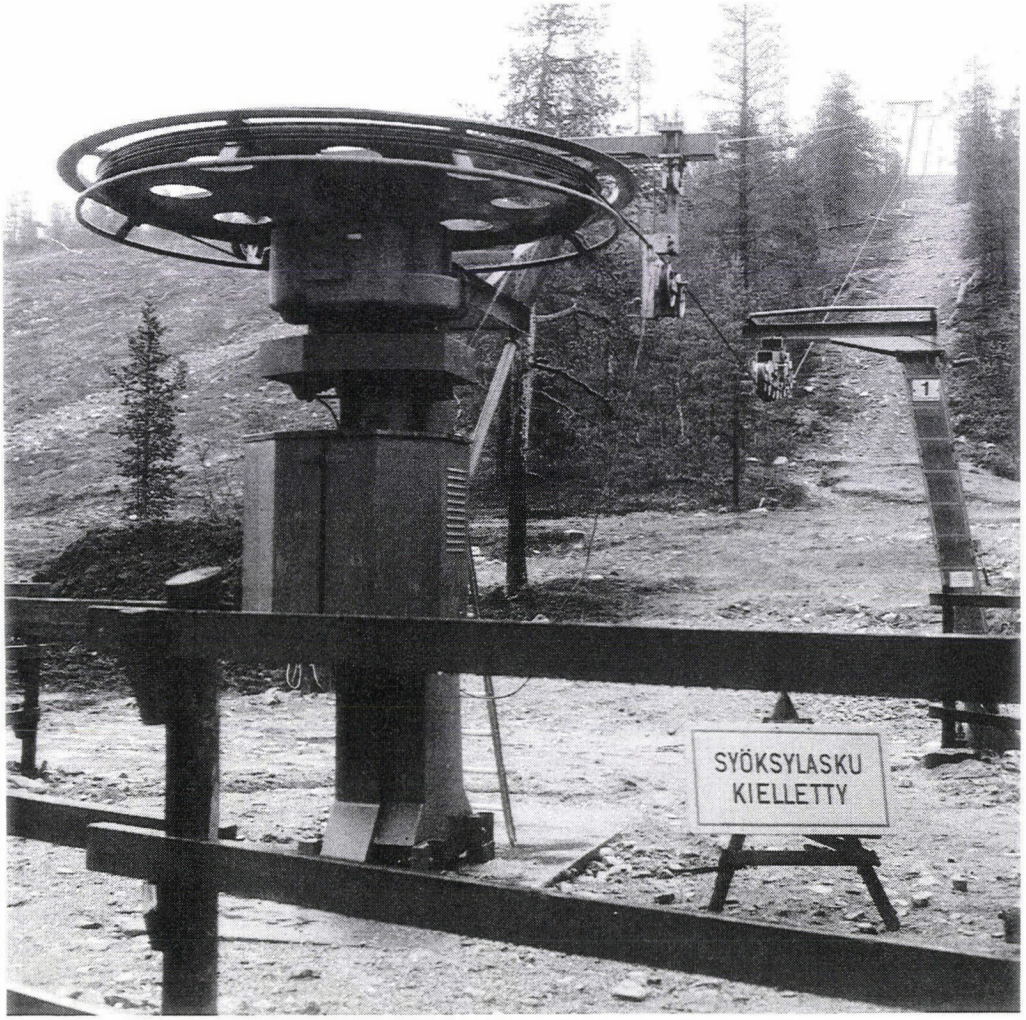

Kuva 1. Laskettelurinteet, hissirakennelmat ja latu-urat tarjoavat vastakohdan kansallispuiston luonnontilaiselle maisemalle. Kuvassa Iisakkipään rinteen ala-asema Saariselällä (kuva Veikko Vasama).

4 Kansallispuiston ja matkailun yhteinen tulevaisuus

Luonnonsuojelun kannalta kysymys Lapin luonnon merkityksestä matkailuelinkeinolle on erittäin tärkeä. Suojelualueita perustettaessa tehdään usein jonkin elinkeinon jatkuminen mahdottomaksi. Lapissa metsätalous on ollut väistyvä elinkeino. Menetettyjä työpaikkoja on usein realistisinta koettaa korvata matkailuelinkeinon työpaikoilla. Aluetaloudellinen ongelma on, että työvoiman tarve ja tarjonta eivät laadullisesti kohtaa. Luontomatkailun käsitteeseen sisältyvä paikalliskulttuurin tukeminen ja paikallisen väestön hyödyttäminen olisivat tavattoman tärkeitä periaatteita. Mikä on se taho, joka voisi vaikuttaa asioiden kulkuun? Perinteisesti suojelualueilla ei ole katsottu olevan sellaista yhteiskunnallista roolia, että ne voisivat suoraan pyrkiä vaikuttamaan lähiseudun elinkeinorakenteeseen tai alueellisiin kehittämissuunnitelmiin. Mielestäni Lapin suuret suojelualueet voisivat ottaa tällaisen roolin. Kansallispuiston täytyy pyrkiä vaikuttamaan myös rajojensa ulkopuolelle ja verkostoitua lähiseudun pienyrit-

täjien ja paikallisten elinkeinonharjoittajien kanssa. Samalla puisto keräisi itselleen tärkeää paikallista tukea.

Suojelualueiden maankäytön suunnittelu ja kehittäminen tuo mukanaan uusia tutkimustarpeita, joissa usein kaivattaisiin poikkitieteellistä otetta. Sosioekonomista tutkimusta on harjoitettu suojelualueillamme liian vähän. Kuinka ja millaista matkailua muut puiston käyttäjät parhaiten suvaitsevat? Minkälainen matkailu tuo suurimman aluetaloudellisen hyödyn pitkällä aikavälillä (ja pienimmät haitat luonnolle)? Mitkä elementit juuri tällä suojelualueella ovat "myyvimmät", kuinka paljon kulutusta ne kestävät ja kuinka niitä pitäisi hoitaa? Ennen kuin suojelualueiden hoidosta vastaavina voimme tehdä päätöksiä siitä, mitä toimintaa haluamme alueelle, ja mihin on syytä suhtautua suuremmalla varauksella, meidän tulisi tietää vastauksia näihin kysymyksiin. On tärkeää pyrkiä osoittamaan, kuinka suurta hyötyä suojelualueista on ympäristölleen, ja siksi meillä ei ole varaa suhtautua kielteisesti tai vähättelevästi matkailuelinkeinoon. Meidän on oltava itse aktiivisia ja kehitettävä yrittäjien kanssa yhteistyössä sellaisia yritysideoita, jotka sopisivat näille erityisalueille. Tämä on myös matkailuyrittäjien ja heidän asiakkaittensa etu.

Kirjallisuus

Borg, P. 1992. Ihmisten iloksi ja hyödyksi. Suomen Luonnonsuojelun Tuki Oy, Forssa. 200 s.

Eidsvik, H.K. & Bibelriether, H.B. 1994. Finland's protected areas - a technical assessment. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 33. 2nd, revised edition 1994. 40 s.

Helle, T. & Särkelä, M. 1993. The effects of outdoor recreation on range use by semidomesticated reindeer. Scandinavian Journal of Forest Research 8: 123–133.

Kakkuri, E. 1992. Maankäytön suunnittelu Saariselällä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 507. 29 s.

Kemppinen, K. 1958. Lumikuru. WSOY, Porvoo. 247 s.

Saarinen, J. 1995. Urho Kekkosen kansallispuiston retkeily-ympäristön viihtyisyys. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 37. 77 s.

Maankäytön suunnittelu ja matkailun ympäristövaikutukset Saariselällä

Eero Kakkuri

Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus,
Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki
eero.kakkuri@metla.fi

1 Johdanto

Matkailulla ja matkailurakentamisella on usein huomattava vaikutus paikalliseen ympäristöön ja yhteisöön. Matkailun voimakas kasvu on aiheuttanut yhteiskunnalle tarpeen suunnittelun avulla säädellä kehitystä sekä matkailun ja muun maankäytön välisiä suhteita. Myös ympäristöön kohdistuvia haitallisia vaikutuksia on täytynyt rajoittaa, sillä monista myönteisistä kehityspiirteistä huolimatta voimistunut matkailu ei ole aina ollut tasapainossa luonnon kantokyvyn kanssa (Merkkiniemi ja Nenonen 1992, Puro 1993).

Tässä artikkelissa käsitellään matkailukeskuksen maankäytön suunnittelua ja ympäristövaikutuksia. Tarkasteltavana on Saariselän alue, joka on kasvanut yhdeksi maamme suurimmista ja palveluiltaan monipuolisimmista matkailukeskuksista. Hallinnollisesti Saariselkä sijoittuu Inarin ja Sodankylän kuntien alueille. Maat ovat lähes täysin valtion, Metsäntutkimuslaitoksen ja Metsähallituksen hallinnassa. Tutkimusalueeseen sisältyy pohjoisessa Kaunispään loma-asutusalue, jota Partanen (1992) nimittää matkailukaupungiksi. Etelässä alue ulottuu kullankaivuusta tunnettuun Tankavaaraan. Ääripisteiden välissä sijaitsevat Laanilan, Laaniojan, Hangasojan, Kakslauttasen ja Kiilopään loma-asutusalueet (kuva 1).

Työssä selvitetään minkälaisia kaavoja ja muita maankäytön suunnitelmia Saariselälle on tehty sekä ketkä ovat osallistuneet niiden laadintaan. Myös suunnitelmien mitoitukseen ja matkailukeskuksen kasvuun kiinnitetään huomiota. Lisäksi tarkastellaan matkailun aiheuttamaa ympäristön kuormitusta. Aineistona käytetään kaavoja, muita maankäytön suunnitteluasiakirjoja, rakennuslupatietoja, kirjallisuutta ja arkistoaineistoja. Artikkeli perustuu pääosin Kakkurin (1994) julkaisuun "Maankäytön suunnittelu Saariselällä".

2 Maankäytön suunnittelu ja ympäristökysymykset

Suunnittelu on tietoista toimintaa tulevaisuuden tavoitteiden saavuttamiseksi. Suunnittelussa punnitaan eri vaihtoehtoja ja valitaan niistä suotuisin. Tavoitteenasettelu ei ole aina kiistaton, sillä usein joudutaan sovittamaan yhteen arvoja, jotka vaihtelevat suuresti yksilöiden, eturyhmien tai alueiden välillä. Tavoitteet muuttuvat monesti myös

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 79–86.

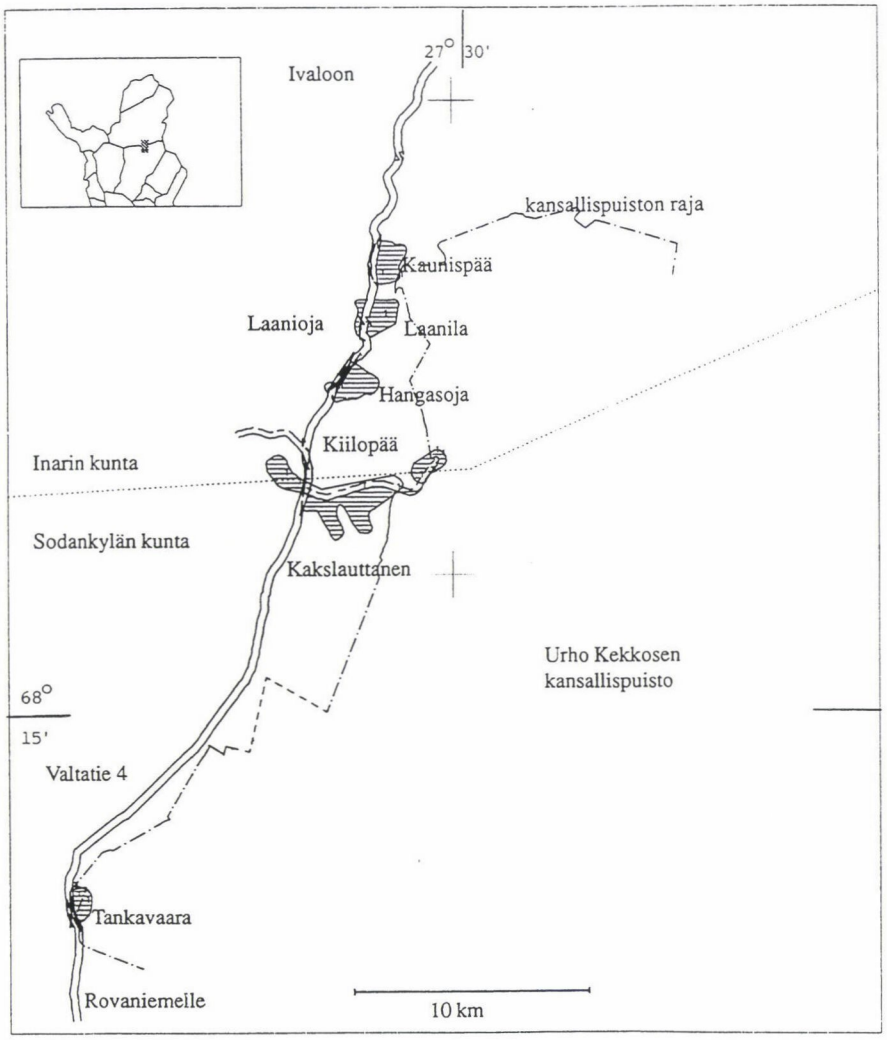

Kuva 1. Saariselän matkailukeskittymän rakennetut osa-alueet.

ajan myötä, mikä edellyttää suunnittelulta jatkuvuutta. Suunnittelulle asettavat rajoituksia voimavarojen niukkuus ja käytettävissä olevien tietojen rajallisuus (Faludi 1978, Tervola 1984).

Maankäytön suunnittelun kohteena on fyysinen ympäristö. Suunnittelulla säädellään eri toimintojen keskinäistä sijoittumista ja mitoitusta. Keskeinen väline on kaavoitus. Maankäytön suunnittelu kytkeytyy muuhun yhdyskuntasuunnitteluun, toiminnalliseen ja taloudelliseen suunnitteluun. Maankäyttöä ohjaavat keskeiset säännökset sisältyvät rakennuslainsäädäntöön (Rakennuslainsäädäntö... 1992, Palokangas ym. 1993).

Rakennuslainsäädäntö pyrkii turvaamaan, että maa-alueita käytetään rakentamiseen ja muihin tarpeisiin tarkoituksenmukaisesti. Muutettaessa rakennuslakia vuonna 1990 sitä täydennettiin kestävän kehityksen periaatteella. Käsitteeseen sisältyvät taloudellinen, sosiaalinen ja ekologinen kestävyys. Kaavoituksen ja alueiden käytön suunnittelun edellytetään tukevan luonnonvarojen ja ympäristön kestävää

kehitystä (Ympäristön ja... 1989, Rakennuslainsäädäntö... 1992, Palokangas ym. 1993).

Rakennuslaissa määritetään viisi kaavamuotoa. Nämä jaetaan yleispiirteisiin ja yksityiskohtaisiin kaavoihin. *Yleispiirteisiä kaavoja* ovat seutukaava ja yleiskaava. *Yksityiskohtaiset kaavat* ovat asemakaava, rakennuskaava ja rantakaava. Ajatusrakenteeltaan suunnittelujärjestelmä on hierarkinen. Ylemmän asteen kaavat ohjaavat yksityiskohtaisempaa ja suppeampaan alueeseen kohdistuvaa kaavan laadintaa ja muuttamista. Järjestelmä toimii myös vastakkaissuuntaisesti. Yleispiirteisempi kaava syrjäytyy, kun yksityiskohtaisempi kaava tulee voimaan (Rakennuslainsäädäntö... 1992, Palokangas ym. 1993).

Maankäytön suunnittelu kytkeytyy kiinteästi ympäristökysymyksiin. Kaavoituksessa tehtävät valinnat siitä, mitä toimintoja suunnittelualueelle tulee sekä mikä on niiden sijainti ja mitoitus vaikuttavat suuresti ympäristön laatuun. Kytkentä on myös päinvastainen, sillä ympäristötekijöillä on oleellinen merkitys siihen, millaisia toimintoja suunnittelualueelle voidaan sijoittaa. Ympäristönäkökohtien tärkeys korostuu Saariselällä, jossa luonto on keskeinen matkailullinen vetovoimatekijä. Lisäksi pohjoisissa äärevissä olosuhteissa on ympäristön kantokyky alhainen ja syntyneiden vaurioiden korjaantuminen hidasta (Maankäytön yleissuunnitelma... 1972, Palokangas ym. 1993).

3 Saariselän suunnitelmat

Toisen maailmansodan jälkeen eri puolille Saariselän aluetta ilmaantui yksittäisiä lomaasuntoja sekä matkailuyrityksiä. Rakentamiselle oli tyypillistä, että rakennuttajat olivat pääosin erilaisia yrityksiä ja yhteisöjä. Lomatonttien kysyntä lisääntyi voimakkaasti 1960-luvun lopulla. Alueen vuokralaiset, vuokranantajat, maankäytön suunnittelusta vastaavat tahot sekä matkailualan järjestöt tiedostivat riskin, että kasvu saattaa riistäytyä käsistä ja turmella luonnon. Matkailun kehittämisessä päädyttiin Keski-Euroopassa tyypilliseen ratkaisuun, jossa toiminnat keskitetään suurehkoihin yksiköihin, rajatulle alueelle. Tavoitteena oli turvata myös yritystoiminnan kannattavuutta (Maankäytön yleissuunnitelma... 1972, Partanen 1992).

Saariselällä on nykyisin voimassa neljänlaisia maankäytön suunnitelmia: seutu-, yleis-, rakennus- ja rantakaavoja. Kesään 1993 mennessä, johon tutkimuksen aikajänne ulottuu, laadittiin kaikkiaan lähes kolmekymmentä yleispiirteistä ja yksityiskohtaista alueen maankäyttöä ohjaavaa kaavaa ja suunnitelmaa. Yksinomaan Saariselän alueelle vahvistettiin eriasteisia kaavoja ja niiden muutoksia yli kaksikymmentä. Artikkelissa keskitytään pelkästään Saariselkään kohdistuviin suunnitelmiin (Kakkuri 1994).

3.1 Yleispiirteiset suunnitelmat

Saariselän alueelle on laadittu neljä yleispiirteistä suunnitelmaa. Ensimmäinen yleiskaavan tyyppinen maankäytön yleissuunnitelma valmistui Saariselälle vuonna 1972. Se koski osia sekä Inarin että Sodankylän kunnista. Varsinaisena loma-asutuksen ja matkailupalvelujen ydinalueena esitettiin kehitettäväksi Kaunispään-Kiilopään aluetta (Maankäytön yleissuunnitelma... 1972).

On arvioitu, että Saariselällä oli 1970-luvun alussa kaikkiaan noin 1 200 vuodepaikkaa. Ensimmäisessä Saariselän maankäytön yleissuunnitelmassa varattiin rakennusalaa noin 8 000 laskennalliselle vuodepaikalle. Maankäytön yleissuunnitelmaa voidaan pitää erittäin merkittävänä alueen kehityksen kannalta, sillä sen perusteelta ryhdyttiin laatimaan yksityiskohtaisia suunnitelmia kaikille Saariselän nykyisille loma-asutusalueille (Maankäytön yleissuunnitelma... 1972).

Maankäytön yleissuunnitelman rakennustavoitteita toteutettiin nopeasti. Tämän vuoksi Inarin kunnassa laadittiin vuoteen 1995 saakka tähtäävä "Saariselän yleiskaava

v. 1995", joka vahvistettiin vuonna 1986. Se käsitti Kaunispään ja Laanilan alueet. Tavoitteena oli mm. tarkentaa alueen kokonaismitoitusta sekä määritellä yksityiskohtaisen kaavoituksen tehokkuus. Lisäksi Kaunispään etelärinteeseen haluttiin tehdä mahdollisimman hyvin luontoon sopiva ja viihtyisä loma-asuntoalue. Suunnitelmassa pienennettiin hiukan aiempaa mitoitusta (Inari Saariselän... 1986).

Sodankylässä vahvistettiin Tankavaaraan osayleiskaava vuonna 1984. Tavoitteena oli muodostaa korkeatasoinen matkailualue. Tankavaaran yleiskaavassa oli muista yleiskaavoista poiketen ainoastaan vähäisiä varauksia majoitustiloille. Päätavoitteeksi asetettiin kultamuseon ja Urho Kekkosen kansallispuiston opastuskeskuksen kehittäminen. Huomioon otettiin myös porotalouden ja muun yritystoiminnan tarpeita (Tankavaaran yleiskaava... 1984).

Saariselän loma-asutuksen ja matkailupalvelujen kasvu on jatkunut voimakkaana tähän päivään saakka. Suunnitelmia ja tavoitteen asettelua on tarkistettu usein. Keväällä 1993 vahvistettiin Lapin lääninhallituksessa uusin Saariselän yleiskaava, joka ohjaa tulevaa maankäyttöä sekä Inarin että Sodankylän kuntien alueilla. Suunnitelmassa arvioitiin, että alueella olisi tuolloin kaikkiaan yli 8 000 vuodepaikkaa. Tämä vastasi pääpiirteittäin ensimmäisessä Saariselän maankäytön yleissuunnitelmassa vuonna 1972 asetettuja tavoitteita (Saariselän yleiskaava... 1993).

Uudessa Saariselän yleiskaavassa esitetään matkailukeskuksen merkittävää laajentamista. Tulevaisuutta varten varataan rakennusalaa kaikkiaan lähes 22 000 laskennalliselle vuodepaikalle. Tästä 2/3 sijoittuu Inarin ja 1/3 Sodankylän puolelle (Saariselän yleiskaava... 1993).

3.2 Yksityiskohtaiset suunnitelmat

Yksityiskohtaisten kaavojen, asema-, rakennus- ja rantakaavojen, perusteella tapahtuu varsinainen rakentaminen (Rakennuslainsäädäntö... 1992). Saariselällä Kaunispään alue on rakennuskaavoitettu. Laanilan, Laaniojan, Hangasojan, Kakslauttasen ja Kiilopään loma-asutusalueet on rantakaavoitettu. Ensimmäiset rantakaavat vahvistettiin vuonna 1974. Kaunispään ensimmäinen rakennuskaava vahvistettiin vuonna 1976. Rakennuskaavaa muutettiin kesään 1993 mennessä usein, kaikkiaan 11 kertaa. Rantakaavoihin tehtiin muutoksia ainoastaan kaksi kertaa Kakslauttasessa Sodankylässä (Kakkuri 1994).

Yksityiskohtaisten kaavojen mitoitusta tarkasteltiin kerrosalan avulla. Nämä olivat suurimmat Kaunispään alueella. Kaunispään ensimmäisessä rakennuskaavassa vuodelta 1976 oli kerrosala noin 62 000 k-m^2 (kerrosalaneliömetriä) ja Kaunispään etelärinteen -kaavassa vuodelta 1986 noin 18 000 k-m^2. Alueelle tehdyistä suunnitelmista myös vuonna 1987 valmistunut Kaunispään rakennuskaavan saneeraus oli tärkeä. Rantakaavoissa mitoitus vaihteli Laaniojan noin 3 000 k-m^2 ja Kakslauttasen 11 000 k-m^2 välillä (Kakkuri 1994).

Ensimmäisiä yksityiskohtaisia suunnitelmia voidaan pitää merkittävinä. Yli puolet Kaunispään alueen rakennusoikeudesta sisältyi jo vuoden 1976 rakennuskaavaan (kuva 2). Rantakaavojen kokonaisrakennusoikeudesta noin 4/5 sisältyi vuonna 1974 vahvistettuihin kaavoihin. Kokonaisrakennusoikeutta muodostettiin kesään 1993 mennessä Kaunispään rakennuskaavassa noin 120 000 k-m^2 ja rantakaavoissa yhteensä 40 000 k-m^2. Tuoreen yleiskaavan mukaan Saariselän rakennusoikeudesta oli pääosa käytetty (Saariselän yleiskaava... 1993).

Kaunispään rakennuskaavoitetulle alueelle myönnettiin rakennuslupia vuosittain 1970-luvun loppupuolelle saakka suhteellisen vähän (kuva 3). Vilkkainta rakentaminen oli tällä alueella viime vuosikymmenen vaihteen tienoolla. Ilmiö oli tyypillinen Lapissa, sillä myös muissa matkailukeskuksissa rakennettiin voimakkaimmin 1980-luvun loppupuolella (Puro 1993).

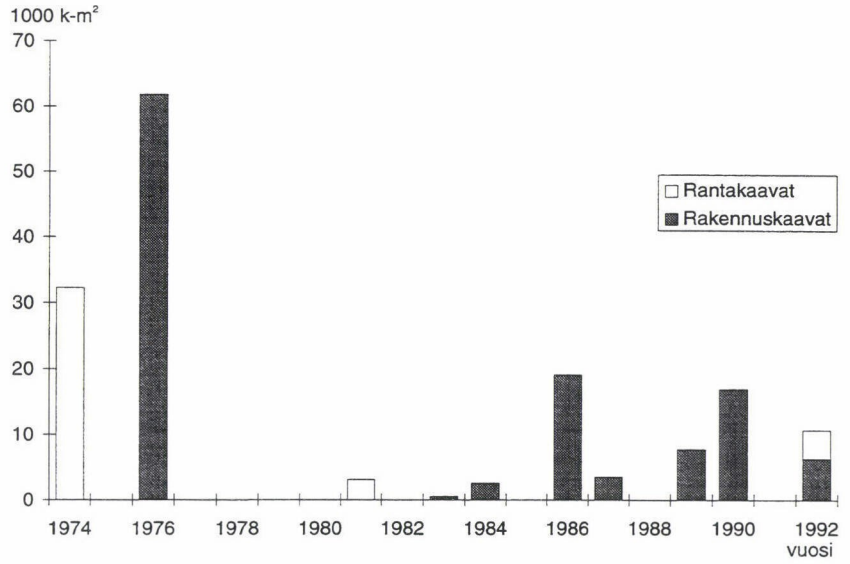

Kuva 2. Saariselän alueen rakennuskaavojen ja rantakaavojen kerrosalan muutos vuosina 1974–1992. Tiedot eivät sisällä Kakslauttasen rantakaavan muutosta 1976 Sodankylässä. Lähde: Kakkuri 1994.

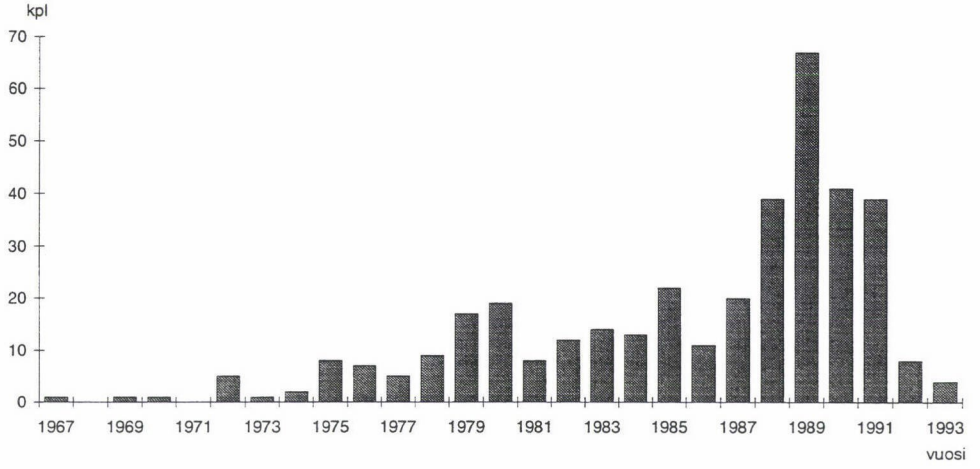

Kuva 3. Myönnetyt rakennusluvat Kaunispään rakennuskaava-alueella vuosina 1967–1993 (vuonna 1993 tammikuu–syyskuu). Lähde: Inarin kunta.

4 Suunnittelijat

Saariselän matkailukeskuksen kehittymiseen ovat vaikuttaneet monet tahot. Tärkeitä tekijöitä olivat muun muassa vuosina 1976–1989 toiminut Kaunispään neuvottelukunta sekä vuonna 1991 perustettu Kaunispään kehittämistyöryhmä (Partanen 1992). Tässä tarkastelu rajataan yhteisöihin, jotka olivat mukana varsinaisessa kaavoituksessa, joko suunnitelman laatijana tai suunnittelutyöryhmässä.

Saariselällä voidaan kaavoituksen ajanjakso ryhmitellä suunnitelman laatijan mukaan karkeasti kolmeen kauteen. Maanmittauslaitoksen kautta oli 1970-luku. Tällöin Helsingin maanmittauspiiri laati Saariselän maankäytön yleissuunnitelman, Kaunispään ensimmäisen rakennuskaavan sekä kaikki ensimmäiset rantakaavat. Konsultit tekivät pääosan kaavoista 1980-luvulla. Kunnat ottivat vastuun yksityiskohtaisten kaavojen laadinnasta 1980- ja 1990-luvun vaihteessa. Saariselän vuonna 1993 vahvistettu Inaria ja Sodankylää koskeva yleiskaava on kuitenkin konsultin laatima (Kakkuri 1994).

Saariselän maankäytön yleissuunnitelman laadintaan osallistui laaja suunnittelutyöryhmä, johon kuului jäseniä yhdeksästä eri yhteisöstä. Edustettuina olivat kauppa- ja teollisuusministeriö, Suomen Matkailuliitto, Saariselkä-toimikunta, Lapin lääninhallitus, maanmittaushallitus sekä alueen kunnat ja maanomistajat. Tämä työryhmä oli hyvin keskeinen, sillä se osallistui myös ensimmäisen Kaunispään rakennuskaavan sekä kaikkien ensimmäisten rantakaavojen laadintaan (Kakkuri 1994).

Maankäytön yleissuunnitelman laatimisen jälkeen on Saariselällä tehtyä yleiskaavoitusta aina tukenut suunnittelutyöryhmä. Ryhmien kokoonpano vaihteli. Yksityiskohtaisessa kaavoituksessa ei sitävastoin enää 1980-luvulta alkaen ollut eri etupiirejä edustavia suunnittelutyöryhmiä (Kakkuri 1994).

5 Ympäristön kuormitus

Matkailu ja matkailukeskus ovat vaikuttaneet monin tavoin Saariselän luontoon. Vaikutuksista osa on paikallisia, osa kohdistuu alueen ulkopuolelle. Joidenkin toimintojen haitat saattavat keskittyä lähes kokonaan muualle kuin Saariselälle. Esimerkki tälläisistä haitoista ovat vesistön säännöstelyn vaikutukset, jotka aiheutuvat Saariselällä kulutetun sähkön tuotannosta (Maankäytön yleissuunnitelma... 1972, Saariselän yleiskaava... 1993).

Saariselällä tärkeänä ympäristöongelmana maankäytön suunnittelun kannalta pidetään jätevesiä. Kaunispään ja Kiilopään jätevedenpuhdistamot ovat usein toimineet epätyydyttävästi. Puhdistamojen tehoa heikentävät kylmä ilmasto ja kuormituksen voimakas ajallinen vaihtelu. Pintavesien lisäksi ovat pohjavedet saattaneet likaantua viemäristön vuotojen sekä sakokaivoissa käsiteltyjen jätevesien vuoksi. Uudessa yleiskaavassa edellytetään jätevesien puhdistuksen oleellista kehittämistä, mikäli Saariselälle tulevaisuudessa suunnitellaan lisärakentamista (Viitala 1989, Saariselän yleiskaavoitukseen... 1991, Saariselän yleiskaava... 1993).

Jätehuolto oli etenkin aiemmin Saariselällä puutteellista. Kaunispään suljettu valvomaton kaatopaikka, jonne tuotiin yhdyskunta- ja rakennusjätettä sekä jätevedenpuhdistamon lietettä, aiheutti ympäristön roskaantumista ja hajuhaittoja. Viime vuosina on jätehuoltoa kehitetty määrätietoisesti. Jätteen lajittelua on tarkennettu ja hyötykäyttöä lisätty. Pitkät etäisyydet jätettä käyttäviin teollisuuslaitoksiin rajoittanevat kuitenkin hyötykäyttöä (Viitala 1989, Saariselän yleiskaava... 1993, Kyrö 4.11.1993 suull.).

Matkailuun liittyvän tie- ja maastoliikenteen melu ja pakokaasut on ajoittain koettu pulmalliseksi sekä asuinalueilla että luonnossa liikuttaessa. Liikenteen haittoja on kaavoituksella lievennetty varaamalla tienvarsille suojaviheralueita sekä muodostamalla asuinalueille läpikulkuliikennettä estäviä umpiteitä. Maastoliikennettä on pyritty kanavoimaan moottorikelkkareiteille. Matkailuun liittyvän liikenteen päästöt eivät kuitenkaan rajoitu ainoastaan Saariselälle. Tie- ja lentoliikenteen kuormitus ulottuu laajalle alueelle (Kaunispää rakennuskaava... 1976, Kaunispään etelärinteen... 1986, Saariselän yleiskaava... 1993).

Matkailun kasvun seurauksena on maasto monin paikoin kulunut ja roskaantunut. Vilkas luonnossa liikkuminen on

toisinaan häirinnyt myös porotaloutta. Haittoja on vähennetty polkuverkostoa parantamalla. Eroosiota on torjuttu maisemoinnilla. Kuluneisiin maastonkohtiin on ilmestynyt myös paikallisesti uutta kasvilajistoa. Aiemmin varpujen ja jäkälien peittämillä aloilla saattaa nyt kasvaa erilaisia heiniä, piharatamoa ja puna-apilaa. Matkailun "kulttuurivaikutusta" havaitaan myös eläimistössä. Esimerkiksi ihmisasutuksesta riippuvainen varpunen kotiutui Kaunispään matkailukaupunkiin muutama vuosi sitten (Rassi 1983, Nenonen 1990, Helle ja Särkelä 1993, Kock L. ja S. 2.11.1993 suull.).

6 Tarkastelu

Saariselän matkailijamäärät ovat matkailukeskuksen kehittymisen myötä kasvaneet suuresti. On arvioitu, että alueella kävi 1950-luvulla vuosittain enintään muutamia tuhansia ihmisiä. Nykyisin oletetaan, että Saariselällä saattaa vierailla jopa yli 300 000 henkilöä vuodessa. Matkailun aluetaloudelliset vaikutukset ovat kehittyneet huomattaviksi. Alueen yritysten kokonaisliikevaihdoksi arvioidaan nykyisin noin 100 miljoonaa markkaa ja työpaikkojen määräksi runsaat 200. Saariselällä asuu pysyvästi noin 300 henkeä (Saastamoinen 1982, Partanen 1992, Helle ja Särkelä 1993, Saariselän yleiskaava... 1993, Vuotso-Saariselän...).

Saariselän matkailurakentamista on varhain säädelty maankäytön suunnittelulla. Lapin läänin muihin matkailukeskuksiin verrattuna on kaavoitus Saariselällä ollut 1970-luvun alkupuolelta saakka vilkasta. Lapin seutukaavaliiton mukaan kaikkien suurten matkailukeskusten alueella on osayleiskaava. Useille alueille on laadittu myös yksityiskohtaisia kaavoja (Merkkiniemi ja Nenonen 1992).

Pitkästä suunnitteluperinteestä huolimatta on matkailusta koitunut Saariselän keskeiselle vetovoimatekijälle, luonnolle monia kuormittavia vaikutuksia. Matkailu on aiheuttanut suuria paikallisia muutoksia fyysisessä ympäristössä. Se on myös lisännyt oleellisesti luonnon kiertokulkuun tulevia aine- ja energiavirtoja. Matkailukeskuksen kasvu on ollut nopeaa ja myös tulevaisuudessa alueelle suunnitellaan poikkeuksellisen laajoja pohjoisen luontoon ja perinteisiin elinkeinoihin vaikuttavia rakennushankkeita.

Metsäntutkimuslaitoksessa on vireillä tutkimushanke, jossa tullaan tarkastelemaan Saariselän matkailukeskuksen ympäristövaikutuksia sekä niiden alueellista kohdentumista. Siinä selvitetään myös, miten ympäristönsuojelu on otettu matkailukeskuksen suunnittelussa huomioon. Lisäksi tavoitteena on hahmottaa luonnon ekologisen kantokyvyn kannalta kriittistä matkailun painetta sekä keinoja sopeuttaa matkailun kuormitus kantokykyvyn mukaiseksi.

Kirjallisuus

Faludi, A. (ed.). 1978. A reader in planning theory. Pergamon Press, London. 402 s.

Helle, T. & Särkelä, M. 1993. The effects of outdoor recreation on range use by semi-domesticated reindeer. Scandinavian Journal of Forest Research 8: 123–133.

Inari Saariselän yleiskaava v. 1995 hyväksytty Inarin kunnanvaltuustossa 22.8.1986 § 98. 18 s. + liitteitä.

Kakkuri, E. 1994. Maankäytön suunnittelu Saariselällä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 507. 29 s.

Kaunispään etelärinteen rakennuskaava Ps. U 1110/9.10.1986. 10 s. + liitteitä.

Kaunispää rakennuskaava Ps 14.7.1976 U 1360. 11 s. + liitteitä.

Maankäytön yleissuunnitelma. Saariselkä matkailukeskus. 1972. Maanmittauslaitos. 112 s.

Merkkiniemi, P. & Nenonen, S. 1992. Kaavoitustilanne Lapin läänissä. Kaavoitustilanteen kehitys ja seuranta sekä yleiskaavoitustarpeen arviointi Lapin läänissä. Lapin seutukaavaliitto julkaisu 119. Sarja A. 105 s.

Nenonen, S. 1990. Matkailu ja ympäristö. Tutkimus Lapin matkailualueiden luonnonympäristön kulutuskestävyydestä. Lapin seutukaavaliitto julkaisu 108. Sarja A. 63 s.

Palokangas, R., Tarukannel, V. & Nuuja, I. 1993. Uusi ympäristönsuojelun hallinto ja lainsäädäntö. Ympäristö-Tieto Ky, Jyväskylä. 2. painos. 357 s.

Partanen, S. 1992. Saariselkä: Magneettimäestä matkailukaupungiksi. Suomen Matkailuliitto. 145 s.

Puro, A. 1993. Lapin matkailukeskusten ympäristövaikutukset - Esiselvitys. Lapin vesi- ja ympäristöpiiri. Tutkimuksen monisteita 27. 43 s. + liitteitä.

Rakennuslainsäädäntö. 1992. Valtion painatuskeskus, Helsinki. 208 s.

Rassi, P. 1983. Varpunen Passer domesticus. Julkaisussa: Hyytiä, K., Kellomäki, E. & Koistinen, J. (toim.). Suomen lintuatlas. SLY:n Lintutieto Oy, Helsinki. 520 s.

Saariselän yleiskaava vahvistettu Lapin lääninhallituksessa U 244/12.5.1993 ja U 245/12.5.1993. 105 s. + liitteitä.

Saariselän yleiskaavoitukseen liittyvä vesi- ja jätehuollon yleissuunnitelma. 1991. Insinööritoimisto PSV Oy. Moniste. 19 s. + liitteitä.

Saastamoinen, O. 1982. Economics of multiple-use forestry in the Saariselkä forest and fell area. Seloste: Metsien moninaiskäytön ekonomia Saariselän metsä- ja tunturialueella. Communicationes Instituti Forestalis Fenniae 104. 102 s.

Tankavaaran yleiskaava hyväksytty Sodankylän kunnanvaltuustossa 18.12.1984 § 156. 20 s. + liitteitä.

Tervola, V. 1984. Systeemianalyysi maankäytön alalla. Viisi tyypillistä alan ongelmaa. Espoo. 82 s.

Viitala, L. 1989. Pienen yhdyskunnan vesi- ja jätehuolto - Esimerkkinä Saariselän matkailukeskus. Lapin seutukaavaliitto julkaisu 103. Sarja A. 67 s.

Vuotso-Saariselän alueen tulevaisuuden visiot. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskus, Lapin yksikkö. Moniste. 64 s. + liitteitä.

Ympäristön ja kehityksen Suomen toimikunnan mietintö. 1989. Komiteanmietintö 1989:9. Helsinki. 264 s.

Retkeily ja retkeilyreitit – mahdollisuus ekomatkailulle?

Tuija Sievänen

Metsäntutkimuslaitos, Helsingin tutkimuskeskus,
Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki
tuija.sievanen@metla.fi

1 Johdanto

Jo 1400-luvulta lähtien on olemassa Suomesta kuvauksia retkeilyn harrastamisesta. Tuolloin retkeily oli luonteeltaan koululaisten ja opiskelijoiden lomanviettoa, ei niinkään aikuisväestön vapaa-ajanviettomuoto, jos silloin vapaa-ajasta voitiin vielä puhuakaan sen nykyisessä merkityksessä. Varattomien koululaisten ja opiskelijoiden loma-aika kului kierrellen maakunnissa, missä he maataloista työpalvelusta vastaan tai ilman saivat varoja ja evästä tulevaa kouluvuotta varten. Nämä teiniretket taittuivat jalan kulkien. 1800-luvulla alkoi kansallisromantiikan innoittama kotimaan matkailu ja retkeily, jonka tarkoituksena oli tutustua oman maan luontoon ja ihmisiin. Tämän vuosisadan alkupuolelta lähtien on kehittynyt nykyaikainen retkeilytyyppinen harrastaminen: patikointi, hiihtoretkeily, pyöräily ja melonta (Maamme retkeilytoiminnan kehitys 1977).

Retkeilyn alkuaikoina retkeily ja matkailu olivat pitkälti sama asia. Kun liikennevälineet ja yhteydet olivat heikot, oli matkailijan usein turvauduttava omiin voimiin ja kuljettava jalan tai veneellä soutaen. Majoitus oli vaihtelevaa, ja usein oli turvauduttava tilapäiseen suojaan, latoon tai laavuun. Majatalolaitosta ei ollut kuin pääreittien varsilla. Maatalot olivat syrjäseudulla pieniä ja usein niin vaatimattomia, etteivät ne pystyneet tarjoamaan majoitusta matkalaisille (Hirn ja Markkanen 1987). Alkukantaiset olosuhteet leimasivat kotimaan matkailun varhaisvaihetta aivan kuin retkeilyä nykyään.

Retkeily on patikoinnin, hiihdon, pyöräilyn, ratsastuksen tai muun vastaavan liikuntamuotoisen ulkoilun harrastamista siten, että liikutaan lihasvoimin paikasta toiseen pääasiallisesti luontoympäristössä. Kuljetut matkat ovat suhteellisen pitkiä. Matkantekoon liittyy evästelyä ja mahdollisesti yöpymistä maasto- tai leiriolosuhteissa tai yleensä muualla kuin vakituisessa asunnossa tai tilapäisessäkään loma-asunnossa (Sievänen 1995).

Retkeilyn harrastaminen edellyttää liikkumiskykyä ja sopeutumista luonnonolosuhteisiin. Retkeilyn harrastajan päämotiivi on usein päästä pois urbaanista ympäristöstä, rajoittaa sosiaalisia kontakteja, kokea luonnonympäristö kokonaisvaltaisesti sekä koetella omia voimiaan ja kestävyyttään, etenkin silloin kun kyse on pitkien matkojen taittamisesta. Siirtyminen omin voimin paikasta toiseen on kokemus, johon sisältyy monia kulttuurisia, sosiaalisia ja psyko-

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 87–94.

logisia merkityksiä. Aikaisemmin ihmiset kulkivat aina ja kaikkialla jalkaisin, ratsain polkuja tai veneillä vesiteitä pitkin. Monille nykyajan ihmisille on tärkeää kokea yhteyttä menneisiin aikoihin, ihmisiin ja tapoihin. Retkeily suo mahdollisuuden kokea historiallisia elämyksiä eli asioita, jotka liittyvät aikaan ennen motorisoitua liikkumista (Lehman 1988, Sievänen 1995).

Retkeily avaa myös mahdollisuuden päästä sellaisille luonnonalueille tai muuten ns. sivistyneestä maailmasta kaukana oleville alueille, joille ei muuten olisi pääsyä. Retkeillen on mahdollista kokea luonnonympäristö, erämaa, tavalla, johon väestörikkaissa maissa tai kaupunkimaisessa ympäristössä elävälle ei muuten ole tilaisuutta. Retkeilyn avulla voidaan myös tavanomaisella maaseudulla kokea paikallinen elämä ja kulttuuri fyysisesti lähempänä, runsaammin aikaa käyttäen ja siten syvemmin paneutuen kuin tavanomaisena autoturistina tai seuramatkaturistina alueella vieraillen. Retkeily soveltuu sellaisen matkailun muodoksi, jota luontomatkailulla tai ekomatkailulla usein tarkoitetaan.

Luontomatkailu tai ekomatkailu ovat verrattain uusia käsitteitä matkailun ja ulkoilun piirissä. Luontomatkailulla tarkoitetaan matkailua, jonka vetovoimatekijät liittyvät luonnonympäristöön ja johon liittyy ulkoiluaktiviteetteihin osallistumista. Ekologisella matkailulla taas tarkoitetaan laajasti sellaista matkailua, joka ottaa huomioon matkailun vaikutukset luonnonvarojen kestävän kehityksen kannalta, mutta matkailun sisältö ei välttämättä ole luonnonympäristöön sidottu. Luontomatkailulla voidaan tarkoittaa väljästi luontoa vetovoimatekijänä käyttävää matkailun sektoria riippumatta siitä, miten ekologisesti tietoista ts. kestävän käytön periaatteita noudattavaa se on. Tiukin käsite on kestävän käytön periaatteisiin perustuva ekomatkailu, jossa kiinnostuksen kohde on luonto ja erityisesti luonnonsuojelu (Fennel ja Eagels 1990, Jacobson ja Robles 1992, Sepponen ja Lohiniva 1994).

Tyyppillinen ekomatkailija on liikunnallinen ja valmis fyysisiä ponnistuksia vaativiin kokemuksiin. Hän matkustaa mieluiten pienissä ryhmissä, joilla on samanlaiset kiinnostuksen kohteet, ja haluaa välttää suuria ihmisjoukkoja. Ekomatkailija ei ole riippuvainen mukavuuksista tai edes taatusta turvallisuudesta, vaan etsii ennen kaikkea irtautumista arkipäivän rutiineista, mahdollisuutta itsensä kehittämiseen ja itsetuntemuksen lisäämiseen sekä uusia elämäntyylejä. Ekomatkailija kunnioittaa paikallista kulttuuria ja luontoa sekä on halukas oppimaan uutta ollessaan fyysisessä kosketuksessa luonnon ja paikallisten kulttuurien kanssa. Koska hän on kiinnostunut kulttuurista, historiallisista paikoista kuin myös ulkoilusta, ekomatkailija voisi olla uuden ajan pyhiinvaeltajatyyppi, joka etsii erilaisia kokemuksia, jotka liittyvät itsetuntemuksen kehittymiseen ja uusien arvojen hakemiseen (Cohen 1979, MacCannell 1989, Kretschman ja Eagles 1990, Sievänen 1993, 1994).

Luonto- tai ekomatkailun piirteitä tarkasteltaessa huomataan helposti, että nykyaikaisen retkeilyn monet piirteet ovat juuri sitä, mitä ekomatkailija etsii. Herää kysymys siitä, ketkä ovat kiinnostuneita retkeilystä ja sitä kautta ekomatkailusta, ja minkälaisia edellytyksiä meillä on ekomatkailutyyppisen retkeilyn kehittämiseen.

2 Retkeilyreitit – ekomatkailun voimavara?

Retkeilyreitti ja sen eri muodot voidaan määritellä seuraavasti. Reitti on yhteys kahden maantieteellisen pisteen välillä, jota kuljetaan jalan, pyöräillen, hiihtäen, luistellen, ratsastaen tai motorisoiduin välinein. Vesireiteillä kuljetaan soutaen, meloen, purjehtien tai moottoriveneellä kulkien. Retkeilyreiteillä liikutaan pääsääntöisesti lihasvoimin. Reitit muodostavat usein verkostoja. Kun reitit ja reittiverkostot suunnitellaan ja hoidetaan yhtenäisen ajattelun ja politiikan ohjaamana yhteistyössä eri maanomistajien ja kuntien kesken, voidaan reitistöä kutsua reittisysteemiksi. Reittijärjestelmän osia ovat itse reittipohjat (polut, tiet) sekä reittien

oheispalvelut kuten majoitusmahdollisuudet, levähdyspaikat, leirintäalueet, ulkoilukeskukset ja muut palvelupisteet, viitat ja opasteet (Teigland ym. 1992). Kun retkeilyreittejä suunnitellaan matkailua varten, on kaikkien reittisysteemin osien oltava matkailijoiden käytössä.

Suomen retkeilyreitistö sai suunnitelman 1970-luvulla, jolloin Suomen Matkailuliiton toimesta luotiin malli koko valtakunnan kattavasta retkeilyreittien verkosta (Suomen Matkailuliitto 1976). Tämä varsin kunnianhimoinen tavoite ei ole toteutunut sellaisenaan, mutta suunnitelman taustalla vaikuttanut ajattelutapa loi pohjaa niiden reittien suunnittelulle ja toteutukselle, jotka syntyivät 70- ja 80-luvulla. Tätä nykyä Suomessa on toteutettu noin 2 500 km patikointiin ja hiihtoon tarkoitettuja pitkiä retkeilyreittejä. Niistä runsaat kaksikymmentä reittiä on yli 30 kilometrin pituisia ja ne sijaitsevat eri puolella Suomea (Kyöstiö 1992).

Määrällisesti Suomessa on reittejä ja reittiverkostoja runsaasti. Reittien lähtö- ja paluupisteet ovat usein sijoitettu kaupunkien ulkoilupalvelujen yhteyteen tai valtion mailla kansallispuistojen tai retkeilyalueiden palvelujen läheisyyteen. Etenkin valtionmaiden reitit on hyvin rakennettuja, ja tarjoavat hyvät palvelut autiotupineen ja nuotiopaikkoineen. Kuitenkin on paljon pitkiä reittejä, jotka ovat ongelmallisia juuri matkailukäytön kannalta. Sellaiset kunnalliset tai ylikunnalliset reitit, jotka on pääosin vedetty yksityisten omistamien metsäalueiden läpi, ovat usein puuttellisesti rakennettuja ja varustettuja. Itse reittiura saattaa olla huonosti merkitty, reittipohjan kuljettavuus voi olla paikoin heikko, nuotio- ja leirintäalueet puuttuvat ja jopa reittiä ympäröivät maisemat ovat yksitoikkoisia. Suurin ongelma nykyisten reittien matkailukäytölle lienee kuitenkin se, että suuri yleisö ei ole löytänyt reittejä. Niistä ei tiedetä eikä niistä tiedoteta (Karjalainen 1991). Puutteelliset ja laadultaan heikot reitit eivät vedä matkailijoita puoleensa, vaikka itse maisemamaakunta ja reittiä ympäröivä alue saattaisi tarjota vetovoimaiset puitteet luontomatkailuun, ja retkeilyreitti tarjoaisi mahdollisuuden ja väylän alueeseen tutustumiseen mieluisan ulkoiluharrastuksen merkeissä.

3 Kiinnostus reittiharrastamiseen

Suomalaisten kiinnostusta retkeilyyn tutkittiin Metsäntutkimuslaitoksessa 1991–1992. Tutkimuksen kohteena oli reittiharrastaminen, josta valittiin kävely, maastohiihto ja pyöräily tutkimuksen kohteeksi. Tutkimus oli osa kansainvälistä vertailututkimusta (Lime ym. 1991, Sievänen ym. 1992). Suomen koko väestöstä satunnaisesti poimitulle 3 000 henkilölle lähetettiin kyselylomakkeita, joissa tuhannessa kysyttiin hiihtämisestä, tuhannessa pyöräilystä ja tuhannessa kävelystä ja patikoinnista. Vastauksia saatiin noin 65 prosentilta otokseen valitulta henkilöltä.

Tutkimuksessa kysyttiin useita reittiharrastamisen perustietoja. Kyselyyn vastanneista hieman yli 80 % osallistui kävelyyn, runsaat 60 % pyöräili ja runsaat 40 % hiihti vuosittain. Kävelytutkimukseen osallistuneista lähes puolet ilmoitti kävelleensä silloin tällöin yli 10 km pituisia matkoja. Pitkän matkan kävelijöistä 28 % oli tehnyt useamman päivän retken, johon sisältyi yöpymistä. Hiihtäjistä noin 30 % kertoi tehneensä pitkän matkan hiihtoretkiä (yli 20 km), ja pitkän matkan hiihtäjistä 20 % oli tehnyt useamman päivän hiihtoretken. Pyöräilijöistä vastaavasti 20 % oli harrastanut pitkän matkan pyöräilyä (yli 30 km), ja heistä 23 % oli tehnyt useamman päivän pyöräretken (taulukot 1–4). Yleisin tapa yöpyä retkeilyn aikana oli telttamajoitus joko leirintäalueella tai maastossa. Reittiharrastamisen väestöpohja on varsin laaja, vaikka usean päivän kestävää retkeilyä ei harrasta kuin noin 10 % kaikista kävelyn harrastajista, 3 % kaikista hiihtäjistä ja 6 % kaikista pyöräilyn harrastajista.

Taulukko 1. Kävelyn ja patikoinnin harrastajien pisin kävelymatka, jonka he olivat tehneet kyselyä edeltäneen vuoden aikana (Sievänen 1995).

Pisin kävelymatka (viimeisen vuoden aikana)	%
alle 5 km	17
5–9 km	35
10–14 km	29
15–19 km	9
20–24 km	3
25 km tai enemmän	7
yht. (N=464)	100

Taulukko 2. Hiihdon haarastajien pisin hiihtomatka, jonka he olivat tehneet kyselyä edeltäneen vuoden aikana (Sievänen 1995).

Pisin hiihtomatka (viimeisen vuoden aikana)	%
alle 5 km	14
5-9 km	30
10-19 km	27
20-29 km	17
30-49 km	6
50 km tai enemmän	6
yht. (N=277)	100

Suomalaisista kävelyn harrastajista 50 % oli harrastanut patikkaretkeilyä kotiseudun ulkopuolella, ja heistä 15 % oli osallistunut vastaavaan retkeilyyn ulkomailla. Hiihtoretkeilyä sisältävistä lomamatkoista 40 % oli suuntautunut Lappiin, mutta vain

Taulukko 3. Pyöräilyn harrastajien pisin pyörämatka, jonka he olivat tehneet kyselyä edeltäneen vuoden aikana (Sievänen 1995).

Pisin pyöräilymatka (viimeisen vuoden aikana)	%
alle 5 km	8
5–14 km	37
15–29 km	33
30–64 km	15
65–99 km	1
100 km tai enemmän	5
yht. (N=388)	100

9 % pitkän matkan hiihdon harrastajista oli käynyt hiihtämässä ulkomailla. Kiinnostus pitkän matkan patikointiin tai hiihtämiseen yleensä, ja erityisesti kotipaikkakunnan ulkopuolella, ei kuitenkaan ole massailmiön luokkaa. Vaikka kävelyn harrastajista 29 % ja hiihdonharrastajista 43 % ilmaisi kiinnostuksensa retkeilyn ja hiihtovaelluksen tyyliseen harrastamiseen, vain osa tästä joukosta on kiinnostunut matkustamaan harrastuksen vuoksi. Mielenkiintoisimmat kävelyretkeilyn kohdealueet olivat Lappi, jonne oli vetoa 56 prosentilla harrastajista, ja Järvi-Suomi, jonne suuntaisi 24 % patikoinnin harrastajista. Hiihdon harrastajien joukossa Lappi oli ylivoimaisesti vetovoimaisin alue, jonne halusi 65 % harrastajista, sitten Kainuu (21 %), Vaara-Karjala (18 %) ja Järvi-Suomi (15 %). Pyöräilijöille Järvi-Suomi ja Etelärannikon alue olivat mielenkiintoisimmat kohteet. Kolmannekselle reittiharrasta-

Taulukko 4. Pitkän matkan kävelyn, hiihdon ja pyöräilyn harrastajien jakautuminen sen mukaan, miten he yöpyivät usean päivän kestäneen retkeilyn aikana.

Yöpyminen usean päivän retkeilyn aikana	Kävely (N=283)	Pyöräily (N=162)	Hiihto (N=138)
		%	
en ole tehnyt usean päivän retkeilyjä	72	77	80
alueen majoitusliikkeissä	2	2	3
lomamökissä/teltassa leirintäalueella	6	10	7
teltassa maastossa/autiotuvassa	15	4	9
sukulaisten/tuttavien luona	4	7	0
muualla	1	0	1
yht.	100	100	100

Taulukko 5. Kävelyn, hiihdon ja pyöräilyn harrastajien jakautuminen sen mukaan, mitkä ovat mieluisimmat retkeilyn kohdealueet.

Mieluisimmat retkeilyn kohdealueet	Kävely (N=439)	Pyöräily (N=644) % *	Hiihto (N=275)
kotiseudullani	33	29	37
Lapissa	56	21	65
Kainuussa	20	5	21
Pohjanmaalla	5	7	4
Vaara-Karjalassa	17	13	18
Järvi-Suomessa	24	37	15
Etelärannikolla	13	26	5
ulkomailla	15	16	9
en ole kiinnostunut pitkän matkan retkeilystä	18	23	14
yht.	100	100	100

* valittu kolme kiintoisinta kohdetta; %-osuus vastanneista valinnut ko. kohteen

jista oma kotiseutu on riittävän mielenkiintoinen kohde, joten retkeilyä halutaan harrastaa erityisesti lähialueilla (Taulukko 5). Reittiharrastaminen ei todennäköisesti muodostu suureksi massaturismiksi tulevaisuudessakaan, vaan retkeilyn vuoksi matkailevien määrä pysynee suhteellisen pienenä, joskin kasvavana joukkona.

Suomen kannalta on tietysti mielenkiintoista arvioida myös ulkomailta meille tulevien matkailijoiden määrä. Reittiharrastajina keskieurooppalaiset, etenkin saksalaiset, matkailijat ovat tärkeä ryhmä. Luontomatkailun tai ekomatkailun kannalta merkitystä on kohdealueiden valinnalla, matkailijoiden motiiveilla ja käyttäytymismalleilla. Steingrube'n (1992) tutkimus osoittaa, että Järvi-Suomi on vetovoimaisin kohdealue niille ulkomaalaisille matkailijoille, joille Suomi on määränpää sinänsä. Lappi on tärkeä erityisesti läpikulkumatkailulle. Matkailijoiden mielenkiinto ja motiivit jakautuivat siten, että 60 % ilmaisi yleisiä matkailumotiiveja kuten virkistys, sukulaisvierailut ja maantuntemus, noin 20 % korosti luontoa ja luontoympäristöä matkailumotiivinaan, ja noin 5 % jonkinlaista urheilu- tai liikuntamotiivia. Kun reittiharrastamisessa yhdistyy luonto- ja liikuntamotiivit, voidaan arvioida, että enimmillään neljännes ulkomaalaisista matkailijoista on niitä, joiden mielenkiinto kohdistuu retkeilymahdollisuuksien hyödyntämiseen. Ulkomaalaisten mielenkiinnon kohteena on ensisijaisesti Etelä-Suomi, missä retkeilyreittien tarjonta on toistaiseksi melko heikkolaatuista.

4 Retkeilyn ja ekomatkailun yhteensopivuus

Retkeilyn ja retkeilyreittien tarjoamia mahdollisuuksia ekomatkailulle tulee tarkastella niin ekologisesta ja luonnonvarojen kestävän käytön näkökulmasta kuin yhteiskunnallisesta, sosiaalisesta ja taloudellisesta näkökulmasta.

Matkailun yhteiskunnallisia vaikutuksia tarkastellaan usein aluetaloudellisesta näkökulmasta. Ekomatkailun edellytykset ovat pääosin maan syrjäisillä ja luonnonvaroiltaan vielä rikkailla alueilla. Viime vuosina on valtiovalta subventoinut melko voimakkaasti matkailua pohjoisessa Suomessa ja muuallakin kehitysaluetuen nimissä. Matkailu saa yhteiskunnan tukea myös siten, että monet matkailun ohjelmapalvelut tukeutuvat suuressa määrin valtionmaiden luonnonvaroihin, erämaihin, tuntureihin, kalavesiin ja metsiin. Metsähallitus käyttää

budjettivaroja virkistyspalvelujen ylläpitämiseen. Virkistyspalvelut ovat matkailijoille pääosin maksuttomia silloin kun alueella liikkuminen on jokamiehenoikeus. Matkailuyritysten asiakkaat voivat hyödyntää virkistyspalveluja samoilla perusteilla.

Luonto- ja ekomatkailu tuo tullessaan elinkeinomahdollisuuksia syrjäisille seuduille ja siten edesauttaa näiden alueiden taloudellista selviytymistä. Vieraiden mukanaan tuomia ongelmia ei kuitenkaan voi unohtaa (Krippendorf 1987). Matkailijoita on monenlaisia. Osa matkailijoista odottaa tiettyä mukavuustasoa ja tuo tarpeineen tullessaan tavaraa ja tapoja, jotka eivät ole perinteisesti kuuluneet matkailun kohdealueelle. Kulttuurisia eroja on Suomessa nimenomaan Lapin perinteisen elämänmuodon ja uusien matkailukeskusten elämänmuodon välillä. Varsinainen ekomatkailija – retkeilijä – ei välttämättä osallistu kovin paljon itse matkailukeskusten elämään. Tarvitessaan hän saattaa kuitenkin käyttää matkailukeskuksen palveluja. Matkailukulttuurien välisistä eroista samoin kuin matkailijoiden ja paikallisten elämäntapojen välisistä eroista saattaa syntyä ristiriidan aiheita ja ongelmia. Eräs tyyppillinen ongelma on roskaantuminen. Aikaisemmin retkeilijät olivat niitä, joiden jälkiä kutsuttiin roskaantumiseksi. Nyt retkeilijät ovat omaksuneet kertakäyttökulttuurin vastaisen ajattelun, ja kokevat muiden, lähinnä motorisoituneiden liikkujien, ovatpa he sitten matkailijoita tai paikallisia, jättävän liikaa jälkiä luontoon.

Matkailu on aina energiaintensiivistä toimintaa. Matkailussa siirrytään paikasta toiseen, tarvitaan majoitusta ja muita palveluja. Matkailtaessa väistämättä kulutetaan ylimääräistä verrattuna siihen, että loma vietettäisiin kotona. Perusasetelmana ekomatkailu ei tästä poikkea, vaikka ekomatkailu pyrkiikin ympäristöystävälliseen matkailuun. Retkeilymuotoinen matkailu voi olla parhaimmillaan kaikkein ympäristöystävällisin matkailumuoto, sillä tyyliin kuuluu käyttää julkisia liikennevälineitä retkeilyalueelle siirtymisessä, ja itse retkeiltäessä kulutetaan suhteellisen vähän. Sen sijaan kielteistä on se, että vetovoimaiset retkeilyalueet sijaitsevat usein varsin kaukana käyttäjästään, joten matkustaminen on energiaa kuluttavaa ja aiheuttaa samoja ympäristövaikutuksia kuin muukin liikenne.

Kaiken matkailun, myös ekomatkailun, ongelmat tulevat esiin silloin, kun matkailu muuttuu massamuotoiseksi eli kun suuria määriä matkailijoita alkaa vierailla jollakin luonnontilaisella alueella. Massamatkailun eräs tunnuspiirre on järjestettyjen seuramatkojen alkaminen. Eräissä Lapin matkakohteissa, kuten Saariselällä ja Ylläksellä, tämä on jo tapahtunut (Saarinen 1995). Massamatkailun ongelmiksi koetaan paitsi matkailijoiden määrä myös "laatu". Massamatkailijan matkustamismotiivit ovat yleensä varsin moninaiset, ja massamatkailija on harvoin erityisen kiinnostunut juuri siitä kohteesta, johon hän tulee. Massamatkailukohteissa tapahtuu ns. yleismatkailullisen ilmeen muodostumista, jolloin kohdealue menettään omia ominaispiirteitään. Tällainen kohdealue on aikaisemmin saattanut olla yksittäismatkailijoiden mielenkiinnon kohteena, ja massamatkailun myötä kohteen varhaiset kävijät korvautuvat muilla matkailijoilla. Korvautumisilmiötä on jo todennäköisesti tapahtunut tai tapahtumassa suosituimmilla retkeilyalueilla kuten Saariselällä ja Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa. Ekomatkailu ei tunnusmerkkiensä perusteella voi olla massamatkailua.

Luonnollisesti retkeily itsessään kuluttaa luontoa, mutta kulumisen voimakkuus riippuu sekä retkeilijöiden määrästä että heidän käyttäytymisestään. Kulumisvaurioita voidaan välttää monin kulkemista ohjaavin keinoin sekä rakentamalla reittipohjia ja reittipalveluja. Tämä on välttämätöntä erityisesti pohjoisen Suomen herkästi kuluvilla maastotyypeillä. Tutkimukset ovat osoittaneet, että 80–90 % retkeilijöistä kulkee pääosin merkittyjä reittejä pitkin ja vain harvoin poikkeaa polulta (Sievänen ym. 1992, Sievänen 1995). Helposti kuluvilla alueilla reittejä rakennetaan paremmin kulutusta kestäviksi, ja kasvilli-

suutta pyritään elvyttämään. Tästä esimerkkinä on Kiilopään alue Urho Kekkosen kansallispuistossa. Ekomatkailun periaatteisiin kuuluu, että matkailijan jäljet luonnossa ovat mahdollisimman huomaamattomat. Tätä periaatetta on vaikea toteuttaa silloin kun suuri joukko ihmisiä on kiinnostunut samasta alueesta. Suosittu alue joko kuluu, jos se pidetään luonnontilaisena, tai sen luonne muuttuu silloin kun sinne on rakennettava suuria ihmismääriä kestävät palvelurakenteet.

Retkeilyllä ekomatkailun muotona on toisellakin tavalla rajoitetut mahdollisuudet. Retkeilyn vetovoima on sen tarjoama mahdollisuus yksityisyyteen, yksityisiin tai yksinäisiin kokemuksiin, joihin liittyy paitsi erämainen ympäristö myös sosiaalisen ympäristön hallinta. Retkeilyn tärkeä motiivi on päästä pois arjesta, eli myös arkielämään liittyvistä sosiaalisista suhteista ja sosiaalisesta ympäristöstä. Sosiaaliset suhteet halutaan rajata omaan ryhmään tai hyvin rajoitettuun joukkoon itsensä kaltaisia retkeilijöitä. Yksityisyyden kokeminen ei onnistu alueilla tai reiteillä, joilla retkeilijämäärät ovat suuret (Stankey ja Manning 1986, Saarinen 1995). Retkeilyreittien sosaalinen kapasiteetti on kriittinen tekijä matkailun kehittämiselle reittiharrastamisen varaan.

Retkeily matkailumuotona on toisaalta tasa-arvoa lisäävää, sillä se on kustannuksiltaan edullista sekä matkailijalle että yhteiskunnalle. Mutta erityisesti erämaaretkeilyn rajoite on se, että sitä ei voi suositella suurille joukoille ihmisiä ilman että koko harrastus menettää ominaispiirteensä, jos retkeilyalueet ja -reitit ruuhkautuvat (Dustin ja McAvoy 1982). Suomessa ei vielä olla tilanteessa, jossa retkeilyyn sopivat alueet loppuisivat ja todellista ruuhkautumista syntyisi ilman vaihtoehtoja. Luonnoltaan vetovoimaisimmille alueille sen sijaan voi piankin syntyä ruuhkautumisongelmia. Jos kuitenkin halutaan tarjota erämaakokemuksia, tai halutaan pitää kiinni siitä, että retkeilijä on oikeutettu kokemaan erämaan omassa yksinäisyydesssään, mitä tapahtuu? Kuka päättää tai miten päätetään, kuka on oikeutettu nauttimaan erämaakokemuksista tai muista luontokokemuksista, silloin kun luonnonresurssit käyvät niukiksi?

Retkeily vaatii fyysistä ponnistelua ja kykyä selvitä fyysisesti vaativissa olosuhteissa. Tämä karsii jo suuren joukon ihmisiä pois retkeilyn muotoisesta ekomatkailusta. Ekomatkailun pitäisi tarjota erilaisia vaihtoehtoisia muotoja, jotka mahdollistavat luontoelämyksiä ja yksityisyyttä myös liikuntarajoitteisille henkilöille. Jos ekomatkailua halutaan kehittää matkailumuotona, olisi ekomatkailutarjonnan otettava huomioon mahdollisimman monta ihmisryhmää, ei vain fyysisesti hyväkuntoiset nuoret aikuiset. Tämä pätee myös reittipalvelujen kehittämiseen, mutta reittiharrastaminen on tietenkin vain yksi mahdollisuus ekomatkailumuodoksi.

5 Yhteenveto

Retkeilyn paras puoli on sen luonnonläheisyys. Retkeilyreitti matkailupalveluna on ainutlaatuinen siinä suhteessa, että vain sen avulla matkailija voi päästä lähelle sekä luontoa että paikallista ihmistä paikkoihin, joihin autolla liikkuen ei ole pääsyä. Toisaalta reitit tarjoavat mahdollisuuden etäisyydenottoon sivilisaatiosta ja muista matkailijoista. Sekä "lähikosketus" että "etäisyys" erottavat reittiharrastamisen tavanomaisista matkustusmuodoista. Se on reittiharrastamisen vetoava ominaisuus. Monet luontoarvot on löydettävissä liikkumalla hiljakseen tieverkoston ulkopuolella. Erityisesti erämaa-alueet tarjoavat kokemuksia, joita ei voi saavuttaa muuten kuin patikoiden tai hiihtäen kaukana muista. Nämä mahdollisuudet vetoavat aina tiettyyn joukkoon ihmisiä, ja retkeilymahdollisuudet matkailun vetovoimanatekijänä pysyvät vahvoina.

Todennäköistä on, ettei retkeily ekomatkailumuotona laajene kuitenkaan massamittoihin. Retkeilyn fyysinen vaativuus ja taitojen harjoittaminen jo rajoittavat jouk-

koa. Yhteiskunnan ja yksityisten ihmisten arvomaailman muutokset vaikuttavat siihen, minkälainen vapaa-ajanvietto kiinnostaa, mitkä harrastukset, lomanviettomuodot ja matkustustavat kulloinkin vahvistuvat ja kehittyvät. Tämän hetken nuorin sukupolvi, ns. Why-sukupolvi (nykyiset 13–19-vuotiaat), edustaa jälleen perinteisiä arvoja. Vapaa-ajan viettoa ja ulkoilua tehdään mm. perinteisen telttailun, patikoinnin ja monien muiden "vaatimattomien" ulkoiluharrastusten parissa. Ekomatkailun muodot kehittyvat uuden sukupolven myötä, ja retkeilyllä on siinä varmasti oma osuutensa.

Kirjallisuus

Cohen, E. 1979. A phenomenology of tourist experiences. Sociology 13: 179–202.

Dustin, D. & McAvoy, L. 1982. The decline and fall of quality recreation opportunities and environments? Environmental Ethics 4: 49–57.

Fennel, D.A. & Eagles, P.F.J. 1990. Ecotourism in Costa Rica: A conceptual framework. Journal of Park and Recreation Administration 8(1): 23–34.

Hirn, S. & Markkanen, E. 1987. Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia. Matkailun edistämiskeskus. Suomen matkailuliitto. Gummerus Oy, Jyväskylä. 376 s.

Jacobson, S.K. & Robles, R. 1992. Ecotourism, sustainable development and conservation education: Development of a tour guide training program in Tortuguero, Costa Rica. Environmental Management 16(6): 701–713.

Karjalainen, E. 1991. Retkeilyreittien laatutekijät. Helsingin yliopisto. Ympäristönsuojelun laitos. Pro gradu-tutkielma. 94 s. + liitteet.

Kretchman, J.A. & Eagles, P. 1990. An ananlysis of the motives of Ecotourists in comparison to the general Canadian population. Loisir et société (Society and Leisure) 13(2): 499–508.

Krippendorf, J. 1987. The holiday makers. Understanding the impact of leisure and travel. Heineman Professional Publishing. Oxford. 160 s.

Kyöstiö, K. 1992. Retkeilyreitit aluesuunnittelun ja -hallinnon näkökulmasta. Helsingin yliopisto. Suunnittelumaantieteen pro gradu-tutkielma. 87 s. + liitteet.

Lehman, D. 1988. Long distance trails. Unpublished paper. University of Minnesota.

Lime, D., Anderson, D., Teigland, J., Sievänen, T., Jensen, F. & Thompson, J.L. 1991. An exploratory international investigation of long-distance trails: Ideas for consideration in Minnesota. Final report to: Minnesota Department of Natural Resources Trails and Waterways Unit and The Legislative Commission on Minnesota Resources. University of Minnesota. 38 s.

Maamme retkeilytoiminnan kehitys. 1977. Suomen matkailuliitto. 68 s.

MacCannel, D. 1989. The tourist: A new theory of the leisure class. Schocken Books, New York. 214 s.

Saarinen, J. 1995. Urho Kekkosen kansallispuiston retkeily-ympäristön viihtyisyys. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 37. 77s.

Sepponen, P. & Lohiniva, S. 1994. Luontomatkailu - uusi tutkimuskohde. Julkaisussa: Sulonen, S. & Kangas, J. (toim.). Näkökohtia metsien monikäytöön. Metsien monikäytön tutkimusohjelman tutkimuspäivä Espoossa 1993. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 488: 113–122.

Sievänen, T. 1993. Kolin kansallispuiston kävijät. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 465. 53 s.

— 1994. Long-distance trails as a recreation resource for ecotourism in Northern Europe. Julkaisussa: Proceedings of IUFRO Interim Meeting and Excursion in South Korea and China-Taipei 30 August – 10 September, 1993. s. 83–91.

— 1995. Reittiharrastaminen Suomessa. Käsikirjoitus Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja varten. Metsäntutkimuslaitos.

Sievänen, T., Anderson, D., Lime, D. & Teigland, J. 1992. Comparative recreation research and experiences of long-distance trail studies. Julkaisussa: Sievänen, T. (ed.). Nordic outdoor recreation. Finnish Forest Research Institute. Working Papers 439. Helsinki, s. 47–61.

Stankey, G.H. & Manning, R.E. 1986. Carrying capacity of recreational settings. Julkaisussa: A literature review. The Preseident's Commission on Americans Outdoors: 47-57- U.S. Government Printing Office.

Steingrube, W. 1992. Der bundesdeutsche Finnland-Tourismus. Eine motiv- und verhaltenanalytische Reiseroutenuntersuchung. Frankfurter Geographische Hefte 61. Selbstverlag Frankfurt am Main. 277 s.

Suomen Matkailuliitto. 1976. Valtakunnallinen ulkoilureitistösuunnitelma. Ulkoilureittivaliokunta. Helsinki. 55 s.

Teigland, J., Anderson, D., Lime, D. & Sievänen, T. 1992. Long-distance trails and trail systems. Basic concepts. Julkaisussa: Sievänen, T. (ed.). Nordic outdoor recreation. International comparative studies. Proceedings of the workshop held in Siuntio, Finland 9–10.9.1992. Finnish Forest Research Institute. Working Papers 439. Helsinki. s. 38–46.

Pyhätunturin kansallispuiston kävijät ja käytön jakaantuminen kesällä 1988

Anna-Liisa Sippola

Lapin yliopisto, Arktinen keskus,
PL 122, 96101 Rovaniemi
alsippol@levi.urova.fi

1 Johdanto

Kansallispuistot on perustettu paitsi suojelemaan alueidensa luontoa, myös yleisiksi nähtävyyksiksi. Monet maamme kansallispuistoista ovat suosittuja retkeily- ja virkistysalueita, ja niihin on rakennettu reittejä, luontopolkuja ja autiotupia palvelemaan kävijöiden tarpeita. Kansallispuistojen virkistyskäytöstä on kuitenkin yllättävän vähän täsmällistä tietoa. Puistojen hoidon suunnittelemiseksi olisi oleellista tietää mm. kuinka paljon kävijöitä on, mille ajanjaksoille käyttö vuoden aikana painottuu, kuinka käyttö jakaantuu puiston sisällä, mitkä ovat matkailijoiden motiivit puistoon tulolle, miten matkailu ja virkistyskäyttö vaikuttavat alueen kasvillisuuteen ja eläimistöön, ja kuinka matkailijoiden odotukset ja kokemukset vastaavat toisiaan.

Pelkosenniemen kunnassa sijaitseva Pyhätunturin kansallispuisto on eräs maamme vanhimmista luonnonsuojelualueista. Se on ollut suosittua retkeilyaluetta vuosikymmenien ajan. Aikojen kuluessa puiston ympäristön luontoa on rajusti muutettu, ja puisto on jäänyt osittain luonnontilaiseksi saarekkeeksi hakkuuaukeiden ja aurausalueiden keskelle. Puiston ympärille on myös kasvanut mittavia turistikeskuksia: puiston kupeeseen Pyhätunturin matkailukeskus ja puistosta n. 20 km länteen Luoston matkailukeskus. Samalla puiston käyttöpaineet ovat lisääntyneet.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Pyhätunturin kansallispuiston kävijämääriä, kävijärakennetta ja käytön jakaantumista puiston eri osissa. Tutkimus on tehty kesäaikana, jolloin sekä maaston kuluminen että kävijöiden eläimistölle ja kasvillisuudelle aiheuttamat haitat ovat suurimmillaan. Tutkimustulokset ovat monelta osin suuntaa-antavia, ja ne, samoin kuin mm. kävijämäärien laskemisessa käytetyt menetelmät saavat toivottavasti tulevaisuudessa tarkennusta uusissa tutkimuksissa.

2 Tutkimusalueen sijainti ja yleispiirteet

Pyhätunturin kansallispuisto sijaitsee Koillis-Lapissa Pelkosenniemen ja Kemijärven kuntien rajalla, n. 50 km napapiirin pohjoispuolella (kuva 1). Kuntien välinen raja kulkee puiston halki Noitatunturin huipun kautta. Etäisyys maanteitse Kemijärven kaupunkiin on n. 50 km, Rovaniemelle n. 130 km ja Helsinkiin n. 970 km. Puisto liittyy luoteisosastaan Luoston luonnonhoitometsään. Välittömästi puiston vieressä sen itäosassa sijait-

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 95–110.

see Pyhätunturin matkailukeskus. Luoston matkailukeskukseen tulee Kultakerolta puiston itälaidasta matkaa noin 25 km.

Kansallispuisto perustettiin vuonna 1938 maamme ensimmäisten luonnosuojelualueiden joukossa. Alkujaan puiston pinta-ala oli 31 km^2. Vuonna 1982 puiston lounaisosaan liitettiin 11 km^2 suuruinen alue, joka oli aiemmin ollut metsätalouskäytössä. Vuonna 1991 puistosta luovutettiin Pelkosenniemen kunnalle 130 ha alue Kultakeron koillisrinteeltä laskettelurinteen rakentamista varten. Vaihdossa puistoon liitettiin yhteensä n. 255 ha alueita Huttulomasta puiston pohjoispuolelta sekä Tunturilammen eteläpuolelta puiston eteläosasta. Nykyisin puiston pinta-ala on n. 43 km^2. Puisto on ollut perustamisestaan lähtien Metsäntutkimuslaitoksen hallinnassa.

Pyhätunturin alue on usein mainittu "maamme eteläisimmäksi suurtunturiksi" tai "Lapiksi pienoiskoossa". Puistoa luonnehtii seitsemän kilometrin mittainen itä-länsisuuntainen tunturijono, joka on jäänne noin 1800 miljoonaa vuotta sitten poimuttuneesta Karelidien vuorijonosta (Aartolahti 1980). Samaan vuorijonoon Pyhätunturin huippujen kanssa kuuluvat luoteinen Luoston tunturijakso ja kansallispuiston ulkopuolelle koillisessa jäävä Soutajan vaara (Pyhätunturin kansallispuiston runkosuunnitelma 1985). Tunturien huiput nousevat keskimäärin 300 m ympäröivää maastoa korkeammalle, joten ne ovat merkittävä tekijä sekä lähi- että kaukomaisemassa. Alue kuuluu kasvillisuudeltaan pohjoisboreaaliseen havumetsävyöhykkeeseen. Karu kallioperä heijastuu puiston kasvipeitteessä: vallitsevana kasvillisuustyyppinä ovat kuivahkot mäntykankaat ja tunturien ylärinteillä niukkalajiset varpukankaat. Leimaa-antavana Pyhätunturin paljakka-alueelle ovat laajat kivilouhikot eli rakat, jotka ovat lähes kasvittomia. Alueen kuusikot ovat Peräpohjolalle tyypillisiä paksusammalkuusikoita. Soita puiston alueella on vähän. Tunturiaapa puiston eteläosassa edustaa tyypillistä peräpohjalaista aapasuota rimpineen ja jänteineen (Matero 1987). Alueen eläimistö on vuosikymmenien kuluessa muuttunut huomattavasti. Kalliola (1942) mainitsee että kesällä 1939 puiston lajistoon kuuluivat

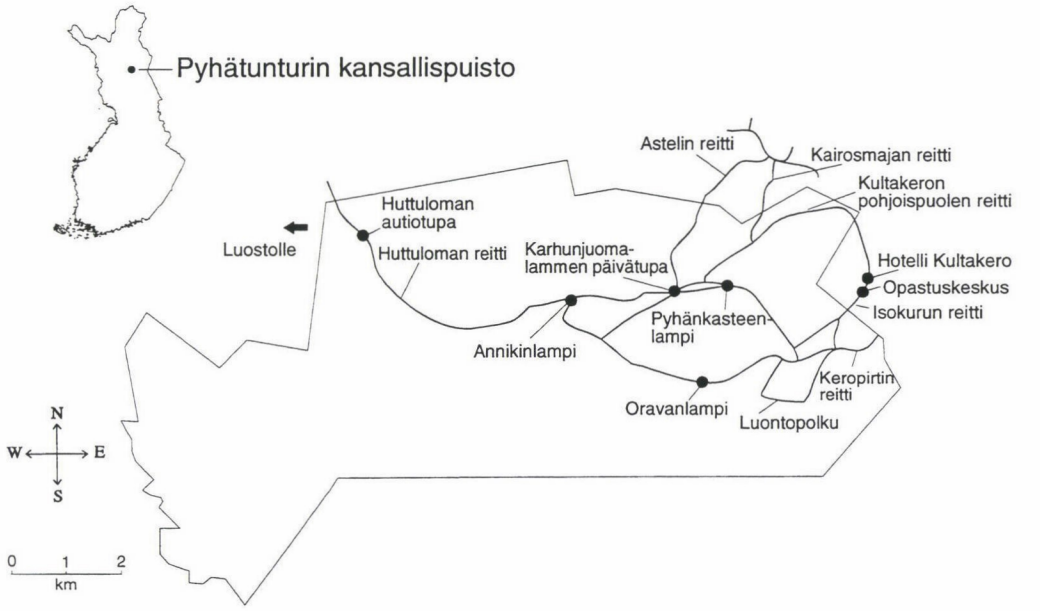

Kuva 1. Pyhätunturin kansallispuiston sijainti, kesäreitit ja tuvat.

mm. karhu, kotka, saukko, huuhkaja ja kurki. Vuoden 1985 runkosuunnitelmassa todetaan, että mm. huuhkaja, kapustarinta ja keräkurmitsa eivät enää pesi puistossa. Saukko ja kotka pesivät edelleen puistossa, mutta karhua ei alueella tavata enää muutoin kuin satunnaisesti (puistonhoitaja Tapani Vartiainen, suullinen tiedonanto 29.3.1995).

3 Pyhätunturi matkailualueena

Pyhätunturin luonnon matkailullinen vetovoima muodostuu karujen, jyrkkien tunturien, niiden välisten rotkomaisten kurujen ja ympäröivien metsä- ja suoalueiden muodostamista vastakohtaisuuksista. Pyhätunturin historia vanhana saamelaisten palvontapaikkana sekä kristillisenä kastepaikkana on omalta osaltaan luonut alueen matkailulle kulttuurista vetovoimaa. Tutkijoita, etenkin kasvitieteilijöitä, Pyhätunturilla on vieraillut 1800-luvun alkupuolelta lähtien (ks. tarkemmin Kalliola 1942).

Matkailu alueella alkoi 1900-luvun alkupuolella, kun liikemies Gösta Mallander osti v. 1936 taidemaalari Aale Hakavan alullepaneman Tunturilan ja muutti sen retkeilymajaksi. Kemijärven kunta rakennutti matkailumajan kansallispuistoon v. 1954 (Pyhätunturin kansallispuiston runkosuunnitelma 1985). Laskettelu alkoi saavuttaa Suomessa laajempaa suosiota 1960-luvulla. Pyhätunturi Oy perustettiin v. 1964, ja samana vuonna aloitettiin Kultakerolla hissirinteiden rakentaminen. Hotelli Kultakero valmistui v. 1966, ja sitä laajennettiin jo v. 1969. Kuusikymmenluvun loppupuolelle ajoittuvat myös Rautateiden Urheilun Tukisäätiön omistaman retkeilykeskus Astelin ja Kansan Raamattuseuran omistaman Kairosmajan rakentaminen (Karhio 1991).

Lomamökkirakentaminen Kultakeron ympäristössä lisääntyi voimakkaasti 1980-luvun korkeasuhdanteen aikana. Matkailijamäärien kasvaessa Metsäntutkimuslaitos rakennutti hotellin läheisyyteen opastuskeskuksen, joka valmistui v. 1984. Pyhätunturin matkailukeskus vaihtoi omistajaa v. 1987. Laskettelurinteitä rakennettiin lisää ja uusittu hotelli Pyhätunturi avattiin v. 1990. Matkailurakentamisen kiivain kausi ajoittui 1980-luvun lopulle, jolloin rakennettiin runsaasti uutta loma-asutusta Kultakeron ympäristöön, Pyhäjärven rannoille ja Soutajankankaalle. Taloudellinen lama 1990-luvun alussa pysäytti kuitenkin loma-asuntojen rakentamisen ja myynnin. Vuonna 1994 Pyhätunturin alueen majoituskapasiteetti oli n. 3 500 vuodepaikkaa ja Pyhätunturin-Luoston alueen yhteinen vuodepaikkamäärä n. 7 000 (Ulla Purhonen, Sodankylän matkailu Oy, suullinen tiedonanto 9.9.1994).

Pyhätunturin alueelle on tyypillistä se, että puiston läheisyydessä on runsaasti ammattiliittojen ja erilaisten järjestöjen majoja, jotka ovat edullisesti jäsenistön käytettävissä.

4 Puiston retkeilyreitit ja autiotuvat

Puiston ydinosan halki kulkee suunnilleen itä-länsisuuntainen retkeilyreitistö. Kultakeron matkailukeskuksesta puistoon johtaa kaksi reittiä, eteläinen Isokurun reitti ja pohjoispuolelta tunturia kiertävä reitti, joka yhtyy puiston rajan tuntumassa Kairosmajalta tulevaan reittiin. Sekä Kultakeron eteläinen että pohjoinen reitti johtavat Karhunjuomalammen päivätuvalle, jonne tulee reitti myös pohjoisesta retkeilykeskus Astelista (kuva 1). Kultakeron eteläisen reitin varrella sijaitsevat puiston suosituimmat nähtävyydet Isokuru ja Pyhänkasteenlampi. Tältä reitiltä haarautuvat myös luontopolku ja Oravanlammen kautta Noitatunturille ja Annikinlammelle johtava kesäreitti. Annikinlammelta reitti jatkuu länteen Huttuloman autiotuvalle ja edelleen puiston ulkopuolelle Luostotunturille. Kaikkiaan puistossa on 25 km merkittyjä polkuja. Kahden tuvan lisäksi puistossa on neljä nuotiopaikkaa. Tuvat ja kesäaikaiset reitit on esitetty kuvassa 1.

5 Aineisto ja menetelmät

Tutkimus tehtiin kyselytutkimuksena kansallispuistossa neljässä eri kohteessa 20.6.–1.10. välisenä aikana v. 1988. Haastattelijat päivystivät puiston rajalla, Pyhänkasteenlammella, Karhunjuomalammella ja Huttulomassa arki- ja viikonloppupäivinä sekä eri vuorokaudenaikoina. Kustakin paikasta pyrittiin saamaan yhtä suuri otos. Haastattelupäiviä kertyi keskimäärin kuusi arki- ja kuusi viikonloppupäivää muissa paikoissa paitsi Huttulomassa, jossa päivystettiin 24 arki- ja 11 viikonloppupäivää. Kussakin paikassa kaikille tavatuille kävijöille jaettiin täytettäväksi kyselylomakkeet. Ulkomaisia kävijöitä varten lomaketta oli myös englannin-, saksan ja ruotsinkielisinä. Järjestelyllä pyrittiin tavoittamaan puiston eri osissa ja eri vuorokaudenaikoihin liikkuvat kävijät. Paikanpäällä täytettävä kyselylomake palautettiin heti haastattelijoille. Kaikkiaan kyselyyn vastasi 546 henkilöä. Vastausmäärät eri kohteissa olivat seuraavat: puiston raja 135, Pyhänkasteenlampi 117, Karhunjuomalampi 140, Huttuloma 134. Vastausprosentti oli n. 80; muutama suuri ryhmä kieltäytyi vastaamasta kiireeseen vedoten.

Henkilökohtaisesti jaettavan kyselylomakkeen etuna on se, että paikanpäällä täytettäessä esiin saadaan vastaajan henkilökohtainen eikä esim. perheen mielipide. Myös vastausprosentti paikanpäällä jaettavan lomakkeen täytössä on korkea. Virhelähteinä voidaan joissakin tapauksissa pitää kiirettä jatkaa matkaa, jolloin perehtyminen kysymyksiin jäi pinnalliseksi. Puistoon tulijoiden haastatteleminen jo puiston rajalla oli ongelmallista niiden kävijöiden kohdalla, jotka olivat ensi kertaa puistossa, koska heillä ei vielä ollut käsitystä alueesta. Jonkinverran lomakkeita oli täytetty epätäydellisesti. Kaiken kaikkiaan aineisto kuitenkin oli selkeästi tulkittavissa ja vastaukset johdonmukaisia.

Kävijämäärien seuraamiseksi Isokuruun johtaville portaille asennettiin kulunvalvontalaite, joka rekisteröi jokaisen portaissa liikkuvan henkilön. Kulunvalvontalaite oli toiminnassa 6.7.–26.10.1988 ja 26.5.–28.9.1989. Kulunvalvontalaitetta käytettiin apuna arvioitaessa puiston kokonaiskävijämääriä tutkimuskuukausina. Kulunvalvontalaitteen ja haastattelujen antamia kävijämääriä oli mahdollista verrata niiltä päiviltä, jolloin haastatteluja tehtiin Pyhänkasteenlammella kulunvalvontalaitteen alapuolella. Käytetyn kulunvalvontalaitteen ongelmana oli, että laite ei pystynyt rekisteröimään kulkusuuntaa. Haastattelujen perusteella pystyttiin kuitenkin arvioimaan, kuinka suuri osa kävijöistä tuli ja poistui mitäkin reittiä puistosta. Todelliset kävijämäärät on laskettu näiden tietojen perusteella seuraavan esimerkin mukaisesti: Kävijälaskurin lukema havaintopäiviltä on 104. Kyselyn mukaan Pyhänkasteenlammella kävi k.o. päivinä 49 henkilöä jotka olivat tulleet Isokurun reittiä kävijälaskurin ohi; heistä 33 oli palannut samaa reittiä. Heidän kulkemisensa aiheutti siten 82 lukemaa kävijälaskuriin. Kun tästä vähennetään kahdesti kävijälaskurin ohi kulkeneiden määrä (2x33) saadaan niiden todellisten henkilöiden lukumäärä, jotka kulkivat laskurin ohi vain kerran (=16). Isokurun reittiä ilmoitti poistuvansa 55 haastateltavaa. Kun näistä vähennetään 33 samaa reittiä poistunutta henkilöä, saadaan niiden henkilöiden määrä, jotka pelkästään poistuivat Isokurun reittiä (55-33=22). Todellinen kulunvalvontalaitteen ohi kulkeneiden henkilöiden määrä on siten 33+16+22=71. Tämän perusteella kulunvalvontalaitteen lukemasta 68 % oli todellisia henkilöitä. Menetelmän virhemarginaaleja on tarkasteltu luvussa 6.1.

6 Tulokset

6.1 Kävijämäärät ja käytön ajallinen jakaantuminen

Kävijämääriä on seurattu vieraskirjamerkintöjen perusteella vuodesta 1978 lähtien Karhunjuomalammella, vuodesta 1980 lähtien Huttulomassa ja vuodesta 1985 lähtien opastuskeskuksessa. Merkintöjen perusteella

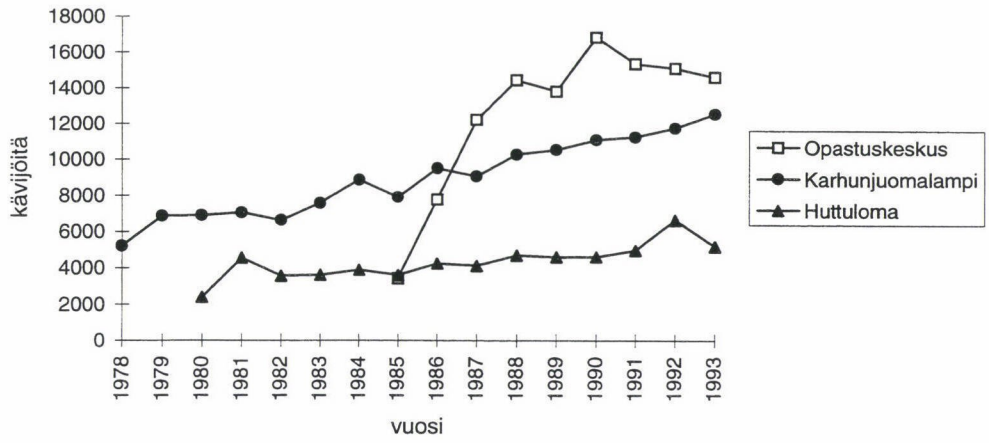

Kuva 2. Kävijämäärien kehitys Pyhätunturin kansallispuiston opastuskeskuksessa, Karhunjuomalammen päivätuvalla ja Huttuloman autiotuvalla vuosina 1978-1993 vieraskirjamerkintöjen perusteella.

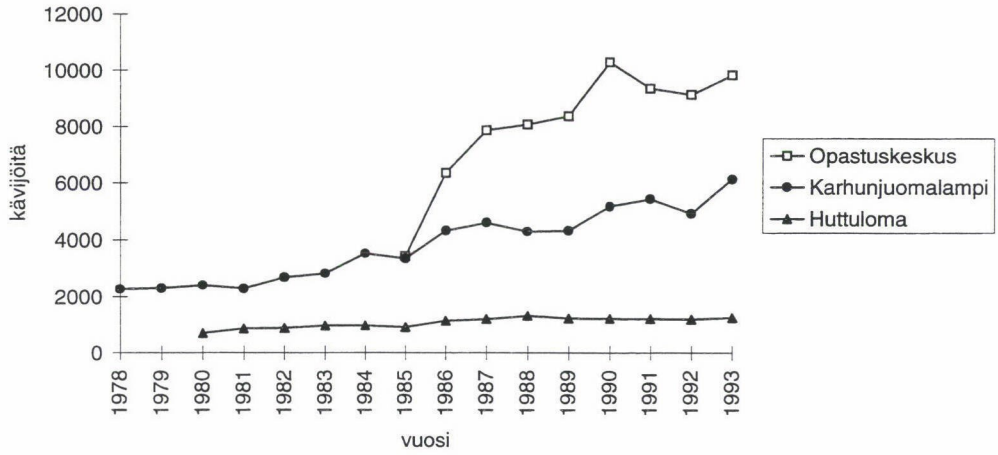

Kuva 3. Opastuskeskuksen, Karhunjuomalammen päivätuvan ja Huttuloman autiotuvan kesäaikaiset kävijämäärät (kesä-lokakuu) vuosina 1978-1993.

kokonaiskävijämäärät ovat nousseet vuodesta 1986 vuoteen 1993 mennessä 2,5-kertaiseksi Karhunjuomalammella ja noin kaksinkertaisiksi opastuskeskuksessa ja Huttulomassa (kuva 2). Vieraskirjamerkintöjen mukaan kesäaikaiset (kesä–lokakuu) kävijämäärät ovat kasvaneet ennenkaikkea puiston keskiosissa Karhunjuomalammella, jossa kävijämäärät ovat 15 vuoden aikana nousseet 2,7-kertaisiksi, kun taas Huttulomassa kävijämäärä on ajanjaksolla 1980–1993 1,7-kertaistunut (kuva 3). Opastuskeskuksessa kesäkävijöiden määrä on noussut 1,5-kertaiseksi jaksolla 1986–1993. Talvikävijöiden (marras-toukokuu) määrissä on huomattavasti enemmän vuosien välistä vaihtelua kuin kesäkävijöiden määrässä.

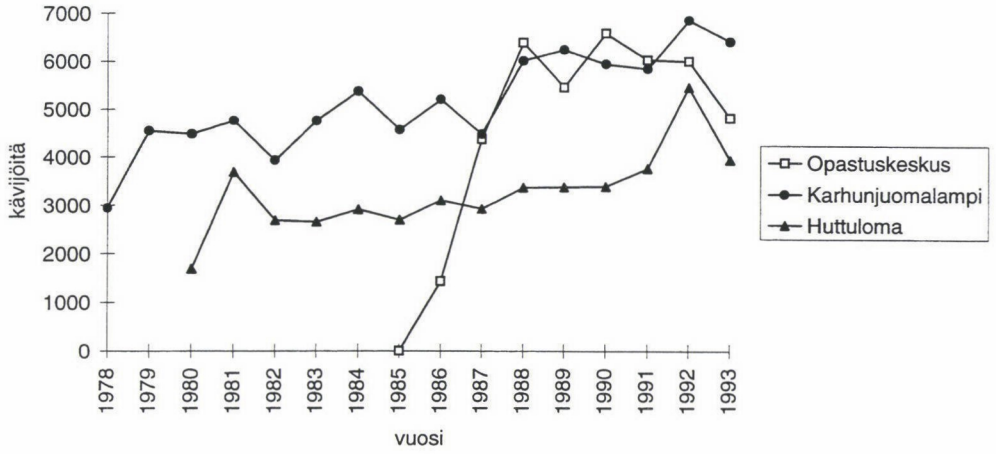

Kuva 4. Opastuskeskuksen, Karhunjuomalammen päivätuvan ja Huttuloman autiotuvan talviaikaiset kävijämäärät (marras-toukokuu) vuosina 1978-1993. Opastuskeskus oli ensimmäisen kerran avoinna koko vuoden v. 1986.

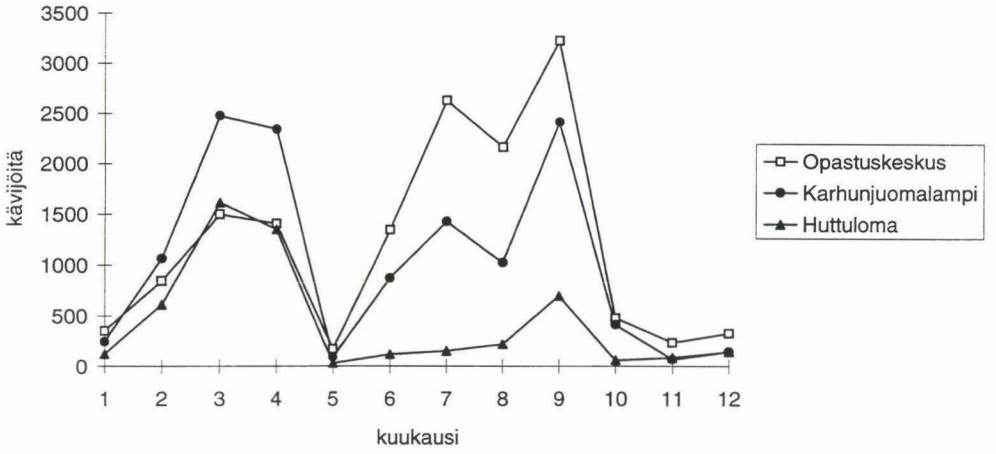

Kuva 5. Kuukausittaiset kävijämäärät opastuskeskuksessa, Karhunjuomalammen päivätuvalla ja Huttuloman autiotuvalla vieraskirjatietojen perusteella v. 1993.

Talvikävijät näyttävät kuitenkin jakaantuvan tasaisemmin puiston sisällä, sillä kasvu on ollut samaa suuruusluokkaa sekä Karhunjuomalammella että Huttulomassa (kuva 4). Talvikävijöiden määrä on kasvanut opastuskeskuksessa noin kolminkertaiseksi vuodesta 1986, jolloin opastuskeskus oli ensimmäisen kerran avoinna koko vuoden. Keskuksen kävijämäärä näyttää kuitenkin kääntyneen lievään laskuun 1990-luvun alusta lähtien.

Käytön vuodenaikainen jaksottuminen näkyy selvästi vieraskirjamerkinnöistä. Suurin kävijähuippu ajoittuu syyskuulle, muut huippukuukaudet ovat maalis–huhti ja heinä–elokuu (kuva 5). Kävijähuiput eivät ajoitu tasaisesti puiston eri osiin: opastuskeskuksessa on selvästi enemmän kesä- kuin

talvikävijöitä, Karhunjuomalammella kevättalven ja ruska-ajan kävijämäärät ovat yhtä suuret, ja Huttulomassa puolestaan talvikävijöitä on selvästi enemmän kuin kesäkävijöitä (kuva 5). Suksilla liikkumisen helppous kävellen liikkumiseen verrattuna epäilemättä hajoittaa talviset liikkujat laajemmalle alueelle. Koska varsinainen kyselytutkimus ajoittuu pelkästään kesäkuukausille, tässä ei ole mahdollista verrata talvi- ja kesäkävijöiden kävijämääriä tarkemmin.

Kokonaiskävijämäärien arviointiin kesäkuukausina on käytetty sekä kävijälaskurin että vieraskirjatietojen lukuja. Kyselytutkimuksen perusteella 80,5 % kävijöistä kirjoittaa nimensä autiotupien vieraskirjaan aina tai useimmiten, eli kokonaiskävijämäärät ovat 19,5 % vieraskirjamerkintöjä suuremmat. Kävijälaskurin ilmoittamaksi todelliseksi henkilöluvuksi on laskettu 70 % kävijälaskurin lukemasta havaintojaksolla (ks. luku 5). Molempiin laskentatapoihin liittyy virhemarginaali, jonka suuruutta on vaikea arvioida. Kävijälaskurin osalta ensimmäinen virhelähde on siinä, että laskettu prosentti perustuu muutaman päivän havaintoihin, kun luotettavamman prosentin saaminen vaatisi pitempijaksoista päivystystä kävijälaskurin luona. Myöskään ympärivuorokautista päivystystä haastattelupaikalla ei pystytty järjestämään, joskin haastatteluajat pyrittiin sijoittamaan eri päivinä eri vuorokaudenaikoihin. Kolmas virhemarginaali sisältyy siihen, että kaikki kävijälaskurin ohi kulkevat eivät kulje Pyhänkasteenlammelle saakka, vaan osa voi palata takaisin jo aikaisemmin. Vieraskirjojen osalta virhelähde on siinä, että kaikki kävijät eivät käy puiston kahdella tuvalla, ja opastuskeskuksen kaikki kävijät eivät käy puistossa. Kävijälaskurin ja Karhunjuomalammen vieraskirjatietojen perusteella arvioidut kävijämäärät vuoden 1988 elo–lokakuulta ja vuoden 1989 kesä–lokakuulta on esitetty taulukossa 1. Kävijälaskurin perusteella laskettu kävijämäärä on keskimäärin 22 % suurempi kuin vieraskirjatietojen perusteella laskettu. Kävijälaskuri oli teknisen vian takia poissa käytöstä 10 päivän ajan syyskuussa 1989. Tältä ajalta kävijämäärät on arvioitu edellisen viikon kävijöiden päiväkeskiarvon avulla. Tulosten mukaan Pyhätunturin kesäaikainen kävijämäärä 1980-luvun lopulla oli 5 000–6 000 henkilöä kesäkuun alun ja lokakuun lopun välisenä aikana. Kokonaiskävijämäärä vuonna 1989 oli 7 500 ja 9 000 kävijän välillä laskutavasta riippuen (vieraskirjatiedot + 19,5 % tai vieraskirjatiedot + 19,5 % + 22 %). Vastaavalla tavalla laskettuna vuoden 1993 kokonaiskävijämäärä oli 15 000 ja 18 000 kävijän välillä.

Taulukko 1. Pyhätunturin kansallispuiston kesäkuukausien arvioidut kävijämäärät vuosina 1988 ja 1989 kävijälaskurin ja vieraskirjatietojen perusteella.

Vuosi ja kk	Kävijälaskuri	Vieraskirjatiedot
1988		
elokuu	1 194	1 055
syyskuu	2 819	2 050
lokakuu	487	307
yhteensä	4 500	3 412
1989		
kesäkuu	970	594
heinäkuu	1 723	1 238
elokuu	1 504	1 006
syyskuu	1 609	1 946
lokakuu	589	397
yhteensä	6 395	5 181

6.2 Kävijävirrat puistossa

Puiston kävijävirtojen selvittämistä varten aineistosta otettiin otos, johon poimittiin haastattelut neljältä arki- ja neljältä viikonloppupäivältä kustakin haastattelupaikasta (yhteensä kahdeksan päivän haastattelut/paikka, N=229). Tämä siksi, että koko aineiston käyttäminen olisi antanut vääristyneen kuvan kävijävirroista, koska koko aineistoon otettiin kultakin haastattelupaikalta yhtä suuri otos kävijöitä. Otoksen pohjalta lasketuista kesäaikaisista kävijöistä suurin osa (44 %, kuva 6) tuli puistoon Isonkurun reittiä.

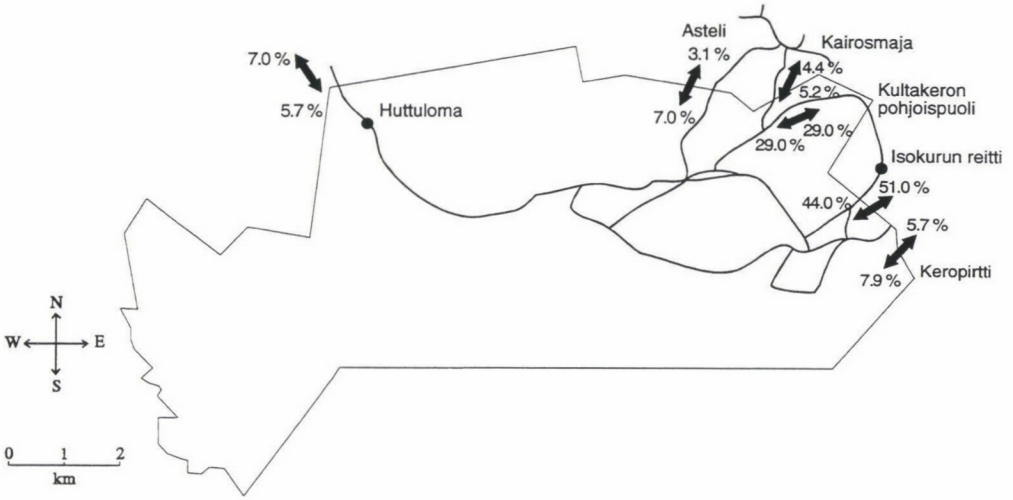

Kuva 6. Haastateltujen tulo- ja poistumisreitit kansallispuistosta. Prosentit ilmoittavat 8 vuorokauden otoksesta otettujen haastateltujen tuloreitit (nuolen kärki puistoon päin) ja poistumisreitit (nuolen kärki puistosta poispäin).

Kultakeron pohjoispuolen reittiä puistoon tuli yli neljännes kävijöistä. Tämän persuteella noin 70 % kävijöistä lähtee puistoon Pyhätunturin matkailukeskuksesta. Huttulomasta, Astelista, Kairosmajalta ja Keropirtiltä kultakin tulee 5–8 % kävijöistä. Poistumisreiteistä yleisimmät olivat Isokurun reitti (51 %), Kultakeron pohjoispuolen reitti (29 %) ja Huttuloman reitti (7 %) (kuva 6).

Kävijöiden virrat puistossa tulopaikkojen mukaan on esitetty taulukossa 2. Valtaosa (59 %) Isokurun reittiä tulleista poistui samaa tietä tai kiersi takaisin hotellille Kultakeron pohjoispuolitse. Viisi prosenttia kulki puiston halki Huttulomaan, ja muita reittejä poistui vain joitakin prosentteja kävijöistä. Kultakeron pohjoispuolelta tulleista yli puolet kiersi tunturin ja palasi Isonkurun reittiä, mutta varsin suuri osa (36 %) palasi samaa tietä takaisin. Huttulomasta ja Kairosmajalta tulijat palasivat yleensä samaa tietä takaisin, kun taas Keropirtiltä tai Astelista tulijoista alle puolet palasi samaa reittiä kuin oli tullut.

Taulukko 2. Kävijöiden poistumisreitit kansallispuistosta tulopaikan mukaan. Luvut ovat prosentteja vastanneista kullakin tuloreitillä.

Tuloreitti	Poistumisreitti					
	Keropirtti	Isokuru	Kultakeron pohjoispuoli	Kairosmaja	Asteli	Huttuloma
Keropirtti	40	24	20	-	4	12
Isokuru	1	59	34	-	1	5
Kultakeron pohjoispuoli	2	56	36	-	-	6
Kairosmaja	5	14	-	76	-	5
Asteli	4	8	36	8	36	8
Huttuloma	-	11	-	-	-	89

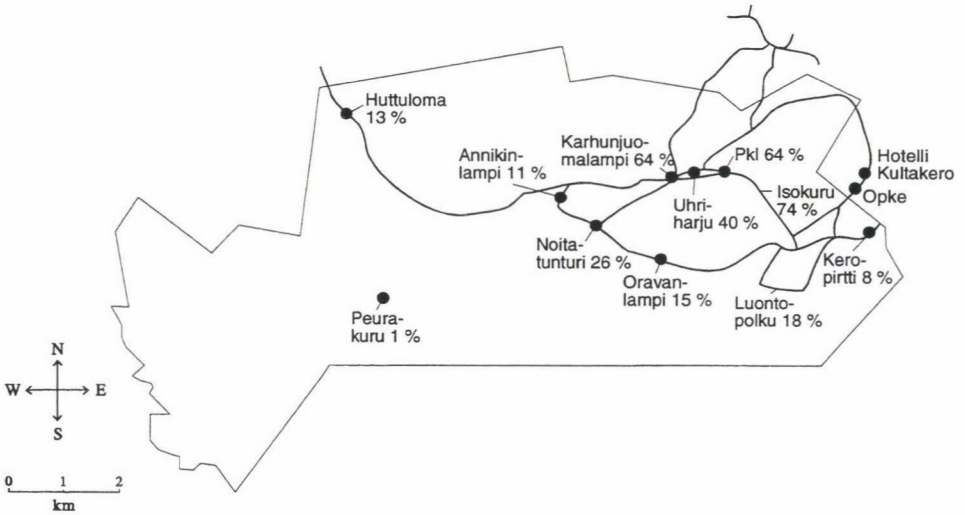

Kuva 7. Puiston käyntikohteiden suosituimmuus prosentteina kaikista vastanneista. Huomaa, että sama kävijä käy useammassa käyntikohteessa. Opke = opastuskeskus, Pkl = Pyhänkasteenlampi.

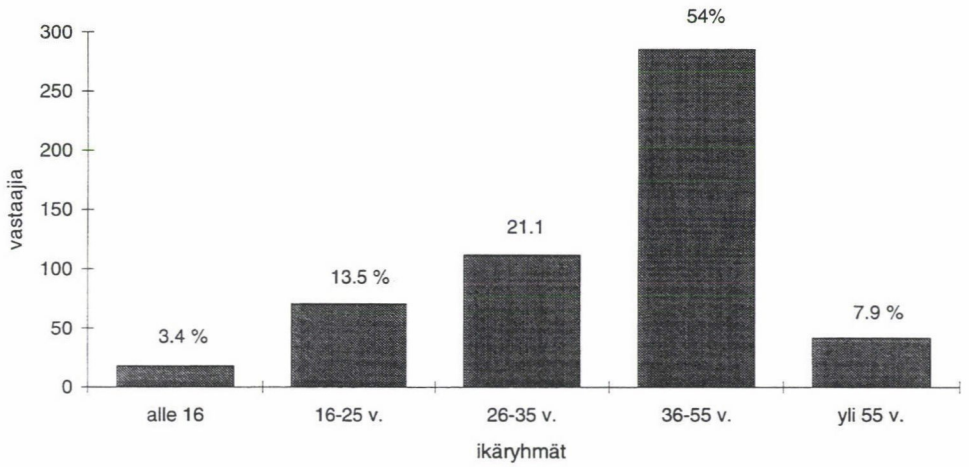

Kuva 8. Haastateltujen ikärakenne.

Kävijöiltä kysyttiin myös, missä kohteissa he käyvät tämän puistovierailun yhteydessä. Vastauksista otettiin tässäkin tapauksessa 8 päivän otos kustakin haastattelupaikasta. Vastaajista (N=315) yli 70 % ilmoitti käyvänsä Isokurussa ja yli 60 % Pyhänkasteenlammella ja Karhunjuomalammella (kuva 7). Seuraavaksi suosituimpia käyntikohteita olivat Uhriharju, Noitatunturi ja luontopolku. Huttulomassa ilmoitti käyvänsä 13 % vastaajista.

6.3 Kävijärakenne ja käyntikerrat

Haastatelluista 53 % oli miehiä ja 47 % naisia. Ikärakenne on painottunut keskiikään: yli puolet haastatelluista kuului ikäryhmään 36–55 vuotta (kuva 8). Alle 16-

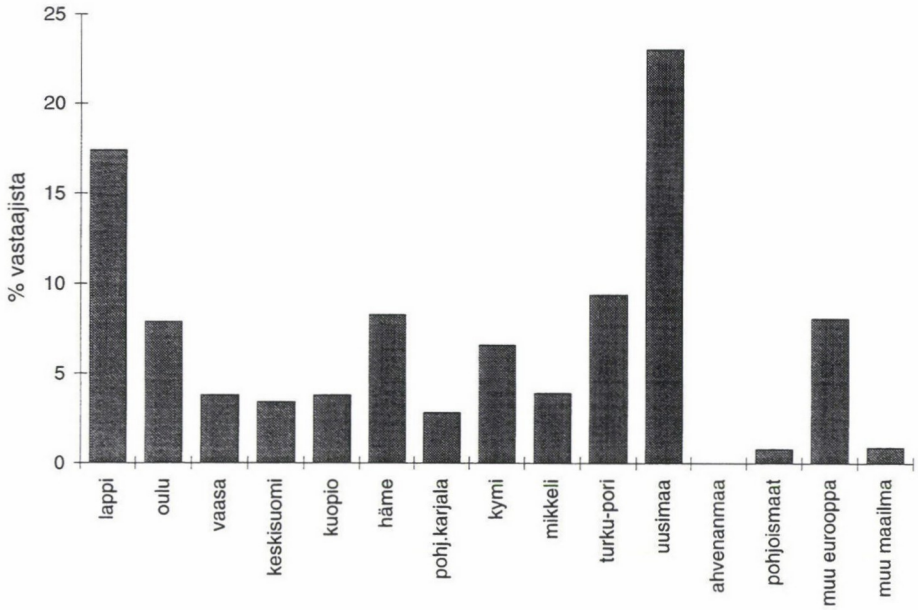

Kuva 9. Haastateltujen kotipaikka.

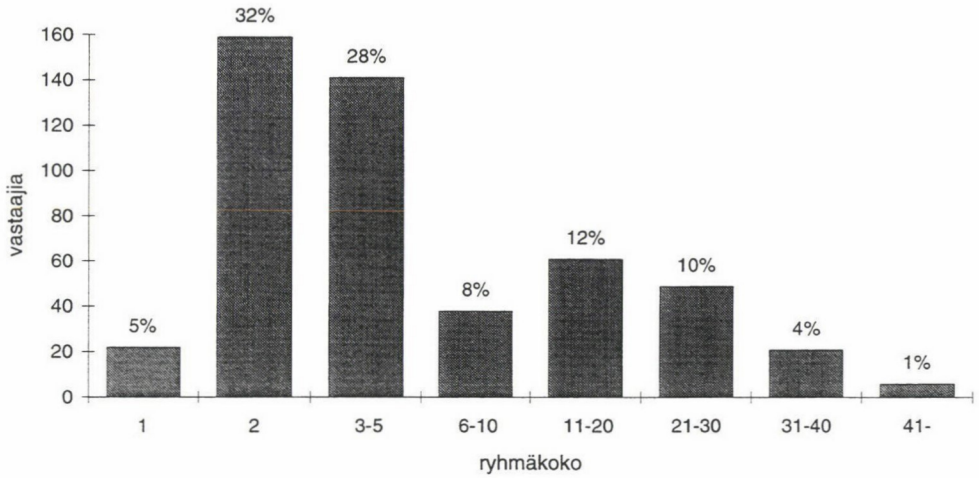

Kuva 10. Puistossa liikkujien ryhmäkoko.

vuotiaita kävijöistä oli vain 3,4 %. Lähes neljännes haastatelluista oli kotoisin Uudeltamaalta (kuva 9). Seuraavaksi eniten oli lappilaisia kävijöitä, joita ympäristökunnat (Pelkosenniemi, Kemijärvi ja Sodankylä) sekä muu Lappi yhteenlaskien oli 17 % kävijöistä. Ulkomaisia kävijöitä oli kaikkiaan 9,8 % haastatelluista, heistä pääosa oli keskieuroop-palaisia. Valtaosa kävijöistä liikkui ryhmissä: yksin puistossa kulki vain 5 % kävijöistä (kuva 10). Useimmat kävijät kulkivat 2–5 hengen ryhmissä, mutta myös suuret ryhmät ovat varsin tyypillisiä Pyhätunturilla. Yli 30 % kävijöistä kulkee 6 hengen tai suuremmissa ryhmissä.

Vastaajien ammattia kysyttiin avoimella kysymyksellä ja saadut vastaukset luokiteltiin sosioekonomisiin ryhmiin seuraavasti: 1) työnantajat: itsenäiset ammatin- tai liikkeenharjoittajat, joiden palveluksessa on vierasta työvoimaa, 2) yksinäisyrittäjät: yrittäjät, joilla ei ole palveluksessaan vierasta työvoimaa, esim. maatalouden harjoittajat, 3) ylemmät toimihenkilöt: pääsääntöisesti ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet henkilöt, jotka toimivat mm. johto-, valmistelu-, tutkimus-, suunnittelu- ja opetustehtävissä, 4) muut toimihenkilöt: alemman korkeakoulututkinnon tai opistotason tutkinnon suorittaneet, myös ammatillinen tutkinto mahdollinen, esim. teknikot, työnjohtajat, esimiestehtävissä toimivat, toimistovirkailijat jne., 5) työntekijät: maa- ja metsätalouden, teollisuuden, rakennus- ja palvelualojen työntekijät 6) eläkeläiset, 7) opiskelijat ja koululaiset, 8) kotiäidit, ja 9) muut, joiden sosio-ekonominen asema tuntematon. Vastaajista valtaosa (59 %) kuului ryhmiin muut toimihenkilöt ja työntekijät (kuva 11). Ylempiä toimihenkilöitä vastaajista oli vajaa viidennes ja opiskelijoita ja koululaisia 12 %. Eläkeläisten määrä oli yllättävän pieni, vain 3 %. Pyhätunturin kansallispuisto näyttäisi tämän tutkimuksen valossa olevan keski-ikäisten, työelämässä vahvasti kiinni olevien kansalaisten käyntikohde.

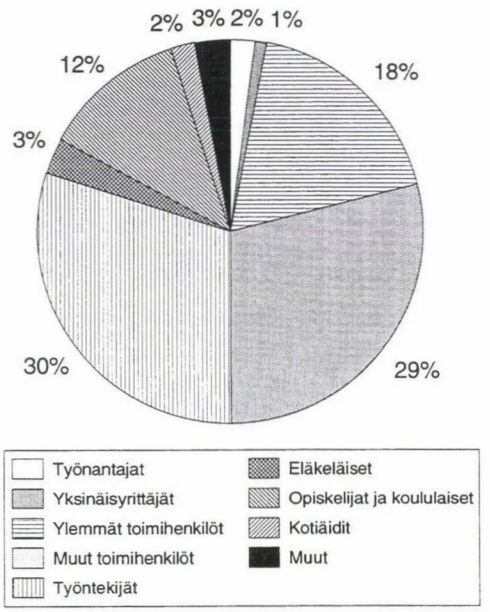

Kuva 11. Haastateltujen jakaantuminen sosioekonomisiin ryhmiin.

Haastatelluista yli puolet (52,5 %) oli ensimmäistä kertaa Pyhätunturin kansallispuistossa. Kaikista kävijöistä 61 % käy puistossa vain kerran oleskelunsa aikana. Saman verran haastatelluista (61 %) ilmoitti yöpyvänsä lähiseudun matkailuyrityksissä. Ei-yöpyjistä valtaosa käy puistossa vain kerran (kuva 12). Ne henkilöt, jotka eivät yöpyneet lähiseudun matkailuyrityksissä, mutta ilmoittivat käyvänsä puistossa useita kertoja lienevät joko paikkakuntalaisia, ei-kaupallisessa majoituksessa yöpyjiä tai telttailijoita. Kaikista vastanneista heitä oli 9,8 %. Matkailuyrityksissä yöpyvistä kävijöistä 46 % käy puistossa kerran, mutta valtaosa vierailee alueella oleskelunsa aikana puistossa useita kertoja. Opastuskeskuksessa ilmoitti käyvänsä 65,8 % vastaajista.

6.4 Motiivit puistoon tulolle ja toiminnat puistossa

Motiivia kansallispuistoon tulolle kysyttiin avoimena kysymyksenä, ja vastaukset ryhmiteltiin 17 ryhmään. Useimmiten mainittu motiivi ensi kertaa puistossa käyvillä oli yleinen mielenkiinto, joka oli herännyt mainonnan, esitteiden ym. vastaavan informaation pohjalta (kuva 13). Opintomatkat ja -retket sekä työnantajan kustantamat tai sponsoroimat matkat olivat seuraavaksi tärkeimpiä tulosyitä uusien kävijöiden kohdalla. Ohikulkumatkalla olevien mielijohteesta aiheutunut poikkeaminen puistoon lienee luokiteltavissa paljolti samaan kategoriaan kuin "yleinen mielenkiinto", eli esitteiden, karttainformaation tms. aikaansaamaksi kohteen valinnaksi. Uusista kävijöistä n. 3 % ilmoitti tulleensa luonnon takia, kun taas vanhojen kävijöiden kohdalla luonto oli tärkein yksit-

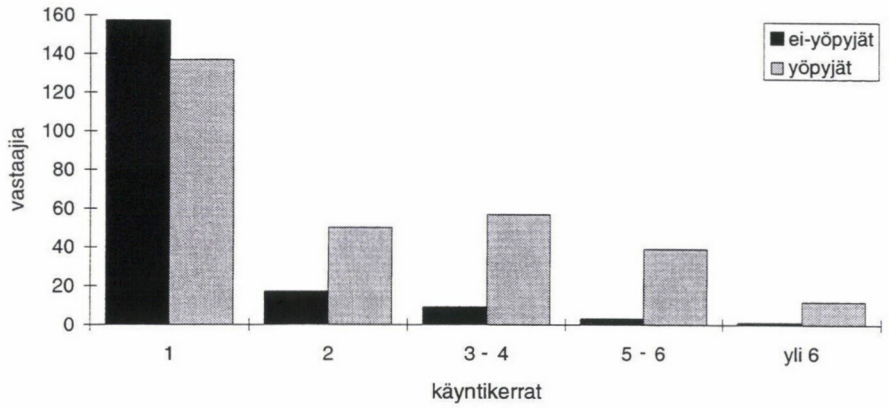

Kuva 12. Yöpyjien ja ei-yöpyjien käyntikerrat puistossa.

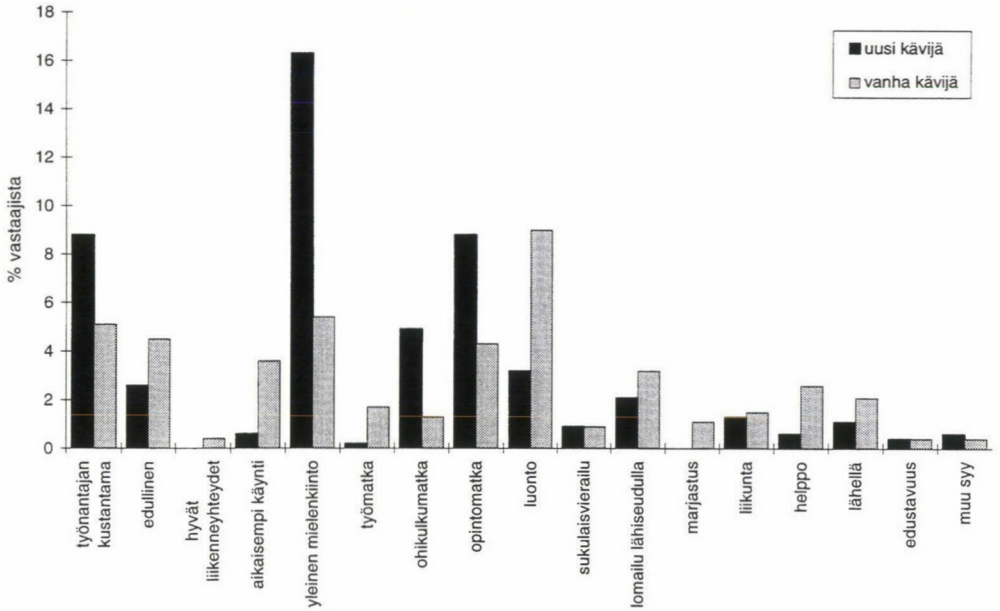

Kuva 13. Uusien ja vanhojen kävijöiden motiivit kansallispuistovierailulle.

täinen tulomotiivi (n. 9 % vanhoista kävijöistä). Loman edullisuus tai työnantajan sponsorointi olivat yhteenlaskettuina samaa suuruusluokkaa kuin luontomotiivi vanhojen kävijöiden keskuudessa. Erittelemätön "yleinen mielenkiinto", opintomatka tai aikaisemman käynnin positiiviset kokemukset olivat syynä tuloon yhteensä n. 13 prosentilla vanhoista kävijöistä. Noin 1 % kävijöistä oli marjastajia; he olivat kaikki käyneet puistossa aiemminkin.

Aktiviteetteja puistossa oli annettu 12 vaihtoehtoa sekä avoin vaihtoehto. Vastaajista (N=541) lähes 70 % ilmoitti retkeilevänsä, ja noin puolet vastaajista kertoi nauttivansa luonnon rauhasta (kuva 14; huomaa, että sama henkilö harrastaa useampaa toimintoa). Neljännes vastaajista ilmoitti tutus-

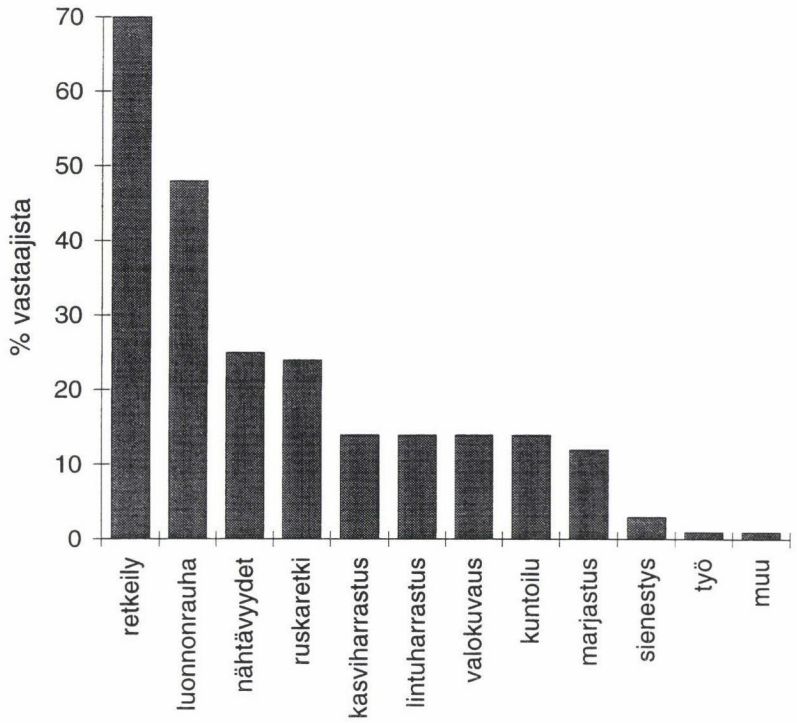

Kuva 14. Kävijöiden toiminnot puistossa.

tuvansa puiston nähtävyyksiin ja lähes saman verran oli ruskaretkellä. Seuraavaksi suosituimpia tekemisiä olivat kuntoilu, valokuvaus sekä kasvien ja lintujen tarkkailu. Marjastusta ilmoitti harrastavansa yli 11 % haastatelluista: tämä on huomattavasti suurempi luku kuin niiden määrä, jotka ilmoittivat pääasialliseksi tulomotiivikseen marjastuksen. Kansallispuiston hyvät mustikkamaat ilmeisesti houkuttelevat marjastamaan niitäkin, jotka eivät ole tulleet pääasiassa marjastamaan puistoon.

6.5 Retkeilijöiden suhtautuminen luonnon kulumiseen ja kulun ohjailuun

Ehdoton enemmistö vastanneista (93 %) kulki puistossa merkittyjä reittejä pitkin. Polkujen ulkopuolella liikkuneista 53 % oli marjastajia. Muita syitä polulta poikkeamiseen olivat reittien ulkopuolella oleva mielenkiintoinen kohde (23 %), reitin oikaisu (18 %) ja eläinten tarkkailu (6 %). Vajaa puolet (47 %) vastaajista oli sitä mieltä, että maasto oli kulunut puiston käytön seurauksena. Poluilla liikkujat olivat havainneet maaston kulumisen useammin (47 %) kuin polkujen ulkopuolella liikkuneet (33 %).

Noin 60 % vastaajista katsoi, ettei maaston kuluminen ollut vaikuttanut puiston yleiseen viihtyvyyteen tai maisema-arvoihin (taulukko 3). Vastaajista 37 % katsoi maaston kulumisen vähentäneen puiston luonnonsuojeluarvoa. Eniten maaston kuluminen oli vastaajien mielestä vaikuttanut puiston erämaaluonteeseen, jonka 60 % vastaajista katsoi vähentyneen. Kulkukelpoisuuden sen sijaan katsottiin enimmäkseen lisääntyneen (58 % vastaajista), vaikka toisaalta lähes viidennes katsoi kulkukelpoisuuden vähentyneen jonkin verran. Kävijöiltä kysyttiin myös, miten tietyt toimenpiteet voisivat heidän mielestään vähentää maaston kulumista. Parhaimpina keinoina pidettiin suositeltavien reittien osoittamista, valistusta

Taulukko 3. Maaston kulumisen vaikutus puiston luontoon (% vastauksista).

Ominaisuus	Vähentynyt oleellisesti	Vähentynyt jonkin verran	Ei muutosta	Lisääntynyt jonkin verran	Lisääntynyt oleellisesti
yleinen viihtyvyys	3,0	23,5	61,1	8,1	4,3
erämaaluonne	13,3	47,1	32,1	5,4	1,3
maisema-arvot	4,8	27,8	57,8	6,1	3,5
luonnonsuojeluarvo	5,5	31,4	48,6	10,5	4,1
kulkukelpoisuus	2,1	18,3	22,1	28,8	28,8

Taulukko 4. Toimenpiteet maaston kulumisen estämiseksi. Vastaajien mielipiteet % kaikista vastaajista.

Toimenpide-ehdotus	huono	vaikea sanoa	hyvä
Tiedotetaan kulumisen seurauksesta	8,4	19,1	72,4
Rakennetaan kulutuskestäviä polkuja	6,3	14,7	79,0
Rakennetaan lisää pitkospuita	7,1	12,2	80,7
Osoitetetaan suositeltavat reitit	2,9	9,8	87,3
Kielletään kulku aroilla alueilla	15,3	22,0	62,8
Istutetaan tallausta kestäviä kasveja	28,3	42,1	29,6
Aidataan kuluneet alueet	34,2	36,6	29,2
Rajoitetaan kävijämäärää	56,8	29,6	13,7
Rajoitetaan kulku merkityille poluille	25,1	24,6	50,2
Suljetaan kuluneet alueet	38,4	34,3	27,3
Suljetaan koko puisto osaksi vuotta	50,0	32,9	17,1
Esitellään nähtävyydet kuvin	37,1	24,8	38,1
Ei tehdä mitään	63,7	30,8	5,5

kuten tiedottamista kulumisen seurauksista sekä polkujen ja reittien rakenteiden parantamista (taulukko 4). Yli 60 % oli valmis myös hyväksymään sen, että kulku aroilla alueilla kielletään. Sen sijaan alueiden yleistä aitaamista, sulkemista, kävijämäärien rajoittamista tai kulutuskestävien kasvien istutusta ei pidetty hyvinä keinoina. Mielipiteet nähtävyyksien esittelemisestä kuvien avulla opastuskeskuksessa menivät ristiin: yhtä suuri prosentti piti ehdotusta hyvänä kuin huonona. Suurin osa vastaajista oli kuitenkin sitä mieltä, että kulumisen estämiseksi olisi syytä tehdä jotain.

7 Tulosten tarkastelu

Pyhätunturin kansallispuiston kävijämäärä on ollut tasaisessa nousussa 1970-luvun lopulta lähtien, ja kasvu näyttää jatkuvan edelleen. Vieraskirjamerkintöjen ja kävijälaskurin avulla kävijämääristä pystyttiin tekemään karkea arvio. Kesäaikaisen kävijämäärän arvioitiin olevan n. 5 000–6 000 henkilöä 1980-luvun lopulla. Näistä kävijälaskurin perusteella laskettu jälkimmäinen arvio lienee oikeampi, koska kaikki kävijät eivät käy Karhunjuomalammella saakka, jonka vieraskirjatietoihin ensimmäinen luku perustuu. Puiston kokonaiskävijämäärän arviointi jouduttiin tekemään autiotupien vieraskirjamerkintöjen pohjalta, koska tutkimusta ei tehty talvikuukausina. Kesäaikana, jolloin puiston kävijävirrat kanavoituvat pääasiassa merkityille reiteille, kävijälaskurin avulla pystytään saamaan varsin luotettavia tietoja kävijämääristä. Tämä tosin edellyttää tietoa siitä, kuinka suuri prosentti kävijälaskurin lukemasta on todellisia kävijöitä, ja miten kävijävirrat jakaantuvat puistossa. Talvisten kävijämäärien seurantaan laskuri soveltuu

todennäköisesti huonommin, koska hiihtäjät liikkuvat enemmän reittien ulkopuolella. Toisaalta nykyinen latuverkko- ja reittisysteemi kanavoi myös hiihtäjät aiempaa enemmän reiteille, joten myös talviaikainen laskuriseuranta ja siihen liittyvä kävijätutkimus ovat perusteltuja.

Pyhätunturin kansallispuiston kesäaikainen kävijärakenne on selvästi painottunut keski-ikäiseen, työssäkäyvään väestöön. Osaltaan tähän epäilemättä vaikuttavat puiston ympäristössä sijaitsevat ammattiliittojen ja suurten työnantajien tarjoamat edulliset lomapalvelut. Alle 15-vuotiaiden ja eläkeläisten osuus kesäkävijöistä oli yllättävän pieni kun ottaa huomioon puiston varsin hyvän saavutettavuuden ja helpohkot reitit. Valtaosa kävijöistä tuli Uudeltamaalta, mutta seuraavaksi suurin kävijäryhmä oli lappilaisia, eli kotimaakunnan asukkaat käyvät puistossa varsin paljon. Ulkomaalaisten, lähinnä keskieurooppalaisten osuus kävijöistä oli n. 11 %. Vain n. 7 % haastatelluista liikkui puistossa yksin. Eniten kävijät kulkivat 2–5 hengen ryhmissä, mutta 15–30 hengen ryhmät ovat Pyhätunturilla myös yleisiä. Tulos poikkeaa varsin selvästi mm. Sieväsen ym. (1992) tuloksista, joiden mukaan 40–50 % suomalaisista kävelee tai hiihtää mieluummin yksin kuin ryhmissä. Yli puolet haastatelluista oli ensikertalaisia kävijöitä, ja n. 60 % heistä kävi puistossa vain kerran oleskelunsa aikana. Kolme tärkeintä motiivia puistoon tulolle ensikertalaisten joukossa olivat yleinen, lähinnä mainontaan ja esitteisiin perustuva mielenkiinto, opintomatka ja työnantajan kustantama tai sponsoroima loma. Näistä kahta jälkimmäistä syytä voi pitää enemmänkin matkailualueeseen kuin varsinaisesti kansallispuistoon kohdistuvina tulomotiiveina. Vanhojen kävijöiden kohdalla tärkein yksittäinen motiivi oli luonto. Yleinen mielenkiinto, työnantajan kustantama loma ja edullisuus olivat seuraavaksi tärkeimmät motiivit vanhoilla kävijöillä. Loman edullisuus ja tietty satunnaisuus näyttävät leimaavan etenkin ensikertalaisten kohteen valintaa. Toisaalta avoin kysymys ei välttämättä anna parasta mahdollista kuvaa vierailijoiden motiiveista. Lappiin ja nimenomaan kansallispuistoon suuntautunut lomakohteen valinta viittaa jo sinällään tietynasteiseen, joskaan ei välttämättä kovin spesifiseen luonto-orientaatioon. Tähän viittaavat myös kävijöiden toiminnot puistossa: retkeily, luonnonrauhasta ja ruskasta nauttiminen sekä nähtävyyksien katselu ovat kaikki luontoon perustuvia joskin varsin epäspesifisiä toimintoja. Toiminnoista ainoastaan kuntoilu voisi olla täysin indifferentti ympäristön suhteen. Sekä motiivien että toimintojen osalta tarvittaisiin kävijöiden syvällisempi haastattelu antamaan täsmällisempi kuva siitä, mitkä ovat vierailijan käynnin motiivit, odotukset ja kokemukset.

Yli 90 % kävijöistä liikkui merkittyjä reittejä pitkin. Tulos vastaa Norjassa ja Suomessa tehdyn reittitutkimuksen tuloksia, joiden mukaan 80–90 % patikoijista ja hiihtäjistä kulkee pääosin merkityillä reiteillä (Sievänen ym. 1992). Valtaosa kävijöistä lähtee Pyhätunturin matkailukeskuksesta. Suurimmat kävijävirrat ohjautuvat Isonkurun reitille ja Kultakeron pohjoispuoliselle reitille. Noin puolet kävijöistä oli havainnut maaston kulumisen reiteillä. Vastaajat olivat varsin yleisesti valmiit hyväksymään erilaiset luonnon kulumista vähentävät rakenteet, ja myös matkailijoiden valistuksella uskottiin päästävän tuloksiin. Myös liikkumisrajoitukset aroilla alueilla hyväksyttiin varsin yleisesti, mutta kävijämäärien kontrollointia tai alueiden sulkemista ei pidetty hyvinä keinoina. Vaikuttaakin siltä, että selvästi rajatut, eniten käytetyillä alueilla mahdollisesti päällystetyt polut, ja selkeä, ohjaava informaatio voisivat estää kulumisvaurioiden laajenemisen. Kävijämäärien ja luonnon kulumisen jatkuvaa seurantaa tarvitaan, jotta puistohallinto voi tarvittaessa ryhtyä toimenpiteisiin vaurioiden estämiseksi ja korjaamiseksi.

Kiitokset

Käytännön kyselyt ja haastattelut maastossa suorittivat Arja Kautto, Kai Kiviniemi ja Tapani Vartiainen. Aineiston käsittelyssä ovat avustaneet Arja Kautto ja Reino Kallio samoin kuin Kai Kiviniemi, joka on tehnyt aineistosta tutkielman Evon metsäoppilaitokselle. Kartat on puhtaaksipiirtänyt Arto Vitikka. Kiitän lämpimästi kaikkia käytännön tutkimustyössä avustaneita. Tutkimus kuuluu osana Metsäntutkimuslaitoksen hankkeeseen Luonnonsuojelu ja erämaat, jonka vastuututkijana on FT Pentti Sepponen. Kiitän sekä vastuututkijaa että FK Heikki Eeronheimoa arvokkaista kommenteista ja korjausesityksistä käsikirjoitukseen. Kiitän myös kaikkia haastateltuja heidän tutkimukseen uhraamastaan ajasta sekä Pyhätunturin kansallispuiston henkilökuntaa myönteisestä suhtautumisesta tutkimukseen.

Kirjallisuus

Aartolahti, T. 1980. Pinnanmuodot. Julkaisussa: Rikkinen, K. (toim.). Suomen maantiede. WSOY, Helsinki. s. 13–27.

Kalliola, R. 1942. Pyhätunturin kansallispuiston kasvillisuudesta ja kasvistosta. Silva Fennica 59: 1–24.

Karhio, K. 1991. Pyhätunturin matkailualueen maisema ja kaavoitus. Pro gradu-tutkielma. Oulun yliopisto, maantieteen laitos. 106 s.

Matero, S. 1987. Pyhätunturin kansallispuiston kasvimaantieteelliset piirteet, kasvillisuuden kulutuskestävyys ja lajistollisesti arvokkaat alueet. Pro gradu-tutkielma, Turun yliopisto, maantieteen laitos. 76 s.

Pyhätunturin kansallispuiston runkosuunnitelma 1985. Metsäntutkimuslaitos, kokeilualuetoimisto. Moniste. 22 s.

Sievänen, T., Anderson, D., Lime, D. & Teigland, J. 1992. Comparative recreation research and experiences of long-distance trail studies. Julkaisussa: Sievänen, T. (toim.). Nordic outdoor recreation. Finnish Forest Research Institute. Working papers 439: 47–61.

Erämaamaisema luontomatkailun vetovoimatekijänä ja maisematutkimuksen menetelmät metsäluonnon erämaisuuden tutkimuksessa

Ville Hallikainen

Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen tutkimusasema,
PL 16, 96301 Rovaniemi
ville.hallikainen@metla.fi

1 Johdanto

Luontomatkailu on voimakkaasti kasvava matkailun muoto. Luonnonalueet, kuten erämaat, ovat tärkeitä luontomatkojen kohteita (Hunt 1990, Kortesluoma 1990, Boo 1991). Luontoa pidetään Pohjoismaihin kohdistuvan matkailun pääasiallisena vetovoimatekijänä (Brinchmann ja Huse 1991). Luontomatkailusta saatavat tulot ovat sekä kansantaloudellisesti että aluetaloudellisesti merkittäviä. Varsinkin syrjäseutujen elinkeinorakenteessa luonnon vetovoimaan perustuvan matkailun merkitys voi tulevaisuudessa korostua. Esimerkiksi Suomen Lapin matkailutulon on arvioitu olevan noin 1,4 mrd. markkaa vuodessa, "varsinaisten" retkeilijöiden maakuntaan tuoma tulo on arvioitu vain noin 20 milj. markaksi vuodessa (Södervall ja Tekoniemi-Selkälä 1993). Lapin luontovetovoimalla olla merkitystä myös muiden kuin retkeilijöiden Lappiin kohdistuviin matkustuspäätöksiin.

Erämaiden merkitystä ja käyttöä koskevan tutkimuksen näkökulmasta voidaan kysyä, kuinka merkittäviä lakisääteiset erämaamme (Erämaalaki 1991) tai luonnon erämaisuus on luontomatkailun kannalta. Eräs tapa selvittää Lappiin (tai muuallekin Suomeen) kohdistuvan matkailun vetovoimatekijöitä, on tutustua matkailumainoksiin ja lehti-ilmoituksiin (Aho 1994, Kostiainen 1994). Ahon (1994) mukaan luonto on lehti-ilmoituksissa keskeinen Lapin matkailun vetovoimatekijä. Erämaisuus ja erämaat esiintyvät monissa tälläkin hetkellä jakelussa olevissa Lapin matkailumainoksissa ja -esitteissä.

Seuraavassa tarkastellaan erämaamaiseman ja luonnon erämaisuuden merkitystä luontomatkailun vetovoimatekijänä sekä sitä, voidaanko maisematutkimuksessa käytettyjä menetelmiä soveltaa luonnon, erityisesti metsäluonnon erämaisuuden tutkimisessa. Keskeisen sijan tässä tarkastelussa saa kysymys siitä, välittyykö erämaavaikutelma kuvien avulla samalla tavoin kuin maastossa koettuna. Koska tämän kirjoituksen painopiste on menetelmien tarkastelussa, painotetaan empiirisen tutkimuksen menetelmän kuvausta tulosten esittämisen laajuuteen nähden.

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 111–127.

2 Erämaat matkailun veto- ja työntövoimatekijöiden näkökulmasta

Matkailupäätöksessä sekä työntö- että vetovoimatekijät ovat keskeisiä (esim. Järviluoma 1994, Vuoristo 1994). Molemmat vaikuttavat päätökseen lähteä matkalle ja siihen, mihin matka suuntautuu. Keskeinen kysymys erämaatutkimuksen näkökulmasta on, millainen matkailullinen vetovoima erämaihin sisältyy ja miten erämaissa saatavat kokemuksen suhteutuvat työntövoimatekijöihin.

Ahon (1994) mukaan matkailun vetovoimalla voidaan tarkoittaa niiden tekijöiden summaa, jotka tuottavat vierailuhalukkuutta muilla paikkakunnilla sijaitseviin kohteisiin. Matkailuvetovoiman (attraktion) käsite on kuitenkin vaikea ja monitahoinen. Esimerkiksi Leiper (1990) tarkasteleekin matkailuattraktiota käsitteen sijasta monitahoisena käsitejärjestelmänä. Hänelle keskeisiä käsitteitä vetovoimatekijöitä jäsennettäessä ovat keskuselementit (nukleus) ja informatiiviset elementit (marker). Keskuselementti voi olla mikä tahansa matkailukohteen ominaisuus, esim maisematekijä. Se voi itsessään olla jo riittävän vahva matkan vetovoimatekijä. Informatiivinen elementti on jokin informaatio vetovoimatekijän olemassaolevasta tai potentiaalisesta nukleuksesta. Tämä mielessä pitäen on mielenkiintoista tarkastella esim. erämaiden matkailumainoksia.

Lew (1987) jaottelee vetovoimatekijät seuraavien viitekehysten mukaan: ideografinen, organisoitumiseen perustuva ja kognitiivinen viitekehys. Ideografiseen viitekehykseen kuuluvat mm. maisemat, luonnonolosuhteet, kulttuuriset ja etniset piirteet, elämäntapa, toiminnalliset tekijät (esim. vaeltaminen ja kalastus) sekä virkistys- ja vapaa-ajankokemukset, joita nämä tekijät tuottavat. Organisaatiokehyksen eräs ulottuvuus on yksilöllisyys-kollektiivisuus. Kognitiivinen viitekehys sitävastoin rakentuu turvallisuus- ja riskiulottuvuudesta ja vetovoimatekijän ominaisuuksista sekä matkailijan kokemuksista.

Aho (1994) luokittelee matkailun vetovoimaan liittyviä motiiveja seuraavasti:

1) pyhän tai muun syvähenkisen kokemuksen tarve
2) levon, rentoutumisen tai huvittelun tarve
3) uuden oppimisen ja itsensä kehittämisen tarve
4) työtehtävien suorittamisen tarve.

Crompton (1979) on esittänyt sosiopsykologisia työntövoimatekijöitä, näitä ovat: 1) *Pako arkiympäristöstä*: arkiympäristö ikävä ja yksitoikkoinen. 2) *Itsetutkistelu ja -arvionti*: uusien ympäristöjen ja tilanteiden merkitys persoonallisuuden ja imagon etsinnässä, arvionnissa ja muokkaamisessa. 3) *Rentotuminen*, 4) *Statuksen kohottaminen* (tunnustetaan harvoin), 5) *Mahdollisuus käyttäytyä ilman arkiroolien asettamia vaatimuksia*, 6) *Ihmissuhteiden tiivistäminen*, 7) *Sosiaalisten kontaktien lisääminen*.

Erämaat ovat voimakkaasti koettava, elämyksiä tuottava virkistysympäristö. Jo erämaiden tarjoamat maisemalliset kokemukset ovat merkittäviä. Leiperin (1990) ja Ahon (1994) mukaan vapaa-ajan elämykset ja kokemukset ovat keskeinen matkailun motiivi. Toisaalta erämaakokemukseen liittyy myös toiminnallinen elementti sekä tietty riskin hyväksyminen. Lisäksi erämaissa on mahdollisuus yksilöllisyyteen. Myös eräperinteeseen liittyvä kulttuurisuus, jopa romantisointi lienevät osa kokemusta. Erämaaretkeily koetaan osana kansallista elämäntapaa. Koska eränkäynti on kulttuurisesti liittynyt alkuperäisen luonnon käyttöön, erämaissa on mahdollista kokea autenttisuutta. Aho (1994) ja Järviluoma (1994) tarkastelevat myös matkailukokemuksen autenttisuutta eräänä matkailukokemuksen tavoiteltavana ulottuvuutena. Myös monet edellä mainituista työntövoimatekijöistä ovat merkittäviä erämaavirkistyksen ja -matkailun näkökulmasta. Näitä

ovat ainakin pako arkiympäristöstä, rentoutuminen, itsensä tutkiminen ja kehittäminen, statuksen kohottaminen sekä ystävyys- ja perhesiteiden tiivistäminen. Erämaissa lienee myös mahdollista käyttäytyä hieman toisin kuin arkiympäristössä (esim. ruokailutavat, tietyt arjen rutiinit). Hallikaisen (1994) tutkimustulokset tukevat huomattavalta osin tässä kappaleessa esitettyjä väitteitä.

Vaikka maisemakokemus onkin vain yksi osa erämaakokemusta, maisema lienee kuitenkin hyvin merkittävä kokemukseen vaikuttava tekijä. Mielenkiintoinen kysymys on, millainen luonnonympäristön tulee maisemallisessa mielessä olla, jotta se tarjoaa erämaakokemuksia ja -elämyksiä ja voidaanko tätä ylipäätään ainakaan kvantitatiivisen maisematutkimuksen tradition keinoin tutkia.

3 Maisematutkimuksen menetelmistä

Ihmisten maisemamieltymyksiä on tutkittu jo muutaman kymmenen vuoden ajan. Tutkimus on kohdistunut myös metsämaisemien ominaisuuksiin. Tutkimusta ja sen menetelmiä on kehitetty erityisesti Yhdysvalloissa. Yleensä maiseman ominaisuuksia on arvioitu jonkun kvantitatiivisen asteikon (esimerkiksi numeerinen asteikko) avulla. Asteikko on usein järjestysasteikko, mutta usein sitä tulkitaan välimatka-asteikon tavoin ja tunnuslukuja lasketaan tämän olettamuksen varassa. Daniel ja Schroeder (1979) ovat kvantitatiivisen maisematutkimuksen uranuurtajia. Kvantitatiivinen maisematutkimus selvittää tilastotieteellisten menetelmien avulla maiseman ominaisuuksia ja niiden kokemista. Danielin ja Schroederin tutkimuksensa menetelmänä on kohteiden näyttäminen valokuvien avulla vastaajille, jotka arvioivat kohteet numeerista asteikkoa käyttäen. Vastaajien arviot standardoidaan tietyllä tavoin. He käyttävät menetelmästä nimitystä Scenic Beauty Estimation (SBE).

Pohjoismaalaisista tukimuksista mainittakoon Hultmanin (1983), Kellomäen ja Savolaisen (1984) sekä Pukkalan ym. (1988) tutkimukset. Näissä on pyritty selvittämään metsämaiseman kauneutta sekä metsän soveltuvuutta ulkoiluun. Kellomäki ja Savolainen (1984) ovat selvittäneet myös muita maiseman ominaisuuksia ottaen käyttöön myös ns. adjektiivisumman käsitteen, jonka avulla voidaan tarkastella maiseman laatua laajemmin.

Yleensä kaikissa tähän saakka tehdyissä tutkimuksissa sovelletaan kohteidennäyttömenetelmää. Kohteet voidaan esitellä vastaajille peräkkäin tietyssä, esim. arvotussa järjestyksessä tai vertailla niitä pareittain. Vastaajalle voidaan myös antaa maisemasta otettuja valokuvia ja pyytää heitä järjestämään kuvat paremmuusjärjestykseen tutkittavan maisemaominaisuuden mukaisesti. Katila (1987) on tarkastellut laajasti työssään maisematutkimuksessa käytettyjä menetelmiä.

Useimpien kvantitatiivisten maisematutkimusten taustalla on ns. psykofyysinen teoria, joka kiinnittää huomiota vain kohteen ja sen arvioijan väliseen vuorovaikutukseen. Kognitiivisessa lähestymistavassa huomiota kiinnitetään tämän lisäksi myös henkilön taustaan (ks. esim. Zube ym. 1982). Hallikainen (1994) on teoreettisesti tarkastellut ympäristö- ja maisemakokemusta, sen ilmaisemista ja tutkimista. Hän korostaa henkilön kulttuurisen ja sosiaalisen taustan merkitystä maiseman kokemisessa.

4 Tutkimusmenetelmä ja aineisto

Aineisto kerättiin näyttämällä diakuvia 359 suomalaiselle henkilölle. Kuvia näytettiin 15 eri tilaisuudessa, joihin henkilöitä pyydettiin osallistumaan. Tilaisuudet ja niihin osallistuneet henkilöryhmät olivat:

- Rovaniemen Rovala-opiston opiskelijoita (kouluavustaja, sosiaalilinja)
- Saariselän matkailukeskuksen matkailijoita (kaksi otosta)

- Rovaniemen aikuiskoulutuskeskuksen opiskelijoita ja opettajia
- Metsäntutkimuslaitoksen Rovaniemen tutkimusaseman henkilökuntaa
- Pelkosenniemen Pyhätunturi, lomakeskus Kairosmajan matkailijoita ja henkilökuntaa (kaksi otosta)
- Pelkosenniemen Pyhätunturi, hotelli Kultakeron matkailijoita
- Rovaniemen maalaiskunta, lomakeskus Pahtajan matkailijoita (kaksi otosta)
- Kurun metsäoppilaitoksen metsätalousinsinööriopiskelijoita
- Ryhmä henkilöitä Iisalmesta ja sen lähistöltä
- Ryhmä henkilöitä Juuasta ja sen lähistöltä
- Ryhmä henkilöitä Maskusta ja sen lähistöltä
- Ryhmä henkilöitä Alastarolta ja sen lähistöltä

Tilaisuudet järjestettiin olemassa olevien mahdollisuuksien mukaan siten, että aineistosta saataisiin mahdollisimman monipuolinen ja edustava Suomen väestöön verrattuna. Otos ei ole täysin satunnainen. Satunnaisuus on kuitenkin sen verran suuri, että tilastollisia tunnuslukuja voitaneen tietyin varauksin esittää. Otos on huomattavasti painottunut Pohjois-Suomeen, nuoriin ikäluokkiin ja hieman keskimääräistä enemmän koulutettuihin ihmisiin. Tässä tarkastelussa ei kuitenkaan käytetä korjauskertoimia eikä haluta ilman syvällisempää tarkastelua yleistää tuloksia valtakunnallisiksi.

Vastaajille näytettiin diakuvat 54 perä-pohjalaisesta metsä- ja suonäkymästä. Metsiköt valittiin siten, että ne edustavat riittävän hyvin metsien koko maisemallista (ja ekologista) vaihtelua puuston osalta. Metsänäkymät eivät sisältäneet mitään erityisiä, maiseman arvostukseen vaikuttavia tekijöitä, kuten siirtolohkareita, avokallioita, pienvesistöjä tai jyrkkiä kumpareita. Vanhat aarniometsät olivat otoksessa yliedustettuna verrattuna maan ja Perä-Pohjolan metsien ikäluokkajakaumaan. Metsistä mitattiin tavallisimmat puustotunnukset (mediaani ja maksimipituus, mediaani- ja maksimiläpimitta, pohjapinta-ala ym.) puulajeittain ja erikseen kuolleen pysty- ja maapuuston osalta (kuolleesta puustosta ei analyyseissä erotella puulajia). Rinnan tasalta läpimitaltaan yli 7 senttimetrin puusto määritettiin maapuita lukuun ottamatta relaskoopin avulla, pienempi puusto 3,99 m:n säteisiltä ympyräkoealoilta. Lisäksi määritettiin kantojen määrä, hakkuutähteiden ja paljaiden pintakivien peittävyys sekä naavamaisten jäkälien runsaus.

Ennen diakuvien avulla tehtyä aineiston keruuta 51 metsikköä (3 metsikköä sijaitsi Inarissa, joten niitä ei maastossa arvioitu etäisyyden vuoksi) näytettiin maastossa 30 Rovaniemen metsäoppilaitoksen opiskelijalle ja noin vuoden kuluttua diojen avulla samoille opiskelijoille (menetelmän testihenkilöt). Diat esitettiin arvotussa järjestyksessä, samoista kohteista aina kaksi diaa (eri sarjoissa, eri järjestyksessä): dia, joka oli kuvattu ns. normaaliobjektiivilla ja dia, joka oli kuvattu laajakulmaobjektiivilla. Maastossa ja eri objektiiveilla otetuista kuvista tehtyjen arvioiden metsiköittäisiä mediaaneja verrattiin keskenään. Arvioiden riippuvuuden voimakkuutta tarkasteltiin Pearsonin ja Spearmanin korrelaatiokertoimien avulla. Henkilöiden metsiköille kuvien avulla ja maastossa antamien arvojen mediaanien yhtäsuuruutta selvitettiin merkkitestin (sign test) avulla.

Näytettäessä kuvia niille 359 henkilölle, joiden perusteella varsinaiset tulokset laskettiin, kustakin metsiköstä näytettiin samanaikaisesti molemmilla objektiiveilla otettu kuva. Mikäli arvioitava ominaisuus näytti erilaiselta eri kuvissa, vastaajaa pyydettiin arvioimaan kuvat erikseen. Laskentaan valittiin kustakin metsiköstä sen kuvan arvo, joka oli otettu objektiivilla, joka vastasi parhaiten maastossa tehtyjä arvioita Spearmanin korrelaatiokertoimen perusteella tarkasteltuna.

Metsiköiden maisemallisista ominaisuuksista arvioitiin kauneus, erämaavaikutelma sekä metsiköiden viihtyisyys ulkoiluympäristönä. Arvioinnissa käytettiin asteikkoa 0–10 (0 tarkoittaa, että näkymään

ei sisälly ko. ominaisuutta ja 10, että ko. ominaisuutta esiintyy erittäin paljon). Kuvaarviointien jälkeen vastaajat täyttivät toisen kyselylomakkeen, jossa tiedusteltiin heihin itseensä ja heidän mieltymyksiinsä yms. liittyviä asioita.

Arviointien perusteella laskettiin arvioiden metsiköittäiset mediaanit koko aineistolle ja ihmisryhmittäin (iän, koulutuksen, asuinympäristön, asuinpaikan ym. mukaiset ryhmät). Koko kivennäismaametsiköiden aineiston metsiköittäisten mediaaniarvioiden perusteella muodostettiin Spearmanin järjestyskorrelaatiomatriisi, johon perustuen laskettiin Varimax-rotatoitu pääkomponenttianalyysi. Ensiksi lasketussa pääkomponenttianalyysissä metsikön maisemallisia arvoja kuvaavat muuttujat olivat mukana. Analyysi toteutettiin myös siten, että pääkomponentit muodostettiin vain metsikön puustomuuttujista. Tässä tarkastelussa laskettiin muuttujittaisten pääkomponenttilatausten lisäksi myös metsiköittäiset pääkomponenttipistearvot (component scores) ja tarkasteltiin näiden yhteyttä metsiköittäisiin maiseman kauneuden, erämaisuuden ja metsän ulkoiluun soveltuvuuden arvoihin Spearmanin järjestyskorrelaatiokertoimen avulla. Tällä tarkastelulla haluttiin selvittää, muuttuuko tulos, kun maisemallisia arvoja kuvaavat muuttujat eivät vaikuta metsän ominaisuuksia kuvaavien muuttujien latauksiin. Metsää kuvaavat muuttujat ovat tällöin puhtaasti selittäviä muuttujia. Molemmissa pääkomponenttianalyyseissä hyväksyttiin mukaan pääkomponentit, joiden ominaisarvo ylitti yhden.

Erotteluanalyysiä varten metsiköt jaettiin kolmeen ryhmään seuraavasti: metsiköt, joiden arvioiden mediaani on yhtäsuuri kuin aineiston kaikkien metsiköiden arvioiden mediaani, metsiköt, joiden arvioiden mediaani on kaikkien metsiköiden mediaania pienempi sekä metsiköt, joiden mediaani on suurempi kuin kaikkien metsiköiden mediaani. Tätä luokitettua muuttujaa käytettiin erotteluanalyysin selitettävänä muuttujana metsiköistä mitattujen ja mittausten perusteella laskettujen jakaumaltaan lähellä normaalia olevien muuttujien ollessa selittävinä muuttujina. Muuttujien valinnassa käytettiin apuna askeltavaa erotteluanalyysiä. Lisäksi useita vaihtoehtoisia malleja testattiin tarkastellen myös muuttujien välistä korrelaatiomatriisia. Tarkastelujen perusteella valittiin parhaiten sopiva malli.

Lisäksi laskettiin metsiköittäisten arvioiden ihmisryhmittäiset mediaanit, jotta saataisiin selville, kuinka yhtenäisiä eri ryhmien arviot ovat. Ryhmittäisten mediaanien erojen merkitsevyyttä testattiin Pearsonin tulomomenttikorrelaatiolla, Spearmanin järjestyskorrelaatiolla, Kruskal-Wallisin yksisuuntaisella varianssianalyysillä, Mann-Whitneyn U-testillä, parametrisella yksisuuntaisella varianssi-analyysillä ja t-testillä (Mann-Whitneyn U-testi ja t-testi kun verrattavia ryhmiä on kaksi).

5 Tulokset

5.1 Kuvien perusteella ja maastossa tehtyjen erämaavaikutelman arvioiden vastaavuus

Kaikkien metsiköiden kuvien ja maastossa annettujen arvioiden mediaanit korreloivat positiivisesti ja erittäin merkitsevästi ($p<0.001$). Yksittäisten henkilöiden metsiköittäisiä arviointeja verrattaessa kaikki korrelaatiot eivät sitä vastoin ole merkiseviä (taulukko 1). Tämä tarkoittaa sitä, että yksittäisten henkilöiden kuvien perusteella ja maastossa tekemät arviot poikkeavat huomattavasti eräiden metsiköiden osalta. Yksittäisten henkilöiden maastossa ja kuvien avulla suoritettujen arvioiden metsiköittäisten arviointien välillä on myös huomattavia tasoeroja (merkkitesti, ks. taulukko 1). Metsiköittäisiä mediaaneja verrattaessa ns. normaaliobjektiivilla (polttoväli 80 mm) otettujen kuvien erämaisuusarvioiden mediaanien taso poikkeaa tilastollisesti

Taulukko 1. Niiden metsiköiden määrä ja osuus testattujen metsiköiden kokonaismäärästä, joissa kuvien avulla ja maastossa tehdyt arviot poikkeavat merkitsevästi (5 %:n riskitaso) Spearmanin järjestyskorrelaation, Pearsonin tulomomenttikorrelaation ja merkkitestin perusteella. Arvioitavana ominaisuutena on metsikön erämaavaikutelma.

Testi / Kuvausobjektiivi	80 mm	45 mm	Yht. metsiköitä
Spearmanin järjestykorrelaatio	20 kpl (39 %)	21 kpl (41 %)	51 kpl (100 %)
Pearsonin tulomomenttikorrelaatio	16 kpl (31 %)	13 kpl (25 %)	51 kpl (100 %)
Merkkitesti	14 kpl (27 %)	12 kpl (24 %)	51 kpl (100 %)

merkitsevästi (5 %:n riskitaso) maastossa tapahtuvien arvioiden mediaanien tasosta. Laajakulmaobjektiivia käytettäessä tilastollisesti merkitsevää tasoeroa ei esiinny (ks. myös kuva 1).

Kun valitaan metsikkökohtaisesti sillä objektiivilla otettu kuva, jossa ko. metsikön osalta maastossa ja kuvan avulla tehdyt arviot vastaavat toisiaan tilastollisesti merkitsevästi Spearmanin järjestyskorrelaatiota käytettäessä, kuva- ja maastoarviot poikkeavat 11 metsikössä. Mikäli eroja arvioidaan Pearsonin tulomomenttikorrelaation perusteella, tällaisia metsiköitä jää jäljelle vain 4 kpl ja merkkitestin perusteella tarkastellen 8 metsikköä.

Tiivistäen kuvien avulla suoritettavien erämaavaikutelman arviointien *luotettavuudesta* maastossa tapahtuviin arviointeihin verrattuna voidaan todeta, että yksittäisten henkilöiden arviot voivat monien näkymien osalta poiketa huomattavasti. Mikäli metsiköittäisenä erämaisuusarviona käytetään usean arvioitsijan keskitunnuslukuja, arviointien tulokset vastaavat toisiaan erittäin hyvin erityisesti korrelaatioita tarkasteltaessa.

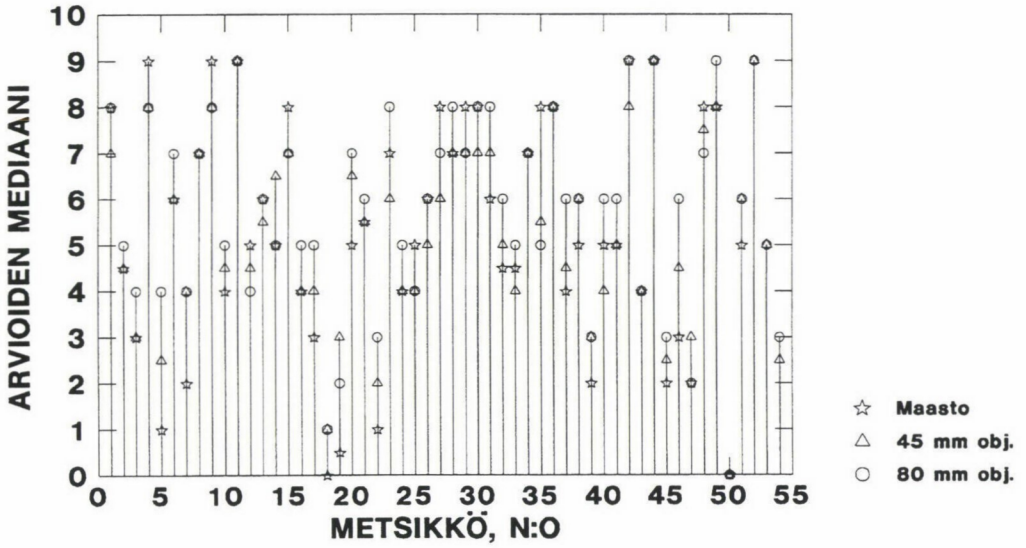

Kuva 1. Laajakulma- (45 mm) ja normaaliobjektiivilla (80 mm) otettujen metsikkökuvien sekä maastoarvioiden metsiköittäiset mediaanit. Mediaanit on laskettu 30 henkilön arvioista.

Taulukko 2. Eräiden metsästä mitattujen tai niiden perusteella laskettujen muuttujien sekä metsien visuaalisten ominaisuuksien arvioiden välistä riippuvuutta kuvaava Spearmanin järjestyskorrelaatiomatriisi (muuttujat, joita on käytetty pääkomponenttianalyysissä, * = merkitsevyys <= .05, ** = merkitsevyys <= .01 (kaksisuuntainen).

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	Naavat ja lupot (luokitettu)																	
2	Hakkuutähteet (peittävyys % maanpinnasta)	.002																
3	Kannot (kpl/ha)	-.431 **	.547 **															
4	Männyn maksimiläpimitta (cm)	.309 *	.363 *	.180														
5	Mäntyjen kokonaistilavuus (m^3/ha)	.137	.161	.114	.768 **													
6	Kuusen maksimiläpimitta (cm)	.462 **	-.090	-.321 *	.062	.015												
7	Kuusien kokonaistilavuus (m^3/ha)	.464 **	-.169	-.394 **	-.049	-.042	.964 **											
8	Lehtipuiden maksimiläpimitta (cm)	.463 **	.060	-.157	.221	.095	.770 **	.727 **										
9	Lehtipuiden kokonaistilavuus (m^3/ha)	.304 *	-.205	-.358 *	-.003	.008	.775 **	.821 **	.807 **									
10	Elävän puuston kokonaistilavuus (m^3/ha)	.536 **	-.087	-.326 *	.314 *	.495 **	.648 **	.664 **	.699 **	.703 **								
11	Mediaanipuun ikä (puulajeit. mediaanien keskiarvo, vuotta)	.675 **	.183	-.176	.633 **	.383 **	.388 **	.358 *	.443 **	.311 *	.547 **							
12	Kuolleen pystypuuston tilavuus (m^3/ha)	.610 **	-.085	-.362 *	.404 **	.273	.511 **	.467 **	.520 **	.402 **	.580 **	.604 **						
13	Pienpuuston runkoluku (d1.3 => 7 cm, kpl/ha)	.240	-.272	-.431 **	-.026	.154	.596 **	.649 **	.476 **	.666 **	.610 **	.148	.294 *					
14	Suurehkon puuston runkoluku (d1.3 < 7 cm, kpl/ha)	-.126	-.406 **	-.298 *	-.384 **	-.301 *	.114	.161	-.012	.230	-.057	-.168	-.286	.224				
15	Kuolleen maapuuston tilavuus (m^3/ha)	.479 **	-.143	-.333 *	.306 *	.296 *	.361 *	.385 **	.254	.298 *	.520 **	.438 **	.565 **	.340 *	-.269			
16	MAISEMAN KAUNEUS	.256	-.022	-.061	.303 *	.341 *	.210	.258	.322 *	.294	.479 **	.325 *	.220	.115	-.135	.237		
17	ERÄMAAVAIKUTELMA	.597 **	-.322 *	-.540 **	.243	.265	.641 **	.652 **	.488 **	.597 **	.730 **	.619 **	.598 **	.549 **	.074	.574 **	.465 **	
18	METSÄN SOVELTUVUUS ULKOILUUN	.352 *	.154	-.018	.557 **	.546 **	.113	.101	.253	.133	.469 **	.480 **	.261	.038	-.275	.347	.865 **	.439 **

5.2 Metsien erämaisuuden tunnukset sekä erämaisuuden suhde metsän kauneuteen ja ulkoiluviihtyisyyteen

Monet metsiköistä mitatut tai mittausten perusteella lasketut tunnukset korreloivat voimakkaasti keskenään. Useimmilla puustotunnuksilla on positiivinen korrelaatio myös metsän erämaavaikutelmaan, kauneuteen ja ulkoiluviihtyisyyteen. Myös viimeksi mainitut ominaisuudet korreloivat positiivisesti keskenään. Monien metsiköstä mitattujen puustomuuttujien arvojen riippuvuus ei ole lineaarista, eivätkä arvot ole yksi- tai kaksiulotteisesti tarkastellen normaalisti jakautuneita. Sama voidaan sanoa metsien maisematunnusten ja edellä mainittujen muuttujien arvojen jakaumista ja riippuvuusrakenteista.

Pääkomponenttianalyysin tulos osoittaa, että maiseman erämaavaikutelma latautuu melko voimakkaasti useammalle pääkomponentille kuin metsän kauneus tai metsän soveltuvuus ulkoiluun (kuva 2). Viimeksi mainitut latautuvat merkittävästi vain mäntymetsiä kuvaavalle pääkomponentille (pääkomponentti 2). Tosin kauneus latautuu jonkin verran myös kuusi-koivumetsien pääkomponentille (pääkomponentti 1) ja soveltuvuus ulkoiluun vanhojen metsien pääkomponentille (pääkomponentti 4). Pääkomponentti 3 luonnehtii kantojen ja hakkuutähteiden määrää. Erämaavaikutelman huomattava, vastakkaismerkkinen lataus kuvaa sitä, että tällaiset piirteet metsässä häiritsevät erämaavaikutelmaa. Nämä piirteet vaikuttavat vähemmän metsien kauneuteen ja ulkoilulliseen soveltuvuuteen. Pienen ja nuoren puuston määrä korreloi negatiivisesti ja tilastollisesti merkitsevästi vain kantojen, hakkuutähteiden ja männyn tunnusten kanssa. Tällainen puusto haittaa eniten maiseman kauneuden kokemusta ja metsän soveltuvuutta ulkoiluun. Korrelaatiokertoimet eivät tosin ole tilastollisesti merkitseviä (taulukko 2).

Metsikön puustomuuttujista muodostettujen pääkomponenttien tulkinta on hyvin samankaltainen kuin kuvan 2 pääkomponenttien tulkinta (taulukko 3).

Ensimmäinen pääkomponentti voidaan nimetä *tiheähköjen kuusi-koivu -(seka)metsien* komponentiksi, toinen *vanhojen, naavaisia ja kuollutta puustoa sisältävien metsien* komponentiksi. *Metsänhoitotöiden jäljet* erottuvat kolmannella pääkomponentilla. Näiden korrelaatio pienpuuston määrään on kuitenkin negatiivinen. *Harvahkot mäntymetsät* luonnehtivat neljättä pääkomponenttia.

Taulukko 3. Metsikön puustomuuttujien Varimax-rotatoidut pääkomponenttilataukset. P1-P4 ovat pääkomponentit 1-4. Alla suluissa oleva sadannes kuvaa pääkomponentin selitysastetta. Yli 0.5:n lataukset on lihavoitu. Pääkomponentit selittävät 78.3 % kokonaisvaihtelusta.

Tunnus	Muuttuja	P 1 (29.9 %)	P 2 (20.7 %)	P 3 (14.2 %)	P 4 (13.5 %)
A	Naavat ja lupot (luokitettu)	.278	**.830**	.034	−.019
B	Hakkuutähteet (peittävyys % maanpinnasta)	−.022	.005	**−.872**	.086
C	Kantojen määrä (kpl/ha)	−.184	−.425	**−.749**	.142
D	Männyn maksimiläpimitta (cm)	−.007	.389	−.371	**.740**
E	Mäntyjen kokonaistilavuus (m^3/ha)	.020	.134	−.088	**.955**
F	Kuusen maksimiläpimitta (cm)	**.884**	.294	.048	−.073
G	Kuusien kokonaistilavuus (m^3/ha)	**.888**	.278	.154	−.166
H	Lehtipuiden maksimiläpimitta (cm)	**.858**	.275	−.171	.035
I	Lehtipuiden kokonaistilavuus (m^3/ha)	**.909**	.107	.183	.020
J	Elävän puuston kokonaistilavuus (m^3/ha)	**.694**	.376	.141	.446
K	Mediaanipuun ikä (vuotta)	.272	**.710**	−.187	.304
L	Kuolleen pystypuuston tilavuus (m^3/ha)	.329	**.770**	.050	.180
M	Runkoluku (=> 7 cm puusto, kpl/ha)	**.698**	.004	.436	.238
N	Runkoluku (<7 cm puusto, kpl/ha)	.229	−.402	**.521**	−.227
O	Kuolleen maapuuston tilavuus (m^3/ha)	.175	**.649**	.243	.300

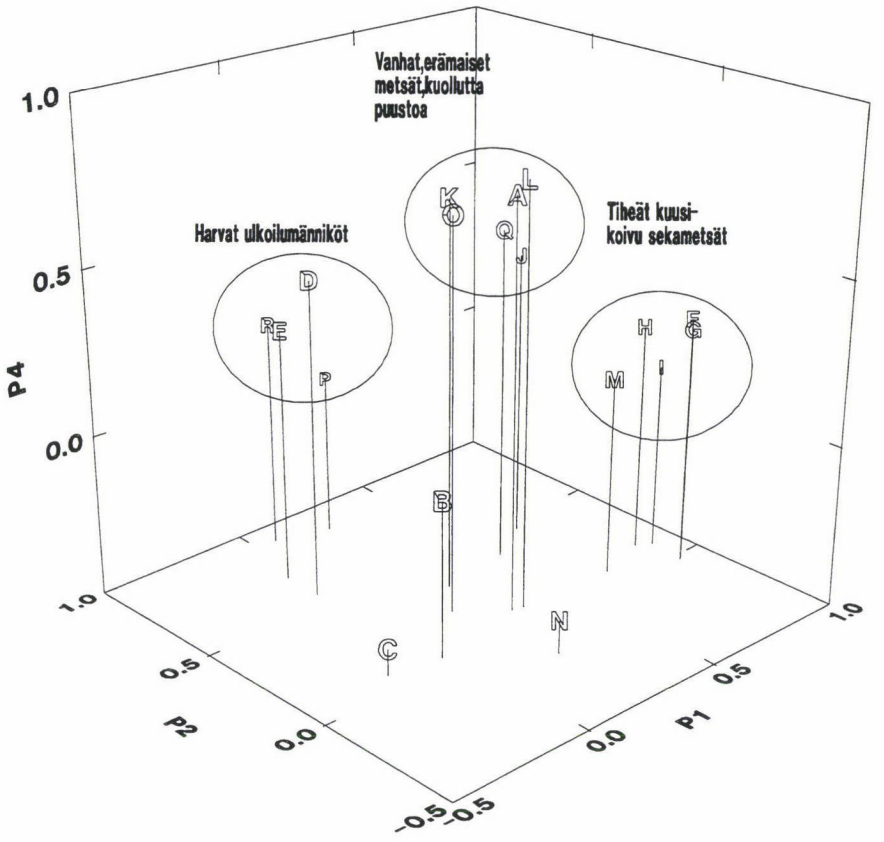

TUNNUS	MUUTTUJA	P 1 (26.6 %)	P 2 (16.3 %)	P 3 (13.0 %)	P 4 (19.5 %)
A	Naavat ja lupot (luokitettu)	.301	.104	.056	**.754**
B	Hakkuutähteet (peittävyys % maanpinnasta)	-.027	.045	**-.870**	-.018
C	Kantojen määrä (kpl/ha)	-.202	.077	**-.747**	-.418
D	Männyn maksimiläpimitta (cm)	-.053	**.560**	-.462	.475
E	Mäntyjen kokonaistilavuus (m^3/ha)	-.051	**.698**	-.223	.286
F	Kuusen maksimiläpimitta (cm)	**.895**	-.025	.048	.278
G	Kuusien kokonaistilavuus (m^3/ha)	**.902**	-.020	.164	.242
H	Lehtipuiden maksimiläpimitta (cm)	**.862**	.127	-.174	.218
I	Lehtipuiden kokonaistilavuus (m^3/ha)	**.907**	.096	.177	.087
J	Elävän puuston kokonaistilavuus (m^3/ha)	**.668**	.452	.090	.400
K	Mediaanipuun ikä (vuotta)	.266	.331	-.186	**.697**
L	Kuolleen pystypuuston tilavuus (m^3/ha)	.340	.095	-.008	**.791**
M	Runkoluku (=> 7 cm puusto, kpl/ha)	**.675**	.072	.343	.122
N	Runkoluku (<7 cm puusto, kpl/ha)	.225	-.160	**.557**	-.396
O	Kuolleen maapuuston tilavuus (m^3/ha)	.170	.216	.174	**.700**
P	Maiseman kauneus	.237	**.854**	.089	.006
Q	Maiseman erämaavaikutelma	***.512***	.367	*.391*	***.537***
R	Metsän soveltuvuus ulkoiluun	.067	***.906***	-.069	.211

Kuva 2. Metsikön puustotunnusten ja maisemallisten ominaisuuksien latautuminen neljälle pääkomponentille (P1-P4). Pääkomponentit selittävät 75.4 % kokonaisvaihtelusta. Analyysi on laskettu Spearmanin järjestyskorrelaatiomatriisin perusteella.

Taulukko 4. Metsää kuvaavien muuttujien pääkomponenttien metsiköittäisten pääkomponentti-pistearvojen ja metsän maisemallisten ominaisuuksien väliset Spearmanin järjestyskorrelaatiokertoimet, * = merkitsevyys <= .05, ** = merkitsevyys <= .01 (kaksisuuntainen).

Maisemaominaisuus / pääkomponentti	P 1	P 2	P 3	P 4
Metsän kauneus	.182	.233	–.012	.298*
Metsän erämaavaikutelma	.503**	.362*	.318*	.271
Metsän soveltuvuus ulkoiluun	.035	.394*	–.155	.462**

Metsän erämaavaikutelman arvot korreloivat voimakkaimmin tiheähköjen kuusikoivu -metsien pääkomponentin pistearvojen kanssa (taulukko 4). Vanhan metsän tunnukset vaikuttavat tässä tarkastelussa toiseksi voimakkaimmin erämaavaikutelmaan. Tulos poikkeaa siis hieman kuvassa 2 esitetystä tuloksesta. Vanhat metsät ovat molempien tarkastelujen mukaan hyviä ulkoilumetsiä ja harvahkot mäntymetsät maisemallisesti kauniita metsiä soveltuen myös ulkoiluun. Hakkuutähteiden ja kantojen määrän lisääntyessä pääkomponentin 3 pistearvot pienenevät. Koska pääkomponentin kolme pistearvojen ja metsän erämaavaikutelman arvojen välinen korrelaatio on merkitsevästi positiivinen, voidaan todeta kantojen ja hakkuutähteiden heikentävän metsän erämaavaikutelmaa.

Erotteluanalyysissä metsikön pohjapinta-ala, mediaanipuun ikä (eri puulajien mediaanipuun ikien keskiarvo) ja kuolleen pystypuuston maksimiläpimitta erottelevat parhaiten ei-erämaiset (erämaavaikutelma pienempi kuin mediaani), keskinkertaisen erämaiset (erämaavaikutelma yhtä suuri kuin mediaani) ja erämaiset (erämaavaikutelma suurempi kuin mediaani) metsät toisistaan. Lineaarisen erottelufunktion erotteluteho on 80 % (80 % aineiston metsiköistä luokitetaan oikein). Ensimmäisen erottelufunktion kanoninen korrelaatio on .800 ja toisen funktion .472. Muut erottelufunktion monimuuttujatestit tuottavat seuraavan tuloksen:

Testi	Testisuureen arvo	Merkitsevyys (p)
Wilks'in lambda	.279	.000
Pillai	.863	.000
Hotelling-Lawley	2.070	.000

Erottelumuuttujien ja kanonisten erottelufunktioiden väliset korrelaatiot erottelumuuttujittain ovat:

Muuttuja / Funktio	Funktio 1	Funktio 2
Pohjapinta-ala	.829	-.011
Mediaani-ikä	.487	-.089
Kuolleen pystypuuston maksimiläpimitta	.361	-.919

Erottelufunktion standardoidut kertoimet ovat:

Muuttuja / Funktio	Funktio 1	Funktio 2
Pohjapinta-ala	.892	.269
Mediaani-ikä	.586	.381
Kuolleen pystypuuston maksimiläpimitta	-.067	-1.129

Kahdesta viimeksi esitetystä asetelmasta nähdään, että ensimmäinen erottelufunktio luokittaa metsät pohjapinta-alan ja iän mukaan, joista ensiksimainitun merkitys on funktiossa on huomattavampi. Toinen funktio luokittaa metsät erityisesti kuolleen pystypuuston maksimiläpimittaan perustuen. Erämaisten ja ei-erämaisten metsien erottelu toisistaan onnistuu varsin hyvin. Erämaavaikutelmaltaan mediaaniarvon saavien metsien luokittelussa tapahtuu eniten virheitä (4 metsää 14:sta luokitetaan väärin, kuva 3).

Metsiköiden luokittaminen metsästä mitatuilla tai lasketuilla tunnuksilla kauneus- ja ulkoiluun soveltuvuusluokkiin ei tuota samanlaista selitettävän muuttujan luokittelujakoa käyttäen yhtä hyviä tuloksia: kauneuden osalta erotteluteho on vain 51 % ja ulkoiluun soveltuvuuden osalta 62 %.

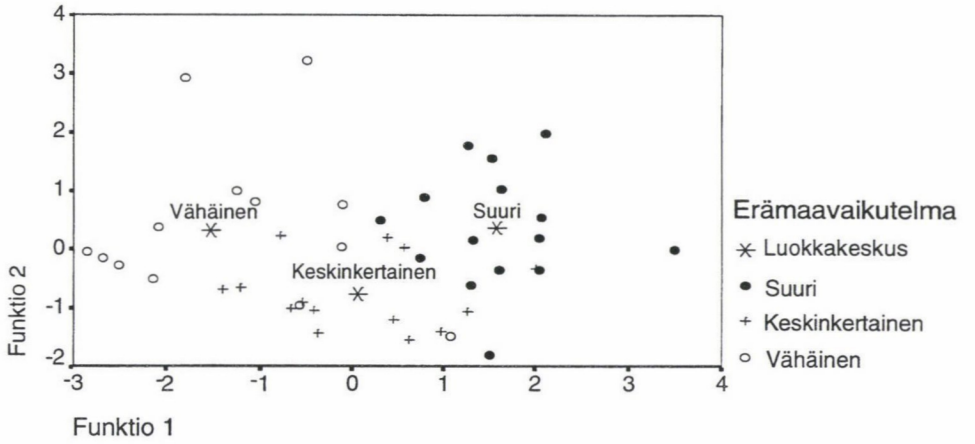

Kuva 3. Erämaisten, keskinkertaisen erämaisten ja ei-erämaisten metsiköiden erottuminen lineaarisella erotteluanalyysillä. Oikein luokitettujen tapausten osuus on 80 %.

Kauneuden ollessa kyseessä selittävät muuttujat ovat elävän puuston tilavuus ja männyn mediaaniläpimitta, ulkoiluun soveltuvuuden osalta elävän puuston tilavuus ja männyn maksimiläpimitta.

Edellä esitettyjen monimuuttujamenetelmien tulosten perusteella voidaan siis todeta, että *erämainen kivennäismaan metsä* on vanha, kuollutta puustoa sisältävä metsä, erityisesti kuusi-koivu sekametsä. Se voi olla myös männikkö. Vanhimmat, puustoltaan lähes luonnontilaiset männiköt koetaan suunnilleen yhtä erämaisina kuin vanhat kuusikot. Tiheähköjä kuusi-koivu -sekametsiä ei pidetä kovin kauniina eikä erityisen hyvin ulkoiluun soveltuvina. Hyvin koivuvaltaiset ja varttuneet metsät ovat poikkeus, ollen hyviä ulkoilumetsiä sekä myös maisemallisesti kauniita. Aineistossa olleen, lähes puhtaan, harvahkon 60-vuotiaan rauduskoivikon mediaaniarvot ovat: kauneus 8, erämaavaikutelma 5, soveltuvuus ulkoiluun 8.

Suot koetaan yleensä melko erämaisina ja kohtalaisen kauniina, mutta kesällä huonohkosti ulkoiluun soveltuvina alueina (taulukko 5). Puuston määrä ei vaikuta suon erämaisuuteen, vaan avosuot koetaan yhtä erämaisina kuin suuripuustoiset korvet. Harvakseltaan esiintyvät, vanhat ja kituvat männyt lisäävät ehkä hiukan suon erämaavaikutelmaa. Näkymässä oleva oja heikentää jonkin verran suon erämaisuutta (vrt. metsiköiden 33 ja 44 erämaavaikutelman mediaaniarvoja taulukossa 5).

Eri ihmisryhmien erämaavaikutelman arviot ovat melko yhtenäisiä (kuvat 4 ja 5). Tarkasteltujen taustamuuttujien mukaisesti erämaavaikutelman arvioiden ryhmittäisiä mediaaneja tarkasteltaessa nähdään, että koulutus, asuinympäristö tai asuinpaikan osite (Etelä-, Länsi-, Itä- ja Pohjois-Suomi) eivät vaikuta merkitsevästi erämaavaikutelman arviointeihin. Parametrinen yksisuuntainen varianssianalyysi antaa hieman viitteitä, että nuorimpaan ikäluokkaan lukeutuvat vastaajat ovat jonkun verran vanhinta ikäluokkaa kriittisempiä metsän erämaavaikutelmaa arvioidessaan. Koska Kruskal-Wallisin varianssianalyysin tulos ei ole merkitsevä, on tähän väittämään suhtauduttava varauksin. Ammattialoittain vastanneiden arvioita tarkasteltaessa maa- ja metsätalouden harjoittajat ovat antaneet muiden ammattialojen edustajia pienempiä erämaavaikutelman arvoja hieman alle kolme neljäsosalle metsänäkymistä. Spearmanin korrelaatiokertoimien mukaan mitään ryhmittäisiä eroja ei esiinny, vaan kaikki korrelaatiokertoimien arvot ovat erittäin merkitseviä.

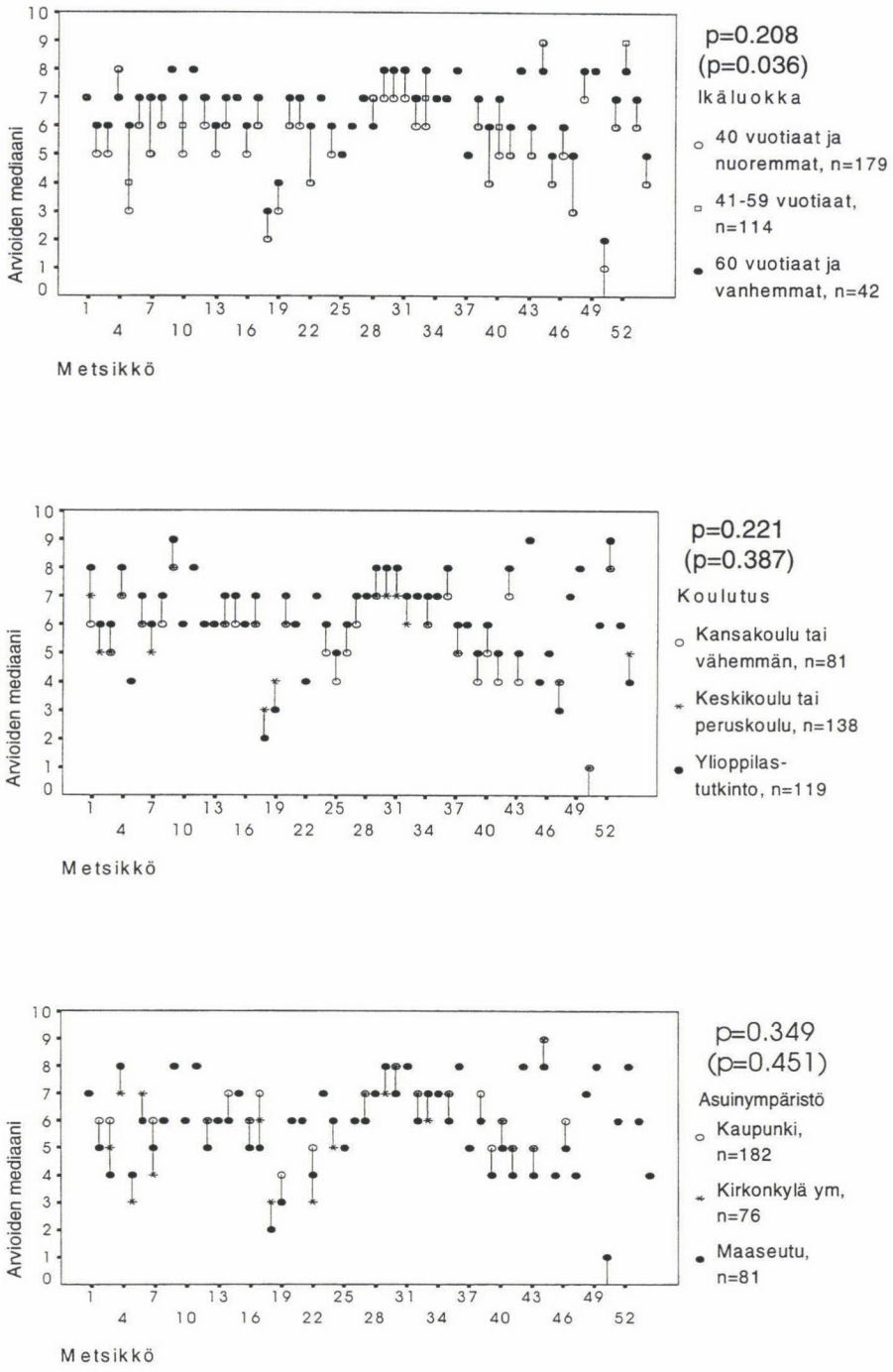

Kuva 4. Vastaajien iän, koulutuksen ja asuinympäristön mukaiset metsiköittäisten erämaavaikutelman arvioiden vaihtelut. Mediaanit on laskettu henkilöryhmittäin. Ylempi p-arvo ilmaisee Kruskal-Wallisin yksisuuntaisen varianssianalyysin p-arvon ja alempi, suluissa oleva parametrisen yksisuuntaisen varianssianalyysin p-arvon.

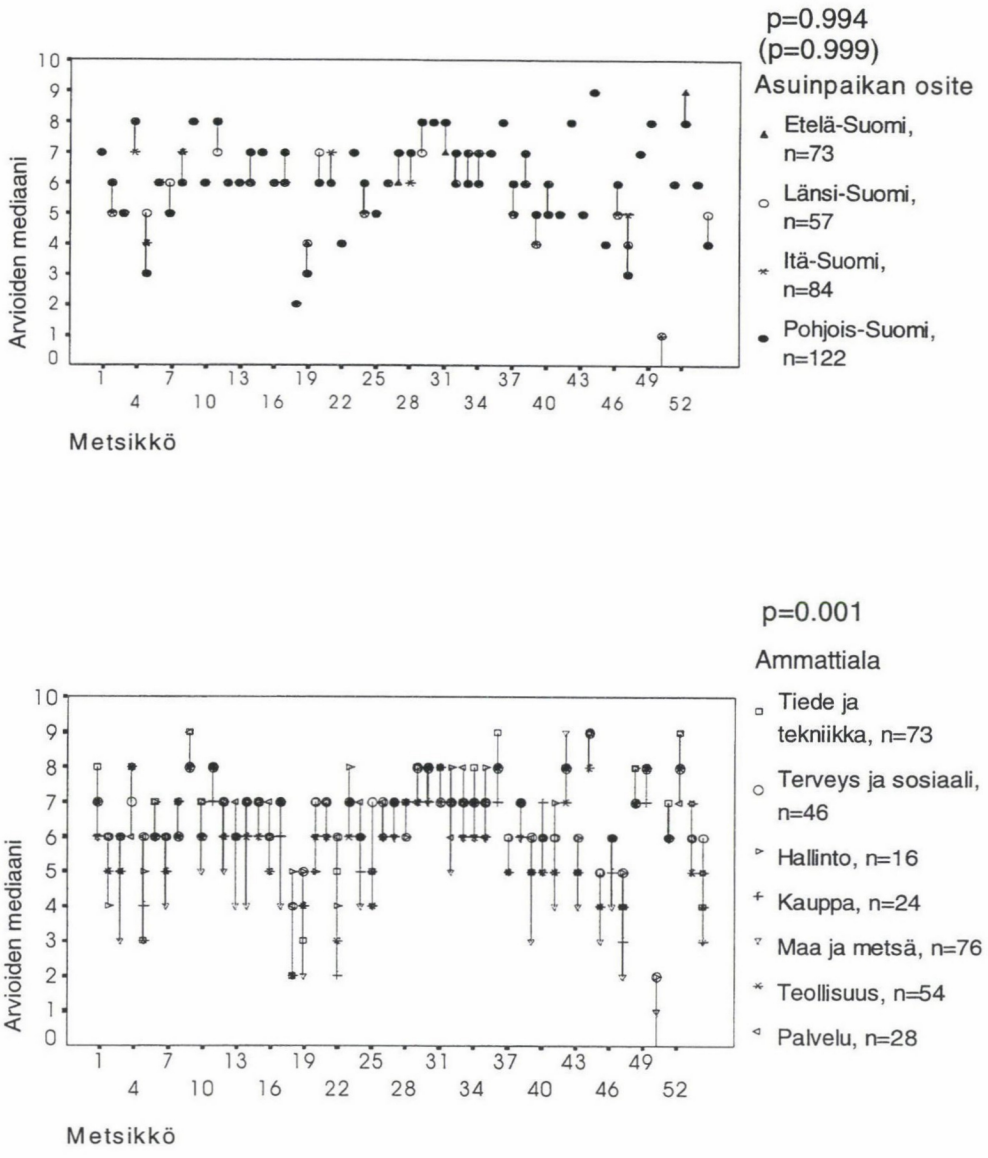

Kuva 5. Vastaajien asuinpaikan ositteen ja ammattialan mukaiset metsiköittäisten erämaavaikutelman arvioiden vaihtelut. Mediaanit on laskettu henkilöryhmittäin. Ylempi p-arvo ilmaisee Kruskal-Wallisin yksisuuntaisen varianssianalyysin p-arvon ja alempi, suluissa oleva parametrisen yksisuuntaisen varianssianalyysin p-arvon.

Taulukko 5. Arvioitujen soiden kuvaus sekä maiseman kauneuden, erämaavaikutelman ja ulkoiluun soveltuvuuden arvioiden metsiköittäiset mediaaniarvot. Alimmalla rivillä on kaikkien metsiköiden arvioista laskettu mediaani.

Metsikkö nro	Suotyyppi	Metsän kuvaus	Ojat	Maiseman kauneus	Erämaavaikutelma	Metsän soveltuvuus ulkoiluun
44	Lyhytkorsineva	Vanhoja, kituvia mäntyjä, 5 m^3/ha	Ei ole	8	9	6
11	Varsinainen saraneva	Puuton	Ei ole	7	8	4
36	Pallosarakorpi	Melko vanhoja, kituvia kuusia, 16 m^3/ha	Ei ole	6	8	5
49	Varsinainen rimpineva	Puuton	Ei ole	6	8	2
31	Ruohoinen sarakorpi	Suuria kuusia, huomattava osa kuollut, 144 m^3/ha	On, ei näy	5	8	4
33	Varsinainen lettoräme	Vanhoja, kituvia mäntyjä, 5 m^3/ha	On, näkyy	6	7	4
17	Varsinainen sararäme	Melko nuori ja tiheä männikkö, 73 m^3/ha	On, ei näy	6	6	6
37	Ruohoinen sarakorpi	Melko nuori ja tiheä koivikko, 64 m^3/ha	On, ei näy	7	5	4
47	Ruohoinen sararäme	Tiheä, melko nuori männikkö, 28 m^3/ha	On, näkyy	3	4	2
Mediaani				**6**	**8**	**4**

6 Tulosten ja menetelmien tarkastelu

Yleisesti ottaen tutkimuksessa sovellettu kohteidennäyttömenetelmä soveltuu hyvin metsäluonnon erämaavaikutelman arviointiin. Saadut tulokset vahvistavat Hallikaisen (1994) aikaisemmin saamia tuloksia, jossa metsiä kuvattiin vastaajille sanallisesti. Kauneuden ja metsän ulkoilullisen soveltuvuuden osalta tulokset ovat melko yhteneviä Kellomäen ja Savolaisen (1984) sekä Pukkalan ym. (1988) saamien tutkimustulosten kanssa.

Useissa tutkimuksissa on todettu, että maastossa ja kuvien avulla tehdyt metsän maisemallisten ominaisuuksien arviot ovat melko yhteneviä (esim. Daniel ja Schroeder 1979, Hultman 1983). Mikäli tulosten laskentaan käytetään muutaman kymmenen vastaajan arviointien keskitunnuslukuja, tähän toteamukseen voidaan yhtyä.

Tutkijat, kuten Daniel ja Schroeder sekä Haider (1994), ovat tarkastelleet tietynlaisen standardoinnin tarvetta, jolla eri henkilöiden vastaukset saatetaan "samalle tasolle". Tässä tutkimuksessa ei käytetty standardointia, koska henkilön taustatekijöiden merkitys haluttiin näkyviin sellaisenaan. Jos esimerkiksi tiettyä ammattialaa

edustavat vastaajat antavat muita alhaisempia arvoja, saadaan vääristynyt kuva, jos näiden vastaajien arviointiskaalaa muutetaan. Asteikon muuttaminen on kuitenkin perusteltua joissakin tapauksissa, mikäli esitetään koko aineiston tulos eikä painoteta henkilön kokemustaustaa ja siitä mahdollisesti johtuvia asteikkoeroja. Jatkossa on kuitenkin mielenkiintoista tarkastella, kuinka vastausten standardointi muuttaa tuloksia ja ennen kaikkea niiden tulkintaa.

Otannan aineistolle koko maan väestöön nähden aiheuttamat vääristymät vaativat oikaisua ennen, kuin tuloksia voidaan yleistää. Lisäksi otos ei ole niin *satunnainen* kuin esimerkiksi postikysely, jonka otos on satunnaisotos väestöstä. Mikäli tutkimus käsitetään kokonaistutkimukseksi eikä aineistoa näin ollen voitaisi pitää otoksena, ei aineiston tilastolliseen testaukseen perustuva yleistäminen olisi mielekästä (Peltonen 1973). Yksittäisiä henkilöitä ei kuitenkaan valita, vaikka otantapaikat valitaankin, joten aineistoa voitaneen pitää melko satunnaisena. Otoksen *edustavuutta* voidaan arvioida väestön yleisiä jakaumia vasten. Menetelmän eräänä heikkoutena esim. postikyselyyn verrattuna on vähäisemmän satunnaisuuden lisäksi myös se, että katoa ei voida arvioida.

Kuvia peräkkäin näytettäessä eräs ongelma on myös edellisten kuvien vaikutus tarkasteltavan kuvan arviointiin. Aikasarjoihin liittyvien autokorrelaatioiden tarkastelu on eräs lähestymistapa tarkastella tällaista vaikutusta. Koska tässä tutkimuksessa oli 15 esityskertaa ja jokaisella kerralla kuvat näytettiin erilaisessa, satunnaisessa järjestyksessä, kuvattua ongelmaa voitiin ainakin pienentää.

Yksittäisten ihmisten arviot metsien maisemallisista ominaisuuksista voivat erota huomattavastikin. Suurin osa jonkun tietyn näkymän arvioista on kuitenkin hyvin samankaltaisia. Käytettäessä usean henkilön arvioiden keskitunnuslukuja, saatanee melko luotettava käsitys tietystä metsän maisemallisesta ominaisuudesta. Toisaalta olisi mielenkiintoista selvittää, millaisia tekijöitä ääriarvioiden taustalla voidaan havaita.

Arviointiasteikon laajuus ja tilastollinen tulkinta voivat myös vaikuttaa tulokseen. Useissa aikaisemmissa tutkimuksissa asteikko on tulkittu jatkuvaksi ja tasaväliseksi. Tilastollisissa analyyseissä on käytetty keskitunnuksena keskiarvoa (esim. Pukkala ym. 1988) ja parametrisia tilastoanalyysejä. Asteikon tasavälisyysoletus ei ole kuitenkaan kiistaton. Tämän seikan ja jakaumien mahdollisen normaalista poikkeavuuden vuoksi lienee parempi käyttää mediaania keskitunnuslukuna.

Koska myös ympäristöä kuvaavat muuttujat ovat usein jakaumiltaan normaalijakaumasta poikkeavia, antanee Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin Pearsonin parametrista korrelaatiokerrointa harhattomamman kuvan muuttujien riippuvuusrakenteesta, vaikka viimeksimainitunkin käyttöä on tällaisissa tapauksissa perusteltu samoin kuin muidenkin parametristen menetelmien käyttöä myös niissä tilanteissa, joissa joku parametrisen testin käytön ehto ei täyty (Labovitz 1967, Borgatta 1968). On myös todettava, että käytettäessä Spearmanin korrelaatiomatriisia monimuuttuja-analyysien, kuten pääkomponenttianalyysin, lähtötiedostona, ei kuitenkaan voida muuttujien laatuun ja jakaumiin liittyviä ongelmia välttää, vaan tietty harhaisuus analyysituloksissa on mahdollista (Rannikko 1977). Eksploratiivisessa pääkomponentti- tai faktorianalyysissä ei lievä harhaisuus liene tulosten tulkinnan kannalta kovin merkittävää. Eri asia on, jos halutaan testata jotain tiettyyn hypoteesiin perustuvaa konfirmatorista faktorimallia (ks. Leskinen 1987).

Erotteluanalyysi perustuu normaalisti jakautuneista populaatioista poimittujen jatkuvien muuttujien lineaaristen rakenteiden estimointiin. Sen vuoksi tässä tutkimuksessa tarkasteltiin muuttujien korrelaatioden lisäksi myös muuttujien jakaumia valittaessa muuttujia erotteluanalyyseihin. Askeltavaa erotteluanalyysia käytettiin vain muuttujien valinnan loppuvaiheessa.

7 Päätelmät

Erämaat ovat kansallisesti ja kansainvälisesti tärkeitä luontomatkailukohteita ja vetovoimatekijöitä. Vaikka erämaissa ei käytäisikään tai käynti suuntautuisi erämaan laitamille ja kestäisi vain vähän aikaa, lienee tietoisuus erämaiden olemassaolosta ja mielikuva näistä alueista tärkeä matkan peruste. Erämaakokemukseen vaikuttavat hyvin monet tekijät, joista luonnon maisemalliset elementit ovat vain eräs tekijä (Hallikainen 1994). Toisaalta nähty maisema lienee kuitenkin tärkeä ympäristökokemuksen elementti. Elleivät nähdyt maisemat lainkaan vastaa mielikuvia ja odotuksia, kokemus latistunee huomattavasti. Tulevaisuudessa tulee tutkia myös ulkomaalaisten matkailijoiden erämaamielikuvia ja sitä, kuinka hyvin Suomen (metsä)luonto vastaa näitä mielikuvia.

Luonnosta välittyvä erämaavaikutelma on osoittautunut samankaltaiseksi luonnon ominaisuudeksi kuin kauneus tms. Tämän ominaisuuden tunnuspiirteet ovat kulttuurisidonnaisesti muotoutuneena ihmisten mielessä. Mikäli luonnossa on havaittavissa riittävästi näitä tunnuspiirteitä, ihminen kokee ympäristön erämaaksi. Tällaisia tunnuspiirteitä tutkitaan myös Yhdysvalloissa (Merigliano 1990). Maisematutkimuksen yhä kehittyvät menetelmät tarjoavat melko luotettavan mahdollisuuden tutkia, mitkä luonnontekijät edesauttavat erämaakokemusta.

Kvantitatiivisen maisematutkimuksen mahdollisuutta tuottaa luotettavia ja yleistettäviä tuloksia on arvosteltu (esim. Paajanen 1994). Näyttää kuitenkin siltä, että tällaisen tutkimuksen tulokset ovat loogisia ja toistettavia. Kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien lisäksi tulisi kuitenkin käyttää myös kvalitatiivisia menetelmiä (esim. teema- ja syvähaastatteluita).

Koska metsät hallitsevat suomalaista maisemaa, erämaakokemusta edesauttavien metsällisten tunnuspiirteiden hahmottaminen ja huomioon ottaminen metsänhoidossa on tärkeää sekä paikallisen luonnon virkistyskäytön että matkailun näkökulmasta. Tällainen tutkimus tuottaa perustietoa metsän eri käyttömuotojen yhteensovittamiselle. Käyttömuotojen yhteensovittamisen mahdollisuuksien selvittämisen tulee olla metsien monikäyttötutkimuksen keskeinen osa (Driver ja Peterson 1992).

Kirjallisuus

Aho, S. 1994. Matkailullisen vetovoiman koostumus ja esiintuominen. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tukimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Oulu. s. 171–199.

Boo, E. 1991. Ecoturism: The potentials and pitfalls. Vol 1. WWF & U.S Agency for International Development. Washington. 72 s.

Borgatta, E.F. 1968. My student, the purist: a lament. The Sociological Quarterly 9: 29–34.

Brinchmann, K.S. & Huse, M. 1991. Scandinavia: challenging nature in Norway. Julkaisussa: Williams, A. L. & Shaw, G. (eds.). Tourism and Economics Development. Western European experiences. 2. painos. Belhaven.London. s. 243–262.

Crompton, J. 1979. Motivations for pleasure vacation. Annals of Tourism Research 6(4): 408–424.

Daniel, T. & Schroeder, H. 1979. Scenic beauty estimation model: Predicting perceived beauty of forest landscapes. Julkaisussa: Our National landscape. USDA Forest Service General Technical Report PSW-35: 439–446.

Driver, B.L. & Peterson, G.L. 1992. Evaluation of the multiple-use research program of the Finnish Forest Research Institute. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 438. The Finnish Forest Research Institute. Research Papers 438. 71 s.

Erämaalaki 1991. Suomen säädöskokoelma, laki n:o 62. s. 129–143.

Haider, W. 1994. The aesthetics of white pine and red pine forests. Juillet/Août. The Forestry Chronicle 70(4): 402–410.

Hallikainen, V. 1994. Erämaan käsite ja kokeminen, suomalaisten erämaamielikuva, erämaiden virkistyskäyttö ja arvostus. Julkaisussa: Sulonen, S. & Kangas, J. (toim.). Näkökohtia metsien monikäyttöön. Metsien monikäytön tutkimusohjelman tutkimuspäivä Espoossa 1993. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 488: 36–70.

Hultman, S.G. 1983. Allmänhetens bedömning av skogsmiljöers lämplighet för friluftsliv. 2. En rikstäckande enkät. Summary: Public judgement of forest environments as recreation areas. 2. A national survey. Sveriges Lantbruksuniversitet,

Avdelning för Landskapsvård. The Swedish University of Acricultural Sciences, Section of environmental Forestry. Rapport (Report) 28. 91 s.

Hunt, J.D. 1990. The significance of resource-based tourism. Julkaisussa: Driver, B.L. (ed.). Contributions of social sciences to multiple-use management: An update. USDA Forest Service. General Technical Report RM-196: 36–45.

Järviluoma, J. 1994. Matkailun työntö- ja vetovoimatekijät ja niiden heijastuminen lomakohteen valintaan. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tukimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Oulu. s. 31–49.

Katila, P. 1987. Virkistysalueisiin kohdistuvat odotukset. Referat: Värderingar angående rekreationsområden. Ympäristöministeriö, ympäristön- ja luonnonsuojeluosaston julkaisuja, sarja A. 60: 1–94.

Kellomäki, S. & Savolainen, R. 1984. The scenic value of the forest landscape as assessed in the field and the laboratory. Landscape Planning 11: 97–107.

Kortesluoma, A. 1990. Lapin matkailun ohjelmapalvelujen kehittäminen. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskuksen julkaisuja, sarja A. 20: 1–48.

Kostiainen, S. 1994. Matkailun vetovoimatekijät historiatieteen näkökulmasta. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tukimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Oulu. s. 11–21.

Labovitz, S. 1967. Some observations on measurement and statistics. Social Forces 46(2): 151–160.

Leiper, N. 1990. Tourist attraction system. Annals of Tourism Research. 17: 367–384.

Leskinen, E. 1987. Faktorianalyysi. Konfirmatoristen faktorimallien teoria ja rakentaminen. Jyväskylän yliopiston tilastotieteen laitos. Julkaisuja 10/1987. 235 s.

Lew, A. 1987. A framework of tourist attraction research. Annals of Tourism Research 14: 553–575.

Merigliano, L. L. 1990b. Indicators to monitor wilderness conditions. Julkaisussa: Lime, D. W. (ed.). Managing America´s enduring wilderness resource. Proceedings of the conference Minneapolis, Minnesota, September 11.–17. 1989. St. Paul. s. 205–209.

Paajanen, M. 1994. Matkailun veto- ja työntövoimatekijöiden mitattavuusongelma. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tukimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Oulu. s. 125–136.

Peltonen, M. 1973. Johdatus käyttäytymistieteiden tilastollisiin menetelmiin. Toinen painos. WSOY, Helsinki. 126 s.

Pukkala, T., Kellomäki, S. & Mustonen, E. 1988. Prediction of the amenity of a tree stand. Scandinavian Journal of Forest Research 3: 533–544.

Rannikko, P. 1977. Monimuuttujamenetelmien ja reaalimaailman välisestä suhteesta. Turun yliopisto. Sosiologisia tutkimuksia 88/1977. 29 s.

Södervall, R. & Tekoniemi-Selkälä, T. 1993. Lapin matkailijat ja matkailutulo 1991/92. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskuksen julkaisuja. Sarja A:38. 68 s.

Vuoristo, K.-V. 1994. Attraktio matkailututkimuksen käsitteenä. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). Matkailun vetovoimatekijät tukimuskohteina. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos. Oulu. s. 22–30.

Zube, E.H., Sell, J.L. & Taylor, J.G. 1982. Landscape perception: research, application and theory. Landscape planning 9: 1–33.

Metsämatkailu – mahdollisuudet ja kehittäminen

Mirja Turunen

Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta,
PL 111, 80101 Joensuu

1 Metsämatkailun käsite

Metsämatkailu on talousmetsiin suuntautuvaa matkailua, jossa sovitetaan yhteen metsänhoidon ja käytön ja ympäristöä säästävän matkailun kehittämistavoitteita, kestävän kehityksen periaatteita, ympäristön- ja luonnonsuojelun, ympäristön monimuotoisuuden säilyttämisen sekä paikallisten ihmisten ja matkailijoiden vaatimuksia. Metsämatkailussa otetaan huomioon ihmisten sosiaalisen- ja kulttuuriympäristön sekä luonnon sietokyky. Tämä edellyttää monien eri tahojen ja ihmisten yhteistyötä suunnitteluvaiheesta palveluiden ja tuotteiden valmistamiseen, kuluttamiseen ja seurantaan saakka.

Metsämatkailussa ei ole kyse pelkästään luontoaktiviteeteista, hyötyliikunnasta, erämaakokemuksista tai virkistäytymisestä. Toki nämä ovat taustalla mukana, mutta tärkeimpänä tavoitteena on viestittää matkailijalle monipuolisesti mitä metsä – vihreä kulta – on paikkakunnan asukkaille merkinnyt ja mitä se nykyisin merkitsee. Metsämatkailussa on mukana aina voimakkaasti tiedottava puoli, jossa pidetään huolta siitä, että matkailija saa kaikkien aistiensa välityksellä edes harmaan aavistuksen siitä, mitä kaikkea metsät meille merkitsevät. Jotta tämä olisi mahdollista, tarvitaan päteviä metsäoppaita, joina voivat toimia sekä metsänomistajat että metsätyöntekijät. Metsämatkailu tarvitsee siis kaksi osapuolta: kertojan ja kuuntelijan, jotka ymmärtävät toisiaan. Välitettävän tiedon on oltava rehellistä, tosin omat jutut ovat tervetulleita samoin annos metsän mystiikkaa ja taruja. Oppaiden on myös osattava kertoa luonnon normaalista kiertokulusta, suomalaisesta metsänhoidosta ja metsien/puun eri käyttömuodoista. Myös tehdyistä virheistä tai ongelmista on osattava puhua nykyajan vaatimusten mukaisesti, avoimesti. Pelkkä kuuntelija (tällainen on tilanne silloin, kun matkailija menee yksin metsään) ei mielestäni riitä esimerkiksi siksi, että matkailijalla ei välttämättä ole sellaista taustaa, että hän ymmärtäisi mistä johtuu se etteivät männyt kasva kallioilla suuriksi – keskieurooppalainen epäilee todennäköisesti ympäristövaurioita. Metsäoppailla on siis hyvin tärkeä rooli; he välittävät matkailijoille tietyn, haluamansa kuvan alueesta ja maasta (Hentinen 1993a) sekä ohjaavat matkailijan sisälle alueen kulttuuriin ja jokapäiväiseen elämään ja opettavat osaltaan matkailijaa elämään jatkossa ympäristön huomioon ottaen.

Järviluoma, J., Saarinen, J. & Vasama, A. (toim.) 1995. "Jos metsään haluat mennä..." Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571: 129–133.

2 Esimerkkejä metsämatkailutuotteista

Matkailija saa osallistua tervahaudan tekoon ja hänelle kerrotaan millaista tervan teko oli ennen, miten terva kuljetettiin saloilta vientisatamiin, millaiset ihmiset tätä työtä tekivät ja millaisia juttuja kerrottiin. Samalla näytetään miten tervaa nykyisin käytetään kyllästysaineena, linimenttinä ja terveyden antajana. Välillä syödään metsän antimista tehtyä ateriaa; puisilta ja tuohisilta astioilta. Ehkä käydään kopistelemassa kuusen aluksia: josko sieltä löytyisi "pannu" porisemasta. Yöksi matkailija saa kallistaa päänsä pellavalakanoiden väliin nauttien leppähaloilla lämmitetyn puisen mökin rauhasta tai kuunnella laavulla, tummuvan taivaan alla juttuja tukkilaisista. Matkailijan ollessa poislähdössä hänelle myydään tai annetaan lähtiäislahjaksi (hinta on sisällytetty matkapakettiin) itse tai naapurin valmistamia metsän tarjoamista raaka-aineista valmistettuja tuotteita. Seuraavalla kerralla matkailija voi tutustua nykymetsätalouteen: millä perusteilla tietyt puut jätetään kasvamaan ja toiset kaadetaan, kuinka esimerkiksi maisema, eläimet, marjat ja sienet on otettu huomioon metsätaloussuunnitelman mukaisia hakkuita tehtäessä, miten puut niputetaan uittoa varten ja sitten kesällä uitetaan "paperiruukille". Matkailija voi osallistua uittoon tekemällä osan matkastaan hinaajalla seuraten sinisellä järvellä verkkaisesti lipuvia nippuja tai kantaen huolta siitä, mitä tapahtuu nipuille jos ukkosmyrsky nousee kun ollaan keskellä järven selkää. Hän saa seurata mitä eri työvaiheita tarvitaan ennen kuin puista saadaan sellua. Hän näkee millainen on paperikone, jolla sanomalehtipaperia tai kartonkia tehdään. Hän saa opastuksen siitä millaiselle kartongille akvarellit maalataan ja lopuksi hän voi maalata oman kortin tai tehdä itse paperia. Tällainen vierailu "vihreän kullan maailmaan" on todennäköisesti ollut uusia ajatuksia ja kysymyksiä herättävä ja saa ehkä matkailijan tarkistamaan omia asenteitaan ja tutkimaan myös omaa kotiympäristöään uusin silmin.

Millaisia metsämatkailutuotteita tuotetaankin on matkailijan niiden sisällöstä voitava päätellä, että alueelta löytyy tulevaisuudessakin monimuotoisia ja terveitä metsiä, metsien raaka-aineita osataan ja halutaan käyttää sekä jalostaa monipuolisesti, alueen ihmiset ovat ylpeitä omasta kulttuuriperinnöstään, muinaismuistoistaan, kylästään ja maastaan haluten kehittää elinmahdollisuuksiaan menneisyyttä unohtamatta ja virheistä oppien.

3 Miten metsiin suuntautuvaa matkailua kehitetään?

3.1 Kokonaissuunnitelman laatiminen kunnalle/kylälle

Oleellista kokonaissuunnitelman laatimisessa on se, että kaikkien sidosryhmien edustajat otetaan mukaan keskusteluun. Myös sellaiset tahot, jotka suhtautuvat metsien matkailulliseen kehittämiseen epäluuloisesti. Alueella asuvien lisäksi tarvitaan myös ulkopuolisia asiantuntijoita: metsäalan ammattilaisia, ekologeja, maisemasuunnittelijoita, museoviranomaisia, antropologeja ja matkailualan ammattilaisia. Tärkeimpänä tavoitteena on paikallisten asukkaiden ympäristön ja toimeentulomahdollisuuksien kehittäminen ja parantaminen. Toinen tärkeä tavoite on kehittää paikkakunnan omien asukkaiden elinympäristöä – henkistä puolta unohtamatta – niin, että matkailija voisi alueelle tullessaan osallistua paikalliseen elämäntapaan.

Kokonaissuunnitelman kehittäminen aloitetaan analysoimalla sen hetkinen tilanne, mitkä ovat alueen heikot ja mitkä vahvat puolet, kuinka metsiä on hoidettu, millaista teollisuutta alueelta löytyy, onko pieniä puun-, marjojen-, sienten-, lihan-, kalan- tai yrttien jalostajia jne. Tutkitaan miten matkailu alueella on kehittynyt. Johtopäätöksiä tehtäessä otetaan huomioon yleiset matkailun kehityssuunnat, samoin kilpailutilanne. Näiden pohjalta laaditaan vaihtoehtoisia kehitysmalleja myönteisistä kielteisiin. Kun

tilanne on arvioitu ja kehittämismalli valittu, sovitaan toimenpiteistä, joiden avulla asetetut päämäärät saavutetaan. Lopuksi toimenpiteet toteutetaan ja seurataan kuinka ne saavutetaan sekä tehdään tarvittavat parannukset. Vuorovaikutteisen metsäsuunnittelun käyttö on ehdoton edellytys.

Kokonaissuunnitelmaa laadittaessa mietitään työryhmissä ratkaisuja erilaisiin esille nousseisiin ongelmiin: kuinka järjestetään julkisilla liikennevälineillä pääsy alueelle, kuinka alueella liikutaan, kuinka uudisrakentamisessa otetaan huomioon ympäristö ja rakentamisperinteen näkökulmat, kuinka korjataan mahdollisia metsänhoidollisia virheitä ja kuinka järjestetään jätehuolto. Edelleen mietitään kuinka alueen yrittäjien tuotteita saadaan enemmän paikalliseen tarjontaan ja kuinka hyödynnetään eri alojen ammattilaisten osaaminen ja minkä alan taitajia tarvittaisiin lisää (Hentinen 1993a, 1993b).

3.2 Metsämatkailuyrityksen kehittäminen

Yrityksen suunnitteluvaiheessa on otettava huomioon mitkä alueet kestävät matkailijoita ja löydettävä ympäristöä vähiten kuormittavat vaihtoehdot liikennejärjestelyineen. Rakennusten on noudatettava alueelle tyypillisiä perinteitä ja tuettava puurakentamista sekä sovelluttava ympäristöön ja maisemaan. Maastonmuodot on otettava huomioon rakennusten sijaintia suunniteltaessa myös sen tähden, että pystyttäisiin hyödyntämään aurinko- ja tuulienergiaa sekä säästämään energiaa tulevina vuosina. Metsämatkailuyritykseen kuuluu ehdottomasti varaavien takkojen käyttö ja puulämmityksen suosiminen. Samoin sisustuksessa ja kalusteissa tulisi hyödyntää monipuolisesti kotimaisia puulajeja. Puun suojaamiseen käytetään mahdollisuuksien mukaan tervaa, vene saunarannassa on tietenkin puinen samoin kuin pihakalusteet.

Metsien hoidossa maisemanhoitoon on kiinnitettävä erityishuomiota: perinteisten kulttuuri- ja luonnonmaisemien vaaliminen ja luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen ovat ehdottomia vaatimuksia. Olisi myös pyrittävä säilyttämään osa metsänomistajan metsästä mahdollisimman luonnonvaraisena – omistaja voisi toki ottaa itselleen poltto- ja rakennuspuita. Näin saataisiin lisättyä metsien mielenkiintoisuutta, eikä tällaisten alueiden tarvitsisi olla kymmenien hehtaarien suuruisia. Myös metsissä sijaitsevat muinaisjäännökset on asianmukaisesti otettava huomioon. Luontopolut ja metsäreitit viedään vanhoja polkuja ja teitä pitkin eikä rakenneta uusia kulkureittejä. Matkailupalveluiden tuottamisen osalta seurataan koko ajan mitä uusia kriteerejä matkailijat asettavat metsien hoidolle ja käytölle ja mihin kiinnittävät huomionsa. Matkailija ei tule millekään alueelle pelkkien seinien vuoksi. Hän haluaa tutustua alueen kulttuuriin, perinnemaisemaan, jutella paikallisten ihmisten kanssa verkkokalastuksen saloista, eränkäynnistä ja osallistua paikalliseen elämänmenoon – vaikka vain lyhyen aikaa. Matkailijoiden toiveiden ja odotusten monipuolisuuksista johtuen on selvää, ettei yksi yrittäjä pysty tätä kaikkea tarjoamaan vaan tarvitaan kaikkien alueella asuvien yhteistyötä.

Ohjelmapalveluita suunniteltaessa suositaan julkista liikennettä ja liikuntamuotoja, jotka perustuvat lihasvoiman käyttöön, patikointia, pyöräilyä, hiihtoa, ratsastusta ja koiravaljakkoajelua. Metsissä liikuttaessa on muistettava antaa rauhaa pesiville linnuille ja poikasistaan huolehtiville nisäkkäille – tällaisina aikoina on paikallaan rajoittaa matkailijoiden liikkumista luonnossa. Valmiit ohjelmapalvelupaketit ovat kokonaisvaltaisia, mielenkiintoisia, paikkakunnan ihmisiä ja metsiä, ylipäätään kaikkia resursseja hyödyntäviä.

Yksittäisen metsämatkailuyrittäjän suunnitellessa toimintaansa lähdetään liikkeelle perheen vahvuuksista ja mahdollisuuksista. Mietitään tarkoin mitä kukin perheenjäsen pystyy tekemään ja mitä taitoja kukin tarvitsee lisää, jotta kyetään luomaan menestyvä kokonaisuus. Kun jokaisen osaa-

misalueita kehitetään jatkuvasti saa jokainen lisää kokemusta ja tietotaitoa omalla alueellaan. Näin tehokkuus lisääntyy ja suorituskyky sekä asiakasosaaminen kasvavat. Ja näin ylitetään yritystoiminnassa keskinkertaisuus ja herätetään ihmisten mielenkiinto. Tällä tavalla lisääntyy myös alueen mielenkiintoisuus ja taataan asiakkaiden tyytyväisyys ja riittävyys.

Metsämatkailun kehittämisen perusta on kattava suunnittelu, jossa otetaan huomioon kaikkien eri sidosryhmien mielipiteet ja toivomukset. Suunnittelulla voidaan mm. vähentää sidosryhmien erilaisista tavoitteista aiheutuvia ristiriitoja ja löytää ekologisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti parhaat vaihtoehdot matkailupalveluiden tuottamiseen. Suunnittelulla ajoitetaan käytännön rakentaminen ja palveluiden tuottaminen vuodenaikoihin nähden oikein, jolloin voidaan säästää esim. energiaa ja maaperää ja vähentää rakenne- ja rakentamisvirheitä. Suunnittelua vaatii myös paikallisten voimavarojen optimaalinen käyttö palveluiden suunnittelussa, tuottamisessa ja markkinoinnissa (Ludwig ym. 1990, Anforderungen ... 1992).

4 Miksi metsämatkailua?

Suomeen matkustavat ulkomaalaiset haluavat mahdollisuuden osallistua meidän elämänmenoomme sen hetken kun täällä viipyvät. Matkailun edistämiskeskuksen 1994 tutkimista ulkomaisista matkailijoista kaikkein tyytyväisimpiä ovat he, jotka ovat viettäneet lomansa maaseudulla ja harrastaneet esim. vaellusta, kalastusta, marjastusta, sienestystä, melontaa ja tutustuneet paikallisiin ihmisiin ja osallistuneet paikallisiin tapahtumiin (lavatanssit, saunaillat). Näistä ihmisistä 63–70 % on valmiita suosittelemaan Suomea varauksetta muille (vastaavasti heistä, jotka eivät ole harrastaneet 35–55%) (ks. MEK 1994a, 1994b, 1994c).

Matkailuyrittäjän on erittäin vaikea hyödyntää rahallisesti pelkkää ulkoilua ja virkistäytymistä, joten tarvitaan metsien tuotteistamista. Näin saadaan myös työmahdollisuuksia ja lisäansioita metsäoppaille, metsänomistajille, puukäsityöläisille, luonnonvaraisten marjojen, sienten ja yrttien jalostajille. Metsämatkailussa kerrotaan matkailijoille paikan päällä ja he näkevät omin silmin kuinka metsiä hoidetaan ja metsätöitä tehdään. Tiedottava puoli on siten koko ajan voimakkaasti mukana.

Metsämatkailua suunniteltaessa ja kehitettäessä joudutaan selvittämään tarkasti mitä alueen luonnolle ja ihmisille on tapahtunut jääkauden jälkeisistä ajoista nykypäivään saakka. Tämä antaa mahdollisuuden paikallisille ihmisille tutkia omaa historiaansa ja löytää osaltaan näin omat juurensa. Kylätoimikunnat, kotiseutu- ja museoyhdistykset voivat perustaa paikallisia metsäkulttuuria esitteleviä ekomuseoperiaatteella toimivia metsätyö-, terva-, hevoskuljetus-, saha-, kuusenkyynel- ja uittomuseoita yhteistyössä esim. maakuntamuseoiden kanssa. Ne voivat tehdä näytelmiä lentojätkien elämästä, kerätä metsäruokaperinnettä ja opettaa tuohitöiden teossa. Tällaisella yhteistoiminnalla vahvistetaan myös kyläläisten ja paikallisten asukkaiden itsetuntoa ja hyvinvointia (sekä henkistä että taloudellista), joka myös näkyy ulospäin ja saa matkailijat viihtymään entistä paremmin.

5 Mitä metsämatkailijalle tarjotaan?

Keskieurooppalaiset toivovat matkakohteeltaan tervettä ja elinvoimaista metsää ja luontoa, eläimiä ja happea, alkuperäistä kulttuuria. Tärkeintä heille on se, että metsää vielä jossain on. Tosin metsä on useimmille keskieurooppalaisille pelottava asia, joka johtuu siitä etteivät he ole tottuneet liikkumaan suurilla metsäalueilla. Heillä on myös eläimistä suhteellisen vähän tietoa. Näin ollen he tarvitsevat opastusta.

Metsämatkailijalle tarjotaan hyvää ja mielenkiintoista etukäteisaineistoa metsien

monikäytöstä ja metsäteollisuudesta. Tietoa siitä mitä metsät merkitsevät (taloudellisen puolen lisäksi henkinen) metsänomistajalle, miten metsien asukkaat viettävät arkipäiväänsä ja mikä on metsiemme tila tällä hetkellä. Lisäksi matkailijoille tarjotaan mahdollisimman hyvät julkiset kulkuyhteydet matkakohteeseen ja kohteessa, "metsäisiä" sekä luonnonmukaisesti alueella tuotettuihin raaka-aineisiin perustuvia ruokia, jolloin vältetään kalliita energiaa vieviä kuljetuskustannuksia sekä säästetään pakkauskustannuksissa (joka puolestaan säästää puheena olevaa metsää).

Markkinoinnissa noudatetaan vastuullisen markkinoinnin periaatteita: kerrotaan mitä ympäristövastuullisen matkailun toimenpiteitä matkailuyrityksissä, kaupoissa, kaupungeissa ja kunnissa on tehty ja miksi näin on tehty, mistä löytyy paikallisia ja puhtaita elintarvikkeita, mistä paikkakunnalla tehtyjä matkamuistoja ja mistä paikallisen tuotteen tunnistaa varmasti. Samoin kerrotaan mitä ihmiset odottavat matkailijoilta ja miten käyttäytymällä matkailijat edistävät alueen ihmisten, kulttuurin, omaperäisyyden ja ympäristön sekä metsien säilymistä. Edellä olevat kohdat edellyttävät, että matkailu ja muut toimialat toimivat yhteistyössä; kaikki tarvitsevat toisiaan ja palvelevat matkailijoita joko suoraan tai välillisesti (Hentinen 1993b, Anforderungen ... 1992, MEK 1993, 1995).

Metsämatkailijalle tarjotaan sellaisia tuotteita, että hän voi sanoa lähtiessään:

"Nämä metsät ja nämä puiset mökit siellä – kuin runoja kaikki, kuolemattomia lauluja ja satuja. Kirjoitettu suuressa vihreässä hiljaisuudessa, suuressa sinisessä vapaudessa. Nyt voin kuulla sävelen, syvällä sisimmässäni lymynneen, heräävän unestaan."

Kirjallisuus

Anforderungen zum Gütesiegel "Grüner Koffer" für umweltverträglichen Tourismus. 1992. Kriterienkataloge. Ö.T.E. e.V. Bonn.

Hentinen, L. 1993a. Saimaa Euroopan matkailumarkkinoilla. Savonlinna 16.2.1993. Matkailun edistämiskeskus.

— 1993b. Millaista metsäluontoa eurooppalainen matkailija ja vapaa-ajanviettäjä haluaa. Joensuu 18.8.1993. Matkailun edistämiskeskus.

Ludwig, K., Has, M. & Neuer, M. (toim.). 1990. Der neue Tourismus. Rücksicht auf Land und Leute.

MEK 1993. Ympäristöä säästävä matkailu - 90-luvun haaste Suomen matkailulle. Matkailun edistämiskeskus. Moniste. 6 s.

MEK 1994a. Matkat Suomeen 1/1994. Rajahaastattelututkimus Suomeen saapuvista matkustajista, jakso 1.3.-31.5.1994. Matkailun edistämiskeskus A:88.

MEK 1994b. Matkat Suomeen 2/1994. Rajahaastattelututkimus Suomeen saapuvista matkustajista, jakso 1.6.-31.8.1994. Matkailun edistämiskeskus A:90.

MEK 1994c. Ulkomaiset matkailijat Suomessa keväällä ja kesällä 1994. OSA I Maalis-huhtikuu, OSA II Touko-syyskuu. Matkailun edistämiskeskus A:91.

MEK 1995. Suomi ympäristöä säästäväksi matkailumaaksi. Ympäristökatselmuskokeilun tulokset kymmenessä matkailuyrityksessä ja ehdotukset jatkotoimiksi. 1995. Matkailun edistämiskeskus E:30.

Rovaniemen tutkimusasemalla ilmestyneet Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja-sarjan julkaisut:

N:o 6 Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1981. 1981.
N:o 35 Päivi Hänninen. Sammalen kemiallinen torjunta taimitarhalla. 1981.
N:o 58 Pohjois-Lapin metsät. Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1982. 1982.
N:o 65 Yrjö Norokorpi ja Pentti Sepponen (toim.). Kilpisjärven alueen maankäytön yleissuunnitelma. 1982.
N:o 71 Päivi Hänninen. Alustavia päätelmiä kivivillan käytöstä männyntaimen kasvualustana muovihuoneessa. 1982.
N:o 77 Pohjois-Lapin metsien uudistaminen. 1982.
N:o 95 Jarmo Nieminen. Varttuneet kontortametsiköt Kivalon kokeilualueella. 1983.
N:o 105 Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1983. 1983.
N:o 148 Pentti Sepponen, Vuokko Pitkänen ja Helena Poikajärvi (toim.). Metsien kasvupaikkaluokitus. Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1984. 1984.
N:o 157 Erkki Kaila ja Markku Taipale. TUTKA-tiedonhallintaohjelmisto. Tietokannan muodostus ja käyttö. 1984.
N:o 165 Eero Tikkanen ja Hannu Raitio. Pohjois-Suomen aurausalueiden männyntaimien epänormaali kehitys ja olettamus sen syistä. Summary: A hypothesis on the cause of abnormal development of Scots pine saplings on ploughed sites in Northern Finland. 1984.
N:o 186 Eero Tikkanen. Aurausalueen heikkokuntoisten männyntaimien ravinnetaloudesta Pohjois-Suomessa. Abstract: Nutrient metabolism of weakened Scots pine saplings on a ploughed site in Northern Finland. 1985.
N:o 190 Erkki Kaila, Hilkka Kinnunen ja Tapio Timonen. BIB-viitetietokantaohjelmisto. Tietokannan muodostus ja käyttö. 1985.
N:o 196 Olli Saastamoinen ja Helena Poikajärvi (toim.). Tietojärjestelmien kehittäminen metsäalalla. Ajankohtaista tutkimuksesta. Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1985. 1985.
N:o 226 Timo Penttilä ja Mikko Honkanen. Suometsien pysyvien kasvukoealojen (SINKA) maastotyöohjeet. 1986.
N:o 242 Esa Taskinen ja työryhmä. Metsäkanalintujen elinympäristövaatimukset – kirjallisuuskatsaus. 1986.
N:o 243 Timo Penttilä ja Martti Varmola (toim.). Lapin kolmion puuntuotannolliset mahdollisuudet. 1987.
N:o 253 Helena Poikajärvi (toim.). Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1986. 1987.
N:o 278 Hannu Saarenmaa ja Helena Poikajärvi (toim.). Korkeiden maiden metsien uudistaminen. Ajankohtaista tutkimuksesta. Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1987. 1987.
N:o 345 Anna-Liisa Sippola. Suojelualuetyypit ja kansallispuistojen suojelun toteuttaminen – kahdeksan esimerkkiä. 1989.
N:o 347 Martti Varmola ja Pertti Palviainen (toim.). Lapin metsien terveys. Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1989. 1990.
N:o 362 Martti Varmola ja Tuija Katermaa (toim.). Metsänparannus. Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1990. 1990.
N:o 373 Eero Tikkanen and Martti Varmola (eds.). Research into forest damage connected with air pollution in Finnish Lapland and the Kola Peninsula of the U.S.S.R. A seminar held in Kuusamo, Finland, 25–26 May 1990. 1991.
N:o 378 Pentti Vitikka, Heikki Posio & Hannu Saarenmaa. Hyönteistuhoriski keinotekoisessa ylispuiden kelouttamisessa. Summary: Bark beetle damage in conjunction with artificial snag production in Finnish Lapland. 1991.
N:o 407 Hannu Salminen & Tuija Katermaa (eds.). Simulation of Forest Development. Presentations from a symposium held in Saariselkä, Finland, October 12–14, 1991. 1992.
N:o 410 Anna-Liisa Sippola & Juha-Pekka Rauhala. Acerbin keinosta Jerisjärven tielle. Pallas-Ounastunturin kansallispuiston historiaa. 1992.
N:o 413 Heikki Kauhanen & Martti Varmola (toim.). Itä-Lapin metsävaurioprojektin väliraportti. Abstract: The Lapland Forest Damage Project – Interim report. 1992.
N:o 427 Heikki Eeronheimo, Risto Virtanen, Anna-Liisa Sippola, Pentti Sepponen, Sinikka Salmela & Raimo Pikkupeura. Pallas-Ounastunturin kasvillisuus – Ounastunturin Pyhäkeron alue. 1992.
N:o 437 Ari Nikula, Martti Varmola & Marja-Lea Lahti (toim.). Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1992. 1992.
N:o 479 Ari Nikula, Aulis Ritari & Marja-Lea Lahti (toim.). Metsäntutkimuspäivät Rovaniemellä 1993. 1993
N:o 518 Ari Keskimölö. Energiapuun korjuumenetelmien vertailua Kivalon tutkimusalueella. 1994
N:o 522 Ari Keskimölö. Puuenergian hankinta ja käyttö Lapissa. 1994.
N:o 534 Eero Mattila & Ari Keskimölö. Energiapuun korjuumahdollisuuksien arviointi metsän hakkuu- ja hoitoehdotusten perusteella. 1994.
N:o 539 Tapani Tasanen, Martti Varmola & Maarit Niemi (toim.). Metsänraja tutkimuksenkohteena. tutkimuspäivä Ylläksellä 1994.
N:o 544 Risto Jalkanen, Tarmo Aalto, Kirsti Derome, Kaarina Niska & Aulis Ritari. Lapin neulaskato. Männyn neulaskatoon 1987 johtaneet tekijät Pohjois-Suomessa. Loppuraportti. 1995.
N:o 567 Aulis Ritari, Hannu Saarenmaa, Marja Saarela & Helena Poikajärvi (eds.). Northern Silviculture and Management. Proc. IUFRO Working Party S1.05–12 Symposium, Lapland, Finland, 16–22 Aug. 1987. 1995.

Rovaniemi 1995
ISBN 951-40-1472-3
ISSN 0358-4283